

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE BİLİM DALI

ALTERNATİF ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ VE VERGİ
UYUŞMAZLIKLARINDA UYGULANABİLİRLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilşad KELEŞ

BURSA 2020

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE BİLİM DALI

ALTERNATİF ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ VE VERGİ
UYUŞMAZLIKLARINDA UYGULANABİLİRLİĞİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilşad KELEŞ

ORCID:

0000-0002-1740-4744

Danışman:

Prof. Dr. Mehmet YÜCE

BURSA 2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: Alternatif Çözüm Yöntemleri ve Vergi Uyuşmazlıklarında Uygulanabilirliği

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 246 sayfalık kısmına ilişkin, 12/ 06/ 2020 tarihinde şahsım tarafından Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
16.07.2020
A. Kuvş

Adı Soyadı: Dilşad KELEŞ

Öğrenci No: 701812001

Anabilim Dalı: Maliye

Programı: Maliye

Statüsü: Y.Lisans Doktora Sanatta Yeterlik

Danışman

Prof. Dr. Mehmet YÜCE

* Turnitin programına
Bursa Uludağ Üniversitesi
Kütüphane websayfasından
ulaşılabilir.

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Alternatif Çözüm Yöntemleri ve Vergi Uyuşmazlıklarında Uygulanabilirliği” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza
20.07.2020

AdıSoyadı : Dilşad KELEŞ
Öğrenci No: 701812001
Anabilim/Anasanat Dalı : Maliye
Programı : Maliye
Statüsü : Yüksek Lisans Doktora
: Sanatta Yeterlik

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Dilşad KELEŞ
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Maliye Anabilim Dalı
Bilim Dalı	: Maliye Bilim Dalı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Numarası	: xii+246
Mezuniyet Tarihi	: 09/ 07 / 2020
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Mehmet YÜCE

ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YÖNTEMLERİNİN VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA UYGULANABİLİRLİĞİ

Kollektif ihtiyaçlarını karşılamak için bir arada bulunan, belli bir coğrafi alanda yaşayan ve ortak bir kültürü paylaşan insanların oluşturduğu birlikteliğe “toplum” denir. Toplumdaki ilişkiler çok yönlü olabilmektedir. Bu nedenle kimi zaman olumlu, kimi zaman da olumsuz ilişkiler yaşanabilmektedir. Yaşanan uyuşmazlıkların çözümü adalete erişim açısından önemli bir husustur. Bu bağlamda, ortaya çıkan uyuşmazlıkların mahkeme dışında ama toplumca kabul görmüş ve resmi otoritece de tanınmış olan yöntemlerce çözümlenmesine alternatif çözüm yöntemleri denmektedir.

Uyuşmazlıklar, özel hukuk kişileri arasında çıkabileceği gibi kamu hukuku kişileri arasında da çıkabilmektedir. Başta Amerika ve çeşitli Avrupa Birliği ülkelerinde olmak üzere çeşitli ülkelerde idari ve yargısal yollara ek olarak alternatif yöntemlere de başvurulmaktadır. Türk Vergi Hukuku açısından bakıldığında, doğrudan ADR’ye ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu sebeple, sınırlı sayıda ve farklı mevzuatlarda yer almaya başlayan ADR’nin, uygulamadaki başarısı da dikkate alınarak, mükellef odaklı bir yaklaşımla vergi uyuşmazlıklarının çözümünde de uygulanabilir duruma getirilmesi vergi uyuşmazlıklarının çözümüne ciddi katkı sağlayacağı gibi mükellefin vergiyi gönüllü uyumunu yönünden de faydalı olacaktır.

Anahtar Sözcükler:

Uyuşmazlık, Alternatif Çözüm Yolu, Adalet, Avrupa Birliği (AB), Vergi Uyuşmazlıkları

ABSTRACT

Name and Surname	: Dilşad KELEŞ
University	: Bursa Uludağ University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Public Finance
Branch	: Public Finance
Degree Awarded	: Master
Page Number	: xii+246
Degree Date	: 09 / 07 / 2020
Supervisor	: Prof. Dr. Mehmet YÜCE

APPLICABILITY OF ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION METHODS IN TAX DISPUTES

The Association of people who coexist in order to meet their collective needs, who live in a certain geographical area and share a common culture is called “society”. Relationships in society can be multifaceted. Therefore, sometimes positive and sometimes negative relationships can be experienced. Settlement of disputes is an important consideration in terms of access to justice. In this context, alternative methods of settlement of disputes arising out of the court but by methods accepted by the community and recognized by the official authority are called.

Disputes may arise between private law persons or between public law persons. In addition to administrative and judicial ways, alternative methods are used in various countries, especially in the United States and in various European Union countries. From the point of view of Turkish tax law, there is no regulation directly related to ADR. For this reason, a limited number given the success of ADR began to take part in different legislation and in the application, the taxpayer-focused approach can be applied in the solution of tax disputes with the situation to be brought to tax as the taxpayer's voluntary compliance will contribute to the settling of tax disputes will be beneficial in terms of.

Keywords:

Dispute, Alternative Solution, Justice, European Union (EU), Tax Dispute

ÖNSÖZ

Tezimin hazırlanması sürecinde ilgi ve desteğini benden esirgemeyen tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Mehmet YÜCE' ye, eğitim hayatım boyunca bana destek olan, benden manevi yardım ve desteklerini esirgemeyen annem Gülbin KELEŞ'e, babam Şenol KELEŞ' e, değerli dostum Seval BATTAL'a ve adını yazamadığım fakat bu süreçte bana katkılarını sunan arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GRAFİKLER.....	xiii
TABLolar	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜNDE ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YOLLARI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

I. UYUŞMAZLIK KAVRAMI ve ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ	4
A. UYUŞMAZLIK KAVRAMI	5
1. Uyuşmazlık Aşamaları	13
a. Uyuşmazlık Öncesi	13
(1). Şikâyet Aşaması	13
(2). Çatışma Aşaması.....	14
b. Uyuşmazlık Aşaması.....	14
2. Uyuşmazlık ve Toplum ilişkisi	15
a. Genel Olarak Uyuşmazlık ve Toplum İlişkisi.....	15
b. Türk Toplumunda Uyuşmazlık ve Toplum İlişkisi	16
3. Uyuşmazlık ve Hukuk İlişkisi.....	20
B. UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ	23
1. Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinin Sınıflandırılması.....	25
a. Yönteme Göre	25
b. Yöntemin Uygulandığı Topluma Göre	26
(1). Geleneksel Toplum	26

(2). <i>Modern Toplum</i>	28
C. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNÜN İDEOLOJİK TEMELLERİ.....	30
II. ADALETE ULAŞMA ÇABALARI ve ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNÜN DOĞUŞU	38
A. DÜNYA ÇAPINDA ADALETE ULAŞMA ÇABALARI	38
B. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNÜN DOĞUŞU ve DOĞUŞ NEDENLERİ	42
1. Alternatif Uyuşmazlık Çözümünün Doğuşu	42
2. Alternatif Uyuşmazlık Çözümünün Doğuş Nedenleri	46
C. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNÜN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	50
1. Tanımı ve Genel Bilgiler Işığında ADR Kavramı ve Amaçları	50
2. Alternatif Uyuşmazlık Çözümünün Fayda ve Sakıncaları.....	52
D. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ SÖZLEŞMESİ ve HUKUKİ NİTELİĞİ.....	55
1. Sözleşme Kavramı	55
2. Alternatif Uyuşmazlık Çözümü Sözleşmesi	55
3. Alternatif Uyuşmazlık Çözümünün Hukuki Niteliği	57
III. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNDE KULLANILAN YÖNTEMLER	59
A. YÖNTEMLERİN BELİRLENMESİNDE KULLANILAN UNSURLAR .	59
B. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ.....	61
1. Müzakere.....	61
a. Genel Olarak Müzakere	61
b. <i>Türk Hukuku'nda Müzakere (Uzlaştırma)</i>	65
2. Arabuluculuk	68
a. Genel Olarak Arabuluculuk	68
b. <i>Türk Hukuku'nda Arabuluculuk</i>	70
3. Tahkim	73
a. Genel Olarak Tahkim.....	73
b. <i>Türk Hukuku'nda Tahkim</i>	75
İKİNCİ BÖLÜM	
AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ADR'NİN GELİŞİMİ ve BAZI ÜLKELERDE ADR UYGULAMALARI	
I. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ADR'NİN GELİŞİMİ	78

A. GENEL AÇIKLAMA	78
B. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ADR'YE YÖNELİŞ ve ADR'YE YÖNELİK ÇALIŞMALAR.....	80
C. ADR'NİN TEMEL YAPISI ve İLKELERİ	84
D. ADR'NİN YAYGINLAŞTIRILMASI İÇİN YAPILMASI GEREKENLER	86
II. BAZI ÜLKELERDE ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ	87
A. GENEL AÇIKLAMA	87
1. Fransa'da ADR.....	88
2. Almanya'da ADR	91
3. Belçika'da ADR	94
4. İspanya'da ADR	95
5. Hollanda'da ADR.....	96
6. Avusturya'da ADR.....	98
7. Amerika Birleşik Devletleri'nde ADR.....	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ ÇÖZÜM YOLLARI ve ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ

I. VERGİ UYUŞMAZLIĞI KAVRAMI	101
A. VERGİ UYUŞMAZLIĞI TANIMI.....	102
B. VERGİ UYUŞMAZLIKLARINA SEBEP OLAN FAKTÖRLER	103
1. Vergilendirme İşleminin Hukuka Aykırılığı.....	103
a. Vergilendirme İşleminin Yetki Yönünden Hukuka Aykırılığı.....	103
b. Vergilendirme İşleminin Konu Yönünden Hukuka Aykırılığı.....	104
c. Vergilendirme İşleminin Şekil Yönünden Hukuka Aykırılığı	105
d. Vergilendirme İşleminin Sebep Yönünden Hukuka Aykırılığı	105
2. Vergi İncelemeleri	105
3. Hatalı Vergi Tarhı	106
II. VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ ÇÖZÜM YOLLARI.....	106
A. VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ İDARİ AŞAMA ÇÖZÜMÜ	107
1. Uzlaşma	107
2. Vergi Hatalarının Düzeltilmesi	109
3. Cezalarda İndirim	110
4. Pişmanlık/ İslah	111
5. İzaha Davet	112

6. Kanun Yolundan Vazgeçme	113
7. Kamu Denetçiliği (Ombudsman) Kurumuna Başvuru.....	114
B. VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ YARGI AŞAMASINDA ÇÖZÜMÜ	118
C. VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA UYGULANABİLECEK ADR YÖNTEMLERİ.....	122
1. Müzakere.....	124
2. Arabuluculuk.....	124
3. Tahkim	127
4. Diğer ADR Yöntemleri	131
a. Erken Tarafsız Ön Değerlendirme	131
b. Vakıaların Saptanması.....	132
c. Kısa Yargılama	132
D. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YÖNTEMLERİNİN KAMU HUKUKUNDA UYGULANABİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	133

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YÖNTEMLERİNİN VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA UYGULANABİLİRLİĞİ

I. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ	143
A. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	143
B. VERİ TOPLAMA ARACI ve ANKETİN UYGULANMASI.....	144
II. BULGULAR ve YORUM.....	146
A. ALTERNATİF ÇÖZÜM YÖNTEMLERİNİN VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA UYGULANABİLİRLİĞİNE YÖNELİK ANKET SORULARININ FREKANS ANALİZİ	151
1. Vergi Uyuşmazlıklarının Sebeplerine İlişkin Frekans Analizi	157
2. Vergi Uyuşmazlıklarının Çözüm Yollarına İlişkin Frekans Analizi	163
3. Alternatif Çözüm Yollarına İlişkin Değerlendirme Sorularının Frekans Analizi.....	178
B. ALTERNATİF ÇÖZÜM YÖNTEMLERİNİN VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA UYGULANABİLİRLİĞİNE YÖNELİK ANKET SORULARININ ÇOKLU CEVAP ANALİZLERİ	188
C. GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	193
SONUÇ	196
KAYNAKÇA	203
EKLER	214

KISALTMALAR LİSTESİ

Kısaltma: Bibliyografik Bilgi

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.g.r	: Adı geçen rapor
AB	: Avrupa Birliği
ADR	: Alternative Dispute Resolution
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ATO	: Avustralian Taxation Office
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AYM.	:Anayasa Mahkemesi
b.	:Baskı
BATNA	:Best alternative to a negotiated agreement
BM	:Birleşmiş Milletler
CMK	:Ceza Muhakemesi Kanunu
C.	:Cilt
E.	:Esas
EEJ-Net	:European Extra- Judicial Network For Cross- Border Dispute Resolution
EGZPO	:Medeni Usul Kanununun Yürürlüğüne İlişkin Kanun
EEC- Net	:European Consumer Centres Network
FIN- Net	:Financial Services Complaints Network
GİB	: Gelir İdaresi Başkanlığı
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HUAK	: Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu
HUMK	: Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
ICC	: Uluslararası Ticaret Odasının Tahkim Komisyonu
ICSID	: Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi
IFA	: International Fiscal Association
IRS	:Internal Revenue Service
İHAS	:Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
İYUK	:İdari Yargılama Usulü Kanunu
K.	:Karar

KAU	:Karşılıklı Anlaşma Usulü
Md.	:Madde
OECD	:Organisation for Economic Co-operation and Development
s.s.	:Sayfalar arası
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
T.	:Tarih
TCK	:Türk Ceza Kanunu
TBB	:Türkiye Barolar Birliği
TDK	:Türk Dil Kurumu
UNCITRAL	:United Nations Commission on International Trade Law
VUK:	:Vergi Usul Kanunu
YMM:	:Yeminli Mali Müşavir
ZPO	: Alman Medeni Usul Kanunu

GRAFİKLER

Grafik 1: Katılımcıların Cinsiyet Durumuna Ait Verileri	147
Grafik 2: Katılımcıların Yaş Durumuna Ait Verileri	148
Grafik 3: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Ait Verileri	149
Grafik 4: Katılımcıların Mesleki Deneyim Sürelerine Ait Verileri	150
Grafik 5: İfade 1'in Analizi	158
Grafik 6: İfade 2'nin Analizi	159
Grafik 7: İfade 3'ün Analizi	160
Grafik 8: İfade 4'ün Analizi	161
Grafik 9: İfade 5'in Analizi	162
Grafik 10: İfade 6'nın Analizi	163
Grafik 11: İfade 7'nin Analizi	165
Grafik 12: İfade 8'in Analizi	166
Grafik 13: İfade 9'un Analizi	167
Grafik 14: İfade 10'un Analizi	168
Grafik 15: İfade 11'in Analizi	169
Grafik 16: İfade 12'nin Analizi	170
Grafik 17: İfade 13'ün Analizi	171
Grafik 18: İfade 14'ün Analizi	172
Grafik 19: İfade 15'in Analizi	173
Grafik 20: İfade 16'nın Analizi	174
Grafik 21: İfade 17'nin Analizi	175
Grafik 22: İfade 18'in Analizi	176
Grafik 23: İfade 19'un Analizi	177
Grafik 24: İfade 20'nin Analizi	179
Grafik 25: İfade 21'in Analizi	180
Grafik 26: İfade 22'nin Analizi	181
Grafik 27: İfade 23'ün Analizi	182
Grafik 28: İfade 24'ün Analizi	183
Grafik 29: İfade 25'in Analizi	184
Grafik 30: İfade 26'nın Analizi	185
Grafik 31: İfade 27'nin Analizi	186
Grafik 32: İfade 28'in Analizi	187
Grafik 33: İfade 29'un Analizi	188

Grafik 34: İdari Çözüm Yollarının Tercihi.....	190
Grafik35: Katılımcıların ADR Yöntemleri Hakkında Bilgi Sahibi Olma Düzeyleri	192

TABLolar

Tablo 1: 2017 Mali Yılında Temyiz Ofisinin İtiraz Konularına İlişkin İş Yüğü	137
Tablo 2: Cronbach Alpha Durum Süreç Özeti	151
Tablo 3: İfadelerin Analizi	152
Tablo 4: Vergi Uyuşmazlıklarının Sebeplerine İlişkin Değerlendirme Soruları	157
Tablo 5: Vergi Uyuşmazlıklarının Çözüm Yollarına İlişkin Değerlendirme Soruları	164
Tablo 6: Alternatif Çözüm Yollarına İlişkin Değerlendirme Soruları	178
Tablo 7: İdari Çözüm Yollarının, Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümü Açısından Tercih Sırasına İlişkin Değerlendirme Tablosu	189
Tablo 8: İfade 30'un Analizi	189
Tablo 9: İfade 30'un Çoklu Yanıt Analizi.....	190
Tablo 10: ADR'ye İlişkin Bilgi Sahibi Olma Düzeylerine İlişkin Değerlendirme Tablosu	191
Tablo 11: İfade 31'in Analizi	191
Tablo 12: İfade 31'in Çoklu Yanıt Analizi	193

GİRİŞ

Toplum olmanın bir gereğini yansıtan ve birbirlerinden farklı kavramları ifade eden anlaşmazlık ve uyuşmazlıklar, insanların birlikte yaşadığı toplum düzeninde, farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda, ortaya çıkması doğal olan olgulardır. Söz konusu bu olgular, toplum açısından olumsuz gibi görünse de çözümü için kullanılan yöntemlerle toplumsal gelişmeye katkıda bulunulabilir.

Toplumla doğrudan ilişkili olan uyuşmazlık olgusu, bu bağlamda kültürle de doğrudan ilişkilidir. Toplumsal yapının temelinde yer alan kültürle iç içe olan toplum en genel tanımıyla, insanlar arasındaki ilişkilerden meydana gelen bir bütün şeklinde ifade edilebilir. Doğası gereği sosyalleşme sürecine giren bireyler, yaşadıkları toplumla beraber değişir, gelişir.

Her toplumun kendi düzenini korumak için, geçmişten beri çeşitli araçlar kullandığı görülmektedir. Bu amaçla, uyumlu davranışların teşviki, uyumsuz davranışlardan uzaklaştırma, kınama gibi araçlara ihtiyaç duyulmuştur. Denetim araçları şeklinde ifade edilebilen bu yollar, bireylerin sosyal kurallara uygun yaşamalarına yardımcı olarak düzeni sağlamada rol oynarlar. Söz konusu düzeni sağlamada ise, denetim araçlarından daha önemli olan dil devreye girer ve herhangi bir anlaşmazlığın bireylerden birinin talebini açığa vurmasıyla, uyuşmazlık aşamasına taşınmasında odak noktası haline alır.

Birey ve toplum düzeni ilişkisinde bir sonraki aşama olarak hukuk kavramı karşımıza çıkar. Bireyler, yazılı hukuk kuralları çerçevesinde hareket ederek topluma uyum sağlamaya çalışır. Ancak, bireyler her ne kadar topluma uyum sağlamaya çalışsa da uyuşmazlık halinin toplumsallığın arka yüzü olması sebebiyle ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Giderilmesi gereken bir düzensizliği ifade eden uyuşmazlıkların, esasen mahkemelerde çözülme gereksinimi vardır. Fakat söz konusu uyuşmazlıkların çözümünde mahkemelerin yetersiz kaldığı durumlarda, bu görevi yerine getirmede başka alternatifler devreye girmelidir. Uyuşmazlığın mutlaka çözülmesi gereken bir olgu olması, uyuşmazlık çözümü kavramını ortaya çıkarır. Uyuşmazlığı yönetmede yardımcı olan bir araç şeklinde ifade edilebilen

uyuşmazlık çözümü, kullanılan yöntem ve topluma göre değişen, gelişen bir kavramdır. İçeriği bakımından daha yüzeysel ve kolay olan uyuşmazlıkların çözümünde, taraflar kendi aralarında anlaşabilirken; karmaşık ve derin uyuşmazlıklarda üçüncü kişi müdahalesine ihtiyaç duyulabilir.

Uyuşmazlık çözümünde esas yöntem olan geleneksel dava yolunda, yüksek yargılama maliyetleri, taraflar arasında kazan/kaybet savaşı halini almış bir süreç hâkimdir. Ayrıca, mahkemelerin yoğun iş yükünün getirmiş olduğu uzun süren yargılama faaliyetleri mevcuttur. Buna karşın, resmi yargı mekanizması dışında çözüm üretmeye çalışan alternatif yollarda, bireysel menfaatler ön plandadır, taraf iradeleri yüksektir ve toplumsal katılım mevcuttur. Bu çerçevede, temelinde, geleneksel dava yoluna karşı ortaya çıkan bir reform hareketi olarak ifade edilen adalete ulaşma hareketi olan, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü (Alternative Dispute Resolution- ADR), uyuşmazlıkların en kısa sürede çözümünü amaçlar. Anglo- Sakson temelli bir yöntem olan ADR'nin bünyesinde barındırmış olduğu bu avantajlar sebebiyle, Avrupa Birliği'nin, son yıllarda ADR'ye yöneldiği görülmektedir. Birçok Avrupa Birliği ülkesinin yönelmiş olduğu, Anglo- Sakson temelli bu yöntem, Kıta Avrupası Hukuku'na tabi ülkeler tarafından da tercih edilmiştir.

Avrupa Birliği, ADR'nin yaygınlaşması ve teşvik edilmesi için, çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bu çerçevede, “ Medeni Hukuk ve Ticaret Hukukunda Alternatif Uyuşmazlık Çözümü Hakkında Yeşil Kitap” adlı çalışma hazırlanarak, ADR'nin durumu hakkında incelemeler yapıp tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu çalışmaya ek, Avrupa Birliği'nde uyuşmazlık çözümü için kullanılacak alternatif yollar, yasal düzenlemelerle desteklenmiştir. Ayrıca, uygulamaya konulan ADR ağları ile bireylerin söz konusu bu yöntemlerle tanışmaları da amaçlanmıştır.

Avrupa Birliği'nde çoğunlukla, tüketici, aile ve iş hukukuna yönelik olan ADR çalışmaları, bazı ülkelerde vergi hukukuna da yönelik olmuştur. Vergi idaresi ile vergi borçlusu arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklar şeklinde ifade edilebilen vergi uyuşmazlıkları sonucunda, mükellefler vergiye karşı direnç göstermekte, baskı altında hissedebilmektedir. Bu bağlamda, vergi uyuşmazlıklarında uygulanabilecek ADR yöntemleri, mükellefler ve idareyi ortak

noktada buluşturabilir, mükelleflerin üzerindeki baskıyı azaltarak, mükellefleri vergi idaresine yaklaştırabilir. Böylece uyuşmazlıklar etkin, verimli şekilde çözülebilir.

Yapılan açıklamalar ışığında, Türk Vergi Hukukunda uyuşmazlıkların çözümü için kullanılan yöntemlerin geçici öneriler sunmaları, vergi uyuşmazlıklarının kaynağına inmeleri ve mükellef odaklı davranışla hareket etmemeleri göz önünde bulundurulduğunda, tezimizin amacı, ADR'nin vergi uyuşmazlıklarında uygulanabilirliğini değerlendirmektedir. Değerlendirmeyi yapabilmek amacıyla, öncelikle literatürde var olan çalışmalardan yararlanılmış olup bir anket çalışması yapılmıştır.

Tezimiz dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde, uyuşmazlık kavramı, uyuşmazlık, toplum, birey ve hukuk ilişkisi ele alınacak olup müzakere, arabuluculuk, tahkim gibi çeşitli alternatif çözüm yöntemleri ayrıntılı şekilde ifade edilecektir. İkinci bölümünde örnek teşkil etmesi amacıyla, Avrupa Birliği'nde ADR'ye yönelik çalışmalardan bahsedilecek ve bazı ülkelerdeki ADR uygulamaları hakkında bilgiler verilecektir. Tezimizin üçüncü bölümünde, vergi uyuşmazlığı kavramı açıklanacak olup Türkiye'de vergi uyuşmazlıklarının çözümünde kullanılan yollardan söz edilecektir. Ayrıca, söz konusu çözüm yollarına ek olarak, vergi uyuşmazlıklarında uygulanabilecek ADR yolları da verilecektir. Çalışmamızın ana ve son bölümü olan dördüncü bölümünde ise Türkiye'de vergi uyuşmazlıklarının çözümünde ADR'nin uygulanabilirliğine ilişkin bir anket çalışması ile değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜNDE ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YOLLARI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

I. UYUŞMAZLIK KAVRAMI ve ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ

Birbirinden ayrı kavramlar olmasına rağmen çoğu zaman birbirinin yerine kullanılan anlaşmazlık ve uyuşmazlık kavramları toplumsal bir gerçekliği yansıtmaktadır. İnsanların bir arada yaşadığı bir toplum düzeninde farklı dünya görüşü, farklı amaçlar, farklı deneyimler, yaş, cinsiyet vb. faktörler göz önünde bulundurulduğunda çeşitli menfaat, düşünce çatışmalarının olması doğaldır. Uyuşmazlıklar veya anlaşmazlıklar her ne kadar zorunlu bir felaket gibi görünse de çözüme ulaşmak için kullanılan yöntemler ile söz konusu uyuşmazlık veya anlaşmazlıkların dinamikleri arttırılırsa toplumsal gelişmeye katkı sağlar.

Kişiler içinde veya kişiler arasında ortaya çıkabilen ve kazan/kaybet özelliği olan anlaşmazlık her durumda uyuşmazlıkla sonuçlanmayabilir. Uyuşmazlık halinin ortaya çıkması için taraflardan birinin açıkça talebi gereklidir. Bu sebeple her anlaşmazlık aynı zamanda uyuşmazlıktır demek mümkün değildir.

Kişiler zaman zaman toplumsal ilişkilere tepki göstermektedir. Psikolojik, sosyolojik birtakım sebepleri olan bu durum hukuki boyutta incelenirse dava alışkanlığı şeklinde ifade edilebilir. Kişilerin dava açmaya aşırı eğilimi olarak ifade edilen bu durum meydana gelen uyuşmazlıklar üzerinde bir orta yol bulmak yerine söz konusu uyuşmazlıkları mahkemeye taşıma hevesidir. Toplumdaki dava alışkanlığı toplumun adalet ve vicdan duygularını her ne kadar tatmin etse de, yargı organları üzerindeki baskıyı arttırması ve ekonomiye ağır yük yüklemesi sebebiyle iyi bir durum sayılmaz. Bu kapsamda, bu eğilimi sınırlandırmak

amacıyla geçmişten günümüze, dava yolu yerine başvurulacak seçimlik yöntemler geliştirilmektedir¹.

A. UYUŞMAZLIK KAVRAMI

İnsanların bir arada yaşadığı bir toplum düzeninde anlaşmazlıkların yaşanması doğaldır. Dil, din, ırk, değer, düşünce farklılıkları, bireylerin değişen talepleri gibi unsurlar anlaşmazlığa konu olabilir. Toplumların gelişimi, denetim mekanizmaları birbirinden farklıdır. Bu durum çatışma veya uyuşmazlığa yol açmakta ve bu bağlamda çatışma, uyuşmazlık çözüm süreçleri de etkilenmektedir².

Çatışma ve uyuşmazlık kavramları kültürel bir olgudur. İnsanların dünyaya bakış açıları, uyuşmazlığın tarafı olma durumu kültürle şekillenmektedir. Bu bağlamda çatışma, uyuşmazlık, kültür birbirinden ayrılmaz bir bütünü oluşturur diyebiliriz.

Bu açıklamalar ışığında kültür kavramına değinmekte fayda vardır. Latince 'de işlemek, yetiştirmek, düzenlemek gibi anlamlara gelen kültür, bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü, muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğretim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimidir³.

Kültür kavramının tanımı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bazen insanın toplumda edindiği bilgi, sanat, hukuk, gelenek, görenek ve diğer yetenekleri toplamı olan karmaşık bir bütünü temsil ederken, bazen bir toplumda toplum üyelerinin paylaştığı ve kendilerinden sonra gelen nesillere aktarılan bilginin tamamıdır⁴. Ancak genel bir tanım yapmak gerekirse, kültür, bir insan

¹ Mustafa Serdar Özbek, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, 4. b., Ankara: Yetkin Yayınları, 2016, s. 147.

² Şule Şahin Ceylan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2009, s. 9.

³ Ceylan, a.g.e., s. 11.

⁴ Ceylan, a.g.e., s.s. 14-15.

topluluğunun, ulusun, halkın düşünce ve değer birliğini meydana getiren düşünsel, teknik, felsefi tüm üretim ve varlıklarıdır⁵.

Kültür, toplumsal düzenin temelinde yer alan ana ögedir. Ancak oluşması için bir topluluğun varlığı şarttır. Toplum olarak üretilen her şey kültürü oluşturur ve bu sayede insanların gelişimine katkı sağlanmış olur. Toplamların içinde bulunduğu tarihi, coğrafi, ekonomik her koşuldan etkilenir ve bu koşullarla birlikte şekillenir. Unutulmaması gereken unsurlardan biri de kültürün dinamik oluşudur⁶. Yani, kültür öğretileri toplumdan topluma değişebilir⁷. Ayrıca nasıl ki kültür toplumdan topluma değişebiliyorsa belirli bir toplumun kültürü de kendi içinde değişebilir. Hiçbir kültür, tamamen bütünleşmiş bir sistem değildir. Çoğu kültür, çelişkilerle doludur denebilir. Bu durum bizi Chris Jenks'in de "Toplumsalın Parçalanışı" olarak ifade ettiği alt kültür kavramına götürür⁸. İnsanlar bir toplum içinde birbirleriyle olan ilişkileri sayesinde bir alt toplum kurabilir. Belirli bir grupta veya kategoride ortak olan bu öğrenilmiş davranışlar şeklinde ifade edilebilen alt kültür kavramı da bu bağlamda toplumdan tamamen bağımsız hale gelmeden içinde bulunduğu topluma yeni bir kimlik kazandırır.

Farklı toplum kültürleri de birbirleriyle etkileşim içindedir. Bu etkileşim, uyuşmazlığın çözüm yoluyla ilgili olarak iki anlamı ortaya çıkarır. Bunlardan ilki, hangi unsurların zarar olduğu, hangi unsurların çıkar ihlali veya uyuşmazlık nedeni olarak algılandığı ve uyuşmazlık çözüm yollarının kültürden kültüre değişmesi, diğeri ise bu durumların alt kültürde de geçerli olduğu anlamıdır⁹.

Unsurlarına ayrılarak incelenebilen kültür kavramı ekonomik, dini vb. boyutlarıyla doğrudan ilişkilendirilmesine de imkân tanımaktadır. Bu bağlamda kültürün unsurlarını, demografik taban, dil, ekonomi, bilim, gelenek, görenek, siyaset şeklinde sıralamak mümkünse de insanın oluşturduğu her şeyin kültürün konusunu oluşturduğu düşünülürse sayılan bu unsurlar daha da genişletilebilir¹⁰.

⁵ Esin Sultan Oğuz, "Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı", *Ankara, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 28, S. 2 (2011), s. 126.

⁶ Ceylan, a.g.e., s.s. 18-20.

⁷ Oğuz, a.g.m., s. 11.

⁸ Chris Jenks, *Alt kültür/ Toplumsalın Parçalanışı*, çev. Nihal Demirkol, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007, s.s. 23,25.

⁹ Ceylan, a.g.e., s.s. 20-23.

¹⁰ Ceylan, a.g.e., s.s. 24-25.

Kültür ve toplum birbirleriyle aynı kavram olarak düşünülse de birbirinden farklı olsa da kimi zaman iç içe geçmiş şekilde kullanılır. Bu bağlamda toplumsal kültür kavramı örnek verilebilir. Geçmiş zamanlardan beri kabul görmüş davranışsal normları kapsayan bu kavram toplumun kültürel bir mirasını oluşturarak onu diğer toplumlardan ayırır¹¹.

Toplum, aynı toprak parçası üzerinde yaşayan, temel çıkarlarını sağlamak üzere birbirleriyle işbirliği yapan insanların tümüdür. Tanımı çok eskilere dayanan kültür kavramı ise insanın yaşama tarzı olarak ifade edilebilir, yaşama dair ne varsa tümünü kapsayan inanç ve değerler toplamıdır¹². Kültür büyük ölçüde toplumun eseri olduğu için aynı kavram olarak düşünülmüştür diyebiliriz.

Dar ve geniş anlamlarıyla tanımlayabileceğimiz toplum kavramının kültür kavramından ayrımı 19.yüzyıla denk gelmiştir. Dar anlamıyla toplum, yaşamları belirli bir toprak parçasında birbirleriyle uyum içinde ve bir arada yaşayan insan topluluğu, geniş anlamıyla kendi kendini devam ettiren bir insan topluluğu olup insan ömründen daha uzun olan bir olgudur¹³. Bu açıklamalar ışığında en genel tanımıyla toplum, belirli bir kültürü ve toplumsal kurumları paylaşan insanlar arasındaki ilişkilerden meydana gelen bir olgu şeklinde ifade edebiliriz.

Bir toplumda insanlar gönüllü olarak yaşar ve aynı kültürel gelenekleri paylaşırlar. Bu topluluklar belirli bir işbirliği anlayışı çerçevesinde ortak değer ve kuralları birleştirir ve belli bir düzen meydana gelir. Kültürün temel yapı taşı olan toplum da kültürle etkileşim içindedir ve birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak birbirlerini tamamlar. Yani, kültür olmadan toplum, toplum olmadan kültürün meydana gelmesi beklenemez. Var olmak ve varlığını devam ettirmek için birbirlerine ihtiyacı olan bu iki kavramın odak noktası insandır. Bu bağlamda da insanların aynı kültür veya toplumsal ilişki içinde birbirleriyle örgütlenmiş ilişkisi toplumsal yapı kavramını ortaya çıkarır.

Kişiler doğdukları andan itibaren sosyalleşme sürecine girmekte ve zaman içinde toplumu benimsemektedir. Toplumun uzun yıllar ayakta kalabilmesi

¹¹ Zehra Nuray Nişancı, "Toplumsal Kültür- Örgüt Kültürü ilişkisi ve Yönetim Üzerine Yansımaları", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 1 (2012), s. 1279.

¹² Nişancı, a.g.m., s. 1281.

¹³ Ceylan, a.g.e., s.s. 26-28.

bireylerin toplumun değerlerini benimsemesiyle mümkündür. Bu arada bireyler de varlıklarını ve ilişkilerini sürdürmek için toplumsallaşma sürecine girmektedir¹⁴. Toplumsal ilişkiler ağı olarak kabul edilen toplumsal yapı sürekli değişim içindedir. İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır ve yaşadığı sosyal ortamlarla birlikte değişir, gelişir. Toplumsal yapı da bu açıklamalar ışığında, kişilerin toplum halinde yaşamalarını, kendilerinden beklenenin sınırlarını bilmelerini sağlayan birtakım kural ve düzenlerin toplamıdır. Toplum üyelerinin dâhil olduğu ilişkilerin toplumsal yapıyı meydana getirdiği söylenebilir. Statü, toplumsal roller, gruplar ve kurumlar gibi temel unsurlara sahip toplumsal yapı teknoloji, nüfus gibi değişkenler aracılığıyla şekillenmektedir¹⁵.

Her toplum kendi oluşumunu, kültürünü korumak ister. Bu amaçla uyumlu davranışları teşvik etme, uyumsuzlardan uzaklaştırma, kınama, zorlama gibi araçlara ihtiyaç vardır. Denetim araçları diyebileceğimiz bu yollardan ilki toplumsal kurallardır. Bu kurallar kişi davranışlarının sonuçlarını öngörmelerine ve toplumsal denetimin sağlanmasına imkân verir. Kendi içinde resmi olan ve olmayan şeklinde ayrılır. Resmi kurallara uymayanlar mutlaka bir yaptırımla karşılaşırken, resmi olmayanlar toplumun genelinde eskiden beri kabul görmüş kurallar olup bunlar kınama, toplumdaki dışlama şeklinde yaptırımlara sahiptir, ancak mutlak değildir. Yaptırımları toplumsal kuralları tamamlayıcı bir denetim aracı olarak görebiliriz. Kişilerin sosyal kurallara uygun davranmasını sağlayan, uygun davrananları ödüllendiren, davranmayanları cezalandıran yolları ifade eder. Toplumlar kendi oluşumlarını, kültürlerini korumak, insanlar ilişkilerinin devamını sağlamak için birbirlerine ihtiyaç duyarken esas önemli unsur olarak dil devreye girer. Toplumsal etkileşim ve bütünlüğün sağlanması, yaptırımlarla, kültürün aktarılması dille gerçekleşir. Aslında dil olmadan iletişim, iletişim olmadan insan olmayacağı gibi bir toplumun olması da bu yolla imkânsızdır. Mevcut olmayan herhangi bir toplum düzeninde yaptırım da olmayacağı için dil dünyayı algılayış ve davranış biçimini de yönlendirir. Herhangi anlaşmazlık, uyuşmazlığın çözüm aşamasına taşınması dil sayesinde olur. Taraflar uyuşmazlığı sosyal bir kavram olarak kabul ederken, kendi menfaatlerine uygun yollardan

¹⁴ Recep Özkan, Toplumsal Yapı, Değerler ve Eğitim İlişkisi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 19, S. 1 (2011), s. 334.

¹⁵ Ceylan, a.g.e., s. 33-35.

yararlanır. Ancak menfaatlerine uygun yolları ararken eylemlerin nasıl dile getirileceği konusunda anlaşmazlıklar yaşamaktadırlar. Fakat yazılı hukuk kurallarının varlığı halinde dil uyumsuzlukları şekillendiren en önemli unsur olduğu için hukuki kavramlarla iç içe düşünülerek bir yol haritası olacaktır¹⁶.

Temel işlevlerinden biri toplumsal düzeni oluşturmak ve korumak olan unsur hukuktur. Bu toplumsal düzenin güzel ve uyumlu işleyişi için hukuka uygunluğun toplumda mevcut olması gerekmektedir¹⁷. Düzenin sürekli devamı için gerekli olan yegâne şeylerden biri kişinin doğduğu çevreden öğrendiği ve taklit ettiği davranışlar bütünü olarak ortaya çıkan birey davranışlarıdır¹⁸. Birey ve toplum düzeni ilişkisine Weber'in düşüncesi, rasyonelleşme eğiliminde olan modern bir toplumda bireylerin de rasyonel davranarak topluma uyum sağladığı yönündedir¹⁹.

Uyuşmazlık kavramına giriş yapmadan önce uyuşmazlık ve uyuşmazlık çözümü kavramıyla yakından ilişki olan çatışma kavramından bahsetmek gerekir. Toplum içinde farklı karakterlerin mevcut oluşu, farklı değer yargıları, dünya görüşü farklılıkları çatışmayı kaçınılmaz kılmaktadır²⁰. Psikoloji, sosyoloji ve antropoloji bilimlerinde çalışma konusu olan çatışma kavramı tanımında farklı görüşler mevcuttur. Bir tanıma göre çatışma, kişinin hem kendisi hem de iki ya da daha fazla bireyin yer aldığı grup arasında çeşitli nedenlerden kaynaklanan anlaşmazlıktır. Bir başka tanıma göre, kişinin ya da grup üyelerinin kendi amaçlarına ulaşmasını engelleyici davranışlarıdır. Genel bir tanıma varmak gerekirse çatışma, münakaşa yoluyla tartışma ve görüşmedir. Sonuç olarak çatışma sosyal hayatın kaçınılmaz bir gerçeğidir ve menfaatleri çatışan bireyler arasında ortaya çıkar. Fakat toplumda çatışmanın çıkması zorunlu değildir, isteğe bağlı olan bu olgu, değer/çıkar çatışması, fiziksel/ideolojik/politik/yasal çatışma,

¹⁶ Ceylan, a.g.e., s.s. 39-40.

¹⁷ Mehmet Tevfik Özcan, *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, 5. b., İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2012, s. 76.

¹⁸ H. İbrahim Özmen, *Liderlik Davranışlarını Belirleyen Toplumsal Normların Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 83.

¹⁹ Özcan, a.g.e., s. 76.

²⁰ Halil Seval, "Çatışmanın Etkileri ve Yönetimi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 15 (2006), s. 246.

tarafları bakımından kişi ya da grup çatışması olarak çeşitli şekillerle sınıflandırılabilir²¹.

Çok geniş kapsamlı olan çatışma kişiler arasında çıkabileceği gibi gruplar arasında da çıkabilir. Bireyler kimi zaman karar alternatifleri arasında sıkışıp kalır, seçim yapamaz, bu durumda kişisel bir çatışma hali ortaya çıkar. Aynı toplulukta yer alan kişilerin anlaşamama hali ise kişiler arası çatışmayı doğurur. Bu durumda kişiler birbirlerinin amaçlarına ulaşmasını engellemek isteyecektir. Çatışma sadece kişiler arasında değil, menfaatleri çatışan farklı gruplar arasında da olabilmektedir. Bu durum da gruplar arası çatışmayı meydana getirmektedir. Ortaya çıkan çatışma kimi zaman olumlu kimi zaman da olumsuz sonuç doğurabilir. Çatışma sürecinde taraflar arası iletişim kopuk ve düşmanca olursa yıkıcı, işbirlikçi bir süreçte ilerlerse yapıcı çatışma hali mevcuttur. Bu bağlamda yıkıcı ve yapıcı çatışma ayrımı bizi çatışmayla ilgili iki farklı kurama götürür. Bunlar, işlevselci kuram ve çatışma kuramıdır²².

İşlevselci kurama göre, toplumun varlığını sürdürmek için gerekli bazı temel ihtiyaçları vardır. Bunların karşılanması toplumu bütünleştiren parçaların katkısı ve işbirliğiyle mümkündür. Bu düşünceye göre toplum kendi içinde farklılaşmış yaş, cinsiyet gibi alt unsurları bünyesinde barındırır. Bu alt unsurlar sistemin geri kalanına uyumlu olmalıdır²³.

Toplumun bir bütün haline getiren unsurların menfaatleri arasındaki dengesizliğin çatışmayı doğuracağı ve söz konusu bu çatışmanın toplumun gelişimine yardımcı olduğu düşüncesine sahip çatışma kuramı ise çatışmanın da işbirliği gibi yaşamın bir parçası olduğuna inanır.²⁴

Toplumsal yapı bu çatışma ve işbirliği ile meydana gelir. İşlevselci kuram bir ütopya gibi düşünülebilir. Çünkü bu modelde toplum kusursuz yapıdadır, tüm unsurlar birbirleriyle uyumlu haldedir. Oysaki birden farklı unsuru içinde barındıran bir yapıda tüm unsurların uyum içinde yapılanması zordur. Toplum her

²¹ Ceylan, a.g.e., s. 52.

²² Ceylan, a.g.e., s.s. 56-63.

²³ Ceylan, a.g.e., s. 64.

²⁴ Ceylan, a.g.e., s.s. 68-70.

zaman değişmeye devam eder ve çatışmalar mevcuttur. Sonuç olarak çatışma toplumun bir gerçeğidir ve mutlak bir uyum mevcut değildir diye düşünülebilir.

Uyuşmazlığın bir benzeri ve aynı zamanda bir safhası olan çatışma kavramından sonra uyuşmazlıkla çoğu zaman aynı anlamda kullanılan ama birbirinden farklı olan anlaşmazlık kavramından da bahsetmekte fayda vardır.

Toplumsal yapıda kaçınılmaz bir gerçeği oluşturan anlaşmazlık kavramı kişiler içinde çıkabileceği gibi kişiler dışında da meydana gelebilir²⁵. Buna karşılık uyuşmazlık kişiler arasındaki anlaşmazlığın ortaya çıkmasıyla oluşur. Her anlaşmazlık uyuşmazlığa dönüşmeyebilir. Bir başka ifadeyle kişiler arasında çıkan herhangi bir çatışma karşı tarafa bildirilmez veya çatışmayla sonuçlanacak bir talepte bulunulmazsa uyuşmazlığa dönüşmeyebilir. Bir davranış ve görüş ayrılığı olarak ifade edebileceğimiz anlaşmazlık, ilişkilerinde ortaya çıkacak çatışmaların farkında olan ve bunu kabul eden bireylerin rekabet halidir²⁶. Bireylerin birbirleriyle karşılıklı etkileşim ve iletişim halinde olduğunu düşünürsek anlaşmazlığın ortaya çıkması da kaçınılmazdır.

Topluluk halinde yaşamının getirdiği bir zorunluluk hali gibi görülse de söz konusu anlaşmazlık yapıcı şekilde çözülürse toplum dinamiği yükselir. Çeşitli aşamalardan geçen anlaşmazlık bir bütün olarak meydana gelir ve ardından anlaşmazlık ortaya çıkıp açıklanır. Ancak sonuçta mutlaka uyuşmazlık çıkar demek mümkün değildir. Tarafların talepte bulunması ile uyuşmazlık hali oluşur.

Bu durumda, oluşumunda çeşitli sosyolojik, psikolojik faktörlerin de etkisi olan uyuşmazlık kavramı, kişinin bir iddia ileri sürmesi, karşı tarafın da bu iddiaya zıt şekilde karşılık vermesi ve bulunan iddiada ısrar etmesi sonucunda ortaya çıktığını söylemek mümkündür. En genel tanımıyla uyuşmazlık, kişinin herhangi bir durum, hukuk kuralıyla ilgili iddia ve buna ilişkin talebine karşı tarafın itiraz etmesi sonucu ortaya çıkan anlaşmazlık durumudur. Söz konusu talep iki kişi arasında olabileceği gibi taraflar bu talebi üçüncü kişiye de aktarabilir²⁷.

²⁵ Özbek, a.g.e., s. 111.

²⁶ Özbek, a.g.e., s. 112.

²⁷ Ceylan, a.g.e., s. 76.

Uyuşmazlık aniden ortaya çıkmaz, belirli dönüşümler geçirir. Yani, kişiler arasında meydana gelen bir çatışma, tarafların karşıtlık durumu halinde olmalarını ifade ederken uyuşmazlık söz konusu çatışmayı gidermek için uğraş vermeyi ifade eder. Bu durumda çatışma hukuksal bir boyut kazanır ve uyuşmazlığa dönüşür²⁸.

Uyuşmazlık insanların toplum içinde yaşadığı her yerde meydana gelebilir. Bu bakımdan evrensel olan uyuşmazlık giderilmesi gereken bir düzensizliği ifade etmektedir. Ortaya çıkan uyuşmazlığın mahkemede çözülme gereksinimi vardır. Ancak mahkemeler söz konusu uyuşmazlığı çözmezse bu görevi yerine getirmek üzere başka alternatifler bulunmalıdır.

Uyuşmazlık çatışmanın toplumsal bir gerçeği ifade ettiği çatışma kuramı ile çeşitli antropolojik çalışmalardan beslenir. Uyuşmazlıkların meydana geldiği toplumsal ilişkiler bir süreci, uyuşmazlıkların çözüme ulaşması için izlenen yol, uyuşmazlık çözümü olarak ifade edilebilir²⁹. Anlaşmazlık, uyuşmazlık, çatışmaların çözümünü ifade etmek için tercih edilen uyuşmazlık çözümü kavramı çok geniş bir alana sahiptir³⁰.

Evrensel ve toplumsal bir gerçek olan uyuşmazlığın mahkemelerce çözülmesi varsayımı aynı zamanda söz konusu uyuşmazlığın mahkemelerce çözülemediği zaman alternatif yollarla mutlaka çözülmesini de ele almaktadır. Bu bağlamda alternatif uyuşmazlık çözümü kavramı ortaya çıkmaktadır. Kimi zaman uyuşmazlık çözüm yöntemiyle aynı anlamda kullanılan alternatif uyuşmazlık çözümünün mahkemelere ek veya alternatif yolları kapsadığı söylenebilir³¹. Sonuç olarak tüm toplumların mahkeme veya mahkemeye alternatif tahkim, müzakere, arabuluculuk gibi alternatif çözüm mekanizmaları vardır ve bu yollardan hangisinin tercih edileceği ise uyuşmazlığın zorunlu çıkış noktası olan toplum ve toplumun temel yapı taşı olan kültür gibi unsurlar tarafından belirlenir.

²⁸ Ceylan, a.g.e., s. 76.

²⁹ Ceylan, a.g.e., s.s. 79-80.

³⁰ Özbek, a.g.e., s. 129.

³¹ Özbek, a.g.e., s. 129.

1. Uyuşmazlık Aşamaları

Uyuşmazlık toplumda aniden ortaya çıkan bir olgu değildir, çeşitli dönüşümler geçirerek meydana gelir. Bir uyuşmazlık gelişiminde üç aşamadan geçer. Bunlar, ihlal, anlaşmazlık ve uyuşmazlık aşamasıdır. Bireyler herhangi bir hak ihlali farkına vardıklarında bu durum ihlal aşamasındadır. Bu aşamadan sonra ihtilafli konu taraflar arasında daha anlaşılır ve açık hale gelir ki buna anlaşmazlık durumu denir³². Anlaşmazlık halinin belirginleşmesiyle taraflardan uyuşmazlık çıkarma imkânına sahip olan kişinin talepte bulunması durumunda uyuşmazlık doğmuş olur. Bu başlık altında uyuşmazlık aşamaları incelenecektir.

a. Uyuşmazlık Öncesi

(1). Şikâyet Aşaması

Bireylerin, toplumda yaşamalarının amacı faydalarını maksimize etmektir. Bu bağlamda kendilerine en büyük mutluluk veren davranışlarda bulunurlar ve buna göre hareket ederler. Klasik faydacı düşünürlerden Bentham'a göre, bireyler alternatif eylemler arasında kendisine mutluluk vereni seçer. Mill ise mutluluğun varlığını istenen tek şey olarak görür ve acının kendisini yok sayar³³. İnsanlar doğal olarak mutluluk peşinde koşarlar ve acıdan mümkün olduğunca kaçınırlar. Ancak insan her zaman mutluluğa, iyiye, güzele ulaşma durumu mümkün değildir ve zaman zaman kendisini mutsuz eden durumlarla karşılaşabilmektedirler. Bu noktada kendilerini mutsuz eden bir durumdan duydukları rahatsızlık halini dile getirmeleri şikâyet kavramıyla açıklanabilmektedir. Şikâyet rahatsız edici bir olgu olduğu için birey bu durumu çözmek ister. Elinde birtakım alternatifleri mevcut olan birey bunları kullanarak bu durumdan kurtulmak ister.

Şikâyet aşamasında, bir çatışma halinin doğmaması için durumu unutulabilir, görmezden gelebilir ya da açığa vurarak iddia haline getirebilir. Fakat yalnızca bu şikâyet durumu uyuşmazlık için yeterli olmayıp şikâyet konusunun

³² Özbek, a.g.e., s. 123.

³³ Sebile Başok Diş, "Bentham ve Mill'in Klasik Faydacılığı Bağlamında Mutluluk Problemi", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, S. 7 (2017), s.s. 83-85.

talep olarak açığa vurulması gerekmektedir ki bu durumda da uyuşmazlığın temeli atılmış olur³⁴.

(2). *Çatışma Aşaması*

Çatışma, duygu, düşünce, davranışlardaki birtakım engelleme, birbirlerinden farklılaşan amaç ve isteklerin zıtlıklar çerçevesinde mücadelesi anlamına gelir. Bu kavramın ortaya çıkmasında, bireylerin menfaatlerinin mevcut olması yanında, az bulunan ve eşit paylaşılmamış gücün varlığı, düşüncelerin farklı toplulukların amaçlarını gerçekleştirmek için kullandıkları araç olması gibi unsurlar etkili olmuştur³⁵. Şikâyetlerin suçlamaya dönüşüp talep şeklinde karşı tarafa iletiildiği bu aşamada uyuşmazlığın oluşmasının ön koşulu talep mevcut olmasıdır. Talebin karşı tarafça reddedilmesi durumunda uyuşmazlık doğar. Söz konusu talep karşı tarafça tamamen kabul edilebileceği gibi müzakere yapılarak anlaşılıp kısmen de kabul edilebilir ya da anlaşılamaz ve uyuşmazlığa dönüşür³⁶.

b. *Uyuşmazlık Aşaması*

Sosyoloji açısından hukuk, insanların bir arada barış içinde yaşadıkları bir toplum düzenini ifade eder³⁷. Ancak toplumda her zaman mutlak bir düzen hâkim değildir. Toplumun en küçük yapı taşlarından olan insanların farklılıkları, tecrübeleri, amaçları olduğu düşünüldüğünde kusursuz bir toplum düzeninden bahsetmek mümkün değildir. Birbirleriyle zıtlaşan düşünceler, menfaatlerin meydana gelmesi doğaldır. Söz konusu menfaat çatışmaları uyuşmazlık halinin meydana gelmesi için yeterli olmayıp talep şeklinde ifade edilmesinin zorunlu olduğu daha önce belirtilmişti. Bu bağlamda çatışma durumundaki olayın kamuya taşınmasıyla yeni bir şekle bürünür ki bu büründüğü şekil uyuşmazlık olarak vücut bulur. Artık söz konusu süreç üçlüdür. Üçüncü kişi yol gösterici sıfatıyla

³⁴ Ceylan, a.g.e., s. 91.

³⁵ Halil Aydınalp, “Sosyal Çatışma ve Din”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 2 (2010), s.s. 189-190.

³⁶ Ceylan, a.g.e., s. 93.

³⁷ Firdevs Okatan, *İbn 'i Haldun 'un Hukuk Sosyolojisine Katkıları*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 2.

mevcut durumu sonuca götürmeyi amaçlar. Bu haliyle uyumsuzluk değerlendirilebilir bir anlaşmazlık halini ifade ederek çatışmadan ayrılmaktadır³⁸.

Dikkat edilmesi gereken bir nokta da kamuya taşınma ifadesidir. Kamuya taşınma ile uyumsuzluktan herkesin haberdar olması değil, uyumsuzluk konusunun ikili ilişki dışına çıkarılması anlaşılmalıdır. Sonuçta uyumsuzluk bu haliyle dönüşebilir bir süreçtir ve her aşamada yeni dönüşümler geçirip yeni bir forma bürünür ve dinamikliğini korur demek mümkündür.

2. Uyuşmazlık ve Toplum ilişkisi

a. Genel Olarak Uyuşmazlık ve Toplum İlişkisi

Her toplumun kendine özgü sosyal, ekonomik, politik şartlarına uygun olarak değişen ve gelişen kuralları vardır. Bu kurallar toplumun düzenini, devamını ve korunmasını sağlamaya yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda hukuk düzen, koruma işlevini yerine getirirken sadece yasalara değil, aynı zamanda bu kurallara da bakar.

Orta Çağ İslam düşüncesinin önde gelenlerinden Farabi'ye göre toplum, idari ve hukuki yönlerden teşkilatlanmış topluluk olarak ifade edilmiştir. Ancak toplum kavramından bahsetmeden önce toplumun nasıl ortaya çıktığından söz etmek yarar vardır. Eski çağlarda insanların çeşitli ihtiyaçlarının toplumu oluşturduğu yönünde bir inanç vardı. İnsanların barınma, yeme, içme gibi çeşitli ihtiyaçları vardır ve bu ihtiyaçlar onları topluluk halinde yaşamaya teşvik eder. Ayrıca adalet, hak, hukuk, eğitim gibi gereksinimler için de bir topluma ihtiyaç duyarlar. Antik Yunan filozoflarından Aristoteles ise insanlar için toplumsal bir varlıktır diyerek, toplumun doğuşu hakkında ipucu vermiş olup odak noktası olarak insanı almıştır³⁹.

Toplumun ortaya çıkışını insana bağlayan Farabi'ye göre, mutluluğa ulaşma isteği, insanların sosyal bir varlık oluşu, sonsuz ihtiyaçları toplumsal

³⁸ Ceylan, a.g.e, s.s 98-99.

³⁹ Suat Çelikkol, "Farabi'nin Toplum Görüşü", *Bilimname*, S. 2 (2010), s.s. 101-102.

yapıyı meydana getirir⁴⁰. Bu toplumsal yapı belirli dönüşümler, etkileşimler geçirerek yıllar boyu devam eder. Bilindiği gibi bireyler toplumsal yapı içinde belirli bir düzende yaşarlar. Ancak söz konusu bu düzen kendi kendine oluşmaz. Bireylerin geçmişten beri alışmış olduğu toplumsal normlar bu düzenin oluşmasına katkıda bulunur. Bu normlara uyulmaması halinde birtakım negatif yaptırımlara maruz kalan bireylerin bu yüzden normlara uyması beklenir. Fakat hangi davranışın onaylandığı hangi davranışın onaylanmadığı göreceli bir kavramdır ve toplumdan topluma değişir. Sonuçta nelerin zarar olduğu, hangi durumların uyumsuzluğa dönüştüğü değer yargılarına, farklılaşan toplum yapılarına bağlı olarak değişir. Bu bağlamda uyumsuzluk ve çözüm yolu da doğal olarak toplumdan topluma değişmektedir⁴¹. Ayrıca uyumsuzluğa sebep olan unsurlar da çözüm yollarının değişiklik gösterdiği gibi, toplumdan topluma değişmekte ve içinde geliştiği toplumun kültürel koşullarını yansıtmaktadır. Toplumsal yaşamın olduğu her yerde uyumsuzluğun olması da doğaldır. Herhangi anlaşmazlık hali olduğunda sorunun kaynağı tespit edilir, ilgili normlar ve kurallar uygulanarak toplumun ahengi sağlanmaya çalışılır. Fakat kuralların varlığının uyumsuzluğu kesin olarak engellediği yönünde bir çıkarım yapmak doğru olmayabilir. Çünkü söz konusu bu kuralların varlığı yanında bireylerin de bu kurallara uyması veya uyma yönünde bir isteğinin olması gerekmektedir. Bireylerin doğası gereği menfaatleri çatışabilir, herkes kurallara mutlak şekilde uymuş olsa çatışma hali meydana gelmez. Ancak mutlak şekilde kurallara uyma halinin olmadığı düşünülürse kurallardan asgari şekilde sapmanın norm ihlali anlamına gelmediği yönünde bir çıkarım yapılması söz konusu olabilir. Bu sapmanın içeriği ise toplumun yapısıyla ilgili ve dolayısıyla kültürüyle ilişkilidir⁴².

b. Türk Toplumunda Uyuşmazlık ve Toplum İlişkisi

Tarihte dönüm noktası olan ve önemli izler bırakan Eski Türk Devletlerinin özünde adalet, hoşgörü gibi başlıca ilkeler hâkim olmuştur. Mevcut

⁴⁰ Çelikkol, a.g.m., s. 103.

⁴¹ Ceylan, a.g.e., s.s. 106-107.

⁴² Ceylan, a.g.e., s. 112.

kurallar, kanunlar ile söz konusu ilkeleri sentezlemişler ve kendilerine özgü kültürel miras oluşturmuş olup, bu mirası gelecek nesillere aktarmışlardır⁴³.

Orta Asya'da ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde uzun ömürlü devletler kurmuş olan Türklerin teşkilatçı devlet anlayışlarının temelinde adalet, dayanışma, birlik ilkelerinin ön planda olduğu toplum yapısı vardır. Bu sebeple devletin önde gelenleri ve yöneticiler aldıkları kararların sorumluluklarını birlikte paylaşacakları danışma organlarına ihtiyaç duymuşlardır. Böylece halkın görüşleri değerlendirilmiş, temel sorunlar incelenebilmiştir⁴⁴. Tüm eski Türk devletlerinde hukuka ve devlete uygunluk esas alınmıştır. Bu nedenle toplumsal kurallara uymayanlar üzerine birtakım yaptırımlar uygulanmıştır.

İslamiyet sonrası Türkler yavaş yavaş yerleşik hayata geçmeye başlamıştır ve bu sayede toplumsal yaşam yeniden düzenlenmiştir. Müslüman olan Türkler İslamiyet öncesi uygulamış oldukları kurallar ile İslamiyet sonrası kuralları sentezlemişlerdir. Hem şer'i hem örfi hukuku uygulayan Türkler, hukuk kavramına önem vermiş ve hukukun üstünlüğünü benimsemişlerdir. Ayrıca geçmişten kalan gelenek, görenek ve kültürlerini de uygulamaya devam etmişlerdir. Tarih sahnesine çıktıkları zamandan beri halkın, toplumun huzuru ve toplumda barışın sağlanması için toplum, iktidar ve halk arasında danışma kültürü oluşturulmuştur. Bu sayede toplumda oluşan dayanışma kültürü, meydana gelen uyuşmazlıkların çözmenin ve hak aramanın önü açmıştır. Söz konusu danışma kültürü Divanı Mezalim, Divanı Hümayun, Kazasker-Kadı, Muhtesiblik ve Ahilik adlarını taşıyan şikâyet kurumları aracılığıyla oluşturulmaya çalışılmıştır⁴⁵.

Halkın şikâyetlerini dinleyen, kamu düzenini koruma amacı olan Divanı Mezalim, halk şikâyetlerinin karara bağlandığı kurumdur. Devletin yönetim merkezi olan Divanı Hümayun, padişahın adalet dağıtımında yardımcı olmuştur. Divan'da alınan kararlar iki başlıkta incelenebilir. Bunlardan ilki idari, mali,

⁴³ Hasan Mahmut Kalkışım ve Kadir Caner Doğan, "Eski Türk- İslam Devletlerinde Yakınma (Şikâyet) Kurumları", *Kesit Akademi Dergisi*, S. 9 (2017), s. 159.

⁴⁴ Kalkışım ve Doğan, a.g.m., s. 160.

⁴⁵ Kalkışım ve Doğan, a.g.m., s.s. 161- 162.

siyasi ve askeri konularda alınan kararlar, diğeri ise halkın dilek ve isteklerinin değerlendirildiği kararlardır⁴⁶.

Osmanlı'da devlet ile halk arasında köprü görevi gören kadılar kendi yargı çevrelerinde hem şer'i hem örfi hukuka ilişkin uyuşmazlıkları çözmekle görevliydi. Halkın her konuda başvuru ve şikâyetinde bulunabileceği bu danışma organı anlaşmazlıkların giderilmesinde büyük öneme sahipti⁴⁷. Padişah ve Divanı Hümayun ile yakından ilişki kurabilen kadılar halkın şikâyet ve isteklerini dinler ve üst yöneticiye bildirirdi.

Belirli görev yerleri olmayan kadılar, önceleri camilerde görev alırken sonra kendi evlerinde görevlerini yerine getirmeye başladılar⁴⁸. Bu bakımdan kadılar, devlet ve halkın en kolay şekilde iletişimde bulunduğu idari bölgeleri meydana getirmiştir⁴⁹. Çarşı ve pazarlarda esnaf ve müşteri arasında fiyat konusunda meydana gelebilecek anlaşmazlıkların önüne geçmek için ticari malların fiyatını önceden belirlemekle görevliydi⁵⁰. Muhtesibler ise şehir ve pazarlarda genel ahlakın uygun olmayan davranışlarda bulunanları uymakla görevliydi⁵¹.

Osmanlı Devleti'nin denetim ve uzlaştırma kurumu olarak meydana gelen Ombudsmanlık Kurumu, vatandaşların şikâyetlerini, isteklerini yerine getirmesi için çalışan bağımsız bir denetim organıdır. Söz konusu bu kurum, Muhtesip kurumuyla ilişkilendirilmiştir. Muhtesip kurumu, şehir ve pazarlarda iyiliğin ve güzelliğin koruyucu olmuştur. Bu bağlamda, iyinin yapılmasını, kötüden sakınılmasını tavsiye eder. Ayrıca, çarşı ve pazarlarda meydana gelen anlaşmazlıkları çözer, halk şikâyetlerini dikkate alır. Bu kuruma ek Divan-ı Mezalim 'de de adalet odak noktası olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Mezalim'in yerini alan Divan-ı Hümayun 'da da halk şikâyetleri dinlenir, çözüm

⁴⁶ Kalkışım ve Doğan, a.g.m., s. 165.

⁴⁷ Kadir Caner Doğan, "Osmanlı Devleti Klasik Çağında Kadılık Kurumu ve Fonksiyonları", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 4 (2019), s. 36.

⁴⁸ Doğan, a.g.m., s. 37.

⁴⁹ Şeniz Anbarlı Bozatay ve Konur Alp Demir, "Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık:Kurumsal Bir Değerlendirme", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 10 (2014), s. 77.

⁵⁰ Bozatay ve Demir, a.g.m., s. 79.

⁵¹ Kalkışım ve Doğan, a.g.m., s. 168.

aranırdı⁵². Adli, idari işleri olan Kadılar ise, halka hizmet etme amacıyla çalışmaktaydı. Her türlü sivil ve cezai davalara bakan Kadı, şehrin güvenliği ve idaresi konusunda da sorumluydu. Loncaları, esnaf ilişkilerini denetleyen Kadı, bu sayede toplumsal düzeni sağlama konusunda da önemli rol oynuyordu⁵³. Padişah dâhil olmak üzere, memurları denetlemek, vatandaşların şikâyetlerini dinlemek şeklinde görevleri olan Kadılık, bu bakımdan Ombudsman kurumuyla daha yakından ilişkilidir denebilir. Çünkü Kadılıkta, halk şikâyetlerinin dinlenmesi için, “Kadı’l Kudat” isimli özel görevli hâkim atanmaktadır⁵⁴. Bu kapsamda, parlamentoca halkın şikâyetlerinin dinlenip çözülmesi için seçilmiş kişileri ifade eden Ombudsman kurumunun, diğer kurumlara oranla daha yakından ilişkili olarak, başlangıç noktasının Kadılık müessesesi olduğu söylenebilir. Çünkü Kadılıkta da uyuşmazlıkların çözümü için özel görevli kişiler seçilmektedir.

İktisadi üretim ve kültür kurumu olan Ahilik Kurumu, tüccar ve sanatkârlar arasında uygun rekabeti ve dayanışma ortamını oluşturarak kaliteli ürün temini için faaliyet göstermekteydi. İlk kurulduğu zamanlarda iş veya meslekle ilgili ortaya çıkan herhangi uyuşmazlığı çözüme kavuşturmada halkın istek ve şikâyetlerini dinleyip padişaha ileten, görüşlerini tarafsız şekilde bildiren bilge kişilerden olan ahi babaların önemli rollerinin olduğu Ahilik teşkilatı daha sonra Lonca teşkilatı olmuş ve ahi baba yerine kethüda, kâhya, nizam ustaları, yiğitbaşı almıştır. Gerek bireyler arasındaki anlaşmazlıklar gerekse bireylerin devlete karşı talepleri ve devletle olan anlaşmazlıklarını önemseyen Türk devletlerindeki söz konusu bu kurumların toplum huzurunu ve toplumun barış içinde yaşamasını sağlamada önemli rolleri olmuştur⁵⁵. Bu bağlamda Türklerin tarih sahnesinde uzun yıllar önemli yer almasının temelinde toplumda adalet, huzur ve dayanışmanın esas alınması olgusu yatmaktadır.

Sözü geçen bu kurumların dışında Türk kültüründe geçmişten günümüze önemli yer etmiş bilge kişilerin de toplum huzurunu, barışını sağlama ve devam ettirmede büyük rolü olmuştur. Toplumun devamının sağlanmasında birey

⁵² Yaşar Okur, “Ombudsmanlık Kurumu: Tarihi Gelişimi ve Türkiye’de Başlangıçta Bir Öneri”, *Denetim*, 2011, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/208870>, s. 72. (03.11.19).

⁵³ Bozatay, Demir, a.g.m., s. 72.

⁵⁴ Mehmet Aykanat, “Ombudsmanlık Kurumunun Osmanlı Kökleri”, *Electronic Turkish Studies*, Vol: 14, Iss. 1 (2019), s. 98.

⁵⁵ Kalkışım ve Doğan, a.g.m., s. s. 169-170.

davranışları, birbirleriyle etkileşimleri kadar bilge kişilerin varlığı da önem taşımaktadır. Bu bilge kişiler toplumun kültürel değerleri ve bilgi birikimleri sayesinde toplumsal yapının şekillenmesine katkı sağlamıştır. Toplumda herhangi bir sorun, uyuşmazlık hali durumunda bilge kişiler söz konusu bu sorunlara çözüm üreten, doğru ve rasyonel karar veren erdemli kişilerdir⁵⁶. Ayrıca insanlar arasında yaşanması muhtemel olan bir çatışmada önemli işlevleri olan bilgelerin akılcılığın bir sembolü olarak Türk kültüründe odak noktası olduğu söylenebilir. Halen Orta Asya Türk Toplumlarında varlığı devam eden ve “Aksakal” olarak da tabir edilen bilge kişiler, toplumdaki bireylerin sorunlarına çözüm arar ve onlara yol gösterici olurlar. Bu bilge kişilere aksakallılar denmesinin sebebi toplumdaki en yaşlı kişinin bilgi kaynağı olarak görülmesidir denebilir. Onları yaşayan belge olarak görürler ve tecrübelerinden yararlanırlar. Her yaşlı yaşamı boyunca toplumsal yapının bir bölümünde yer aldığı, sosyal gruplarda bulunduğu için oldukça bilgi sahibidir. Bu yüzden insanlar aksakallıların tecrübelerine itibar eder ve toplumdaki herhangi bir uyuşmazlık halinde bu kişiler devreye girerdi. Cumhuriyet sonrası dönemde de bilge kişilerin önemi devam etmiş, halk evleri, köy enstitüleri, Türk ocakları gibi kurumlar, yaşlıları toplum huzurunu sağlayan bilimsel belge olarak görmüşlerdir⁵⁷. Özellikle Türkiye'nin doğu bölgelerinde yakın zamana kadar köy imam ve öğretmenleri de birer aksakal olarak uyuşmazlıkları çözmede önemli rol oynamışlardır. Bu bağlamda toplumsal yapı, kültür, geleneklerle ilgili yeni bilgilerin kaynağı görülen aksakallılar uyuşmazlık, anlaşmazlıkların giderilmesinde geçmiş zamanlarda önemli yer etmiştir ve günümüz Türk toplumlarında da hala önemini sürdürmektedir.

3. Uyuşmazlık ve Hukuk İlişkisi

Bireyler üzerinde uyguladığı veya uygulayacağı yaptırım gücüyle tanınan toplumsal olgular nesilden nesle devam eder. Bu bağlamda hukuk da Durkheim'e göre toplumsal düzeni sağlayan ve toplumsal hayatın yansıması olan bir olgudur.

⁵⁶ Mehmet Emin Bars, “Sözlü Gelenekten Elektronik Döneme Bilgelik Dönüşümü: İrkil Ata'dan Şahin Ağa'ya”, *Milli Folklor*, S. 117 (2018), s.s. 121-122.

⁵⁷ Yusuf Arslan, “Tarih ve Sosyoloji Bölümleri İçin Yeni Arayışlar: Geronto- Tarih ve Geronto – Sosyoloji”, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1 (2017), s.s. 6-8.

Hukuk toplumsal olguların tüm özelliklerini içinde barındırır, zorlayıcıdır ve insan davranışlarına bazı kısıtlamalar koyar⁵⁸.

Toplum ahlaki nitelikte birbirine bağlanmış bağlar sayesinde uyum içinde çalışır. Ancak bu uyum ve denge hali kendiliğinden meydana gelmez, bunu sağlayacak bir mekanizmaya ihtiyaç vardır⁵⁹. Bireylerin toplum içinde hayatta kalabilmesi topluma uyumu sayesinde olur. Söz konusu bu uyum ile toplumsal bütünleşme de sağlanır. Toplumsal bütünleşmeyi sağlayan unsurların başında da Durkheim'e göre hukuk gelir⁶⁰.

İlkel toplumlardan çağdaş topluma kadar her bir toplumsal yapıda dönemin özelliklerine uygun toplumsal düzeni sağlayan kurallar hep var olmuştur. Söz konusu bu kurallar toplum yapılarındaki değişimlerle beraber şekillenmiş ve gelişmiştir. Kültürün toplumun zorunlu bir arka planı olduğu düşünülürse, bu bağlamda hukuk da kültürel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü her topluluk kendi toplumsal yapısına uygun bir hukuk oluşturur. Yazılı olmayan kurallara sahip ilkel toplumlarda da kişiler arası ilişkilerde çeşitli davranışların yapılmaması, kimi davranışın onaylanıp kimi davranışın onaylanmaması göz önünde bulundurulduğunda bu kuralların toplumu şekillendirip topluma yön verdiği söylenebilir. Yazılı olsun veya olmasın bu kurallar altında, toplumun olduğu her yerde hukukun mevcut olduğu söylenebilir. İçinde doğduğu toplumun bir üyesi olan hukuk da toplumla beraber değişir ve gelişir⁶¹. Sonuçta, var olan kuralların kişilerin bir arada yaşamasının ürünü olduğu söylenebilir. En eski topluluklarda bile kuralların varlığının olması hukukun kültürün bir ürünü olduğunu gösterir⁶². Görüldüğü üzere hukuk kendi kendine gelişemez, değişiklik gösteremez, içinde bulunduğu toplum, kültür ve politika ile şekillenir⁶³. Toplumu düzenlemeye ilişkin hukuk doğal olarak toplumla ilgilidir. Karmaşık bir toplumsal süreç veya kurum olan modern toplum hukukun bu düzenleme alanına girdiğinde

⁵⁸ Ülker Yükselbaba, "Émile Durkheim'a Göre Toplum, Düzen ve Hukuk: Hukukun Ve Cezanın Evrimi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, S.1 (2017), s.s. 195-196.

⁵⁹ Yükselbaba, a.g.m., s. 198.

⁶⁰ Yükselbaba, a.g.m., s. 200.

⁶¹ Zeki Hafizoğulları, "Bir Kültür Ürünü Olarak Hukuk Düzeni", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 45, S. 1-4 (1996), s.s. 313- 315.

⁶² Hafizoğulları, a.g.m., s. 320.

⁶³ Özcan, a.g.e., s. 195.

hukuksal bir kimliğe bürünür⁶⁴. Bu bağlamda aslında evrensel olarak ifade edilebilen hukuk, toplumun değer yargılarına göre oluştuğu için aynı zamanda sübjektiftir⁶⁵.

Sonuç olarak çıkar çatışmalarıyla bütünleşmiş bir toplumun zarara uğramaması için geliştirilmiş çözümler topluluğu olan hukuk, içinde bulunduğu toplumun mevcut durumunu gösteren, toplumsal gelişmenin bir ürünüdür. Genel olarak hukukun mevcut toplumsal düzeni koruduğundan söz edilir. Ancak hukukun düzeni koruma işlevi kendiliğinden ortaya çıkmaz, bunun için hukuk harekete geçmelidir. Toplum doğası gereği çeşitli çatışmaları bünyesinde barındıran bir olgudur. Söz konusu çatışmalar uyuşmazlık boyutuna ulaşmadan hukukun ilgi alanına girmediği için, bireyler herhangi çatışma durumunda sessiz kalıp çekinebilir veya karşılık verebilir. Ancak taraflardan birinin çatışma konusunda talebini karşı tarafa iletmesiyle uyuşmazlık haline bürünen çatışma hakkında arabuluculuk, tahkim veya dava açma yoluna gidilebilir⁶⁶. İnsanların bir arada yaşadığı kavramı ifade eden toplum düzeninde uyuşmazlıkların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu uyuşmazlıkları çözme konusunda belirli bir normatif düzen oluşturulursa söz konusu uyuşmazlık hukuksal bir boyut kazanır. Bu açıklamalar ışığında hukuk ve toplum arasında yadsınamaz bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür⁶⁷.

Taraflardan birinin zarar gördüğünün ya da hakkının ihlal edildiğinin farkına varmasıyla ortaya çıkan uyuşmazlık, söz konusu bu durumlara çözüm arayışları içine girilmesiyle ortaya çıkar. Ancak önemli bir nokta bireylerin mevcut hak ihlaline karşı nasıl tepki verdiğidir. Böylece uyuşmazlık sürecini harekete geçirme durumu kişiden kişiye değişmektedir⁶⁸. Örneğin, birey kendisine zarar veren bir olayla karşılaştığının farkına varmayabilir ve bu durumda da uyuşmazlık ortaya çıkmayabilir. Ancak buna karşın birey olayın menfaatine zarar verdiğinin farkında olup haklarının bilincindeyse ve karşı tarafa bu durumla ilgili çare bulma talebinde bulunuyorsa uyuşmazlık hali doğmuş olur. Uyuşmazlık

⁶⁴ Özcan, a.g.e., s. s. 24-27.

⁶⁵ Mehmet Şükrü Nar, "Jean-Jacques Rousseau'nun Doğal Hukuk Anlayışı Üzerine Antropolojik Bir Değerlendirme", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2015), s. 64.

⁶⁶ Özcan, a.g.e., s. 140.

⁶⁷ Özcan, a.g.e., s.s. 24-27.

⁶⁸ Ceylan, a.g.e., s. 113.

halinin doğmasından sonra mevcut talep karşı tarafça tamamen ya da kısmen reddedilip üçüncü kişiye havale edilmesi aşamasına geçilince uyuşmazlık süreci işlemeye başlar⁶⁹.

B. UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ

Toplum içinde bir arada yaşayan insanların birbirleriyle etkileşimi düşünüldüğünde birtakım anlaşmazlıkların, uyuşmazlıkların doğması doğaldır. Birey ve toplum huzursuzluk kaynağı olduğu düşünülen uyuşmazlıklar bu sebeple istenmez ve çözümlenerek ortadan kaldırılması gerektiği düşünülür. Günümüzde artan sanayileşme, nüfus, gelişen teknoloji, haberleşme, ulaşım imkânları gibi etkenler sebebiyle karmaşık hale gelen insan ilişkileri uyuşmazlıkları da beraberinde getirmiş ve uyuşmazlıklar daha da karmaşık hale gelmiştir⁷⁰.

Asıl hakkın korunması veya bir görüşün gerçekleşmesine ilişkin olan uyuşmazlık, bir konu hakkında farklı görüşlere sahip olan tarafların düştüğü anlaşmazlığı ifade etmektedir⁷¹. Hukuki anlamda ise, söz konusu bir hakkın varlığı hakkında meydana gelen ve tarafların sulh veya diğer barışçıl yollarla çözülmesi mümkün olmayan anlaşmazlıklar şeklinde ifade edilebilir⁷². Söz konusu anlaşmazlıklar belirli aşamalardan geçer ve uyuşmazlığa dönüşür, bu sayede hukukun ilgi alanına girer⁷³.

Uyuşmazlığın doğması taraflardan en az birinin girişimiyle söz konusu anlaşmazlığın kamuya taşınmasına bağlıdır. Bu şekilde ortaya çıkan uyuşmazlığın sona ermesi için verilen uğraşlar çözüm kavramıyla ifade edilebilir. Ancak uyuşmazlığın sona ermesi tamamen ortadan kaldırılması anlamına gelmeyebilir. Söz konusu uyuşmazlık çözüm, erteleme veya sonlandırma yoluyla sona erse de çözümle sonuçlanmayabilir. Burada çözüm ile sonlandırmanın farklı kavramlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, çözüm, uyuşmazlık hakkında tarafları tatmin edici bir sonuca ulaştırma şeklinde ifade edilirken; sonlandırma, söz

⁶⁹ Ceylan, a.g.e., s. 114.

⁷⁰ Elif Kısmet Kekeç, *Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.s. 1,3.

⁷¹ Şükrü Kızılot, *Vergi İhtilafları ve Çözüm Yolları*, 20. B., Ankara: Yaklaşım Yayıncılık, 2012, s. 51.

⁷² Mehmet Yüce, *Vergi Yargılama Hukuku*, 5.b., Bursa: Ekin Kitapevi, 2017., s. 81.

⁷³ Kekeç,a.g.t., s. 5.

konusu uyuşmazlığın kaçınma gibi yollarla bir şekilde sona ermesini ifade eder ve herhangi bir çözüm mevcut değildir. Uyuşmazlıkları gidermek için yargı yolu ve yargı yoluna dâhil alternatif yollar kullanılabilceği gibi alternatif uyuşmazlık çözümü, geleneksel yöntemler de kullanılabilir⁷⁴.

Bu kapsamda uyuşmazlık halinde hangi yöntemlerin uygulanacağı toplumdaki topluma değişmektedir. Örneğin, bir toplumda değişen koşullar sebebiyle çatışmadan kaçınılabılır veya dostça anlaşılabilirken, diğer toplum çatışmayı desteklemeyi, bastırmayı tercih edebilir.

Anlaşmazlık, uyuşmazlık, tartışma, çatışmaların çözümünü ifade etmek için kullanılan çok geniş bir kavram olan uyuşmazlık çözümü, söz konusu uyuşmazlığı yönetme konusunda yardımcı olan bir araçtır⁷⁵. Anlaşmazlığa düşen kişilerin söz konusu anlaşmazlığı çeşitli yollarla çözebilmeleri mümkündür. Bir tarafta taraflarca yürütülen özel karar verme mekanizmaları, diğer yanda kanun dışı zorlamalardan oluşan karar verme mekanizmaları yer alırken; bu iki uç noktalar arasında üçüncü kişilerin katıldığı özel karar verme mekanizmaları ile kanuni otoritelerden oluşan üçüncü kişilerin katıldığı karar verme mekanizmaları yer alır. Taraflarca yürütülen özel karar verme mekanizmaları kanun dışı zorlamalardan oluşan karar verme mekanizmalarına gidildikçe kazan/kaybet durumu giderek artmaktadır⁷⁶.

Toplumda meydana gelen herhangi anlaşmazlığın uyuşmazlığa dönüşmeden çözülmesi istenen bir durum olarak düşünülebilir. Bu bağlamda anlaşmazlıkların giderilmesinde esas amaç, uyuşmazlıktan sakınmaktır. En etkili yol olan zorlayıcılık durumunda ise anlaşmazlığı bitirme amacı vardır. Bu iki yolun mümkün olmadığı durumlarda müzakere, tahkim, arabuluculuk gibi usuli çözümler devreye girer. Bir tarafta müzakere diğer tarafta dava yolunun bulunduğu düşünüldüğünde, taraf iradesinin en yüksek olduğu müzakereden dava yoluna gidildikçe taraf iradesinin düştüğü görülür. Tarafların uyuşmazlığı müzakere yoluyla çözememeleri halinde üçüncü kişinin devreye girmesiyle

⁷⁴ Ceylan, a.g.e., s.s. 115-117.

⁷⁵ Özbek, a.g.e., s. 129.

⁷⁶ Özbek, a.g.e., s. 131.

çözüm sürecinin kontrolü bu kişinin üzerinde olur⁷⁷. Ancak herhangi bir sorunla karşılaşıldığında uyuşmazlık çözümünde kullanılacak yöntemin toplumun kültürel yapısına göre değiştiği, çeşitlenen uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin bireylerin amaçları, dünya görüşleri, kurdukları iletişim ve ilişkilerin niteliğini de yansıttığı unutulmamalıdır⁷⁸.

1. Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinin Sınıflandırılması

Her toplumun ortaya çıkan uyuşmazlığı sonlandırmak için kendine özgü çeşitli yöntemleri geliştirmişlerdir. Bu yöntemler, dile getirme, kaçınma, tahammül etme, zorlama, müzakere, arabuluculuk, tahkim, dava yolu, düello, şiddet vb. şeklinde sıralanmakla birlikte bu yöntemlerle sınırlı değildir. Çünkü uyuşmazlık çözüm yolları toplumun kültürüne göre şekillenir ve öznel olarak nitelendirilebilir. Ancak uyuşmazlık çözümüyle ilgili toplu bir sınıflandırma yapmak gerekirse, uygulanan yöntemlere göre ve yöntemin uygulandığı topluma göre ikili bir sınıflandırma yapılabilir.

a. Yönteme Göre

Yöntem, günlük hayatta, bir şey yaparken tutulan, belli bir amaca ulaşmak için izlenen yol, bilimsel dilde, belirli sonuca erişmek için belirlenmiş plana göre izlenen akılsal yol olarak ifade edilebilen kavramdır. Toplumda meydana gelen uyuşmazlıkların çözüme ulaştırılma amacı olduğu düşünüldüğünde; söz konusu uyuşmazlıkları sonlandırma amacı için kullanılan bir dizi yöntem mevcuttur. Bu bağlamda uyuşmazlık çözümü de uyuşmazlıkları çözmek için kullanılan yöntemler topluluğudur denebilir. Her topluluğun ortaya çıkan uyuşmazlıkları sonlandırmak için değişen yöntemleri vardır. Örneğin iki tarafın kolayca anlaşabileceği anlaşmazlık mevcutsa taraflar kendi arasında söz konusu anlaşmazlığı çözebilirken, daha karmaşık bir durumda üçüncü kişi müdahalesi gerekebilir. Çözüm yöntemlerini sınıflandırırken de kullanılan kıstas budur. Bu kapsamda tahammül etme, dile getirme gibi yollar basit olup bu yollar üçüncü kişi müdahalesi dışındadır ve bu yöntemlerin başarısız olmaları durumunda üçüncü

⁷⁷ Özbek, a.g.e., s.s. 135-136.

⁷⁸ Ceylan, a.g.e., s.s. 119-121.

kişi müdahalesine başvurulabilir. Bu üçüncü kişinin konumu kimi zaman yargıç gibi kesin hüküm şeklinde olurken, kimi zaman söz konusu uyuşmazlık üzerinde yol gösterici ve çözüm sürecine yardımcı şeklinde olabilir⁷⁹.

b. Yöntemin Uygulandığı Topluma Göre

Her toplumun uyuşmazlık çözüm mekanizmaları için kullanacağı yöntemin, kültürel koşullarına bağlı olması sebebiyle çözüm yolları da içinde geliştiği topluma özgüdür. Bu bağlamda uyuşmazlık çözümünde de ikili toplum ayrımı yapılmıştır. Bu ayrım geleneksel ve modern toplum şeklindedir. Söz konusu toplumların dini ve kültürel yapısı gibi unsurlar uyuşmazlık çözüm mekanizmaları birbirleriyle karşılaştırılmış ve bu unsurlar birbirlerine de aktarılabilmektedir. Bu aktarımlar geçmişte sömürgecilik adı altında yapılırken günümüzde aynı adlarla olmasa bile devam etmektedir. Söz konusu aktarımlar, modern topluluklara alternatif çözüm yolları aracılığıyla yapılmıştır.

(1). Geleneksel Toplum

Nüfusun azlığı, gelişmemiş veya basit ekonomi, teknoloji yapısı gibi özellikler ile tanımlanabilen geleneksel toplumda hısımlar soy, sib, fratri, yarım, klan olarak çeşitli gruplara ayrılmıştır. Toplumsal yapı içinde üyeler ortak kan bağına, ortak ataya kadar tek yanlı soya dayanırlar ve geleneksel yapıda topluma aitlik yani üye olma doğumla başlayıp ölümle biten bir süreç olarak görülür. Sib, aynı kökten gelen ancak ortak soydan olmayan topluluk grubunu oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak fratri ise ortak bağa dayanan çok sayıda sibin oluşturduğu birliği ifade eder. Ayrıca, bu toplumlar aynı soydan geldiklerini kabul eder ve bir toplumsal grubu oluşturan iki parça olduğunu düşünürler. Bu yapılara karşın tüm üyelerin aynı soydan geldiğini ifade eden klanlar, belli bölgede yerleşiktirler ve siblerden bu bağlamda ayrılır⁸⁰. İlkel toplum olarak nitelendirebileceğimiz bu toplum yapısı daha çok köy ve buna bağlı yapılar, sıkı akraba ilişkileri,

⁷⁹ Ceylan, a.g.e., s. 126.

⁸⁰ Aslan Delice, *Hukukun Antropolojik Kaynakları: İlkel Toplumlarda Toplumsal Çatışma ve Çatışmanın Çözülmesinde İlkel Hukuk*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s.s. 5-7.

ekonomide tarımın egemen olduğu bir çatı altında şekillenir⁸¹. Bu tür toplumlarda topluluk doğa ile topluluk üyeleri birbirleriyle ve içinde buldukları toplulukla ilişki içindedir ve söz konusu bu ilişkiler barınma, beslenme, savunma gibi temel ihtiyaçlar üzerine odaklanır⁸².

İnsanlar arası ilişkiler duygusal ve çok yönlüdür. Bu nedenle çatışmaların şiddeti yoğundur ve sonradan kolaylıkla hatırlanabilir. Ekonomik alanda toplumsal işbirliğinin gerektiği hallerde beraber çalışılır. Toplumsal hiyerarşinin olmadığı ilkel toplumlardan bir kişi aynı anda birden çok grubun üyesi olabilir ve statü mülkiyet hakkından önce gelir. Geleneksel toplumlarda tarafların sürekli ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkan ve aleni olan uyuşmazlıkların sayısı oldukça fazladır. Bu uyuşmazlıklarda öncelikli amaç orta yol bulmaktır. Çünkü taraflar birbirleriyle olan ilişkilerini korumak ister. Ortaya çıkan uyuşmazlıklar genelde yanlış davranışlar sebebiyledir ve mevcut toplumsal denetim mekanizmaları bu tür davranışlarda bulunan kişileri ikna etmeye yöneliktir⁸³.

İlkel toplumlarda yaşanan uyuşmazlıklar, kişilerin bedenlerine, mallarına, toplumsal vb. değerlerine karşı yapılmış eylemlerden doğar⁸⁴. Bu toplumdaki mevcut uyuşmazlıkları çözmeye çalışan kurumlar devlet destekli yaptırımlardan yoksundur ve uzmanlaşmamıştır. Söz konusu uyuşmazlıkların çözümü için, bedene yönelik veya mali birtakım yaptırımlar mevcuttur⁸⁵. Uyuşmazlık sürecinde etkili olacak meslek gruplarının gelişmemesi sebebiyle taraflar sürecin her aşamasında etkilidir. Erişimin kolay olduğu uyuşmazlık kurumlarının aldığı kararlar geleceğe yönelik ve tavsiye niteliğinde olup kurumlarca uygulanan kararlar da uzlaştırmacıdır ve tarafların gelecekteki ilişkilerini koruma amacı taşımaktadır. Bireyler söz konusu uyuşmazlıkları çözmeye çeşitli yolları tercih edebilirler. Örneğin, taraflardan biri çatışma yaratan durumda geri çekilebilir, böylece uyuşmazlık şiddeti azalabilir. Başka bir birey uyuşmazlık haline tahammül edebilir. Ayrıca taraflardan birinin güç kullanmasıyla veya buna

⁸¹ Abdülkadir Zorlu, "Toplumsal Kuramda Topluluk Geleneksel Toplum ve Gelenek", *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, S. 3 (2005), s. 143.

⁸² Alaeddin Şenel, *İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, 2. B., Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985, s. 91.

⁸³ Ceylan, a.g.e., s.s. 139-141.

⁸⁴ Delice, a.g.t., s. 22.

⁸⁵ Delice, a.g.t., s. 47.

yönelik bir tehditle uyuşmazlığı çözme ihtimali de vardır⁸⁶. Taraflar bu yollara ek müzakere, tahkim, arabuluculuk yollarını da tercih edebilir. Müzakere ile üçüncü kişi yardımı olmadan söz konusu uyuşmazlığın temelinde yatan sorun saptanmaya çalışılır. Sıkı ilişkilerin olduğu geleneksel toplumlarda arabulucuların da tavsiyelerine önem verilir ve bu sayede soruna üçüncü kişinin dâhil olması ile anlaşma kolaylaştırma sağlanır. Arabulucular ile taraflar arası akrabalık ilişkilerinin mevcut olması sebebiyle bu durum her iki tarafa da tatmin edici bir sonuç verebilir. Ayrıca üçüncü kişi uyuşmazlık çözümü hakkında karara ulaşabilir. Tahkim denen bu yöntemde tarafların verilecek karar üzerinde anlaşmaları gerekir⁸⁷.

(2). *Modern Toplum*

Modern toplum, geleneksel toplum sonrası ortaya çıkan, sanayi devrimi ile gelişen, bilim ve teknolojinin birleşimi olan Batı toplumu olarak da ifade edilen ileri sanayi toplumu şeklinde ifade edilebilir. Batıdaki sermaye birikimi sonucu gelişen toplum yapısı teknoloji ve bilimdeki ilerlemeler ile geleneksel yapıdan modern yapıya doğru evrim geçirmiştir. Teknolojik gelişmeler ile insan doğaya sahip olma hırısından insana hâkim olma hırısına geçiş yapmıştır. Toplumda küreselleşmenin getirmiş olduğu etnik ayrımcılık ve sınıf ayrılıkları hâkimdir⁸⁸.

Modern toplum, toplumsal yapının geleneksel toplum yapısı gibi doğal olarak oluştuğu varsayımını kabul etmez. Onlara göre yapı, insan aklının bir ürünüdür. Doğa ve toplum insan aklı ile bütünleşerek ortaya yeni bir dinamik çıkarır. Bu açıklamalar ışığında modern toplum yapısı, akıl üzerinde temellenen toplum yapısı olarak ifade edilebilir⁸⁹.

Büyük bir örgüt yapısı olarak ifade edilebilecek modern toplumda, toplumsal ilişkiler de sınırsızdır. Ayrıca bireysel etkinlikler, kurumsal yapılar

⁸⁶ Ceylan, a.g.e., s.s. 142-144.

⁸⁷ Ceylan, a.g.e., s.s. 147-148.

⁸⁸ Selim Kılıç, “Modern Topluma Ekolojik Bir Yaklaşım”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12 (2006), s.s. 109-110.

⁸⁹ Metin Gültekin, “George Simmel’in Düşüncesinde Modern Toplum ve Tüketim Kültürü”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 20 (2007), s. s. 229-230.

bakımından da uzmanlaşma göze çarpar⁹⁰. Toplumdaki bireylerin yönetime katılımı oldukça yüksektir, farklılaşmış yapılar üzerindeki ilişkiler de iç ve dış etkileşime oldukça açıktır. Geleneksel toplumdaki üretim yapısının değişiminde önemli rol oynayan teknolojik gelişmeler, Batılı ülkelerdeki sermaye birikimi ve akışkanlığı modern toplumun üretim yapısını oluşturmada da etkili olmuştur. Söz konusu üretim yapısı modern tekniklerle uyum içinde işlemektedir.

Canlı bir varlık olan toplum olgusu, zaman içinde gelişme göstererek, kademeli olarak ilerlemektedir. Bu bağlamda, modernleşmeyle meydana gelen ekonomik, sosyal yapı toplumları da geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Artan teknoloji imkânları sayesinde insanlar ve kıtalar arası etkileşimi de geliştirme göstermektedir. Küreselleşmenin getirdiği yenilikler olarak ifade edilebilecek bu imkânlar sayesinde, mesafelerin önemi ortadan kalkmaktadır. Bu sayede bilgi ve sermaye akışkanlığı, sağlanarak bireylerin etkileşimlerinin geleneksel topluma oranla arttığı söylenebilir. Ancak teknolojiye, bilgiye ulaşımın kolaylaşması, etkileşimin sağlanması ilk zamanlar olumlu bir olgu gibi görünse de insanların bilgi ve sermayeye erişme çabaları zamanla bir savaş haline gelmeye başlayınca, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark oldukça artmıştır. Çünkü gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin bilgiye, sermayeye, teknolojiye ulaşmak için gerekli gücü ve alt yapısı gelişmiş ülkelere kıyasla düşüktür. Böylece, küreselleşme ve modernleşmenin imkânlarından herkes eşit şekilde faydalanamamıştır ve gelişmiş ülkeler süper güç konumuna gelip az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde baskı oluşturmuştur. Zaman içinde daha iyiye ulaşma hırısı, bireylerin menfaatleri peşinde koşması ve modern toplumun getirdiği bencillik olgusu sebebiyle toplum bütünleşmemiş, daha çok ayrılmıştır denebilir. Adaletsizliğin yüksek boyutlara çıktığı modern toplumlarda dil, din, ırk çatışmaları boy göstermeye başlamıştır.

Akılcılık, farklı dünya görüşleri üzerine temellenen modern toplumlardaki farklılıklar uyuşmazlıklara sebep olmuştur. Bu bağlamda, gelişen toplumun beraberinde gelişen, büyük ve karmaşık sorunları da beraberinde getirdiği düşünüldüğünde, ortaya çıkan uyuşmazlıkların geleneksel yöntemlerle

⁹⁰ Engin Topuzkanamış, *Hukuk ve Disiplin: Modern Toplumda Hukuka Uymanın Dayanakları*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s.s. 22-23.

çözülemediği açıktır. Dolayısıyla, geleneksel yöntemlere göre daha gelişmiş yöntemlerin uygulanması gerekli hale gelmiştir. Söz konusu bu gelişmiş yöntemler, mahkemeler olacağı gibi mahkemeye alternatif yollar da olabilmektedir. Bu kapsamda çağdaş toplumlarda bireyler ilişkilerini korumak isterse mahkemeye alternatif yolları da tercih edebilirler. Ancak bu durumda erişim güçleşir ve bu uyuşmazlık kurumlarında taraf iradeleri sınırlı hale gelir. Uyuşmazlık çözümünün asıl yolu mahkemelerdir, süreci yürüten üçüncü kişi hâkimdir ve hâkim söz konusu uyuşmazlığa müdahale edebilir, karar verebilir, tarafları bu karara uymaya zorlayabilir. Tarafların söz konusu uyuşmazlık üzerinde iradeleri sınırlıdır ve taraflar bu yüzden pasif konumdadır. Ancak yargı merciine destek veren uzmanların sayesinde tarafların düşük iradesi ile yargının yüksek iradesi dengesizliği giderilmiş olmaktadır.

C. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNÜN İDEOLOJİK TEMELLERİ

İdeoloji kavramı, dini ya da din dışı herhangi bir felsefenin gerçekliği dönüştürme çabası olarak ifade edilebilir⁹¹. İlk kez Destutt de Tracy'nin kullandığı bu kavram birden çok anlamda kullanılsa da kullanımı en genel haliyle iki anlama indirgenebilir. Bunlardan ilki, fikirlerin incelenmesi ve analizi, diğeri gerçek olmayan olgulara dayanan kavramların boş analizi ve tartışılmasıdır. Sadece düşünce sisteminden ibaret olmayan ideoloji, insan eylemlerinin düşünce sistemleriyle bütünleşmesi ile ortaya çıkar. Toplumsal ortamın ürünü olarak ele alınabilen bu kavram sosyal bir olgu şeklinde de ifade edilebilir⁹².

En genel tanımıyla insanların kendilerine has ilişkilerinden doğan tarzlarının tümü olarak tanımlanan ideoloji, bireylerin amaçları, içinde doğup büyüdükleri topluluk ile şekillenen düşünüş şeklidir⁹³. Toplumun doğası ve geleceğe güvenle bakabilmesi açısından insanları ikna etmede kullanılabilen en

⁹¹ Emir Kaya, *Hukuk Zihniyeti*, Ankara: Siyasal Kitapevi, 3.b., 2018, s.s. 63-64.

⁹² Adnan Güriz, "İdeoloji Kavramı Üzerine", *Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu'na Armağan*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1995, s.s. 1,4.

⁹³ Ceylan, a.g.e., s.s. 245-246.

elverişli araç olarak düşünülebilen bu kavram, toplumsal gerçekliği düşünsel dayanaklar kapsamında tanımlamayı sağlar⁹⁴.

Hakkında ortak bir tanımlama mevcut olmayan ideoloji kavramının temelinde değişim yatar. Değişen iletişim araçları, eğitim sistemleri, aydınların toplumda önemli statü kazanmaları gibi unsurlar ideolojiyi meydana getirmeye yardımcı olur⁹⁵. Söz konusu bu kavramın, içinde ortaya çıktığı toplumun fikrini, değerlerini üreten bir süreç olması sebebiyle içinde bulunduğu hayat tecrübelerini ve dünya görüşlerini ifade eder⁹⁶. Tüm toplumlarda ortak insan davranışları olsa da bu insanların dünyaya bakış açılarının ortak olması söz konusu değildir. Kültür farklılığından kaynaklanan bu durum ideolojinin de toplumdan topluma çeşitlilik gösteren düşünüş şekli olması yönünde bir sonuca götürebilir. Sonuç olarak, ideolojinin odak noktası toplumdur ve bu sebeple hareket noktası da doğal olarak içinde geliştiği toplumdur. Ortaya çıkması ve başarılı olması sadece düşünce şekline bağlı olmadığı, aynı zamanda söz konusu düşünce şeklinin harekete geçmesi, toplumdaki bireye seslenmesi ve birey üzerinde yarattığı ikna edici gücü sayesinde olduğu söylenebilir.

İnsan ilişkilerini kapsayan kavramlar olan toplum ve kamu birbirleriyle iç içe olsa da farklı şekillerde vücut bulur. Esasen soyut olan bu kavramlar, insan eylemleri sayesinde somut biçime bürünür. Toplumun görünürlüğü insan ilişkileriyle, kamunun görünürlüğü ise birey-kamu ilişkileriyle sağlanır⁹⁷. Toplumun var olduğu herkes tarafından bilinir, çünkü her insan bir topluluk içinde doğar, büyür, gelişir, hayat tecrübesi edinir. Yaşamı boyunca belli bir amaca yönelik davranış gösteren insanlar, toplum içinde hareket eder. İşte bu noktada soyut kavram olan toplum somut hale gelir. Aynı şekilde kamu da insanların davranışları sayesinde somutlaşır. Bu kapsamda, toplum ve kamunun odak noktasının birey olduğu söylenebilir. Tıpkı bu iki kavram gibi soyut olan ideoloji de odak noktasına insan ve insan davranışlarını alarak somutlaşır. Farklı dünya

⁹⁴ Özcan, a.g.e., s.s. 146,154.

⁹⁵ Onur Varolun, *Slavoj Žižek: İdeoloji Kavramına Lacancı Psikanalizinden Bakışın Felsefi Bir Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.23.

⁹⁶ Varolun, a.g.t., s. 28.

⁹⁷ Betül Çotuksöken, “Felsefe Açısından Toplum ve Kamu İlişkileri”, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi*, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2005, s. 131.

görüşlerine, amaçlara sahip olan insanların inanç, düşünce tarzları açığa çıkmaz, harekete geçmezse ideoloji yerinde sayan, soyut bir kavram olur.

Toplumun mevcut düzeninin sürdürülmesi amacına yönelik olan hukuksal yapıda kural, toplumdaki egemen yapılar arasında uyumlu ilişkiler kurulması ve söz konusu yapılar arasında ciddi çatışmaların olmamasıdır. Bu bakımdan hukuk, olanla ilgilendiği kadar olması gerekenle ilgilenir.

Hukuk bir akıl yürütme faaliyetidir, toplum hakkında birtakım değerler ve kuramlar taşır. Bu sayede toplumsal düzeni sağlar ve meşrulaştırır. Bu bağlamda hukuk, toplumsal yaşamın zorunlu bir unsuru haline gelmektedir. Hukukun toplumsal yaşamın zorunlu hale gelmesi sebebiyle, toplumun hukuku yarattığı düşüncesine ulaşılabilir⁹⁸. Toplumsal yapıda her türlü ilişkinin hukuki düzenlemenin konusu yapılması, hukukun sorgulanmadan ve düzene uygun uygulanması bu bakımdan hukuk ideolojisi ile ilgilidir denebilir.

İnsanlık tarihi kadar köklü bir geçmişe sahip din olgusu da ideoloji olarak toplumsal ilişkilerde önemli rol oynamaktadır. Toplamların uyum içinde yaşaması, ilişkilerin düzenlenmesi açısından önemli bir olgudur. Bu bağlamda dine bağlı inançlar topluma kurallar koyarak söz konusu uyumun sağlanmasına hizmet ettiği için dinin sosyal yapı üzerinde son derece önemli olduğu söylenebilir⁹⁹. Dinin sosyal yapı üzerindeki etkisine ek olarak, devletlerin de kurulmasında ve yönetilmesinde son derece önemli etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, tarih sahnesinde dönüm noktası olan Osmanlı Devleti, yönetim yapısı da şeri hukukla şekillenmiş olup kaynağını Kur'an, Hadis, İcma ve Kiyastan almıştır. Görüldüğü üzere din, gerek toplumsal yapıda gerekse yönetim ve hukuk düzeni üzerinde söz sahibi olmuştur denebilir.

İnanç, ibadet ve ahlak kavramlarının bir bütünü olan din, topluma doğruyu, yanlış göstererek, yapılması ve yapılmaması gereken davranışları belirleme görevini üstlenir. Odak noktasına insanın alınabileceği din olgusu, birey ve toplum ilişkilerini ele almaktadır.

⁹⁸ Kasım Akbaş, “İdeoloji Olarak Hukuk”, *Hukuk Kuramı*, C. 5, S. 3 (2018), s.s. 58-59.

⁹⁹ Abdurrahman Güneş, “Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 24, S. 1 (2014), s. 153-157.

Din, toplumsal davranışları belirlemede de önemli rol oynamaktadır¹⁰⁰. Örneğin, ilkel toplumlarda yapı, dini kurallar üzerinde şekillenmiştir. Ayrıca bu toplumlarda çeşitli inançlara bağlı olarak yapılmasının zararlı olduğu düşünülen eylemler mevcuttur. Bu tür eylemlerle kişiler arası ilişkilere yön verilerek toplumsal düzen sağlanmaya çalışılır.

Dinin, insanları bütünleştirici gücü her toplumda hissedilmektedir. Örneğin, Müslümanların Cuma namazlarına gitmesi, Hristiyanların Pazar günleri kiliseyi ziyaret etmesi, birlik ve beraberliği sağlayan hareketlerdir. Din görevlileri, saygı, sevgi, hoşgörüyü önem veren konuşmalar yaparak insanları dayanışmaya, bir arada saygı içinde yaşamaya sevk eder. Böylece, din, toplumda bütünleştirici, uzlaştırıcı bir işlev görür.

Toplumsal kontrolü sağlayan din, bireyleri kurallar dâhilinde hareket etmelerini sağlar, uymayanlar üzerinde bir maddi yaptırım olmasa da, günah olgusu bireyler üzerinde manevi bir yaptırım uygulayarak bireylerin davranışlarında kuralların dışına çıkmamalarını sağlar.

Hz. Muhammed (s.a.v), “*Mümin ülfet eden insandır, ülfet etmeyen ve kendisiyle ülfet kurulamayan insanda hayır yoktur.*” Buyurarak, insanlar arası ilişkilerin geliştirilmesine, anlaşmaların sağlanmasına, uyuşmazlıkların ortadan kaldırılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Kur’an-ı Kerim de topluma önem vermiş olup Müslümanların bu toplum yapısında çeşitli yükümlülükleri olduğunu ifade etmiştir. Birlik, beraberliğe, dayanışmaya önem veren Kur’an, insanların birlikte barış içinde yaşayacağı bir toplum düzenine dikkat çekmiştir. Bu kapsamda bireylerin toplumda yapması veya yapmaması gereken davranışları belirlemiş, yapılmaması gerekenleri günah sayarak insanları kötünden uzak tutmak istemiştir. Sonuçta, toplumun barış ve huzur içinde yaşamasında hukuk düzeni kadar din olgusunun da önemli payı olduğu söylenebilir.

Toplumsal yapıdaki her ilişkideki düzeni sağlarken birey hak ve özgürlüklerini ön plana alan liberalizm, kapitalist toplum düzeninin hukuk ideolojisini ifade eder. Yaşam, özgürlük, mülkiyet hakları ile kişi özgürlüklerini

¹⁰⁰ Mustafa Keskin, “Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S. 2 (2004), s. 12.

ön plana çıkararak liberalizmde hukuk devleti, söz konusu hak ve özgürlüklerin güvencesini sağlamakla görevlidir. Bu bağlamda toplumsal iktidar rasyonel, objektif konuma getirilir¹⁰¹.

Toplumsal, siyasal, ekonomik birçok kavramı içinde barındıran liberalizmin temelinde doğal hukuk düşüncesi yatar. Yunan düşüncesinde çatışma ve kargaşanın hâkim olduğu ancak düzen ortamı isteyen toplum düzenine ulaşmada araç olarak kullanılan doğal hukuk teorisi, sosyal sözleşme teorisi üzerinde önemle durur. Bu teoriye göre devlet ve organlarının sınırları belli olur. Bu kapsamda halk egemenliği ve insan haklarına saygılı devlet düzeni savunulur. J.J.Rousseau'ya göre teori, genel iradeye dayalı devlet düzenine ulaşmak için kullanılan araç olarak kullanılırken; J.Locke, insanların yaşama, özgürlük ve mülkiyet konulu üç temel hakkını korumanın devletin varoluş nedeni olduğunu ifade eder¹⁰². Doğal hukukçular, hukuk yeteneği ve kural koyan tek varlığın insan olduğunu düşünür. İnsanları diğer canlılardan ayıran özelliklerden birinin de sahip oldukları adalet olgusu olduğuna inanan doğal hukukçulara göre insan davranışlarının rasyonel uygun olup olmadıkları aklın sahip olduğu normlara göre şekillenir. Bu şekilde uyulması gereken davranışların akla bağlıdır ve hukuk insana göre ortaya çıkar.

İnsan toplumsal bir varlıktır ve kendini ifade etmek, belirlenmiş kurallar çerçevesinde davranış gösterme yetkisine sahiptir. İnsanlar toplumda kendi çıkarlarını maksimize etme amacıyla hareket eder, var olma sebepleri hayatta kalmak ve faydalarını göz etmek olan insanların bu bağlamda topluma katılma ile çıkar arasında doğrudan bir ilişki olduğu açıktır. Toplumda katılma ile çıkarlar arasında ilişki kuran bu durum doğal hak kavramını ortaya çıkarır ve bu kavram doğal hukuk ile yakından ilişkili hale gelir. Söz konusu doğal hak döneminde insanlar belirli haklara sahiptir ve bu haklar insan doğasına dayanır, evrenseldir. Düzene uygun düşen liberal hukuk düzeninde de bireyler eşit ve özgürdür, devlet kişisel tercihlere saygı duyar, kişisel alana müdahale etmez, her birey kendi tercihinde özgürdür.

¹⁰¹ Akbaş, a.g.m., s. 60.

¹⁰² Adnan Güriz, "Hukuk Felsefesi Öğretimi", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi*, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2005, s.s. 21-22.

Liberal hukuk ideolojisinin haklara tanıdığı bu evrensellik, tarafların uyuşmazlık üzerindeki iddialarını toplumsal adalet ilkelerine dayandırır. Bu sayede uyuşmazlık tarafları hakların yokluğunda dahi seslerini duyurabilir. Söz konusu evrensel haklar sayesinde haklar yasal olarak tanınmış olsa da talepler tanımlanmış haklara dayandırılarak ifade edilebilir. Uyuşmazlıkların büyük çoğunluğu evrensel temel hak ve özgürlüklerin olduğunu, çıkarlarını korumakta ve karar almada özgür olduğu, hukuk kurallarının sosyo-kültürel alanda adalet ve ahlaki gerçekleştirmek için düzenlenmiş olduğu yaklaşımıyla uyumlu mahkemelerde çözülmeye çalışılır ve söz konusu ideoloji iktidara kısıtlama getirip toplumsal değişim aracı olarak kullanılmaktadır. Alternatif uyuşmazlık çözümü de liberal hukuk ideolojisinin baskın olduğu kültürde, sınırları hukuk tarafından çizilen uyuşmazlıkları konu edinir. Toplumsal birlik ve uyum davranışına dayanan alternatif uyuşmazlık çözümünde toplum, uyum ve uzlaşma odak noktasıdır¹⁰³.

Geleneksel dava sisteminde yasal uyuşmazlıkların çözümünde genellikle hukuka ve adliyeye odaklanan olumsuz bir yargılama süreci hâkimdir. Yani anlaşmazlıklar anayasalarda, kanunlarda ve mahkeme kurallarında veya diğer hukuk kaynaklarında hakların kurulmasıyla yasallaştırılmıştır. Çekişmeli yargılama sürecinde uyuşmazlığa taraf olanlar yasa ve olaylara ilişkin davalarını sunarlar ve mahkemelerce katı ve karmaşık delil kurallarına uygun bir süreç yürütülür¹⁰⁴. Dava süreci adaleti sağlayan bir araç olsa da yüksek maliyetleri mevcuttur. Uyuşmazlıkların bu şekilde yargıya intikal etmesi toplum üzerinde tahrip edici etkiye sahipken, söz konusu uyuşmazlıkların duygusal yönleriyle çözümlenmeye çalışılması kişilere sorunun gerçek kaynağına inme fırsatı vermektedir¹⁰⁵.

Hukuk uyuşmazlıklarında yargılama faaliyetlerinin başlayabilmesi için söz konusu uyuşmazlığı taraflardan biri davacı sıfatıyla mahkemeye taşıması gerekir. Bu aşamadan sonra taraflar, davalı ve davacı sıfatıyla ayrılmakta ve aralarındaki gerginlik şiddetlenmektedir. Çünkü durum artık kazan/kaybet savaşı halini almaya başlar. Bu şekilde tarafların gelecekteki ilişkileri de zedelenmektedir. Alternatif

¹⁰³ Ceylan, a.g.e., s.s. 247-248.

¹⁰⁴ Richard C. Reuben, *Constitutional Gravity and Alternative Dispute Resolution: A Unitary Theory Of Public Civil Dispute Resolution*, California: Stanford University, 1998, s.s. 12-13.

¹⁰⁵ Ceylan, a.g.e., s. 249.

uyuşmazlık çözümünde temel amaç, tarafları bir araya getirerek uyuşmazlık hakkında bir orta yol bulunmasıdır. Bu süreçte davada olduğu gibi kazan/kaybet durumu yoktur, iki taraf da belirli ölçülerde kazanan durumundadır¹⁰⁶. Bu bağlamda alternatif uyuşmazlık çözümünde anlaşmanın toplum için iyi olduğu düşünülür ve dava yolunun uyuşmazlığın gücünü ve kontrolünü üçüncü kişiye devretmesi ve tarafların uyuşmazlık üzerinde kontrolünü yitirmesine karşın, alternatif uyuşmazlık çözümünde uyum yaratma ve tarafları yetkilendirme amacı olduğu görülür.

Alternatif uyuşmazlık çözümündeki uyum yaratma çabaları onarıcı adaleti ortaya çıkarır. Ceza adaleti bakımından, faillerin topluma uyumu ve tekrar kazandırılma çabaları onarıcı adalet kapsamında değerlendirilebilir. Onarıcı adalet, genelde mağdur, fail ve toplum arasındaki ilişkileri ele alır, söz konusu ilişkiler iyileştirilmeye çalışılır ve anlaşmazlık çözümüne odaklanılır¹⁰⁷.

Toplum ihtiyaçları ile mağdurların ihtiyaçları arasında denge kurma amacı olan onarıcı adalet, temelinde toplumsal menfaatin olduğu bir olgudur. Mağdurların ve toplumun ihtiyaçları temel alınırken, faillerin de ihtiyaçlarına önem verilir ve göz ardı edilmez. Mağdur, fail ve toplum ihtiyaçları arasında dengenin kurulmasına en çok yardımcı olan yol ise mağdur- fail arabuluculuğu olarak karşımıza çıkar. Bu yöntemde, suçlu, suça sebep olan sorunların çözümüne aktif şekilde katılır¹⁰⁸.

İlk uygulaması 1978’de Birleşik Devletler ’de Denetimli Serbestlik Bölümünün bünyesinde başlayan programın temelinde toplum vardır. Mağdur-fail arabuluculuğu özel hukuktaki arabuluculuktan farklı olarak mağdurun zararının giderilmesi üzerinde durur¹⁰⁹. Suç işleyen fail ile suçtan zarar gören mağdur bir toplantıda yüz yüze getirilir. Yapılan görüşmeler her iki tarafı da

¹⁰⁶ Gizem Ersen Perçin, “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinden Arabuluculuğun Hukuksal Düzenlemelerdeki Yeri”, *Public and Private International Law Bulletin*, Volume: 31, Issue: 2, s. 180.

¹⁰⁷ Christopher W. Moore, *Arabuluculuk Süreci*, çev. Tarkan Kaçmaz ve Mustafa Tercan, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 52.

¹⁰⁸ Mustafa Serdar Özbek, “Ceza Muhakemesi Kanununda Yapılan Değişiklikler Çerçevesinde Mağdur Fail Uzlaştırmasının Usul ve Esasları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 56, S. 4 (2007),s. 124.

¹⁰⁹ Mustafa Serdar Özbek, “Ceza Muhakemesi Kanununda Uzlaştırma”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 54, S. 3 (2005), s.s. 291-292.

tatmin edici sonuçlara ulaştırma amacı güder. Görüşmeler sonrasında mağdurun ve toplumun suçtan kaynaklı uğradığı zararın tazmini aşamasına geçilir. Bu tazmin, mağdur veya toplum için hizmet şeklinde olabilir¹¹⁰. Örneğin, faillerin huzur evlerinde çay dağıtması, engelli vatandaşlara akülü araba, bağış gibi tazminler ile toplumsal barış ve dayanışmaya katkıda bulunulur. Böylece geleneksel yargı sürecinde verilecek cezadan failin olumsuz etkilenmesinin önüne geçilebilir, failin kendini toplumdan soyutlamasına engel olunabilir ve fail topluma yeniden kazandırılabilir.

Ceza adaleti sisteminde her geçen gün daha fazla tercih edilen söz konusu yöntem hapis cezasına bir alternatif olarak değerlendirilebilir. Bu yöntemler sayesinde mahkemelerin iş yükü hafifleyebilir, tutuklama, dava açma, hapis cezalarının yüksek maliyetleri ve olumsuz sonuçlarından kaçınılabilir¹¹¹.

Toplumda her tür uyuşmazlıkların yaşanması doğaldır. Bunlar sosyal ve ekonomik hayatın düzenli bir parçasıdır. Toplumda meydana gelen daha az yaygın ancak daha önemli uyuşmazlıkların da zaman ve para tasarrufu sebebiyle sıklıkla gayri resmî yollarla çözümlenmesi yolu tercih edilir ve taraflara uyuşmazlık üzerinde söz hakkı verilir. Burada taraf iradesi yüksektir ve bu sayede toplumsal katılımın artması sağlanmış olur.

Temelinde farklı değerlere, iletişim ve hareket mantığına sahip toplum ideolojisi kuramının yattığı alternatif uyuşmazlık çözümünde odak noktası da doğal olarak toplumdur. Liberal hukuk sistemi bünyesinde yer alan bu kuram, resmi yargılama mekanizması dışında çözüm üretecek alternatif kurumların oluşturulmasını ister. Hukuki sorunlar psikolojik, sosyal problemler gibi düşünülür ve söz konusu sorunların tıpkı terapi ile düzeltilmesi gibi uyuşmazlıkları tedavi edilecek bir sorun gibi görüp bu boyutta ele alır. Bireysel menfaatlerin ön planda olduğu alternatif yöntemlerde uzlaşma, geleceğe yönelik ilişkileri besleyen çözümler ön plandadır. Hukuk ise bu kapsamda toplumdaki

¹¹⁰ Mustafa Serdar Özbek, “Çağdaş Ceza Adaleti Sistemlerinde Alternatif Çözüm Arayışları ve Arbuluculuk Uygulaması”, 2010, <http://dspace.baskent.edu.tr:8080/bitstream/handle/11727/1971/9cb05fcb2f622731286175382378b26%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s. 126. (05.11.19).

¹¹¹ Özbek, Çağdaş Ceza Adaleti Sistemlerinde Alternatif Çözüm Arayışları ve Arbuluculuk Uygulaması, s. 128.

davranışları iyi veya kötü olarak nitelendirip hangi davranışların uyumsuzluğa konu olacağını belirlemede araç olarak kullanılır¹¹².

Temelini uyumlu toplum idealinden almış toplum ideolojisi ile ayrılmaz bir bütünü oluşturan alternatif uyumsuzluk çözümünde tarafların konumları, statüleri ne olursa olsun eşit durumdadır. Uyumlu toplum imgesine dayanması sebebiyle iletişim sorunu veya yanlış anlamadan ibaret olarak düşünülen çatışma kavramı, tarafların talebi ile dışa vurulduktan sonra makul çözüme ulaşmayı esas alır. Sağlıklı toplum yapısına ulaşmak esas olduğu için akılcı davranmayı gerektiren bu yolda ayrıca taraf menfaatleri her şeyden üstün tutulur. Tarafların her aşamada yetkilendirilmesi ise haklarını savunacak avukatların yer alması sebebiyle yetkilerini kaybetmesine sebep olur ve bu durum sadece bir varsayım olarak kalır¹¹³.

II. ADALETE ULAŞMA ÇABALARI ve ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNÜN DOĞUŞU

A. DÜNYA ÇAPINDA ADALETE ULAŞMA ÇABALARI

Adalet, herkesin eşit olarak ulaşabileceği bir olgu olarak demokrasinin ve toplumun temelini oluşturur. Toplum ilişkilerini düzenleyici araç olarak kullanılan hukuk kuralları toplumun her yerinde uygulanamazsa adalet gerçek anlamda erişim sağlanamamış olur. Böylece hukuk sadece soyut kavram olarak kalıp hayata geçirilmemiş olur. Bu bağlamda adalet ulaşma çabaları, kişi haklarının etkin kullanılmasını ele alan bir reformu ifade eder¹¹⁴.

18. ve 19. Yüzyıllarda sanayileşmenin getirdiği zenginleşme, teknolojik gelişmeler, ekonomik, sosyal, siyasi birçok alanda önemli değişikliklere yol

¹¹² Ceylan, a.g.e., s.s. 250-251.

¹¹³ Ceylan, a.g.e., s.s. 252-258.

¹¹⁴ Mustafa Serdar Özbek, “Sosyal Devletin Gereği: Adalet Erişim”, *Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi*, S. 4 (2006), s. 907.

açmıştır¹¹⁵. Söz konusu sosyal devlet sisteminde kişinin sosyal, ekonomik hak ve özgürlükleri vardır.

19. yüzyılın sonlarında sosyal ve hukuki yapıda meydana gelen bir dizi değişikliklerle beraber sosyal refah anlayışına geçiş yapılmıştır. Bu bağlamda sosyal haklar kuvvetlenmiş olup devlet, liberal devletin aksine daha ön plana çıkmaya başlamıştır. Ancak bununla beraber kişilerin bireysel hakları da korunmaya çalışılmıştır¹¹⁶.

Sosyal devlette liberal devletin aksine, birey özgürlükleri yasalar tarafından ekonomik hayatın temeli olarak kabul edilir. Ayrıca söz konusu bu devlette eşitlik anlayışı da liberal devletten farklıdır. Liberal devlette, bireylerin doğal olarak eşit olduğu inancı vardır. Bireylerin özgür olarak doğdukları gibi eşit olarak dünyaya geldiklerine varsayılır. Hangi durumda bulunurlarsa bulunsunlar tüm insanlar doğuştan özgür ve eşittir. Ayrıca bireyler arası eşitlik yasal engellerin kaldırılmasıyla sağlanır ve yasalar bireyleri eşit konuma getirmek için bir araç değildir. Aksine sosyal devlette, sosyal, ekonomik olayların getirdiği eşitsizliğin ortadan kaldırılması için yasalar önemli bir araç olarak düşünülür¹¹⁷. Liberal düşünceden farklı olarak, sosyalist hukuk yargılamasında tarafların tasarruf gücü, eşitlik, yargı önünde dinlenme gibi bir takım biçimsel haklarının yanında sosyal hakları da vardır. Bu haklar sosyal bakımdan güçsüz olanların korunmasına, hakların kullanılmasında tarafların fiilen eşitliği gibi olguları elde etmeye yöneliktir. Sosyalist hukuk yargısında taraflara hızlı ve ucuz hukuksal koruma, yoksullara adli yardım, yargılamanın basitleştirilmesi, tercüman kullanma hakkı, yargılamaya ilişkin hakların kullanılmasında taraflara mahkemece yardım, re'sen harekete geçme gibi sosyal haklar verilir. Devletin bu kapsamda yasaya uygunluğu sağlamak ve hakları korumak açısından önemli işlevi vardır¹¹⁸. Sonuç olarak bahsi geçen bu değişiklikler “adalete erişim akımını” meydana getirmiştir.

¹¹⁵ Zafer Durdu, “ Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 22 (2009), s. 42.

¹¹⁶ Özbek, a.g.e., s. 242.

¹¹⁷ Ayferi Göze, *Sosyal Devlet Sistemi*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976, s.s. 125-126.

¹¹⁸ Zhivko Stalev, “ Sosyalist Avrupa Ülkelerinde Hukuk Yargılaması”, çev. Ejder Yılmaz, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 1 (1976), s.s. 155-156.

Geleneksel yargılama hukukuna karşı ortaya çıkan ve hukuki bir reform olarak nitelendirilen “adalete ulaşma hareketi”, adalet reformundan ortaya çıkan, 1970’li yıllarda gelişen sosyal devlet anlayışıyla doğan yasal gelişmelerin bir sonucudur. Temelleri Avusturya Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda atılan bu anlayışa göre, hâkimden davada eşit konumda olmayan tarafların haklarına ulaşmaları için yardım ederek, çözüme ulaşması istenmiştir¹¹⁹.

Adalet erişim akımında kişiler haklarını arayabilir ve devletin koruması altında uyuşmazlıklarını çözebilir. Hukuka aykırı eylemlerde başvurulacak yollara erişimi ifade eden bu akım sosyal devletin iki temel amacı üzerinde şekillenir. İlki, yasal sistem herkes için eşit ölçüde ulaşılabilir ve sistem herkes için adil sonuçlar doğurur¹²⁰.

Özellikle insan, kültür, ekonomik ve psikolojik etkenlerin öncelikli kılındığı teorik yaklaşım olan adalet ulaşma hareketinde insan topluluğunun karmaşık yapısı yansıtılır. Söz konusu harekette, temel toplumsal ihtiyaç ve hareketler tespit edilip bu sorun ve ihtiyaçlara yönelik yasal kurumlarda beklentilerin cevaplandırılması temel alınır. Sonuçta, reformun ana amacı, erişimi güç olan hak ve özgürlüklerin önündeki engellerin aşılıp hayata geçirilmesini sağlamaktır¹²¹.

Geleneksel yargı sisteminde uzun süren davalar, mahkemelerin aşırı iş yükünün getirdiği tıkanıklıklar, yüksek maliyetler sebebiyle ortaya çıkan bu akımda uyuşmazlıkların en kısa sürede çözülmesi temel unsurdur¹²².

19. yüzyıl sonları, 20. Yüzyıl başlarında meydana gelen bir takım değişimler sonucu klasik liberal anlayışın aşaması olarak ifade edilebilecek sosyal devlet anlayışının amaçlarıyla örtüşen söz konusu akımda güçsüzün korunmasına yönelik reformlar yer almıştır. Toplumsal kuruluşlar ve kamu hizmeti gören kişiler toplumdan bağımsız düşünülmemiş, mahkemelerin ve hukukçuların kamu

¹¹⁹ Mustafa Serdar Özbek, “Dünya Çapında Adalet Ulaşma Hareketiyle Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 51, S. 2 (2002), s. 121.

¹²⁰ Özbek, “Sosyal Devletin Gereği: Adalet Erişim”, s. 908.

¹²¹ Özbek, “Dünya Çapında Adalet Ulaşma Hareketiyle Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, s.s. 122-123.

¹²² Özbek, “Sosyal Devletin Gereği: Adalet Erişim”, s. 912.

menfaati için nasıl çalışmaları gerektiği daha derin şekilde analiz edilmiştir¹²³. Bu yüzyıllarda söz konusu değişikliklerle medeni usul hukukunun geleneksel düşünce yapısından uzaklaşmış ve sosyal refah düşüncesi ön plana çıkarılmıştır. Bu düşüncenin bireysel hakları devlete karşı koruyan bir yapı olduğu daha önce ifade edilmişti. Mahkemeye erişim¹²⁴ hakkı da korunması gereken haklardan biridir. Söz konusu bu haklar hükümetleri, bireylerin kullanabilecekleri hak arama yollarına erişim sağlanmasına yönelik kanunları yürürlüğe koymalarını teşvik etmesine olanak sağladığı söylenebilir¹²⁵.

Bu bağlamda bir çeşit reform hareketi olarak ortaya çıkan adalete erişim akımı, toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilen kurumların kurulması amacıyla ortaya çıkmıştır denebilir. Belirlenmiş sosyal hedeflere ulaşmak için alternatif kurumlar teşvik edilmiş, dava yolu maddi ve manevi olarak yıpratıcı bir süreç olarak görülmüş ve bu amaçla yargıya alternatif olacak kurum arayışları içine girilmiştir¹²⁶.

Adalet ile pozitif hukuk arasında yer alan, olanı değil; olması gerekeni temsil eden, her insanın hukuk önünde eşit olduğunu kabul eden bir olgu olan doğal hukuk¹²⁷ olgusu ile ilişkilendirilebilecek, adaletin herkesçe ulaşılması gereken bir olgu olduğunu düşünen ve bu amaçla adalete erişimin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik reformları içeren, sosyal devletin amaçlarıyla

¹²³ Özbek, “Sosyal Devletin Gereği: Adalete Erişim”, s. 913.

¹²⁴ Hak arama hürriyetinin temel unsurlarından biri mahkemeye erişim hakkıdır. Mahkemeye erişim hakkı, hukuki bir uyuşmazlığın bu konuda karar verme yetkisine sahip bir mahkeme önüne götürülmesi hakkını da kapsar. Kişinin uğradığı bir haksızlığa veya zarara karşı kendisini savunabilmesinin ya da maruz kaldığı haksız bir uygulama veya işleme karşı haklılığını ileri sürüp kanıtlatabilmesinin, zararını giderebilmesinin en etkili ve güvenceli yolu yargı mercileri önünde dava hakkını kullanabilmesidir. Kişilere yargı mercileri önünde dava hakkı tanınması hak arama hürriyetinin ön koşulunu oluşturur. (AYM, E. 2018/150, K..2019/79, T. 16/10/2019) Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesi'nin 2016/14982- 12/9/2019K sayılı kararında, mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın kabul edilebilir olduğuna, Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine, karar verilmiştir. Söz konusu kararın ilgili maddelerinde, Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan hak arama özgürlüğünün, bir temel hak olmasının yanında diğer temel hak ve özgürlüklerden gereken şekilde yararlanmayı ve bunların korunmasını sağlayan en etkili güvencelerden biri olduğu ifade edilmiştir. Bu bakımdan davanın bir mahkeme tarafından görülebilmesi ve kişinin adil yargılanma hakkı kapsamına giren güvencelerden faydalanabilmesi için ilk olarak kişiye iddialarını ortaya koyma imkânının tanınması ve uyuşmazlığın etkili bir şekilde karara bağlanmasını isteme hakkının engellenmemesi gerekir.

¹²⁵ Özbek, a.g.e., s. 242.

¹²⁶ Özbek, a.g.e., s.s. 244-245.

¹²⁷ Abdullah Dinçkol, *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları, 2019, s. 51.

örtüşen söz konusu akım, alternatif uyuşmazlık çözüm yollarını teşvik etmektedir. Böylece hem yargıya hem de yargı dışındaki yollara erişimin kolaylaşacağı düşünülmüştür.

B. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNÜN DOĞUŞU ve DOĞUŞ NEDENLERİ

1. Alternatif Uyuşmazlık Çözümünün Doğuşu

Yargı yolunun taraflar arası ilişkileri zedelemesi, yüksek masraflar, çözüm sürecinin uzun olması, yargının artan iş yükü gibi unsurlar alternatif yolların arayışı içine sokmuştur. Uyuşmazlıkların üçüncü kişi yardımıyla çözümlenmeye çalışıldığı yargıya alternatif yöntemler olarak ifade edilebilen ADR'de (Alternative Dispute Resolution) ilişkiler dostane şekilde sürdürülebilmektedir¹²⁸.

Yaygın olarak Anglo- Amerikan hukuk sistemini uygulayan ülkelerde kullanılan ADR'nin ABD'deki geçmişi 1960'lı yılların sonuna dayansa da gelişmeler 1980'lerde yaşanmıştır¹²⁹.

ABD'de alternatif uyuşmazlık çözümünün kullanımı 1970'lerden bu yana düzenli şekilde artış göstermekte ve bu durum sıradan bir durum halini almaktadır. Yüzlerce kitap, eğitim videosu ile alternatif uyuşmazlık çözme becerileri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Arabuluculuk ve diğer ADR yollarının kullanılması gittikçe yaygınlaşıp daha fazla program oluşturulmaya devam edilmektedir. Devam eden bu artışın sebebi üç faktöre dayandırılabilir. Bunları, halkın arabuluculukla ve diğer alternatif yollar hakkında artan bilinci, ADR'ye erişimin artması ve alternatif yolların zorunlu kullanımındaki artış şeklinde sayılabilir. Son zamanlarda artan mahkeme masrafları ve uzun süren yargı

¹²⁸ İsmail Ergin, "Alternatif Çözüm Yöntemleri ve Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk", <http://muharrembalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerIV/153.pdf>, s.s. 150-151. (28.10.19).

¹²⁹ Gülgün Ildır, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, Ankara: Seçkin Kitapevi, 2003, s. 31.

sürecinin de insanları alternatiflere yöneltmesi bir diğer faktör olarak sayılabilir¹³⁰.

Yargıya alternatif yolları ifade eden alternatif uyuşmazlık çözümünün kavram olarak gelişmesine tahkim öncülük etmiştir. Anglo- Amerikan hukuk sisteminin hâkim olduğu ülkelerde yaygın olarak kullanılan ADR'nin tarihçesi de bu yolla başlamıştır denebilir¹³¹.

Amerika'da gelişen alternatif yolların tarihçesine bakıldığında küçük uyuşmazlıklardan özellikle tüketici uyuşmazlıklarının resmi yargı mekanizmaları dışındaki usullerde çözülmeye çalışıldığı görülebilir¹³². Örneğin, televizyon, radyo gibi ürünleri satan küçük bağımsız bir iş adamı olan Bay A'yı düşünelim. Bay B, A'ya karşı borçlu olduğu faturayı ödemediği için A tarafından ödeme talepli birkaç mektup gönderilmiş olsun. Bay A ödenmemiş miktarı B'den talep etmektedir. B tarafından bu tutar ödenmeyince, küçük bir talepte bulunan A, uyuşmazlığı mahkemeye taşımaya karar vermesinde bunun bir maliyeti de göz önünde bulunduracaktır. Zira bu uyuşmazlığın yargıya taşınması masraflıdır ve ne kadar süre içinde çözüleceği de belirsizdir. Ancak bu uyuşmazlığın çözümü de gerekir. Bu sebeple iki tarafa da tatmin edici bir sonuç verecek yollar bulunmalıdır. Dostane çözüm yolu geliştirilmesi halinde hem uyuşmazlık çözüme kavuşacak hem de bu iki kişi arasındaki ilişkinin gelecekte de iyi şekilde devam etmesine yardımcı olacaktır. Böylece iki tarafın da kazanması mümkün olacaktır.

Bahsi geçen bu sebepler dolayısıyla eyalet mahkemelerinde yargılamaya alternatif küçük uyuşmazlıklara bakan mahkemeler de bu bağlamda karşılıklı anlaşma üzerine odaklanmıştır. Çünkü devlet yargısı bu tip uyuşmazlıklarla uygun düşünülmemiş ve söz konusu uyuşmazlıkların alternatif yollarla çözülmesi istenmiştir. Bunun sebebi alternatif yolların amacında olduğu gibi uyuşmazlığı mümkün olduğunca hızlı, ucuz ve basit yöntemlerle¹³³ çözmektir¹³⁴.

¹³⁰ Debra E. Zusman, *Mediation and Other Alternative Dispute Resolution Methods: An Analysis*, (Master's Thesis), The American University, 1996, s. 55.

¹³¹ İldır, a.g.e., s. 31.

¹³² İldır, a.g.e., s. 32.

¹³³ Yargı sisteminde de uyuşmazlıkların hızlı, ucuz ve basit yöntemlerle çözümlenmesi esastır ki, buna usul ekonomisi ilkesi denmektedir. Ancak bu ilkenin, uygulamada her zaman göz önünde bulundurulması mümkün görülmemektedir.

¹³⁴ İldır, a.g.e., s.s. 32-33.

ADR'nin kavram olarak gelişmesinde öncü olan tahkimin yanında arabuluculuğun da etkili olmaya başladığı hatta hafif uyuşmazlıklarda ve aile uyuşmazlıklarında özendirmeye çalışıldığı görülebilir¹³⁵. Örneğin, iyi bir tıp merkezinde evli doktor çiftler beş yıllık kontrat imzalayarak çalışmaya başlamıştır. Kontrat süresinden önce tıp merkezinden ayrılmak isteyen doktorlar birtakım maddi yaptırımla karşılaşacaklarını kabul etmişlerdir. Ancak doktor çiftlerin burada çalıştıkları süre içinde evlilikleri kötüye gitmiş ve boşanmaya karar vermişlerdir. Uzmanlık alanları gereği birbirleriyle etkileşimleri devam etmek zorunda olan bu çift arasındaki gerginlikler tahammül edilemez derece ulaştığı için bir kişinin başka tıp merkezine geçmesi gerektiğini düşünen çiftlerden biri tazminat ödemek zorunda kalmıştır. Söz konusu tazminatı fazlasıyla pahalı bulan ve klinikten ayrılmak zorunda kalan kişinin içinde bulunduğu anlaşmazlıkları yönetmek için birden fazla seçeneği vardır. İlk önce taraflar kendi aralarında görüşüp anlaşmaya çalışıp orta yol bulabilir. Bu durumun başarısız olması, ilişkilerin tıkanması halinde ise tarafsız üçüncü kişi iki tarafa da orta yol bulmaları için yol gösterici olabilir¹³⁶.

ABD'de gelişen ADR yeni bir kavram değildir. Örneğin, ticari uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözümü çok eskilere kadar gider. Bu bağlamda 4 Şubat 1887'de ABD Kongresince kabul edilen "Eyaletler Arası Ticaret Kanunu" ile ticari tahkim yolu hükümetçe teşvik edilmiştir. Böylece demiryolları ile işçiler tarafından herhangi iş uyuşmazlığı halinde söz konusu durum taraf iradelerine bağlı olarak tahkime götürülebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca ticari ilişki veya tahkimlerde uyuşmazlıkların sözleşmeye bağlı olması haricinde, hükümet ulusal menfaati veya kamu düzenini ihlal eden uyuşmazlık gördüğünde zorunlu olarak arabuluculuk veya tahkime başvurabilir¹³⁷.

Geleneksel dava yolundaki olumsuzluklar Pound Konferansında dava krizi olarak ifade edilmiş olup söz konusu konferansta Profesör Sander " Farklı Uyuşmazlık Çözüm Önerileri" adlı tebliğde bu duruma dikkat çekmiştir. Bu tebliğde Sander, devlet yargısına alternatif yöntemlere başvurulması gerektiğine

¹³⁵ Özbek, a.g.e., s. 249.

¹³⁶ Moore, a.g.e., s.s. 3-7.

¹³⁷ Özbek, a.g.e., s.s. 249-250.

dikkat çekmiş ve Uyuşmazlık Çözüm Merkezi olarak adlandırılan yöntem önermiştir¹³⁸.

1976 Pound Konferansı ile ADR gelişimi hız kazanmıştır. Bu konferansta önde gelen hukukçular yargının yoğun iş yükü nedeniyle, adalet sistemindeki taraflar için artan harcama ve gecikmeler konusundaki endişelerini dile getirmişlerdir. Profesör Frank Sander, mahkemelerin belirli dava türü için en uygun uyuşmazlık çözüm merkezi haline getirilmesini benimsemiştir. Bu yüzden pilot programın kamu tarafından finanse edilmesini tavsiye etmiş olup Amerika Barolar Birliğinin uyuşmazlık çözümüne dair üç adet çok seçenekli adliyenin kurulmasını teşvik etmiştir¹³⁹. Böylece uyuşmazlıklarda taraflara tek seçenek olarak mahkemeleri sunmak yerine yargıya alternatif yöntemler uygulayan çözüm merkezlerinin oluşturulması fikri şekillenmiştir¹⁴⁰.

1980'lerden itibaren tüm dünyada egemen olmaya başlayan küreselleşme, devlet anlayışına farklı görevler yüklemeye başlamıştır. Küreselleşme olgusuyla toplumun ekonomik, siyasal yapısındaki köklü değişiklikler haricinde söz konusu kurumlara yön veren ilkeler, değerler de değişiklik göstermiştir. Değişen devlet anlayışı bu bağlamda devletin rolünü müdahaleci olmaktan düzenleyici/denetleyici olmaya doğru değiştirmiştir¹⁴¹. Bu bağlamda ADR'de liberal hukuk ideolojisinin ürünü olan ve common law'ın hâkim olduğu ABD'de 20. Yüzyılın son çeyreğinde hız kazanmıştır¹⁴². ADR daha yoğun şekilde incelenmeye başlanmıştır. 1990'lara gelindiğinde Birleşik Devletler Kongresi tarafından Medeni Yargı Reform Kanunu ile federal bölge mahkemelerinde alternatif uyuşmazlık çözüm yollarında arabuluculuğu özendirilmiş ve bazı

¹³⁸ Melis Taşpolat Tuğsavul, *Arbuluculuk Kanun Tasarısı Çerçevesinde Türk Hukukunda Arbuluculuk*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.s. 14-15.

¹³⁹ Elena Nosyreva, "Alternative Dispute Resolution in the United States and Russia: A Comparative Evaluation", *International & Comparative Law*: Vol. 7: Iss. 1, <http://digitalcommons.law.ggu.edu/annlsurvey/vol7/iss1/3> s.s. 8-9. (28.10.19).

¹⁴⁰ Hikmet Bilgin, "Anglo Sakson Hukuk Sistemlerinde Arbuluculuk", *Hukuk Gündemi*, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2009-1/8.pdf>, s. 18. (28.10.19).

¹⁴¹ Meliha Ener, Esra Demircan, "Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2006, s. 198.

¹⁴² Bilgin, "Anglo Sakson Hukuk Sistemlerinde Arbuluculuk", *Hukuk Gündemi*, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2009-1/8.pdf>, s. 18. (28.10.19)., Ceylan, a.g.e., s. 188., Özbek, a.g.e., s. 251.

davalarda bu yolu zorunlu hale getirmiştir. Böylece mahkeme bağlantılı¹⁴³ arabuluculuğun da önü açılmıştır¹⁴⁴. 1992’de Amerika Barolar Birliği ADR’yi yaymak için özel bölüm oluşturmuş, 1998’de ADR kanunu kabul edilmiş ve her bir federal bölge mahkemesine kendi ADR programlarını oluşturma yetkisi verilmiştir. 1999’da ADR’nin etik kuralları oluşturulmaya başlanmıştır¹⁴⁵.

ADR’nin tarihi gelişimi incelenmeye devam edildiğinde İngiltere’de ABD’ye göre daha yeni bir yol olduğu görülür. İngiltere’de devletle birey veya bireyler arası uyuşmazlıklar için genelde özel amaçlara hizmet edilen özel kurumlara gidilmiştir ve bu sebeple tahkim, uzlaştırma gibi yöntemler bir arada bulunmaktadır¹⁴⁶. Sonuç olarak bu şekilde ortaya çıkan ADR, dava yolu yanında buna ek yolların arayışı olarak desteklenmiş ve zamanla yargılama giderlerinin yüksekliği, uzun süren yargı süreci sebebiyle başta arabuluculuk olmak üzere mevcut diğer ADR yollarına eğilim olmuştur¹⁴⁷.

2. Alternatif Uyuşmazlık Çözümünün Doğuş Nedenleri

Sosyal bir varlık olan insan, topluluk halinde yaşama arzusu içindedir. Sonsuz ihtiyaçlarına tek başına cevap veremeyen insan diğer bireylerle etkileşim içine girer. Girdikleri etkileşim sonucu farklılıklar sebebiyle zaman zaman uyuşmazlığa düşebilirler.

Söz konusu uyuşmazlıklar toplum düzenini etkilediği için gerek bireyler gerekse devletler bir takım çözüm yolları ararlar. Bu çözüm yollarından en ön planda ve en klasik olanı uyuşmazlığın mahkemeye havale edilmesidir. Ancak, yargının yoğun iş yükü, yargılamanın uzun süre sonuçlanamaması, yüksek

¹⁴³ Mahkeme bağlantılı ADR’nin esas amacı, mevcut uyuşmazlığı çözmek, mevcut uyuşmazlık çözülemediğinde dava yolunun etkin ve verimli çalışmasını sağlamaktır. Mahkeme bağlantılı ADR, çok seçenekli adliye teşkilatının bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Çok seçenekli adliye teşkilatı ise, birbirinden farklı uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin mahkemeler tarafından taraflara sunulmasını ifade etmektedir. Mahkemelerin en çok kullandığı ADR yolu, arabuluculuktur. Söz konusu yöntemde, bazı mahkemeler davanın konusunda göre ADR’yi önerirken, bazı mahkemeler bu durumu hakim veya tarafların iradesine bırakmaktadır. Özbek, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, s. 358-359.

¹⁴⁴ Bilgin, “Anglo Sakson Hukuk Sistemlerinde Arabuluculuk”, *Hukuk Gündemi*, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2009-1/8.pdf>, s. s. 17-18. (28.10.19).

¹⁴⁵ Özbek, a.g.e., s. 253.

¹⁴⁶ Ildır, a.g.e., s. 38.

¹⁴⁷ Özbek, a.g.e., s. 255.

maliyetler sebebiyle artık söz konusu klasik çözüm yoluna alternatifler aranmaktadır. Yargıya alternatif yollar şeklinde tanımlanabilen bu yollar alternatif uyuşmazlık çözüm yoludur. Geleneksel dava yolundaki kazan/kaybet durumunun aksine, her iki tarafı da menfaatleri ölçüsünde tatmin edici sonuca ulaştıran kazan/kazan durumunun mevcut olduğu ADR'ye uyuşmazlıkların mümkün olduğunca kısa sürede çözümü ve ilişkilerin korunması mümkündür.

ADR'de her iki taraf da menfaatlerinden bir takım ödünler vererek kazançlı duruma gelmektedir. Uyuşmazlıkların sebep olduğu unsurlar derinlemesine incelenirse, dostane şekilde çözüme ulaşılabilir¹⁴⁸.

Yargı mekanizması önüne gelen uyuşmazlığı yargılamakla görevlidir. Yargılamaya ait kesin hüküm veren mahkeme kararları bağlayıcıdır. Tarafların iradeleri en düşük seviyededir ve ilişkiler zedelenmiş durumdadır. Çünkü bir taraf menfaati ölçüsünde kazanırken diğer taraf kaybetmiş durumdadır. Bu bağlamda taraflar söz konusu mahkeme kararına uymakla yükümlüdür. ADR'de ise uyuşmazlıkların dostça çözümü esastır ve ilişkiler korunmaktadır. Bu yüzden ADR'nin temelinde taraflar arası ilişkilerin esas alındığı söylenebilir¹⁴⁹.

Uyuşmazlıkların yargı yoluyla çözülmesi her zaman olumsuz sonuçlanmamakta ve bir takım olumlu sonuçlar söz konusu olabilmektedir. Örneğin, yargılamada kullanılacak yöntemler kanunlar tarafından koyulmaktadır. Kanunlar zorlayıcıdır ve herkesçe uyulması gerekir, böylece belli bir grubu hedef almaz. Ayrıca, yargılamanın aleni olması keyfiliği önler ve söz konusu uyuşmazlıkların çözüm süreci uzun da sürse uyuşmazlıklar kesin olarak çözülebilmektedir¹⁵⁰. Fakat kesin çözüm vermesi sadece olumlu olarak düşünülemez. Söz konusu çözüm sürecinin uzaması taraflara hem maddi hem de manevi zararlar verebilir. Sürecin sonunda ne olacağını bilmeyen ve bu nedenle baskı altında kalan birey psikolojik açıdan da yıpranabilir ve dava sonunda da kaybeden taraf olması durumunda bu durum birey açısından iki kat daha yıpratıcı olabilir.

¹⁴⁸ İsmail Ergin, "Alternatif Çözüm Yöntemleri ve Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk", <http://muharrembalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerIV/153.pdf>, s. 151. (28.10.19).

¹⁴⁹ Özbek, a.g.e., s. 237.

¹⁵⁰ İldr, a.g.e., s. 56.

Dava süreci her ne kadar gerçeği ve adaleti arayan bir araç olsa da bir takım maliyetleri vardır. Hatta deneysel bir araştırma, dava krizinde sivil adalet sisteminin ağır yük altında kaldığını ve bu yükün toplum genişledikçe daha da arttığını göstermiştir. Ayrıca dava sürecinin uzunluğu süreci daha da karmaşık hale sokar ve genel memnuniyetsizlik hali meydana gelir¹⁵¹.

Özetle, ADR'nin büyümesinde bir dizi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Bunlar, geleneksel dava sürecinin uzunluğu, yargılama masrafları, dava sonucunun belirsizliği, davanın getireceği kazan/kaybet durumu şeklinde sıralanabilir¹⁵².

Tarafların söz konusu uyuşmazlığı alternatif yollarla çözmesi kişileri daha barışçıl bir sonuca ulaştırır. Bu bağlamda alternatif uyuşmazlık çözümü temel olarak davadan farklıdır ve genelde dava süreci dışında başka bir uyuşmazlık çözüm süreci olarak ifade edilir. Bu bağlamda Black's Law Dictionary, ADR'yi, bir anlaşmazlığı çözmek için davadan farklı yolların kullanıldığı yöntemler bütünü olarak tanımlar¹⁵³.

ADR'ye taraflar hukuki ilişkiye başladıkları anda veya uyuşmazlığın doğmasından sonra kendi serbest iradeleriyle başvurabilir¹⁵⁴. Yöntemin serbestçe belirlendiği ADR'deki mevcut esnek yapı davadaki gibi kurullarla kısıtlı değildir. Gönüllülük esasının hâkim olduğu yöntemde taraflar arası işbirliği vardır ve taraflar menfaatleri üzerine yoğunlaşır. Tarafların çözüm sürecine dâhil olması ile menfaatler de ön plana çıkar ve her iki tarafın da kazanmasına sebep olan bir süreç işler. Güven esasına dayalı uyuşmazlık çözümü olan ADR'de gizlilik sayesinde taraflar belge ve delillerini daha rahat şekilde sunarlar. Taraflar arası

¹⁵¹ Richard C. Reuben, *Constitutional Gravity and Alternative Dispute Resolution: A Unitary Theory of Public Civil Dispute Resolution*, (PhD Thesis), Stanford University, 1998, s.s. 15-16.

¹⁵² Alex Wellington, "Exquisite Examples" of Creative Judicial Dispute Resolution: The Potential of Alternative Dispute Resolution for Intellectual Property Cases", *Intellectual Property Law Journal*, Vol. 23, Iss. 3 (2011), s. 292.

¹⁵³ Karen Dawn Stilwell, *Mediation of Canadian Tax Disputes*, (Master's Thesis), University of Toronto, 2014, s. 26.

¹⁵⁴ Burada ilgili ülkelerin iç mevzuatları belirleyici olacaktır.

ilişkinin gözetildiği ADR’de bireylerin sonuna daha hızlı ulaşmaları da mümkün olabilmektedir¹⁵⁵.

Küreselleşmeyle birlikte devlet anlayışındaki değişim gibi hukuk ve zihniyetinde de değişim olmuştur. Bu söz konusu değişim liberal devlet anlayışının yansıması olan ve bireylerin baş başa geldiği bir değişimdir. Bu kapsamda uyuşmazlıkların çözümünün temelinde adalete erişim hakkının olduğu alternatif uyuşmazlık çözüm yolları kullanılmaktadır. Artık taraflar kendi hakları için devlet müdahalesi olmadan haklarını koruma olanağı elde etmeye başlamıştır¹⁵⁶.

Yapılan açıklamalar ışığında ADR’nin öne çıkmasına neden olan faktörler şu şekilde sıralanabilir: ADR’de uyuşmazlığa düşen taraflar, sorunlarını dostça ve iş birliğine dayalı çözüme imkânı elde ederler, birlikte yenilikçi ve yaratıcı tercihte bulunabilirler. Uyuşmazlığın çözümünün taraflarca üretildiği bu yolda aleniyetin gerekli olmaması, tarafları rahatlatır. Tarafların kendi istekleriyle bir araya gelmesi orta noktada buluşmak istediklerini ifade eder ve anlaşma koşullarına, uymak zorunda oldukları yargılamanın koşullarına nazaran daha kolay uyarlar.

Dava yolunda olduğu gibi yıkıcı bir süreç yerine, yapıcı olan ADR’de var olan ilişkiler korunabilir ve gelecek ilişkiler de sürdürülmeye devam edilebilir¹⁵⁷. Tarafların kendi aralarında anlaşmaları mümkün olmadığında üçüncü kişilerin yardımına başvuru mümkündür. Söz konusu üçüncü kişi, taraflar adına bağlayıcı bir karar vermez, sadece uyuşmazlık yaşayan tarafların ilişkilerini iyileştirmekle görevlidir. Bu bağlamda etkili sorun çözme ve müzakere yeteneğini kullanır¹⁵⁸. Ayrıca tarafların ADR’ye başvurması, tahkime veya devlet yargısına başvurmayı engellemez ve hak arama özgürlüğünü kısıtlamaz¹⁵⁹.

Genelde liberal devlet ideolojisinde görülen ve mahkeme dışı usullerin esas alındığı mücadeleci sistemle şekillenen ADR’de taraf egemenliği esastır ve

¹⁵⁵ İsmail Ergin, “Alternatif Çözüm Yöntemleri ve Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk”, <http://muharrembalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerIV/153.pdf>, s.s. 151-152. (28.10.19).

¹⁵⁶ Kadriye Bakırcı, “ Alternatif Bir Uyuşmazlık çözüm Yolu (Arabuluculuk) Aracılığıyla “Alternatif” İş Hukukuna Doğru”, *TBB Dergisi*, 2019, s. 357.

¹⁵⁷ İldır, a.g.e., s.s. 61-64.

¹⁵⁸ Moore, a.g.e., s. 20.

¹⁵⁹ İldır, a.g.e., s. 64.

bireyler menfaatleri için bir araya gelir¹⁶⁰. Temelinde taraflar arası ilişkinin hâkim olduğu bu yolun, postmodern hukukun öngördüğü daha az hukuk kapsamında yargı organının küçültülmesiyle bağdaştığı söylenebilir.

C. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNÜN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1. Tanımı ve Genel Bilgiler Işığında ADR Kavramı ve Amaçları

Uyuşmazlıkların çeşitli ve niteliklerde olması sebebiyle farklı usullerin uygulandığı yargı kolları ortaya çıkmıştır¹⁶¹. Devletin üç temel fonksiyonundan biri olan yargı kavramı, soyut hukuk kurallarının bağımsız ve tarafsız mahkemelerce belirli somut olaya yargısal usullere uygun olarak uygulanarak uyuşmazlıkları kesin olarak karar bağlamak şeklinde tanımlanabilir¹⁶². Devlet yargısı anlamına gelen yargılama ise, söz konusu uyuşmazlığa mahkemelerce maddi hukuk kurallarının uygulanmasıdır. Devlet tarafından hukuk düzeninin sağlanması amacıyla harekete geçen yargılama faaliyeti sonucu verilen karara uymayanlar yaptırıma maruz kalır. Buna karşın alternatif yöntemler, daha makul, basit sonuçlar doğurur. Bu yöntemlerde bir yargılama faaliyeti yapılmaz, esnek yöntemlerle taraflar aracılığıyla uyuşmazlığın çözüme kavuşturulması amaçlanır¹⁶³.

Mahkemenin yaptığı yargılama sonrası hâkim, çözüme ulaşır ve kesin hüküm vererek karara bağlarken alternatif yöntemlerde karar değil, çözüme ulaşılır ve bu çözüm taraflar için bağlayıcı değildir. Ayrıca, söz konusu yargılama hâkim tarafından gerçekleştirilirken; alternatif yöntemlerde taraflar çözüme ulaşamadıkları halde başvurdukları üçüncü kişi devreye girer. Bu üçüncü kişi taraflara uyuşmazlığın çözümü hakkında yol gösterici olur ve bu faaliyeti hâkimin yaptığı yargılama faaliyeti sonucu ulaştığı kesin hükümden farklıdır. Bu bağlamda

¹⁶⁰ Özbek, a.g.e., s. 275.

¹⁶¹ Nagihan Tandoğan Özbaykal, *Medeni Yargı ile İdari Yargı Arasındaki Yargı Yolu ve Hüküm Uyuşmazlıkları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 3.

¹⁶² Yüce, a.g.e., s. 1.

¹⁶³ İldır, a.g.e., s. 23.

alternatif yöntemlerin yargılamadan farklı çözüm süreci olduğunu, sonunda bir karara değil çözüme ulaşıldığını ve bu süreçte tarafların hâkim olduğu, gerektiğinde taraflara yol gösterici olan üçüncü kişinin devreye gireceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla Ferhatoğlu'larının da ifade ettikleri gibi alternatif uyuşmazlık çözümünü, uyuşmazlıkların tarafsız üçüncü kişinin katılımıyla giderilmeye çalışıldığı, ulaşılan çözümün bağlayıcı olmadığı, resmi yargılama mekanizmaları dışındaki yöntemler topluluğu şeklinde tanımlamak mümkün olabilir¹⁶⁴.

Hakkında ortak bir tanımın mümkün olmadığı ADR, anlaşmazlığa düşen tarafları ortak noktada buluşturmak için hareket eden çözüm süreçlerini ve yöntemlerini içeren usuller bütünü şeklinde de tanımlanabilir. Kolektif bir terim olan bu yöntemler bütünü iki taraf arasında olabileceği gibi üçüncü kişi yardımıyla da sürdürülebilir¹⁶⁵. Bir başka tanıma göre, yargılamaya alternatif çözüm yöntemleri şeklinde ifade edilebilir. Ancak burada unutulmaması gereken bir nokta da ADR, yargı yolunun yerine geçip onun gücüne zarar vermemekte, bu yollar dava yolunun yanında seçimlik yöntemler sunmaktadır¹⁶⁶. Ayrıca söz konusu uyuşmazlıkların her iki tarafın yararına mahkeme dışı usullerle çözümünü sağlayan, yargının iş yükünü azaltmaya yardımcı yöntem ve teknikler de olarak tanımlanabilir¹⁶⁷.

Tanımı hakkında ortak görüşün olmaması ADR'nin ne kadar karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda ADR, çözüme ulaşmada üçüncü kişinin müdahalesinin olduğu, başvurunun uyuşmazlık türüne ve mevzuata göre ihtiyari veya zorunlu olduğu, ulaşılan çözümün ülkelerin iç mevzuatına göre bağlayıcı ya da bağlayıcı olmadığı unsurları bünyesinde barındıran bir kavramdır.

¹⁶⁴ Emrah Ferhatoğlu, Gizem Poyraz Ferhatoğlu, "Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolu Olarak Vergi ve Ceza Hukukunda Uzlaş(tır) ma: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Vergi Dünyası Dergisi*, S. 342 (2010), s.s. 151-152.

¹⁶⁵ Mihaela Irina Ionescu, "Alternative Dispute Resolution", *Challenges of the Knowledge Society*; 2016, s. 155.

¹⁶⁶ İbrahim Özbay, "Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri", *Eskişehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5 (2006), s. 460.

¹⁶⁷ Ceylan, a.g.e., s. 174.

Taraflar arası ilişkilerin odak noktası olduğu ADR’de her iki tarafın da belli ölçülerde kazanması tarafların eşit konumda olması, gizliliğe önem verilmesi gibi unsurların bu yöntemin desteklenmesine sebep olduğu söylenebilir. Her duruma özel, farklı tekniklerin uygulandığı, taraflarca kolay yöntemlerin belirlendiği alternatif yöntemler mevcut ilişkilerin de devamını sağladığı için tercih edilebilir. Yöntemlerin taraflarca belirlendiği ve taraflar arası ilişkilerin önemli olduğu ADR, bu bağlamda yerel katılımı arttırmış olur. Menfaatlerinin korunmasını isteyen bireyler, söz konusu bu yöntemlere başvurarak davaya nazaran daha hızlı şekilde çözüme ulaşabilirler. Böylece adalete daha hızlı ve etkin ulaşma mümkün olabilir. Bu durum da ADR’nin doğduğu “ adalete ulaşma çabaları” ile örtüşmektedir.

Bireyler haricinde devlet de ADR’yi belli amaçlarda kullanmayı tercih edebilir. Mali krizleri azaltmak, devlet harcamalarındaki kesintiler kaynaklı kayıpların etkilerini azaltmak, toplumdaki iktidar ilişkilerini dengelemek gibi amaçlar devletleri ADR’ye yöneltebilir. Örneğin, ABD’de 1960’lı ve 1970’li yıllarda devlet aşırı geniş bulunmuş ve devletin müdahalesinin daha işlevsel hale gelmesi düşünülmüştür. Bu bağlamda mahkemeler masraflı bir sistem gibi görülmüş ve daha az masrafla uyuşmazlıkların alternatif kurumlara aktarılması mali krizleri atlatmak için bir çare olarak görülmüştür¹⁶⁸. Bu kapsamda ADR’nin amaçlarını toparlamak gerekirse, uyuşmazlıkların çözümünde tarafları etkin hale getirmek, ilişkilerin gelişimini ve devamını sağlamak, taraflar arası işbirliğini sağlamak şeklinde sıralamak mümkündür. Bununla yayında yargının aşırı iş yükü düşünüldüğünde, masraflarından ve zamandan tasarruf etmek, ADR’nin amacı gibi görünse de aslında bir sonucu olduğudur¹⁶⁹. Çünkü ADR’ye başvuru ile yargıya intikal edecek uyuşmazlık alternatif yöntemler ile çözülecek ve böylece yargı yolunun masrafından ve uzun bekleyişten de tasarruf edilebilecektir.

2. Alternatif Uyuşmazlık Çözümünün Fayda ve Sakıncaları

Geleneksel yargı yolu getirmiş olduğu olumsuzluklar sebebiyle yargıya alternatif kurumların oluştuğunu söylemek mümkündür. Mahkemelerdeki iş

¹⁶⁸ Ceylan, a.g.e., s. 185.

¹⁶⁹ Ildır, a.g.e., s.s. 25-26.

yükünün artması, ciddi para ve zaman israfı, sonucun belirsizliği adalete ulaşmayı engellemekte ve yargıya duyulan güveni azaltmaktadır. Bu bağlamda devletin azalan güveni yerine getirmesi ve kişilerin adalete ulaşmasının önündeki engellerin kaldırılması için alternatif uyuşmazlık çözüm yolları ön görülmüştür. Böylece mahkemelerin iş yükünün azalmasına yardımcı olabilir ve toplumdaki ilişkileri koruyabilir¹⁷⁰. Bu açıklamalar ışığında ADR'nin faydaları bakmakta fayda bulunmaktadır.

Bilindiği üzere, İHAS'ın (İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi) 6.maddesi ile Anayasanın 36.maddesi adil yargılanma kavramından bahseden hak ve ilkelere yer vermiştir. Bu maddelere göre, yargılama kanunla kurulan bağımsız ve tarafsız mahkeme önünde, makul sürede, açık ve hakkaniyete uygun gerçekleştirilmelidir¹⁷¹. Ancak geleneksel yargı yolundaki yüksek masraflar hak arama özgürlüğünü engellemekte ve dolayısıyla mahkemeye erişim hakkını da engellemektedir. Buna karşın ADR'nin maliyetleri dava yoluna göre düşüktür. Ayrıca ADR'de söz konusu uyuşmazlıklar mahkemeye aktarılmadığı için harç vb. yükümlülüklerden de tasarruf edilebilmektedir¹⁷².

Makul sürede yargılanma, hukuki güvenliğin sağlanması için yargılamanın sürüncemede kalmasını engellemek ve kişinin davanın nasıl sonuçlanacağıyla ilgili endişe yaşamasını engellemeye yönelik bir haktır¹⁷³. Ancak devlet yargısının uzun süren dava süreci sebebiyle kişiler hem maddi hem de manevi anlamda yıpranmaktadır. Taraflar bu yüzden klasik yargılamaya nazaran daha hızlı ve ucuz olan alternatif yolları tercih etmektedir.

Klasik dava yolunda taraflar kazan/kaybet savaşına girdiği için birbirlerine düşmanca davranışta bulunup ilişkilerini zedeleyebilirler. ADR yönteminde tarafların daha esnek ve yaratıcı çözümler üretme şansına sahip olması, kendilerini daha iyi ifade etmelerine ve ilişkilerini korumalarına yardımcı olabilir¹⁷⁴. Ayrıca,

¹⁷⁰ Mehmet Doğar, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü Sözleşmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 9.

¹⁷¹ Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi, 2018, s. 3.

¹⁷² Doğar, a.g.t., s. 10.

¹⁷³ İnceoğlu, a.g.e., s. 265.

¹⁷⁴ Doğar, a.g.t., s. 12.

dava yolunun aksine gizliliğin esas alınması tarafları rahatlatır ve süreç daha iyi işler.

Bu bağlamda ADR'nin faydalarını, tarafların uyuşmazlık sürecine egemen olmalarını sağlamak, uyuşmazlık konusunun uzmanlarca incelenmesine olanak tanımak, sürecin gizli olmasının mevcut ve gelecek ilişkileri korumasına yardımcı olması daha az masrafla daha hızlı sonuca ulaşmak şeklinde sıralamak mümkündür. Ayrıca esnek yöntemlerin uygulanmasının yaratıcı çözümlere ulaşmada yardımcı olması ve her iki tarafın da menfaatleri ölçüsünde kazanmasına yardımcı olması da bu faydalarına ek olarak sayılabilir¹⁷⁵.

Daha önce ADR'nin birçok yönden faydalı bulunmuş ve olumlu özelliklere sahip olduğu belirtilmişti. Ancak çeşitli yönlerden eleştirilere maruz kalmıştır. Her şeyden önce ADR, teorik temelden yoksundur, tarafların müzakere, iletişim becerilerine ve bireysel deneyimlerine dayanır. Böylece, tarafların konumuna, aralarındaki eşitsizliğe bakmaz. Ayrıca, ADR, çözümde bireysel sorumlulukları uyuşmazlığın temeli olarak alır ve sosyal yapıyı, yapısal eşitsizliği dikkate almaz¹⁷⁶.

Diğer taraftan, ADR, her konuda uygun olmayabilir. Örneğin, karmaşık ve derin uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda çalışmayabilir. Ayrıca, uyuşmazlık çok taraflı bir hale geldiğinde uygulamada zorluklar yaşanabilir¹⁷⁷. Bir başka eleştiri de, taraflar arasında iletişim kopukluğunun yaşanması ve uzlaşma becerilerinin gelişmediği toplumlarda ADR'nin başarılı olamamasıdır. Çünkü alternatif yollar iletişim üzerine geliştirilmiştir. Ayrıca, ADR'nin küçük çaplı uyuşmazlık ve tarafların serbestçe hareket edeceği uyuşmazlıklarda başarılı olması, bu bağlamda uyuşmazlıkların çözümündeki işlevini de sınırlı bırakmaktadır¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Süha Tanrıver, "Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk", *TBB Dergisi*, 2006, s. 158.

¹⁷⁶ Elif Kısmet Kekeç, *Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 15.

¹⁷⁷ Özbek, a.g.e., s.s. 332-334.

¹⁷⁸ Tanrıver, a.g.m., s.s. 158-159.

D. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ SÖZLEŞMESİ ve HUKUKİ NİTELİĞİ

1. Sözleşme Kavramı

Tarafların karşılıklı ve uygun irade açıklamaları ile meydana gelen hukuki işlem olarak tanımlanabilen sözleşmelerde en az iki taraf bulunur ve söz konusu hukuki işlem tarafların hukuki sonuç doğuran irade açıklamalarıyla oluşur. Bu bağlamda irade ise, kişinin belirli davranışlarda bulunup bulunmama konusunda sahip olduğu düşüncelerdir. Bu düşünceler açık ya da kapalı olabilir¹⁷⁹.

Tek taraflı veya iki taraflı olabilen hukuki işlemlerde, tek bir tarafın irade beyanı hukuki sonuç doğurmaya yetiyorsa tek taraflı, sonuç doğurabilmesi için iki veya daha fazla kişiye ihtiyaç varsa çok taraflı hukuki işlemdir. Örneğin, vakıf kurma tek taraflı bir hukuki işlemken, sözleşme çok taraflı hukuki işlemdir¹⁸⁰.

Sözleşmenin kurulası için taşınması gereken bazı unsurlar vardır. Bunlar iki tarafın varlığı ve aralarında karşılıklı anlaşmanın sağlanmasıdır. Tarafların karşılıklı irade beyanları buluşunca sözleşme meydana gelir¹⁸¹.

İki ya da daha fazla kişinin hukuki yükümlülük doğuracak şekilde karşılıklı irade beyanında bulunması şeklinde de tanımlanabilen sözleşmenin hukuki açıdan etkili olması için irade beyanları birbirine uygun şekilde yapılmalıdır. Bir tarafın diğer tarafa sunduğu bağlayıcı beyana “icap” denir. Karşı tarafın icabı kabulü ile sözleşme doğmuş olur. Kurulan sözleşmenin bağlayıcı olup olmaması konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bir görüş, sözleşmenin bağlayıcılığını ahlak ile temellendirirken, diğer görüş, insanların sözleşmeye uymasını çıkarları ile ilişkilendirmiştir¹⁸².

2. Alternatif Uyuşmazlık Çözümü Sözleşmesi

Bilindiği üzere, tarafların sözleşme yapma konusunda sahip olduğu serbestliğe, “irade serbestisi” ilkesi denmektedir. Bu ilkenin iki yönü vardır.

¹⁷⁹ Doğan Şenyüz, *Borçlar Hukuku*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2013, s. 17.

¹⁸⁰ Doğan, a.g.t., s. 50.

¹⁸¹ Şenyüz, a.g.e., s.s. 19-20.

¹⁸² Adnan Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2005, s. 172.

Bunlardan ilki, sözleşme yapma özgürlüğü, diğeri sözleşmenin konusunu belirleme özgürlüğüdür. Taraflar sözleşme konusunu istedikleri gibi düzenleyebilir ve herhangi bir sözleşme tipine uymak zorunda değildirler¹⁸³.

Tarafların aralarındaki ilişkiye dair sözleşmeye şart eklemesi veya söz konusu sözleşmeden doğmuş veya doğabilecek uyuşmazlıkların alternatif yöntemlerle karşılaştırılma hakkının yanında söz konusu ilişkiden ayrı sözleşme yaparak uyuşmazlıkların ADR ile çözüleceğini kararlaştırma hakları da vardır ki buna “ADR Sözleşmesi” denir¹⁸⁴. ADR’ye başvuru isteğe bağlı olabileceği gibi bazı hallerde zorunlu da olabilir. Tarafların bu yola kendi serbest iradeleri ile başvurmaları durumunda, aralarındaki uyuşmazlığı yargıya taşıma hakları saklı kalmaktadır.

ADR’ye başvurunun isteğe bağlı olduğu durumda, sözleşmedeki ADR yoluna başvurmadan yargı yoluna başvuru mümkündür ve taraflardan birinin yargıya gitmesi ile söz konusu sözleşme ortadan kalkar. Fakat ADR’ye başvuru devlet yargısı öncesi zorunlu kılındıysa ADR artık bir alternatif olmaktan çıkar ve ön şart haline gelir. Ön şart haline gelen ADR’ de ise sözleşme söz konusu değildir¹⁸⁵. Ancak bu durum tartışmalıdır. Çünkü borçlar hukukuna tabi olan sözleşmede, taraflar yükümlülüklerini yerine getirmeleri konusunda anlaşmaktadır, yani birbirlerine karşı sorumlulukları mevcuttur. Ahde vefa (söze bağlılık) ilkesi gereği, tarafların sözleşmede yer almış şartlara iyi niyetle uymaları beklenir. Bu kapsamda, uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulmasında ADR’ye başvurulacağı konusunda yapılmış bir anlaşma varsa, taraflardan birinin dava yoluna başvurusu ile ADR’nin direkt olarak geçersiz kılınması doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bunun yerine ADR’nin uygulanabilirliği sağlanarak, belirli yasal düzenlemeler getirilmelidir.

Tarafların sözleşmeyi kurabilmesi için serbest iradeleriyle tasarrufta bulunabilmeleri lazımdır. Bunun için, medeni hakları kullanma ehliyeti olarak ifade edilebilen fiil ehliyetine sahip olması gerekir. Yani, tarafların kendi fiil ve

¹⁸³ M. Kemal Oğuzman, M. Turgut Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C. I, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2018, s. 23.

¹⁸⁴ Ildır, a.g.e., s. 64.

¹⁸⁵ Ildır, a.g.e., s.s. 65-66.

işlemleriyle kendi lehine haklar ve aleyhine borçlar yaratabilme imkânı olmalıdır¹⁸⁶.

Taraflar ADR sözleşmesini ayrıntılı biçimde düzenlemelidir. Söz konusu uyuşmazlığa uygulanacak yöntem, masraflar, üçüncü kişinin seçimi gibi konuların ayrıntılı şekilde yer alması sözleşmenin bağlayıcılığı açısından önemlidir. Ayrıca, toplantıların yapılacağı yer, süresi gibi konular da sözleşmede ayrıntılı yer almalıdır¹⁸⁷.

3. Alternatif Uyuşmazlık Çözümünün Hukuki Niteliği

ADR'nin yargıya alternatif teşkil etmesi, yargıya başvurma hakkının önünde engel değildir. Taraflar uyuşmazlıklarla karşılaştığında bu durumu yargıya taşımak yerine aralarında anlaşarak da çözmeye çalışabilirler. Ayrıca, taraflar dava hakkını da kaybetmez. Çünkü söz konusu uyuşmazlık alternatif yollarla çözülemezse, yani dava yolu kaçınılmazsa, konu mahkemeye intikal edecektir¹⁸⁸.

AİHM sözleşmesinin 6. ve Anayasa'nın 36.maddesinde, herkesin yargı mercileri önünde davalı veya davacı sıfatını taşıyabileceği ifade edilmiş, hak arama özgürlüğüne sınırlama getirilmemiş ve bu durumun adil yargılanma hakkı olduğu belirtilmiştir¹⁸⁹. Bu bağlamda ADR'nin de hak arama özgürlüğüne bir kısıtlama getiremeyeceği söylenebilir.

Türk Hukuku'nda da ADR uygulamasına yer verilmektedir. Bu durumda ihtiyaçların varlığı halinde genel kapsamda veya özel hukuk alanında meydana gelen uyuşmazlıklarda ADR ile ilgili hukuki düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur¹⁹⁰. Bu duruma örnek vermek gerekirse, Tüketici hakem heyeti, 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'dan doğan uyuşmazlıkların çözümü için kurulmuş bir mekanizmadır¹⁹¹. Söz konusu hukuki düzenleme ile tüketici mahkemelerinin iş yükü hafifletilmek istenmiştir denebilir. Ayrıca bir

¹⁸⁶ Turgut Akıntürk ve Derya Ateş Karaman, *Medeni Hukuk*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2015, s. 120.

¹⁸⁷ Doğan, a.g.t., s.s. 55-57.

¹⁸⁸ Tanrıver, a.g.m., s. 153.

¹⁸⁹ İnceoğlu, a.g.e., s. 40.

¹⁹⁰ Tanrıver, a.g.m., s.s. 155-157.

¹⁹¹ Gulden Abugalı, *Tüketici Hukukundan Kaynaklanan Uyuşmazlıkların Türk ve Rus Hukukuna Göre Arabuluculukla Çözülmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 50.

başka hukuki düzenleme ise toplu iş uyuşmazlıkları hakkında 6356 Sayılı Kanunda yapılmıştır. Bu uyuşmazlıkların çözümünde 6100 Sayılı HMK'nın özel hakeme ilişkin hükümleri uygulanacağı belirtilmiştir¹⁹².

Söz konusu düzenlemeler yapılırken, en çok uygulanan ADR yolu olan arabuluculuk esas alınmalıdır. Bu bağlamda AB direktif taslağı hazırlamış ve arabuluculuğun uyuşmazlık çözümünde en etkili yol olduğu ele alınmıştır. Arabuluculuğa ek uzlaşmayla ilgili de düzenlemeler yer almıştır. Örneğin, Avrupa Medeni Usul Model Kanunu'nda bu kurumla ilgili düzenlemeler yapıp belirli ilkeler getirilmiştir¹⁹³.

ADR'nin hukuki niteliğiyle ilgili açıklamalara devam edildiğinde, kamu hukukunun ilgi alanına mı yoksa özel hukukun ilgi alanına mı girdiği sorusu karşımıza çıkar. Bu kapsamda önce kamu hukuku ve özel hukuk ayrımını yapmakta fayda vardır.

Kamunun çıkarını gözeten ve koruyan kurallar bütünü, kamu hukuku olarak nitelendirilirken, özel hukuk kişilerinin çıkarlarını koruyan kurallar özel hukuk olarak nitelendirilir. Emredici kuralları koyan kamu hukukunda, özel hukukun aksine, irade serbestisi ilkesi yoktur ve kurallar re 'sen uygulanmaktadır'¹⁹⁴. Ayrıca, kamu hukukunda devlet üstün konumdadır ve egemenlik hakkına sahiptir.

Devletin ve diğer kamu kuruluşlarının işleyişine, teşkilatına ilişkin kurallardan oluşan hukuka; kamu hukuku, gerçek ve tüzel kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen hukuka özel hukuk denir. Kamu hukuku, özel hukuk kişilerinin sahip olduğu şartları eşit olarak ele almaz, devleti üstün görür ve emredici kurallar koyarak egemenlik hakkını devlete verir¹⁹⁵.

ADR'de tarafları eşit konumda olduğu, mahkemelerle bağlantının olmadığı yöntemler izlendiğinde özel hukukun alanına girdiği söylenebilir. Ancak, mahkeme bağlantılı ADR yollarının uygulandığı, yani tamamen

¹⁹² Mustafa Kor, *Türk Hukuku'nda Toplu İş Uyuşmazlıklarında Barışçı Çözüm Yolu Olarak Arabuluculuk*, (Yüksek Lisans Tezi), Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 37.

¹⁹³ Tanrıver, a.g.m., s.s. 155-157.

¹⁹⁴ Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2016, s.s. 64-66.

¹⁹⁵ Özbek, a.g.e., s. 224.

mahkemelerde sürdürülen ADR yollarında, kamu hukuku kurallarına bağlı kişiler arabulucu gibi davranır. Bu durumda da ADR, kamusal nitelik kazanmış olur. Ancak, ADR'nin, kamu hukuku veya özel hukuk alanına girdiği kesin olarak ifade edilemese de, ceza hukuku, ticaret hukuku, idare hukuku gibi hukuk dallarıyla yakından ilgili olan bu yolun medeni usul hukukunun alanına girdiği kesin olarak söylenebilir¹⁹⁶.

III. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNDE KULLANILAN YÖNTEMLER

A. YÖNTEMLERİN BELİRLENMESİNDE KULLANILAN UNSURLAR

Kişiler arası ilişkilerin niteliği, uyuşmazlığın karmaşık ya da yüzeyselliği, tarafların birbiri karşısındaki konumu tercih edilecek ADR yöntemini belirlemede önemli ölçütler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta bu faktörler dikkate alınarak uyuşmazlığın ADR yoluyla mı, yoksa yargı yoluyla mı çözümlenmesi gerektiği hususu tespiti de mümkündür. Nitekim bazı durumlarda yargı yolu ADR'ye göre daha avantajlı olabilmektedir. Bu nedenle her uyuşmazlığa her ADR yönteminin uygulanması sonucunda yargıya göre fazla avantaj beklemek yerine bu tür ölçütler iyi bir şekilde analiz edilerek ve ona uygun yöntemler tercih edilmelidir.

Bireyler karşılaştıkları uyuşmazlıkların çözümü için, genelde sonuçlarını bilmeden dava yoluna başvurmayı tercih ederler. Ancak, diğer alternatifleri değerlendirmeden yargıya başvuru beraberinde birtakım maliyetleri de getirmektedir. Örneğin, davayı kaybeden taraf, menfaatini karşılayamadığı gibi, haksız çıkması sebebiyle maddi yaptırımla da karşılaşacaktır. Ayrıca, kazan/kaybet savaşının yaratmış olduğu gerilim sebebiyle sürdürülmesi gereken ilişkiler de bozulabilecektir.

Söz konusu uyuşmazlıklar bireyler arası olabileceği gibi farklı milletler arası ticari ilişkilerden de kaynaklanabilir. Bu bağlamda bireylerin dava yoluna başvurusu maddi/manevi birçok kaybı meydana getirebilir. Kişiler arası ilişkilerin,

¹⁹⁶ Özbek, a.g.e., s. 230, 233-234.

saygınlığın önemli olduğu durumlarda dava yoluna başvuru durumunda kişinin gizli kalmasını istediği durumlar ortaya çıkıp kişi itibarını zedeleyebilecektir. Bu durumda kişi maddi kayıpların yanında manevi olarak da kaybedecektir. Bu olumsuzluklara ek, yargı yolunun masraflı oluşu, fazla iş yükü, uzun yargılama süreçlerinin olması göz önünde bulundurulduğunda yargı yolu ilk seçenek olmamalıdır. Uyuşmazlığın niteliğine göre davaya alternatif yollar tercih edilebilmelidir. Ancak, dava yolu kaçınılmazsa, taraflar, o zaman bu yola yönelmelidir. Bu bağlamda hangi uyuşmazlığa hangi yöntemlerin uygulanacağını, uyuşmazlığın içeriğinin ve taraflar arası ilişkinin belirlediği söylenebilir.

Uyuşmazlığın içeriği uygulanacak yöntemin belirlenmesinde bir ölçüt olarak kullanılabilir. Niteliği gereği karmaşık ve derin uyuşmazlıkların çözümünde alternatif yollar yetersiz kalabilir. Bu yüzden bu tür uyuşmazlıkların çözümünün resmi yargı mekanizmalarında görülmesi tercih edilebilir. Ancak daha yüzeysel uyuşmazlıklarda müzakere, arabuluculuk yöntemleri daha elverişli olabilir¹⁹⁷. Ayrıca, uyuşmazlığın ticari ilişkilerden kaynaklı olduğu durumda kanunun yetki verdiği alanlarda tahkim yolu da en tercih edilen yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

Taraflar arası ilişki kıstasına bakıldığında, bireylerin süreklilik gösteren ilişkileri söz konusuysa, dava yoluna başvuru sonucu kazan/kaybet savaşının getirdiği yenilgi ve gerilim hali bu ilişkiyi zedeleyebilir. Bu sebeple taraflar arası ilişkilerin süreklilik göstermesi halinde, müzakere, arabuluculuk gibi yollara başvurulmalıdır. Ayrıca, tarafların eşit olmadığı durumda, dengeyi sağlamak için tarafsız üçüncü kişi yardımına başvurularak söz konusu eşitsizlik giderilmeye çalışılabilir. Üçüncü kişi yardımının dengesizliği gideremediği durumda yargı yoluna gidilebilir¹⁹⁸.

¹⁹⁷ Ceylan, a.g.e., s. 291.

¹⁹⁸ Ceylan, a.g.e., s. 292.

B. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ

1. Müzakere

a. Genel Olarak Müzakere

Müzakere, TDK'da, bir konuyla, uyuşmazlıkla ilgili fikir alışverişinde bulunma anlamına gelmektedir. Bu çerçevede, bir konuyla ilgili görüşme, danışma anlamına gelen müzakerede tarafların söz konusu uyuşmazlık çözümü için anlaşmaları esas olmaktadır. Tarafların en etkin olduğu bu yöntemde uyuşmazlığın ileri aşamaya gitmesi engellenir. Karşılıklı iletişim tekniğine bağlı olduğu için uygulanması kolaydır, taraflar uyuşmazlığı kendi istekleri ile çözüme ulaştırma amacıyla bir araya gelir¹⁹⁹.

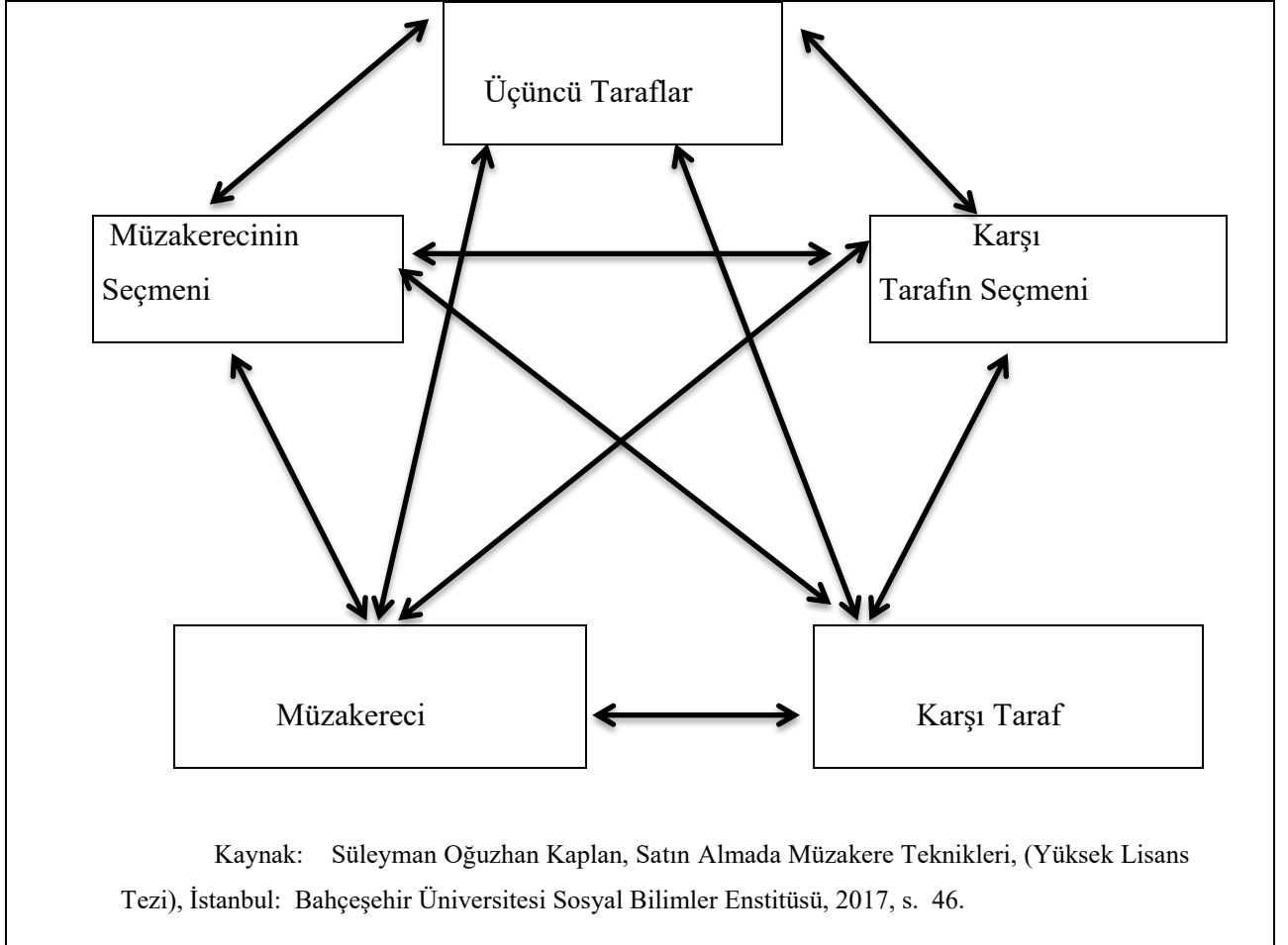
Bir süreç olarak ifade edilebilen müzakerede, tarafların fikirlerinin buluşması sağlanır, taraflar birbirine karşılıklı bilgi verir, paylaştıkları bilgileri değerlendirirler. Böylece kişiler arası dinamik bir süreç işlemeye başlar. Müzakerede, müzakere edilmesi gereken konular bütününün yer aldığı bir pazarlık sepeti bulunur. Burada her konunun kendine başlangıç hedefi ile direnç noktası bulunur. Müzakerecinin kabul edeceği son nokta olan direnç noktası, en iyi alternatiften çıkarılır. Söz konusu en iyi alternatif BATNA (Best Alternative To Negotiated Agreement) olarak ifade edilir. Menfaatlerin odak noktası olduğu müzakerede direnç noktası ile BATNA genelde aynıdır²⁰⁰.

Bir süreç içine girebilmek için, iki veya daha fazla tarafın bir araya gelmesi gerekmektedir. Karmaşık süreçler toplamı olarak ifade edilebilen müzakerede, süreci doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilecek taraflar da olabilir. Bu kapsamda, müzakere sürecinde yer alan tarafları, müzakereci açısından dört seviyede incelemek mümkündür. İlk seviyede, müzakerecinin kendisi ile karşı taraf süreçte etkindir. İkinci seviyede, ikili ilişkiye üçüncü bir taraf eklenir. Sonraki seviyede, üçüncü taraf karar vericileri ile karar vericiler sürece dâhil olur. Bir başka ifadeyle, müzakerecilerin karar vericilerinin karar

¹⁹⁹ Ceylan, a.g.e., s. 297.

²⁰⁰ Özbek, a.g.e., s.s. 151-152.

vericileri ile karşı taraf karar vericilerinin karar vericileri süreçte hâkimdir. Son seviyede ise, müzakere sürecinden bağımsız çevre unsurları ve diğer faktörler mevcuttur²⁰¹. Karışık olan söz konusu taraf ilişkisinin diyagram ile gösterilmesi faydalı olacaktır:

Müzakereci ve karşı taraf ilişkilerinde, süreç boyunca tarafların izledikleri taktikler, iletişim ve ikna becerileri etkilidir. Üçüncü taraflar ise, süreçte yer alan taraflar dışında, anlaşmazlığı çözecek kişi veya kurumlardır. Bunlara ek olarak, müzakere süreci, kültürel normlar, taraflara verilen destek, müzakerenin sürdürüldüğü ortam gibi unsurlardan da etkilenmektedir²⁰².

İyi bir müzakerede uyuşmazlık tarafları arasında kazan/kaybet savaşı yerine, tarafların her ikisinin de kazançlı çıkma ilkesi hâkim olmalıdır. Esas

²⁰¹ Süleyman Oğuzhan Kaplan, *Satın Almada Müzakere Teknikleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 46.

²⁰² Kaplan, a.g.t., s. 52.

amacın, sorunun çözümüne yönelik anlaşma olması sebebiyle söz konusu yöntemde de odak noktası taraflar arası ilişkilere dir. Amacını toparlamak gerekirse, taraflar arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırarak tarafları menfaatleri ölçüsünde kazandırmaktır denebilir²⁰³.

Müzakere sürecinde, taraflar menfaatlerini gerçekleştirmek için karşılıklı olarak anlaşmaya çalışır. Farklı menfaat ve amaçları olan insanlar uzlaşmanın sağlanabileceği ortak noktada buluşmaya çalışırlar. Her iki tarafa da menfaatleri ölçüsünde tatmin edici bir sonuç veren söz konusu yöntemde kazan/kazan yaklaşımı esastır²⁰⁴. Yöntemin başarılı olabilmesi, müzakerecilerin başarısına bağlıdır. Bu bağlamda etkili müzakereci, güvenilir, hazırlıklı, bilgili, dürüst, makul, mantıklı ve sabırlı olmalıdır²⁰⁵.

Tarafların belirli ölçülerde menfaatlerinden ödün vererek anlaşmaları uzlaşmacı stratejidir. Buna karşın, taraf kendi menfaatine daha çok odaklanarak karşı tarafın kazancını kısıtlayabilir ki bu durumda rekabetçi bir strateji izlenmiş olur²⁰⁶. Ancak genelde her iki tarafın da belirli ölçülerde kazanarak, söz konusu menfaatlerini tatmin etmek ve böylece söz konusu ilişkilerin korunması, sürdürülmesi istenen durum olduğu için müzakere taraflar uzlaşmacı bir strateji izlemelidirler. Çünkü taraflar kendilerini rekabetçi süreç içinde bulduğunda durum anlaşmaktan uzaklaşarak bir kazan/kaybet savaşına doğru gidebilir. Müzakere kişiler arası ilişkinin korunmasının odak noktası olduğu düşünüldüğünde ilişkilerin devamı ve uyuşmazlığın ileriye gitmemesi için uzlaşmacı tavırlar sergilenmelidir.

Süreçte yer alan taraflar, farklı görüşler karşısında çeşitli şekillerde ilerlemektedir. Taraflar, söz konusu farklılıklara göre çeşitli teknikleri kullanmaktadırlar²⁰⁷. Müzakere, kazan/kazan mantığıyla yürütülen bir süreç

²⁰³ Murat Demirpolat, *Müzakere ve Müzakere Teknikleri: Orta Kademe Yöneticilerin Stilleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 9.

²⁰⁴ Oğuzcan Samsun, *Müzakere Stratejilerinin Kullanımında Psikolojik Güçlendirme Algısı, Müzakere Hissedilen Güç ve Strese Bağlı Kişiliğin Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 1.

²⁰⁵ Samsun, a.g.t., s. 5.

²⁰⁶ Samsun, a.g.t., s. 7.

²⁰⁷ Samsun, a.g.t., s. 101.

olmasına rağmen, ilgi, menfaat kavramlarının devreye girmesiyle bir tür kazan/kaybet savaşına dönüşebilir.

Stil	Kendine İlgi	Başkasına İlgi	Sonuç
Rekabet	Evet	Hayır	Kazan-Kaybet
İşbirliği	Evet	Evet	Kazan-Kazan
Uyma	Hayır	Evet	Kaybet-Kazan
Kaçınma	Hayır	Hayır	Kaybet-Kaybet
Uzlaşma	Bazen	Bazen	Kazan ve Kaybet

Kaynak: Murat Demirpolat, *Müzakere ve Müzakere Teknikleri: Orta Kademe Yöneticilerin Stilleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 101.

Rekabet stilinde, rekabetçi bir yaklaşıma sahip birey, işbirliği olmadan, kendine yönelik ilgisi ile menfaatini düşünerek ilerler. Kendi fikrini kabul ettirmek için karşı taraf üzerinde baskı kurabilir, zor kullanabilir, tehdit edebilir. Bu süreç sonucunda taraflardan biri kazanırken, diğeri kaybetmektedir. İşbirliği stilinde ise, birey hem kendisini hem karşı tarafı düşünerek, rekabetçi olmayan bir yaklaşım ile işbirliği içinde süreci yürütür. Yumuşak geçen bir müzakere sonucunda tarafların ikisi de belirli ölçülerde kazanmış olur. Uyma stilinde, birey tamamen karşı tarafın menfaatlerine yönelik karar vererek kendi isteklerinden vazgeçer. Böylece, kendi kaybederken karşı taraf kazanır. Rekabetçi stilden farklı olarak, bu teknikte taraflar, zor kullanma, tehdit gibi hareketlerde bulunmazlar. Kaçınma stilinde ise, taraflar kendi menfaatlerinden kaçarlar ve anlaşmaya varamazlar. Bu durumda iki taraf da kaybeder.

Fazla teorik temelleri olmayan müzakere, tarafların karşılıklı anlaşma, ikna ve iletişim becerileri ile şekillenir. Genelde hafif uyuşmazlıklarda uygulanabileceği söylenebilir. Böylece söz konusu uyuşmazlığın ileri boyuta gitmesi engellenir. Taraflar uyuşmazlık çözümü için anlaşırken tecrübelerini, dünya görüşünü, menfaatini yansıtan sözlü iletişimde bulunurlar. Karşılıklı ilişkilerin esas alındığı bu yöntemde asıl amaç, sorunun çözümü ve ilişkilerin korunmasıdır. Esnek ve ılımlı yöntemlerin kullanılması, tarafların irade serbestisine sahip olmaları sebebiyle uygulanması çok rahat olan bu yöntem, arabuluculuk yönteminin temelini oluşturur denebilir. Taraflar karşılıklı anlaşamaz ve iletişimleri kısır döngüye girerse, üçüncü kişi yardımına ihtiyaç duyarlar ki bu da arabuluculuk yöntemini meydana getirir.

b. Türk Hukuku'nda Müzakere (Uzlaştırma)

En genel ifadeyle, mahkeme dışında kalan uyuşmazlık çözüm yollarını ifade eden ADR, geleneksel yargı yolunun maruz kaldığı ağır iş yükünü hafifletmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, müzakere temelli yöntemlerle meydana gelen uyuşmazlıklara çözüm aranmakta ve yapıcı, dinamik sonuçlara ulaşmak amaçlanmaktadır. Söz konusu yöntemde taraflar bir araya gelerek, uyuşmazlık konusu olay hakkında fikirlerini beyan ederler ve orta yol bulmaya çalışırlar. Bu kapsamda, TDK'da, bir konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunmak anlamında kullanılan müzakere, Türk hukukunda uzlaşma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ceza hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların adli makamların eşliğinde yargıya alternatif yollarla çözmeyi amaçlayan bir yöntem olan uzlaşma, Anglo- Amerikan hukuk sistemine yönelik bir kurum olsa da, zamanla Kıta Avrupası hukuk sistemini de etkilemiştir. Bu bağlamda, Avrupa Konseyi tarafından 1999'da yayınlanan ve uzlaşma kurumunu ele alan R (99)- 19 tavsiye kararı yayınlanmıştır²⁰⁸.

²⁰⁸ Meral Ekici, Kürşat Yemenici, “ 6763 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler Işığında Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 1 (2018), s. 447.

Bir konu hakkında, mutabakat, anlaşma anlamında kullanılan uzlaşma kurumunda amaç, tarafların anlaşarak tatmin edici bir sonuç elde etmelerini sağlamaktır²⁰⁹. Bu çerçevede, uzlaşma müessesesi, uyuşmazlığın yargı dışı yollarla, adli makamlar denetiminde çözümünü amaçlayan bir yol olarak tanımlanabilir²¹⁰.

Uzlaşma kurumu Türk Hukuku'na, ilk kez 5237 sayılı TCK'nın 73.maddesinde, 5271 sayılı CMK'nın 253, 254 ve 255.maddelerinde ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 24.maddesiyle girmiştir. Daha sonra 5560 sayılı kanun ile TCK'nın 73.maddesi yürürlükten kaldırılmış olup Türk ceza hukukunda uzlaşma kurumu mevcut yapısına 5560 sayılı ve 5271 sayılı kanunla ulaşmıştır²¹¹. Ayrıca, 24.11.2016 tarihli 6763 Sayılı "Ceza Muhakemesi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile CMK m.253'te yer alan uzlaşma kurumu uzlaştırma olarak değiştirilmiştir. Bu düzenlemeyi açıklamakta fayda vardır. Uzlaşma sürecinde karşılıklı iki tarafın iradeleri hâkimdir. Taraflar fikir birliğine ulaşmayı amaçlayarak uyuşmazlığı ortadan kaldırmaya çalışır. Ancak, ceza hukukunda yer alan uzlaşmada, uyuşmazlık çözüm süreci adli makamlar eşliğinde yürütülür. Bu kapsamda, müzakere ile aynı anlamda kullanılan uzlaşma, ceza hukukunda uygulanan yöntemle aynı kavramları ifade etmemektedir. Kanun tarafından yapılan söz konusu düzenleme, bu yüzden uzlaştırma kavramını tercih etmiştir.

Adalet komisyonu ilgili raporunda, uzlaşma kurumunun üstün yönlerini belirtmiştir. Söz konusu raporda, uzlaşma halinde fail, mağdurun uğradığı zararın tümünü veya bir kısmını üstlenmekte olduğu ve failin bu sorumluluğunu eksiksiz şekilde yerine getirmesi halinde Cumhuriyet savcısı tarafından kamu davasının açılmayacağını, açılmış bir dava olması halinde davanın düşeceği belirtilmiştir. Bu sebeple uzlaşma, mağdurun uğramış olduğu zararlarının giderilmesi açısından başarılı bir yol olarak kabul edilmiştir²¹².

²⁰⁹ Nuri Berkay Özgenç, *Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Uzlaşma*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 8.

²¹⁰ Soner H. Çetin, "Ceza Muhakemesi Kanununda Uzlaşma (CMK. m.253, 254 255)", *TBB Dergisi*, S. 82 (2009), s. 1.

²¹¹ Tahir Erdem, *Vergi Hukukunda Uyuşmazlıkların İdari Aşamada Çözümü ve Alternatif Çözüm Yolları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 65.

²¹² Erdem, a.g.e., s. 66.

Onarıcı adalet²¹³ modeli olan mağdur- fail arabuluculuğu, Türk ceza adalet sistemimize, uzlaşma olarak girmiştir²¹⁴. Ceza Muhakemesi Kanunu uyarınca, uzlaşma, uzlaşma kapsamındaki suç nedeniyle mağdur ve fail arasındaki uyuşmazlığın adli makamlar denetiminde, uzlaşmayı sağlayacak yöntemlerle anlaşmaları olarak ifade edilebilir. Ceza hukuku açısından mağduriyet, iki farklı yöntemle giderilmeye çalışılır. Bu yöntemlerden ilki, ceza yargılaması, diğeri ise yargılamaya alternatif yoldur. Türk ceza hukuku açısından, ceza yargısına alternatif bir yol olan uzlaşmada, suçtan doğan zararı gidermeye çalışır²¹⁵.

Ceza yargılaması hukukunda yer alan uzlaşma kurumunun, çeşitli ilkeleri mevcuttur. Uzlaştırma, taraf iradeleri halinde gerçekleşir ve menfaatlerin korunması gözetilir. Uzlaşmaya katılan tarafların, kanunun öngördüğü güvencelere sahip olduğu yöntemde, taraflar süreç hakkında bilgilendirilir²¹⁶. 5271 sayılı kanunun 253.maddesinde uzlaşma kapsamındaki suçlar yer almıştır. İlgili madde kapsamındaki suçlar, soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı suçlar, şikâyete bağlı olup olunmadığına bakılmaksızın TCK'da yer alan suçlar²¹⁷, mağdur veya failin gerçek veya özel hukuk kişisi olması koşuluyla, suça sürüklenen çocuklar bakımından ayrıca, üst sınırı üç yılı geçmeyen hapis veya adli para cezasını gerektiren suçlar şeklinde sıralanmıştır.

²¹³ Uluslararası boyutta onarıcı adalet yaklaşımı, Birleşmiş Milletler bünyesinde 2000 yılında Viyana'da düzenlenmiş olan 10. Suç ve Ceza Kongresi sonrasında tavsiye niteliğinde ele alınmıştır. Bu kapsamda, hem hakların korunmasına özen gösteren hem de toplumun, mağdurun ve failin ihtiyaçlarına önem veren onarıcı politikaların desteklenmesi düşünülmüştür. Tahir Erdem, *Vergi Hukukunda Uyuşmazlıkların İdari Aşamada Çözümü ve Alternatif Çözüm Yolları*, s. 67.

²¹⁴ Özlem Ayata Özyiğit, *Türkiye'de Uzlaşma Kurumunun Yasal Çerçevesinin ve Uygulanmasının Onarıcı Adalet Prensipleri ile Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 65.

²¹⁵ Esra Aközek, *Türk Ceza Adalet Sisteminde Uzlaşma*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 18.

²¹⁶ Özbek, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, s. 1086.

²¹⁷ 5271 sayılı CMK'nın 253.maddesinde şikâyete bağlı olup olmadığına bakılmaksızın TCK'da yer alan suçlar şunlardır:

1. Kasten yaralama
2. Taksirle yaralama
3. Tehdit
4. Konut dokunulmazlığının ihlali
5. İş ve çalışma hürriyetinin ihlali
6. Hırsızlık
7. Güveni kötüye kullanma
8. Dolandırıcılık
9. Suç eşyasının satın alınması veya kabul edilmesi
10. Çocuğun kaçırılması ve alıkonulması
11. Ticari sır, bankacılık sırrı veya müşteri sırrı niteliğindeki bilgi veya belgelerin açıklanması

Uzlaşma kurumuna, dava açıldıktan önce başvurulabileceği gibi dava sırasında da başvuru yapılması mümkündür. Uzlaşmaya, dava açılmadan önce başvuru halinde, Cumhuriyet savcısı veya talimatı üzerine adli kolluk görevlileri tarafından şüpheli ile mağdura uzlaşma teklifinde bulunulur. Teklifin ardından, kişiye uzlaşmanın içeriği, hukuki sonuçları hakkında bilgi verilir²¹⁸. Dava sırasında başvuru halinde ise, 5271 sayılı CMK'nın 254.maddesinin mahkeme tarafından uzlaştırma konusu çerçevesinde, kamu davası açıldıktan sonra suçun uzlaşma kapsamında olması durumunda uzlaştırma bürolarına gidilebileceği belirtilmiştir.

Mağdur ve fail arasındaki uyuşmazlığın en hızlı ve etkin şekilde sonuçlandırmasını amaçlayan alternatif uyuşmazlık yöntemi olan uzlaşma, toplumsal barışa açıkça katkı sağlamakta ve yargının iş yükünü hafifletmeye çalışmaktadır. Böylece, hem mağdurun uğradığı zarar çok kısa sürede giderilmiş olmakta hem de dava yolu sonucu failin uğrayacağı maddi ne manevi zararın önüne geçilmesine yardımcı olup fail topluma kazandırılmaktadır. Toplumsal barışa sağladığı katkılar sayesinde toplumda uzlaşma kültürü de sağlanmış olmaktadır.

2. Arabuluculuk

a. Genel Olarak Arabuluculuk

Tüm tarafların kabul ettiği, onlar adına bağlayıcı karar verme yetkisi olmayan üçüncü kişinin taraf ilişkilerini iyileştirme amacının olduğu, her iki tarafa da yol gösterici olan, etkili sorun çözme ve müzakere yeteneklerine sahip olduğu çözüm sürecidir²¹⁹.

Tartışmasız en çok kullanılan yöntem olan arabuluculuk, şirketlerce, gruplarca kullanılırken, giderek aileler ve tanıdıklar arasındaki özel anlaşmazlıkları çözmek için kullanılmaya başlanan yöntemdir. Taraflar arası ilişkiye önem veren arabuluculuk bu tür ilişkileri çözmek için uygundur. Bu

²¹⁸ Erdem, a.g.e., s. 75.

²¹⁹ Moore, a.g.e., s. 20.

bağlamda arabulucu olarak çalışan üçüncü kişi tarafsız davranarak anlaşmazlıklar arasında iyi ilişkilerin sürdürülmesi ve gelecekteki anlaşmazlıklardan kaçınılması için çalışır. Arabulucu çıkarları uzlaştırmak için taraflara tatmin edici vaatler veren bir fikir alışverişi sunar. Burada önemli unsur, karşılıklı tatmindir. Her iki tarafa da belli ölçüde kazandırıcı sonuçlar veren arabuluculukta kazan/kazan mantığı vardır²²⁰.

Söz konusu üçüncü kişinin anlaşmazlığı kolaylaştırdığı arabuluculukta bir dizi aşamadan geçilerek karşılıklı anlayışın geliştirilmesi ve uyuşmazlığın ortadan kaldırılması amaçlanır. Tarafsız üçüncü kişinin karar verme sürecinde yaratıcı, bütünleştirici çözümleri açığa çıkarma yeteneği olmalıdır²²¹. Bu yüzden, taraflar arası ilişkilerin özellikle önemli olduğu uyuşmazlıklarda çok etkili olduğu söylenebilir. Bu yöntemde önemli bir nokta da arabulucunun konumudur. Arabulucu, tarafların karşılıklı anlaşamadıkları zaman, uyuşmazlığın çözüme kavuşması için taraflara yol gösterici olur, bağlayıcı kararlar vermez, tarafları verdiği tavsiyeye uymaları konusunda zorlamaz.

Arabuluculuğun başarısı, etkin bir arabulucunun varlığına bağlıdır. Bu sebeple bazı ülkelerde deneyimli avukat ve eski hâkimlerden oluşan servisler hizmet vermektedir. ABD’de ilk kurulan ADR yöntemi olan arabuluculuk, tarafların anlaşamadıkları ve ilişkinin kısır döngüye girdiği zaman, tarafların kararı ile başlar, sonrasında arabulucu seçilir ve süreç başlamış olur²²².

Arabuluculuk, tarafları ve üçüncü kişileri bir dizi basamağı izleyerek bir araya getirir. İlerleme, tarafların anlaşmazlığı yönetirken aşama aşama ilerlemesine sebep olacak hedeflere sahiptir. Arabulucular, anlaşmazlık halindeki insanları etkileme tekniğiyle hareket eder. Arabulucu, taraflara anlaşmaları için olumlu faaliyetlere yönlendirirken, olumsuz olanlardan engellemeye çalışır²²³. Söz konusu yöntem çeşitli aşamaları izler. Hazırlık basamağında taraflarla ilk görüşmeler gerçekleşir, sonrasında geçmişle ilgili bilgi toplanır ve toplanan

²²⁰ Zusman, a.g.t., s. 24.

²²¹ Zusman, a.g.t., s. 29.

²²² Özbay, a.g.m., s. 466.

²²³ Moore, a.g.e., s. 183.

bilgiler analiz edilir. Sonrasında uyuşmazlığı sonuca bağlamak için genel bir plan yapılır²²⁴.

Bir arabuluculuk yönteminden bahsedebilmek için belli temel ilkelerin olması gerekir. Bunlar, bir arabulucunun olması, arabulucunun tarafsızlığı ve verilen kararın bağlayıcı olmamasıdır. Diğer ilkeler ise, arabulucunun yetkisini taraflardan alması, karşılıklı anlaşmaya dayalı çözümün esas olması şeklinde sıralanabilir²²⁵.

Taraf menfaatlerinin en iyi korunduğu ve bu yüzden en çok tercih edilen yöntem olan arabuluculuğa taraflar irade serbestisi ilkesinin bir sonucu olarak kendi istekleri ile başvurur. Ayrıca, arabulucuyu seçme konusunda da taraflar serbesttir²²⁶. Arabulucu seçildikten sonra süreç işlemeye başlar. Söz konusu arabulucu tarafları ilk toplantıya davet eder. Sürecin uyuşmazlık üzerinde başarıyla ilerlemesi ve tarafların anlaşmaya ulaşması halinde arabuluculuk da sona erer. Ayrıca, taraflar kendi aralarında anlaşarak da arabuluculuk faaliyetini sona erdirebilir²²⁷.

Sonuç olarak, arabuluculuğun, tarafları bir araya getirerek birbirlerini anlayabilmek için aralarındaki iletişimi kolaylaştırmaya çalıştığı gönüllü bir yöntem olması, gizliliğin hâkim olması, yani elde edilen bilgilerin başkalarıyla paylaşılmaması, taraflar arası ilişkilerin odak noktası olması sebebiyle en çok tercih edildiği söylenebilir²²⁸.

b. Türk Hukuku'nda Arabuluculuk

Ülkemizde arabuluculuk kavramının gelişimi konusunda çeşitli düzenlemeler mevcuttur. Bu kapsamda, 1995 yılından sonra uzman kişilerin, akademisyenlerin katılımıyla, arabuluculuk yoluyla ilgili ilk bilimsel çalışma yapılmıştır. Böylece, arabuluculuğun temelleri oluşmaya başlamıştır. 2005 yılında

²²⁴ Moore, a.g.e., s.s. 189-190.

²²⁵ Özbek, a.g.e., s.s. 600-607.

²²⁶ Dava şartı arabuluculukta, arabulucu mahkeme tarafından atanır.

²²⁷ İsmail Ergin, “Alternatif Çözüm Yöntemleri ve Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk”, <http://muharrembalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerIV/153.pdf>, s.s. 155-156. (29.10.19).

²²⁸ Kekeç, a.g.t., s.s. 44-45.

ise, Bilim Komisyonu oluşturulmuştur ve bu komisyon çalışmalarının katkılarıyla 2008 yılında Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısı hazırlanmış olup söz konusu tasarı 2012’de 6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (HUAK) şeklinde resmi şekle bürünmüştür²²⁹. Kanun, tarafların üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabilecekleri özel hukuk uyuşmazlıklarının çözümünde uygulanacağını ifade etmiştir. Ayrıca, kanunun ilgili maddesinde arabuluculuk, sistematik teknikler uygulayarak, tarafları bir araya getiren, taraflara önerilerde bulunan bağımsız üçüncü kişinin katılımıyla yürütülen uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak ifade edilmiştir.

6325 sayılı HUAK’da, tarafların arabulucuya başvurmaları konusunda serbest olduğu yöntemde, tarafların aynı zamanda arabuluculuk sürecinden vazgeçme konusunda da serbest oldukları belirtilmiştir.6100 Sayılı HMK’da doğrudan ADR ile ilgili bir düzenleme yer almamış olsa da, arabuluculuk kurumuna ilişkin HMK’da arabuluculuk teşvikine yer verilmiş olduğu görülür. Kanuna göre, tarafların üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabilecekleri konularda, mahkeme, tarafları arabuluculuğa teşvik edebilir. Ayrıca tarafların, dava açmadan önce veya dava sırasında arabulucuya başvurma konusunda anlaşabilecekleri de hükme bağlanmıştır²³⁰. Arabuluculuk faaliyetinde, 6325 sayılı kanunda gizliliğe ilişkin yasal düzenlemeler mevcuttur. Bu düzenlemelere göre, arabulucu, arabuluculuk faaliyeti sırasında elde edilen bilgi ve belgeleri gizli tutmakla yükümlüdür²³¹.

Arabuluculuk faaliyeti sırasında elde edilen bilgi ve belgelerin, taraflar hukuk davası veya tahkime başvursa bile delil olarak ileri sürülemeyeceği kanunda belirtilmiştir. İlgili kanun hükmüne göre, tarafların yapmış olduğu arabuluculuk daveti, görüş ve teklifler, öneriler, hazırlanmış belgeler delil olarak gösterilemez.

²²⁹ Muammer Erol, *Türk Hukukunda Arabuluculuk ve Teşkilatlanması*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 21.

²³⁰ Erol, a.g.t., s. 86.

²³¹ Ferhat Yıldırım, “Türk Hukuk Sisteminde Alternatif Bir Çözüm Yolu Olarak Arabuluculuk”, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2016, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/389932> , s. 753. (02.12.19).

6325 Sayılı HUAK, arabulucuya başvuru konusunda tarafları serbest bırakmış olsa da, kanunun 18/A maddesinde dava şartı arabuluculuktan bahsedilmiştir. Hukukumuzda zorunlu arabuluculuk şeklinde de ifade edilebilen bu sistem, 7036 Sayılı İş Mahkemeleri Kanunu ile iş hukukunda uygulanmaya başlanmıştır²³². Ayrıca, 7155 sayılı Abonelik Sözleşmelerinden Kaynaklanan Para Alacaklarına İlişkin Takibin Başlatılması Usulü Hakkında Kanun'a ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na göre, konusu belirli miktarda paranın ödenmesi olan alacak ve tazminat talepleri hakkında da arabuluculuğa başvurulması dava şartı olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede, zorunlu arabuluculuğa başvuranları bilgilendirmek, arabulucuları görevlendirmek için, adliyelerde arabuluculuk büroları kurulmaktadır. Başvuru, yetkili mahkemenin bulunduğu yerdeki mevcut arabuluculuk bürosuna yapılmaktadır. 6100 Sayılı HMK'ya göre, genel yetkili arabuluculuk bürosu, davalı kişinin yerleşim yeri mahkemesinin bulunduğu arabuluculuk bürosu olduğu da belirtilmiştir²³³.

Aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar ise 6325 sayılı kanun dışında bırakılmıştır²³⁴. Ancak, 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun'da, davadan önce veya dava sırasında, aile mahkemesinin uzmanlardan yardım alabileceği belirtilmiştir. Bu çerçevede, aile mahkemesi hâkimine, aile arabulucusu gibi hareket etme imkânı verilmiştir²³⁵. Bir sonuca varmak gerekirse, hukukumuzda arabuluculuğu açıkça belirten bir düzenleme olmadığı, arabuluculuğa benzer yolların mevzuat içinde dağınık şekilde yer aldığı söylenebilir²³⁶.

²³² Tuba Eler, *Ticari Uyuşmazlıklarda Zorunlu Arabuluculuk*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 55.

²³³ İlker Koçyiğit, Alper Bulur, *Ticari Uyuşmazlıklarda Dava Şartı Arabuluculuk*, Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı Yayını, 2019, <http://www.adb.adalet.gov.tr>, s.47,49.

²³⁴ Gonca Gülfem Bozdağ, “*Arabuluculuk ve Arabuluculuğun Ebeveynler Arasındaki Uluslararası İhtilaflarda Uygulanabilirliği*”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 20, S.1(2016), s. 104.

²³⁵ Melis Taşpolat Tuğsavul, *Arabuluculuk Kanun Tasarısı Çerçevesinde Türk Hukukunda Arabuluculuk*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 64.

²³⁶ Tuğsavul, s. 163.

3. Tahkim

a. Genel Olarak Tahkim

Tarafların söz konusu uyuşmazlığı, bu konuda deneyimi olan, seçtikleri üçüncü kişiye götürme konusunda uzlaştıkları tahkim, resmi belge ve delillerin varlığı, üçüncü kişinin hüküm verme yetkisi sebebiyle arabuluculuktan ayrılır²³⁷.

Tahkim genellikle, uyuşmazlık çözümünde, resmi olmayan, taraflar için uygun alternatif bir mekanizma olarak bilinir. Söz konusu yöntemde esnek prosedürler kullanılır ve zorunlu, gönüllü olarak birçok şekli vardır²³⁸.

Hukuk uyuşmazlıkları için artık neredeyse tahkim yoluna başvurulmakta ve bu mekanizma tüketici işlemleri, iş anlaşmazlıkları gibi artan çeşitli uyuşmazlıkların çözümünde sıklıkla tercih edilmektedir. Söz konusu tahkim, anlaşmazlığın taraflarınca anlaşmazlığın ortaya çıkmasından önce veya sonra anlaşmazlığı mahkeme yerine tarafsız hakeme götürmesi sözleşmeyle kabul edildiğinde kullanılır²³⁹. Bu bilgiler ışığında tahkim, en genel tanımıyla, tarafların arasında mevcut uyuşmazlığın çözümü için mahkeme yerine, kendi aralarında belirledikleri hakeme gitme amacıyla yaptıkları anlaşma olarak tanımlanabilir. Mahkemelerce denetlenen tahkim sonucu hakemlerin verdiği kararlar kesin hüküm oluşturur²⁴⁰. Tarafların arasında anlaşarak uyuşmazlığın çözümü için başvurdukları hakem kararı bağlayıcıdır. Bu bakımdan arabuluculuktan ayrılır. Taraflardan biri hakem kararına uymazsa, söz konusu karar icra edilebilir niteliktedir.

Ticaretin gelişmesiyle daha çok kullanılmaya başlanmış tahkim yolu, devlet yargısına göre daha hızlı çözüm üretmektedir. Tarafların yapmış oldukları sözleşme hakemlere yetki verir²⁴¹. Ancak her uyuşmazlığın çözümü için uygun

²³⁷ Ceylan, a.g.e., s. 302.

²³⁸ Amberlee B. Conley, “You Can Have Your Day in Court—But Not Before Your Day in Mandatory, Nonbinding Arbitration: Balancing Practicalities of State Arbitration”, *Iowa L. Review*, (2018), s. 328.

²³⁹ Conley, a.g.m., s. 329.

²⁴⁰ Sümeyye Altıntaş, *Tahkimin Geçersizliği*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. s. 2-3.

²⁴¹ Cengiz Serhat Konuralp, *Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri: Tahkim*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 37.

değildir, sadece kanunun izin verdiği uyuşmazlıklarda kullanılır. Bu bağlamda diğer ADR yollarından ayrılır. O halde, tahkim, kanunun açıkça mahkemeleri yetkili kılmadığı konularda taraflar arası uyuşmazlıkların, sözleşmeyle, yargıya başvurulmadan, tarafların, mahkemelerin veya bunların yetkilendirdiği kuruluşların kanunca seçilmiş üçüncü kişiler aracılığıyla çözümlenmesi şeklinde tanımlanarak, ayırt edici özellikleri ön plana çıkarılabilir²⁴².

Tahkime başvuru ihtiyari olabileceği gibi, zorunlu da olabilmektedir. İstisnai hallerde zorunlu olabilen tahkime, zorunlu tahkim denir. Tarafların belli meblağların altında kalan uyuşmazlıklar için tüketici hakem heyetine başvurusu, toplu iş uyuşmazlıkları için zorunlu tahkim yolu örnek olarak verilebilir. Zorunlu tahkim söz konusu olduğunda yargıya başvuru yapılamaz²⁴³. Ayrıca, zorunlu ve ihtiyari tahkime ek olarak, taraflar arası veya belirli hukuk sistemi içinde meydana gelen milli tahkim ile yabancı bir hukuk sisteminden kaynaklı uyuşmazlıkların çözümünüyle alakalı milletlerarası tahkim sayılabilir²⁴⁴.

Uluslararası ticari ilişkilerin uyuşmazlıklarında da bu yolun tercih edilme sebebi, farklı hukuk sistemlerine sahip tarafların uyuşmazlığı tarafsız bir yolla çözmek istemeleridir. Çünkü tahkimde, hakemler sadece anlaşma şartlarını esas alır, milletler arası hukuk kurallarını esas almaz²⁴⁵. Bu yüzden taraflar, uyuşmazlık çözümünde objektifliğin sağlandığını düşünür.

Tahkime hazırlık aşamasında, belgeler hazırlanır ve hazırlanan belge ve deliller taraflara ve hakeme verilir. Hakem bu belgeleri değerlendirir, gerekli gördüğü hallerde hâkim gibi keşif de yapabilir²⁴⁶.

Geleneksel yargıya oranla daha kısa sürede çözüme ulaşması tahkim yöntemin en büyük avantajı olmuştur. Ayrıca, gönüllü olma ilkesine dayanan, farklı kuruluşlar arasında dava sorunlarını çözmek için alternatif yargı yetkisini ifade eden tahkimin, çabukluk, esneklik, gizlilik, gönüllülük ilkeleri sebebiyle

²⁴² Konuralp, a.g.t., s. 128.

²⁴³ Yavuz Korucu, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Tahkim*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzincan: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 18.

²⁴⁴ Korucu, a.g.t., s. 20.

²⁴⁵ Başdar Abdullah Mohammed Mohammed, *Milletlerarası Ticari Tahkimde Uyuşmazlıkların Çözüm Aracı Olarak Elektronik Ticari Tahkim*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 11.

²⁴⁶ Ceylan, a.g.e., s. 303.

dava yolunun olumsuzluklarına karşı giderek tercih edilmeye başlandığı söylenebilir.

b. Türk Hukuku'nda Tahkim

Günümüzde uluslararası nitelikli uyuşmazlıkların çözümünde en sık kullanılan yöntem olan tahkim, taraflar arasında meydana gelmiş uyuşmazlığın çözümü için geleneksel yargı yerine, hakemler ile çözülmesi konusunda tarafların anlaşmasını ifade eder. 2004 yılında İstanbul Ticaret Odası, Tahkim Merkezi ve İstanbul Tahkim Merkezi kurumları ile tahkimin ülkemizde gelişimi ile ülkemizin tahkim merkezi olması konusunda çok önemli adımlar atılmıştır²⁴⁷.

Türk Hukuku'nda tahkimle ilgili düzenleme, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda (HUMK) yer almış olan milli tahkimdir. Söz konusu bu düzenlemede, tarafların bu yola serbest iradeleri ile başvurabileceği belirtilmiştir. Bu duruma ek, tarafların başvurmak zorunda olduğu durumlara da yer verilmiştir. HUMK'da düzenlenmiş olan tahkim hükümleri, Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) ile genişletilmiş olup milli ve milletlerarası tahkim birbiriyle uyumlaştırılmıştır²⁴⁸. 6100 Sayılı HMK'nın on birinci kısmı tahkimi ele almıştır. İlgili kısmın 408.maddesi, tahkime konu olacak uyuşmazlıkları belirtmiştir. Bu maddeye göre, taşınmaz mallar üzerindeki aynı haklardan veya taraf iradelerine uygun olmayan uyuşmazlıklarda tahkimin uygun bir yol olmayacağı ifade edilmiştir.

Bu çerçevede, bir uyuşmazlığın tahkim kapsamında olabilmesi için, kanunun tahkime elverişli olması ve uyuşmazlığın taşınmazlara ilişkin aynı hak kapsamında olmaması ve tarafların iradeleri kapsamında olan bir uyuşmazlığın söz konusu olması şeklinde bir sınırlama yapılmıştır²⁴⁹. O halde, taraf iradelerine tabi olmayıp çekişmeli dava kapsamında olan boşanma davasının tahkime konu olmayacağı açıktır. Ancak, iş sözleşmelerinde, tüketici sözleşmelerinde tahkime gidilebilmektedir. Tahkime elverişlilik konusunu toparlamak gerekirse, kamu

²⁴⁷ Ceren Eyuboğlu, “ Tahkim Anlaşmasının Geçerliliği”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 3 (2017), s.s. 230-231.

²⁴⁸ Altıntaş, a.g.t., s.8.

²⁴⁹ Altıntaş, a.g.t., s. 20.

düzenine ilişkin uyuşmazlıklarda devlet yargısının görevli olması durumunda tahkim yolunun elverişli olmayacağı söylenebilir²⁵⁰.

Tahkimle ilgili bir diğer yasal düzenleme, 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da yer almaktadır. Kanunun 68.maddesi tüketici hakem heyetine başvuruyu ele almaktadır. İlgili maddeye göre, tarafların İcra ve İflas Kanunundaki hakları saklı olmak kaydıyla; değeri dört bin Türk Lirasının altında bulunan uyuşmazlıklarda ilçe tüketici hakem heyetlerine, altı bin Türk Lirasının altında bulunan uyuşmazlıklarda il tüketici hakem heyetlerine, büyükşehir statüsünde bulunan illerde ise dört bin Türk Lirası ile altı bin Türk Lirası arasındaki uyuşmazlıklarda il tüketici hakem heyetlerine başvuru zorunlu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu değerlerin üzerindeki uyuşmazlıklar için tüketici hakem heyetlerine başvuru yapılamaya ifade edilmiştir. İlgili kanunun 70.maddesinde ise, il ve ilçe tüketici hakem heyetinin verdiği kararların tarafları bağladığı yer almıştır.

Türk Hukuku'nda tahkimle ilgili bir diğer düzenleme de, 4686 Sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu'dur. Söz konusu kanunun amacının, milletlerarası tahkime ilişkin usul ve esasları düzenlemek olduğu kanunun ilk maddesinde belirtilmiştir. Ayrıca kanunun, yabancılık unsuru taşıyan ve tahkim yerinin Türkiye olarak belirlendiği veya bu Kanun hükümlerinin taraflar ya da hakem veya hakem kurulunca seçildiği uyuşmazlıklar durumunda uygulanacağı hüküm altına alınmıştır.

6100 Sayılı HMK'da ayrıntılı olarak düzenlenmiş olan tahkime başvuru hakkında, mahkeme tarafından yapılacağı belirtilen işlerde görevli ve yetkili mahkeme, konusuna göre tahkim yeri asliye hukuk veya asliye ticaret mahkemesi olacağı düzenlenmiştir. Tahkim yeri belirlenmemiş ise görevli mahkemenin, konusuna göre asliye hukuk veya asliye ticaret mahkemesi, yetkili mahkeme ise davalının Türkiye'deki yerleşim yeri, oturduğu yer veya işyeri mahkemesi olacağı belirtilmiştir. Bu çerçevede, tahkimin, HMK'da oldukça ayrıntılı düzenlendiği ve alternatif yollar arasında en sık tercih edilen bir yol olmaktadır. Küreselleşen dünyada, değişen, gelişen ekonomik, toplumsal ilişkiler sebebiyle, özellikle ticari

²⁵⁰ Gökçe Kurtulan, "Türk Hukukunda Tüketici Uyuşmazlıklarının Tahkime Elverişliliği", *TBB Dergisi*, S. 131 (2017), s. 244.

saygınlığını kaybetmek istemeyen bireyler tahkim yolunu oldukça tercih etmektedirler. Böylece, tahkim yolunun ön plana çıkmaya başladığı söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ADR'İN GELİŞİMİ ve BAZI ÜLKELERDE ADR UYGULAMALARI

I. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ADR'İN GELİŞİMİ

A. GENEL AÇIKLAMA

ADR'nin çıkış noktası Avrupa Hukuku olmakla birlikte, uyuşmazlık çözümünde Anglo-Sakson hukukunda sağlanan başarı Avrupa Birliği'nin de dikkatini çekmiştir. Bu bakış açısıyla son birkaç yıldır üye devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkları alternatif araçlarla çözüme eğilimi artış göstermektedir. Söz konusu bu yöntemlere, adalete erişimin sağlanması, hızlı, pratik çözümler sunulması sebebiyle ilgi artmaktadır.

Bilgi toplumunun getirdiği bilgiye erişim, bilginin toplumun bir parçası sayılması, bilgi teknolojilerinin yaygın hale gelmesi özellikleri sebebiyle insanlar herhangi konu hakkında kolayca bilgi sahibi olabilmektedir¹. Küreselleşme sürecinin getirdiği yenilikler sayesinde mesafelerin önemi azalmış, bireyler istedikleri bilgiye fazla çaba göstermeden ulaşma imkânına sahip olmuştur. Buna ek olarak, adalete erişimin önündeki engelleri yıkıcı bir güç olarak görülebilecek ADR hakkında bireylerin bilgi sahibi olmalarını sağlayacak her türlü materyale ulaşmaları daha kolay olmuştur. Ayrıca, ADR, barındırdığı unsurlar sebebiyle birçok Avrupa Birliği üyesi devletin ilgisini çekmiş ve bu yönde teşvik edici birtakım kurallar kabul edilmiştir. Avrupa Birliği üyesi ülkeler, ADR'yi yaygınlaştırmak, yöntemlerin uygulanması için elverişli ortam sağlamak, güvence altına almak amacıyla çalışmalar yaparak ADR'ye olan ilgilerini belirtmişlerdir. Söz konusu bu ilginin sebebi ADR'nin politik önceliğe sahip olmasıdır. Politik öncelikle ilgili olarak Avrupa Komisyonu tarafından “Medeni Hukuk ve Ticaret

¹ Akif Çukurçayır, Esra Çelebi, “Bilgi Toplumu ve E-Devletleşme Sürecinde Türkiye”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 9 (2009), s. 61.

Hukuku'nda Alternatif Uyuşmazlık Çözümü Hakkında Yeşil Kitap” adlı çalışma hazırlanarak ADR'nin durumu hakkında incelemeler yapıp tavsiyelerde bulunulmuştur².

Yeşil Kitap, uyuşmazlık çözümü için kullanılacak alternatif yöntemleri, tarafsız üçüncü kişi tarafından yürütülen mahkeme dışı çözüm süreçleri olarak tanımlamıştır. Medeni ve ticaret hukuku tarafından yönetilen alternatif uyuşmazlık çözümü, belirli yasal düzenlemelere bağlı olarak çeşitli kategoriler altında toplanmıştır. Bu bağlamda mahkeme bağlantılı ADR ve tarafların söz konusu uyuşmazlık için mahkeme dışı yöntemleri kullandıkları ADR olarak ikili ayırım yapılmıştır³.

Amsterdam Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinin ardından sınır ötesi nitelikte olan medeni hukuk kapsamındaki konularda adli işbirliği alanında hukuk davalarının düzgün işleyişini sağlamak gerekliliği Avrupa Birliği hukuku kapsamında bir öncelik haline gelmiştir. Buna ek olarak Lizbon Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra alternatif uyuşmazlık çözümünün öneminin Avrupa Birliği hukukunun birincil kaynağı tarafından ilk kez teyit edildiği düşünülmektedir⁴.

Avrupa Birliği Anlaşması'nın 81.maddesinin Avrupa Topluluğu Anlaşması'nın 65.maddesinin yerini almasıyla, iç pazarın düzgün işleyişi için gerekli önlemlerin alınmasını ve uyuşmazlık çözümü için alternatif yöntemlerin geliştirilmesini sağlamak amaçlanmıştır⁵.

Böylece Avrupa Birliği'nin ADR'ye yönelişi yeni bir gelişme olmamakla birlikte, belirli özelliklerinin ön planda olması sebebiyle ilgi odağı olmuş, çalışmalar yapılmış ve bu bağlamda son yıllarda gelişme göstermiştir denebilir.

² Mustafa Özbek, “Avrupa Birliği'nde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, *TBB Dergisi*, S. 68 (2007), s. 265.

³ Commission of The European Communities, *Green Paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law*, Brussels 2002, s. 6.

⁴ Antonio Maria Marzocco, Michele Nino, “The EU Directive on Mediation in Civil and Commercial Matters and The Principle of Effective Judicial Protection”, *Lex ET Scientia International Journal*, Vol. 2 (2012), s. 106.

⁵ Marzocco, Nino, s. 107.

B. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ADR'YE YÖNELİŞ ve ADR'YE YÖNELİK ÇALIŞMALAR

ADR'ye olan ilgi, yargı sistemi karşısında sahip olduğu avantajlar sayesinde artış göstermektedir. Geleneksel dava sürecinin getirdiği maddi ve manevi olumsuzluklar sebebiyle, dostane çözüm yollarının arayışı içine girilmesine sebep olmaktadır.

AB'de barışçıl çözüm yollarının gelişimine önem vererek, ADR'nin gelişimine yönelik çabalar içine girmiştir⁶. AB'de özellikle, mahkeme dışı uyuşmazlık çözüm mekanizmaları sunma ihtiyacı tüketicilere ilişkin uyuşmazlıkların çözümünü amaçlayan 1996 tarihli eylem planında açıkça vurgulanmıştır⁷.

AB'de uyuşmazlıkların çözümü için kullanılacak barışçıl yollar belirli yasal düzenlemelerle desteklenmiştir. Söz konusu ADR'ye yönelik çalışmaların yasal çerçeveleri şu şekilde sıralanabilir:

- Avrupa Komisyonu Tüketici Uyuşmazlıklarının Mahkeme Dışı Çözümünden Sorumlu Kuruluşlara Uygulanacak İlkeler Hakkında 30 Mart 1998 Tarihli Tavsiye Kararı,

- Tüketici Uyuşmazlıklarının Rızaya Dayalı Çözümünde Yer Alan Mahkeme Dışı Kurumların İlkeleri Hakkında 4 Nisan 2001 Tarihli Avrupa Komisyonu Önerisi,

-2004 Arabulucular İçin Avrupa Davranış Kuralları, 2004 Arabuluculuk Yönergesi Önerisi,

- Medeni ve Ticari Konularda Arabuluculuğun Belirli Yönleri Hakkında 21 Mayıs 2008 Tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi⁸.

⁶ Özbek, a.g.m., s. 267.

⁷ Ece Burç, *The Use of Alternative Dispute Resolution to Settle Insurance Disputes in The European Union and Turkey*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü, 2010, s. 33.

⁸ Roxana Elena Topor, Ana Maria Bejan, "Alternative Methods to Resolve Civil and Commercial Disputes", *Journal of Academic Research in Economics*, Vol. 9, Iss. 1 (2017), s. 108; Burç, a.g.t., s.s. 37-38.

Ayrıca, bu tavsiye kararlarına ek, Avrupa Komisyonunca yayımlanan “Yeşil Kitap” adlı çalışmada da ADR ile ilgili tavsiyelerde bulunulmuştur. Oksay ve Ceylantepe’ye göre, söz konusu çalışmanın amacı, ADR’yi dava sürecine destek bir yöntem olarak belirleyip uyuşmazlıkları dostane şekilde çözerek uzlaşma kültürüne destek olmaktır. Böylece ADR’nin gelişimi için uygun ortam da hazırlanabilecektir⁹.

Sıralanan tavsiye kararlarının, Yeşil Kitap’ın, Davranış Kurallarının ve Direktif Taslağının, AB’de ADR’nin gelişimine yardımcı olması, yapılan çalışmaların özgürlüğün, güvenliğin, adaletin olduğu ortamda sürdürülmesi açısından önemli işlevlerinin olduğu söylenebilir¹⁰. Sayılan çalışmalara ek olarak üye ülkelere ADR’nin geliştirilmesi amacıyla çeşitli tavsiyelerde bulunulmuştur. Söz konusu tavsiyeler, 27 Ocak 2003 Tarihli Hukuki Yardıma İlişkin Asgari Ortak Kuralları Belirleyen, Sınır Ötesi Uyuşmazlıklarda Adalet Erişimi Kolaylaştırmayı Hedefleyen Konsey Direktifi, 3 Mayıs 2003 Tarihli Evliliğe ve Ebeveynlerin Sorumluluğuna İlişkin Konularda Verilen Kararlara İlişkin Tüzük Önerisi ve Elektronik Ticarete İlişkin Konularda Meydana Gelen Tüketici Şikâyetlerinde ADR’nin Rolüne İlişkin 2000/31/EC Sayılı Elektronik Ticaret Direktifi ile Konsey ve Komisyon Tarafından Yayımlanan Ortak Deklarasyon şeklinde sıralanabilir¹¹.

AB’de ADR’nin gelişimi için yapılan çalışmalar sadece üye ülkelerin kendi iç hukuk sistemlerine yönelik olmayıp, söz konusu çalışmalar milletlerarası bir özellik taşımaktadır. Bu bağlamda Avrupa Konseyi’nin 1998 yılı aile arabuluculuğu kararı örnek verilebilir. Avrupa Hukuki İşbirliği Komitesi, Aile Hukuku Uzmanlar Komitesi’ni aileler arası uyuşmazlıklarını çözmek için arabuluculuk ve diğer yöntemlerle ilgili rapor hazırlayarak kendilerine önerilerde bulunmaları için görevlendirmiştir. Bu bağlamda, söz konusu komite, “Aile Uyuşmazlıklarının Çözümünde Arabuluculuk ve Diğer Usuller Hakkında Çalışma Grubu ”nu oluşturmuştur. Sürdürülen çalışmalarda, 1998’de Strassbourg’da

⁹ Suna Oksay, Tolga Ceylantepe, *Sigorta Konusunda Ortaya Çıkan Uyuşmazlıkların Alternatif Yöntemlerle Çözümü(ADR): Avrupa Uygulamaları*, İstanbul: Sigorta Araştırma ve İnceleme Yayınları, 2006, s. 50.

¹⁰ Oksay, Ceylantepe, a.g.e., s. 48.

¹¹ Oksay, Ceylantepe, a.g.e., s. 49.

gerçekleştirilen “ Avrupa’da Aile Arabuluculuğu” konulu konferansta, aile arabuluculuğunun geliştirilmesi ve arabuluculuk eğitimine önem verilmesi sonucuna ulaşılmıştır¹².

Ceza hukukunda, mağdurun menfaatlerinin korunması ceza adaletinin temel işlevlerindedir. Bu sebeple birtakım tedbirler alınmaktadır. Bu tedbirler, toplumsal kuralların kuvvetlendirilmesi, failin ıslahı ve topluma yeniden kazandırılması şeklindedir. Ayrıca, dava yolundaki ceza davalarının sayılarının artışı, mahkemelerin artan iş yükleri göz önünde bulundurulduğunda küçük çaplı suçlarla ilgili olarak seçimlik yollara yönlendirilmesi rasyonel görülmektedir. Bu çerçevede, 1999 yılı ceza arabuluculuğu tavsiye kararı yayınlanmıştır¹³. Bu tavsiye kararlarına ek, Yasal İşbirliği Hakkında Avrupa Komitesince 2001 yılında “İdari Merciler ve Özel Kişiler Arasındaki Davalara Alternatifler Hakkındaki Düzeltilmiş Taslak Tavsiye Kararı” çıkarılmıştır. Bu kararda, idari alanda ortaya çıkan uyuşmazlıklarda ADR’ye ilişkin düzenlemeler yer alarak, Avrupa Konseyine üye olan ülkelerde idari uyuşmazlıkların çözümünde ADR yolları incelenmiştir¹⁴. Ayrıca, 30 Haziran 2005 tarihli, mahkeme kararlarının tanınması hakkındaki Lahey Sözleşmesi’nde de, uluslararası ticari işlemlerde ADR’den bahsedilmiştir¹⁵.

Medeni hukuk ve ticaret hukuku alanında ADR’ye ilişkin düzenlemeleri AB dışındaki ülkeler de yapmıştır. Örneğin, ADR’nin başlangıç noktası olarak görülebilecek ABD’de, mahkemeler ADR’nin gelişimini desteklemektedir. Ayrıca, arabuluculuğun farklı alanlarda kabul eden kanunların sayısının fazla olması sebebiyle “ Tek Tip Eyalet Kanunları Hakkında Ulusal Komiteler Konferansı”, “Tek Tip Arabuluculuk Kanunu” hazırlanmaya çalışılmıştır. Bu

¹² Mustafa Serdar Özbek, “ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin “Aile Arabuluculuğu” Konulu Tavsiye Kararı, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 2 (2005), s. 72.

¹³ Mustafa Serdar Özbek, “ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin Ceza Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Konulu Tavsiye Kararı”, <https://uzlasma.adalet.gov.tr/doc/mevzuat/tavsiye.pdf> , s.s. 1-2. (06.11.19).

¹⁴ Mustafa Serdar Özbek, “ İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde Yargılama Dışı Usuller”, *TBB Dergisi*, S. 57 (2005), s. 82, 133.

¹⁵ <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/specialised-sections/choice-of-court> , (07.11.19).

çalışmalara ek, Japonya'da 2001'de, ADR yöntemlerinin yasal temellere ulaşması amacıyla Adalet Sistemi Reform Konseyi, tavsiye kararı yayınlamıştır¹⁶.

AB'de ADR'ye yönelik ve ADR'ye ilişkin çalışmalar, çoğunlukla tüketicinin korunması, aile ve iş hukukuyla ilgili olmuştur. Tüketicilerin adalete erişiminin sağlanması amaçlayan bir program ile son yıllarda tüketici anlaşmazlıkları alanında büyük projeler mevcuttur. Bu kapsamda, komisyon önerisi üzerine, adalete, Parlamento ve Konsey'e tüketici erişimini arttırmak için oluşturulan program çerçevesinde, tüketici çıkarlarının korunması için tedbir hakkında 19 Mayıs 1998 tarihli direktif kabul edilmiştir¹⁷. Komisyon ayrıca, uyuşmazlıkların çözümü için tüketicilerin mahkeme dışı yöntemlere erişimini kolaylaştırmak amacıyla EEJ-Net(European Extra- Judicial Network For Cross-Border Dispute Resolution) ve FIN- Net (Financial Services Complaints Network) olmak üzere, iki adet ADR ağı kurmuştur¹⁸. Bu projelerden EEJ- Net, tüketicilere yardım ve bilgi sağlamak için oluşturulmuştur. Üye devletler tarafından tüketici uyuşmazlıklarının mahkeme dışı çözümünden sorumlu kuruluşlara uygulanan ilkelere ilişkindir. Finansal hizmetler için mahkeme dışı şikâyetler ağı olan FIN-Net ise, bankacılık, sigorta, yatırımlar ile ilgili bir sorunla karşı karşıya kalan tüketicilere ADR mekanizmalarından yararlanmalarını sağlamaya yöneliktir.

Ayrıca, bu projelere ek, SOLVIT Projesi, EEC- Net(European Consumer Centres Network) ağları da mevcuttur. EEC- Net, Avrupa Komisyonu tarafından AB üye ülkeleri ile birlikte daha iyi bilgilendirilmiş ve eğitilmiş tüketicilere sahip olmak ve sınır ötesi işlemlerde tüketici olarak hak ihlali durumunda uygun tazminatın alınmasında onlara yardımcı olmak için kurulmuş bir projedir. SOLVIT Projesi ise, AB üye devletlerinin iç piyasa hukukunun kamu otoritelerince yanlış uygulanması ile ortaya çıkan sınır ötesi uyuşmazlıkları, yasal işlemler olmadan çözmek için birlikte çalıştığı çevrimiçi problem çözme ağıdır¹⁹.

¹⁶ Özbek, Avrupa Birliği'nde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 278.

¹⁷ Commission of The European Communities, Green Paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law, Brussels 2002, s. 16.

¹⁸ Commission of The European Communities, Green Paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law, Brussels 2002, s. 16.

¹⁹ Burç, a.g.t., s. 40.

Özetle, AB’de söz konusu uyuşmazlıkların sınır ötesi nitelik taşıması, sorunları daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu sebeple, ülkeler, etkin uyuşmazlık çözüm yöntemleri üretmeye önem vermişlerdir. Adalete erişimin önündeki engelleri kaldırmak, Avrupa Birliği’nin koymuş olduğu kurallara uyum sağlamak için bir dizi çalışmalar yürütülmüştür²⁰. AB’de ADR’ye yönelik yapılmış yasal düzenlemelerden de anlaşılacağı üzere, adalete erişimin önündeki engelleri yıkacak yeni bir reform olarak görülebilecek ADR, gündemin önemli konuları arasında yer almıştır. Çeşitli yasal düzenlemelerle üye devletlere alternatif yolların oluşturulması gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, AB, ADR’ye oldukça ilgi göstermiştir.

C. ADR’NİN TEMEL YAPISI ve İLKELERİ

Genel olarak uyuşmazlıkların çözümünde esnek usuller toplamı şeklinde ifade edilebilecek ADR yöntemleri, taraflara yol gösterici olarak birtakım ilkeleri bünyesinde barındırmalıdır. Özbek’e göre, uyuşmazlık türüne göre ADR’ye dava sırasında başvuru yapılabileceği gibi, tarafların kendi aralarında anlaşmaları ile kullanılacak ADR yöntemlerini kararlaştırması da mümkündür. Ancak bu noktada önemli olan söz konusu ilkelerin yerinde uygulanmasıdır. Tarafların kendi düzenlemelerini kendilerinin yapması ilkesine dayanan ADR yöntemleri, Avrupa Komisyonunca desteklense de tarafsız üçüncü kişinin iradesinin arttırılmasının gerekli olduğu düşünülür. Böylece, ADR’ye olan güvenin artması da sağlanmış olur²¹.

Amsterdam Anlaşması’nın yürürlüğe girmesinin ardından, özgürlüğün, güvenilirliğin, adaletin hâkim olduğu bölge oluşturulmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda, Avrupa Konseyi, AB’de 1999’da özel bir toplantı düzenlemiştir. Daha sonra 2000 yılında, medeni hukuk ve ticaret hukuku alanındaki uyuşmazlıkların çözümünde alternatif yöntemlerin uygulanması düşünülmüştür. Bu sebeple, adalete erişimin sağlanması için yargıya alternatif yollar geliştirilmesi ve

²⁰ Özbek, Avrupa Birliği’nde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 312.

²¹ Özbek, Avrupa Birliği’nde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 301.

uygulanması gereken birtakım ilkelerin oluşturulması gerektiği üzerinde durulmuştur²².

Üye devletlerin ortak ilkeleri olan özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlüklere saygı üzerine kurulmuş olan AB’de, ADR’nin taraflara bağımsızlık, şeffaflık, hukuka uygunluk gibi bazı temel güvenceler sunulmasına yönelik tavsiye kararları mevcuttur²³. Söz konusu bu temel güvencelerin sağlanmasında birtakım ilkeler yardımcı olmaktadır. Komisyonun tavsiyesinde sıralanan bu ilkeler; bağımsızlık, şeffaflık, karşılıklılık, etkinlik, kanuna uygunluk, irade özgürlüğü ve temsildir²⁴. Ayrıca, bu ilkelere ek çeşitli etik kurallarla ADR’nin uygulanmasına önem verilmektedir. Bu kapsamda, ADR’nin gelişimi ve standartlarını güvence altına almak için etik kuralları geliştirilmiştir.

Etik kurallar, medeni hukuk ve ticaret hukuku alanındaki her uyuşmazlıkta kullanılabilir. Etik kurallar, tarafsız üçüncü kişinin atanması, görev alanı, bağımsızlığını, tarafsızlığını içerirken; uygulanacak arabuluculuk usulü ve süreciyle ilgili bilgi de vermektedir. Buna ek olarak, etik kurallarda gizlilik ilkesi üzerinde de önemle durulmuş, arabulucunun zorunlu haller dışında elde ettiği bilgileri gizli tutacağı belirtilmiştir²⁵.

AB’nin giderek gelişen yapısı, sınır ötesi uyuşmazlıkları da beraberinde getirmektedir. Söz konusu uyuşmazlıklar bu yüzden karmaşık bir yapıya bürünmektedir. Karmaşık hale gelen uyuşmazlıklar, sade bir sistemle daha kolay çözülebilmektedir. Bu amaca yönelik AB üye devletleri hukuki işbirliğini ön görmektedir. Hukuki işbirliğinin sağlanmasını “adalete erişim”in anahtarı olarak gören AB, bu ilkeyi yargılama mekanizmaları ve yargı dışı mekanizmalarda uygulamak gerekliliği üzerinde durmuştur. Adalete erişim akımının ADR’nin temelinde bulunduğu düşünüldüğünde, ADR’nin, AB’de sınır ötesi uyuşmazlıkların çözümünde söz sahibi olması gerektiği kanaatindeyiz.

²² Mustafa Özbek, “Avrupa Konseyi Arabuluculuk Yönergesi Önerisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 56, S. 1 (2007), s.s. 203-204.

²³ Özbek, Avrupa Birliği’nde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 301; Ahmet M. Güneş, “Avrupa Birliği’nin Temel Değerleri Üzerine”, *TBB Dergisi*, S. 125 (2016), s. 311.

²⁴ Özbek, Avrupa Birliği’nde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 302.

²⁵ http://www.arabuluculuk.adalet.gov.tr/Sayfalar/proje_belgeleri/trabdavranis.pdf, (17.11.19).

Son derece karmaşık yapıya bürünmüş uyuşmazlıkların çözümünde söz sahibi olmak, etkin, dinamik ADR usulleriyle mümkündür. Bu bağlamda, ADR'nin birtakım ilkeleri barındırması gerekmektedir. Söz konusu ilkelere ek, etik kurallar ile ahenkli bir yapı oluşturularak, ADR'nin uygulanma imkânı ve ADR'ye duyulan güven artış göstererek dinamikleri geliştirilebilir.

D. ADR'NİN YAYGINLAŞTIRILMASI İÇİN YAPILMASI GEREKENLER

Yukarıda ifade edildiği üzere, son yıllarda, AB'de ADR'nin kullanım alanı önemli artış gösterdiği görülmektedir. Ancak söz konusu bu artışın sürekli olması önem arz etmektedir. Bu bağlamda, üye devletlerin Yeşil Kitap hakkındaki tepkileri ADR'nin yaygın hale getirilmesinde öncü olmuştur denebilir²⁶.

2002'de hazırlanan Yeşil Kitap, üye devletler ile diğer devletler tarafından büyük bir ilgi görmüştür. Ardından 2003 yılında yapılan bir toplantıda ADR'nin gelişimi, uygulamaları bakımından büyük yol katettiği, ADR yollarının nasıl gelişeceği konusunda hangi tedbirlerin alınacağı üzerinde durulmuştur²⁷. Böylece, AB'de ADR'ye yönelik Yeşil Kitap'ın desteklendiği görülebilir.

ADR'nin gelişimine öncülük eden yasal düzenlemelerin faydalı olup olmadığı değerlendirilmeli, uygulanacak önlemler ona göre seçilmelidir. Söz konusu tedbirler, çeşitli anlaşma ve protokollerin de öngördüğü üzere, ikincillik²⁸ ve ölçülülük ilkeleriyle uyumlu olmalıdır²⁹.

Yeşil Kitap'a göre, topluluk düzenlemelerinin öngörülmemesi halinde, ADR ile ilgili uygulamaları güçlendirmek için komisyonun karşılaştırmaları

²⁶ Özbek, "Avrupa Birliği'nde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü", s. 296.

²⁷ Özbek, "Avrupa Konseyi Arabuluculuk Yönergesi Önerisi", s. 205.

²⁸ Devlet ve toplum arasında işbirliği modeli olarak görülebilecek ikincillik ilkesi (subsidiarite), temel hak ve hukuk devleti ilkesinden doğmuştur. Bu ilkeye göre, bir sorun toplum tarafından da çözülebilecekse, devletin müdahale etmesi gerekmemektedir. Bu bağlamda yerel katılımı artırma yolunda bir araç olduğu söylenebilir. Bkz. Mustafa Gökhan Ertin, *Avrupa'da ve Türkiye'de Yerel Özerklik ve Subsidiarite İlkesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 57. Liberal devlet teorisine uygun söz konusu ilke, devletin yetki alanını sınırlandırmaz, aksine birey- devlet işbirliğini sağlar. İlkede, devlet, bireyin yetersiz kaldığı durumda olaya müdahale eder. Ancak söz konusu bu müdahale orantılı olmalıdır şeklinde düşünülür. ADR'nin de liberal devlet teorisi temelli bir yöntem olduğu düşünüldüğünde, söz konusu bu ilkelere uygun düzenlemelerle başarıya ulaşacağı söylenebilir.

²⁹ Özbek, "Avrupa Birliği'nde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü", s. 297.

olarak araştırma ve işbirliğini teşvik etmeyi amaçlayan politikalar uygulanabilir. Söz konusu bu işbirliği, ilgili alanlarda ortak ilkelerin tanımlanmasına yönelik olabilir veya ADR'ye yönelik belirli kılavuzların, davranış kodlarının hazırlanmasını içerebilir³⁰. Böylece, bu uygulamalar sayesinde, AB'deki ADR yollarına gösterilen ilgi artışında süreklilik sağlanması mümkün olabilir.

II. BAZI ÜLKELERDE ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ

A. GENEL AÇIKLAMA

Etkin işleyen adalet hizmetleri, hukuk devleti olmanın bir gereğidir. Adaletin, tüm bireylere eşit şekilde ulaşması, bireylerin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması, hukuk devletinin bir görevidir. Bu kapsamda, birçok devlet adalet reformunu gerekli görmektedir.

Bir çeşit reform olarak adlandırılabilir “adalete erişim akımı”, adaletin her bireye eşit şekilde ulaşmasının önünü açmaktadır. Ancak geleneksel yargı yolunun birçok eksik yönü mevcuttur. Bu sebeple hukuk devleti olmanın anahtarı gibi görülen adalet kavramı herkese eşit şekilde ulaşmamakta ve adaletin önünde bir engel teşkil etmektedir. Böylece, bireylerin de adalete olan inançları azalmaktadır.

Adalete erişimde karşılaşılan sorunlar, iyi işlemeyen adalet gibi durumlar sebebiyle kişiler bu kavrama güvenini yitirmektedir. Bu yüzden, devletler etkin bir adalet sistemi için birtakım çabalar göstermektedir. Ancak, adalete herkesin eşit olarak ulaşabilmesi mümkün olmamaktadır. Yüksek yargı masrafları, avukat ücretlerinin fazlalığı gibi unsurlar göz önünde bulundurulduğunda, herkesin bu haklardan eşit faydalanma imkânı yoktur. Kimi bireylerin maddi durumları sebebiyle dava açması, avukat tutması zordur. Bu durumda ihtiyaç sahibi kimselere adli yardım akıllara gelse de, her ihtiyaç sahibi insana her durumda yardım yapılması bütçe yetersizliği gibi bir sorunu meydana getirip yapılan yardımların yetersiz kalmasına sebep olabilir. Buna ek, yargılama usullerinin basit

³⁰ Commission of The European Communities, Green Paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law, Brussels 2002, s. 23.

olmaması da adalete erişim önünde bir engel görülebilir. Özbek'e göre, ifade edilmeye çalışılan bu durumlar sebebiyle, Avrupa Konseyi, üye ülkelerde etkin işleyen bir adalet sistemi için çabaları destekleyip teşvik etmektedir³¹.

Bazı basit ve yüzeysel uyuşmazlıklara karmaşık yargılama usullerinin uygulanması da adalet önünde bir engel sayılabilir. Bu yüzden bu tür uyuşmazlıklara yargıya alternatif yolların uygulanması daha akılcı olabilir. Bu kapsamda AB'ye üye ülkeler, adalete erişimi sağlamak ve iyileştirmek için yargılama usullerinin sadeleştirilmesi gerektiğini düşünerek, buna uygun çabalar göstermektedir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin tavsiye kararı, barışçıl çözüm yollarını ve yargılama usullerinin sadeleştirilmesinden bahsetmektedir. Bir diğer tavsiye kararında ise, mahkemelerin artan iş yükünün azaltılması için dostane çözüm yollarını teşvik etmektedir³². Bu kapsamda bazı ülkelerde ADR'ye ilişkin düzenleme ve uygulamalara yer verilecektir.

1. Fransa'da ADR

İngiltere hariç Avrupa'yı ifade eden Kıta Avrupası deyimine ait Kıta Avrupası hukuku, Roma hukuku temelli, Fransız, Alman vs. hukuk sistemidir. Kıta Avrupası Hukuk sistemi deyimiyile, genel olarak, kanunlaştırılmış hukuklardan oluşan, yazılı olan, özel hukuk ve kamu hukuku ayrımının mevcut olduğu, adli ve idari yargı olarak en az iki ayrı düzenin olduğu yargı ayrılığına sahip özellikleri olan hukuk sistemi anlaşılır³³.

Bu sisteme karşı ABD, Kanada gibi ülkelerde uygulanan Anglo Sakson (Common Law) sistemi ise büyük ölçüde örf- adet kurallarından oluşur. Ayrıca, kamu hukuku ve özel hukuk ayrımı da yoktur. Örneğin, özel hukuk kişileri arasında meydana gelmiş uyuşmazlıklar hangi hukuka tabi ise, devlet ve özel kişiler arasındaki uyuşmazlıklar da o hukuka tabidir³⁴. Alternatif yöntemlerin de bu sistem temelli bir yöntem olduğu göz önüne alındığında, Kıta Avrupası hukukuna sahip ülkelerin bu sistemi uygulamaları, kanuna aykırı bulunmuştur denebilir. Çünkü örf ve adetlerin hukuk yaratıcısı konumunda olduğu söz konusu

³¹ Mustafa Serdar Özbek, “ Avrupa Konseyince Adalet Hizmetlerinin Artırılması İçin Öngörülen Tedbirler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 55, S. 1 (2006), s. 210.

³² Özbek, a.g.m., s.s. 220-221.

³³ Gözler, a.g.e., s.s. 133-135.

³⁴ Gözler, a.g.e., s.s. 138-139.

sistemin karşısında yer alan Kıta Avrupası, kanunlaşmış bir hukuk sistemidir. Ancak bu özelliklerin mevcut olmasının aksine, alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının uzun bir geçmişe sahip olduğu Fransa’da, hukuk uyuşmazlıklarının sayısının artış göstermesi sebebiyle, mahkemelerin iş yükünü azaltıcı, yargılamaya alternatif yollara yönelme olmaktadır³⁵.

1968’de Citroen fabrikasında çalışan işçiler, fabrika binasını işgal etmiştir. Tarafların aralarında yapılan görüşmelere rağmen söz konusu işgal son bulmamış ve müdür bu durumu mahkemeye havale etmiştir. Mahkeme başkanı ise uyuşmazlığın giderilmesi için arabulucuya danışmıştır. Arabulucu, söz konusu uyuşmazlığı kısa sürede sonuçlandırmıştır. Yapılan bu arabuluculuk faaliyeti, Fransa’daki ilk arabuluculuk uygulaması olarak tarihe geçmiştir. Daha sonra, 1970’li yıllarda meydana gelen sosyal olaylar yaşanmaya başlanınca, mahkemelerin iş yükü fazlasıyla artmıştır. Bu sebeple, çoğu mahkeme uyuşmazlıkları çözemediği için, arabuluculuk uygulamaları teşvik edilmiştir. Teşvik edilen arabuluculuk uygulamaları önce iş hukuku daha sonra aile hukuku alanında da boy göstermiştir³⁶. Fransa’da boşanma oranlarının giderek artış göstermesi, velayet olayları, eşler arasındaki gerginlik gibi unsurlar aile arabuluculuğunun ortaya çıkmasında etkili olmuştur³⁷.

Fransa’da geleneksel bir görüşe göre, yönetimin kanunla kurulan mahkemelerden başka herhangi bir kuruma boyun eğmesi kamu yararına aykırıdır. Fakat başkanın 1995 yılında yönetime hitaben şikâyetlerin çözümü hakkında Conseil d’État raporunun ardından kabul edilen bir genelge yayımlanmasıyla, yönetimin kendisine yöneltilen iddialara yetersiz kaldığını tespit edilmiştir. Burada şikâyetlerin çözümü için sadece mahkemelerin değil, özel organların da söz sahibi olması teşvik edilmiştir. Ayrıca, kamu yönetimine yönelik şikâyetlerle ilgili değişimlerin sonucu olarak, çeşitli kamu hizmetleri aracı kurulmuştur. Örneğin, 2002’de, Ekonomi, Finans ve Sanayi Bakanlığı Arabuluculuğu (Fr.Médiateur du ministère de l’Economie, des Finances et de

³⁵ Özbek, “Avrupa Konseyince Adalet Hizmetlerinin Artırılması İçin Öngörülen Tedbirler”, s. 238.

³⁶ Erdinç Yılmaz, “Fransız İdari Yargı Uyuşmazlıklarında Alternatif Çözüm Yolları”, *Yurt Dışı Ziyaret Raporu*, Fransa, 2016, s. 30.

³⁷ Cem Özcan, *Fransız Hukukunda Aile Arabuluculuğu*, 2017, <http://www.adb.adalet.gov.tr/frarb.pdf>, s. 385. (18.11.19).

l'Industrie) söz konusu kamu hizmetleri aracına örnek olarak verilebilir³⁸. Buna ek olarak, 5 Nisan 2004'te kamu hizmetleri aracılığı tüzüğü, kamu hizmetlerinden sorumlu yönetim, işletmeler, kurumlar ve arabulucular tarafından imzalanmıştır. Bu tüzük, ADR'de arabuluculuğun gerekliliğine dikkat çekmiştir. Ardından, Milli Eğitim ve Yüksek Öğretim Arabulucusunun 2008 yılı yıllık raporu, arabuluculuğun halk eğitimi alanında da uygulandığını belgelenmiştir³⁹.

AB'nin 2008/52 sayılı direktifinde yer alan anlaşmalı ve mahkeme içi arabuluculuk uygulamalarına ek, Fransa'da gönüllü arabuluculuk sistemi de mevcuttur. Bu yöntemde, küçük uyuşmazlıklarda mahkemeler tarafları arabuluculuğa yönlendirebilmektedir. 2011'de kabul edilen direktif doğrultusunda ise, Fransa'da arabuluculuğu esnek sistem olarak düzenleyerek uyuşmazlıkları anlaşma ile sonlandırmaya önem verilmiştir⁴⁰.

ADR, Fransa'da daha çok iş hukuku ve aile hukuku alanında etkili bir yöntem olmasına rağmen, tüketici hukuku alanında da uygulanmıştır. Bu kapsamda AB'nin 2013 yılında yayınladığı tüketici hukukuyla ilgili direktifi örnek verilebilir. Söz konusu direktifte, inşaat işleri, küçük esnaf faaliyetleri arabuluculuğa dâhil edilmiştir⁴¹.

Fransa'da, sigortaya ilişkin şikâyetlerde uygulanan ADR yöntemlerine bakıldığında, Tüketiciler Birliği ile Milli Sigorta Konseyi Danışma Komisyonunca arabuluculuk metni hazırlanmıştır. Böylece, sigorta şirketleri ADR hizmetleri sunma hakkına sahip olmuşlardır. Ayrıca, Fransa Sigorta Şirketleri Federasyonu (FFSA)⁴², tüketici şikâyetlerinin daha hızlı çözümünün federasyon üyesi şirketlerce sağlanması için arabuluculuk sistemi kurulmuştur⁴³.

³⁸ Salvija Kavalnė, Ieva Saudargaitė “ Mediation in Disputes Between Public Authorities and Private Parties: Comparative Aspects ”, *Jurisprudence*, 2011, s. 254.

³⁹ Kavalnė, Saudargaitė, a.g.m., s. 255.

⁴⁰ Yılmaz, a.g.r., s. 31.

⁴¹ Yılmaz, a.g.r., s. 32.

⁴² Gönüllülük esasına dayanan FFSA'da, arabuluculuk sisteminin finansmanı da FFSA tarafından sağlanmakta ve tüketiciler yapmış oldukları şikâyet başvuruları için belirli bir miktar ödememektedir. Arabuluculuğa başvuru için belirli uyuşmazlık sınırı olmamakta ve başvurunun yapılması için sigorta şirketine başvuru lazımdır. Şikâyetlerin çözülememesi halinde, arabulucunun vermiş olduğu kararlar bağlayıcı olmayıp tarafların uyuşmazlığı mahkemeye intikal etme hakları saklı kalmaktadır. *Oksay, Ceylantepe, ss. 68-69*. Türk Hukukundaki 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu “Tahkim” başlıklı 8.bölümde, sigorta sözleşmesinden kaynaklanan uyuşmazlıklar için Sigorta Tahkim Komisyonu oluşturulması ifade edilmiştir. FFSA'dan farklı olarak, söz konusu

Uyuşmazlığın arabuluculuk ile çözülemediği durumlarda tahkim yolunun açık olduğu Fransa’da, arabuluculuk yönteminin davaya alternatif bir yol olduğunu söylemek mümkündür. Bu yüzden, arabuluculuğun yaygın hale gelmesi için teşvik edilmektedir⁴⁴.

2. Almanya’da ADR

1949 Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası’na göre, “Almanya Federal Cumhuriyeti, demokratik ve sosyal bir federal devlettir.” Siyasi iktidarı sınırlandırıcı işleve sahip federalizm, demokratik düzenin tamamlayıcı unsuru olarak kabul edilir ve bu kapsamda, hukuk devleti ilkesine sahip devletin kontrol altında tutulmasının uygulanabileceği düşünülür. Ayrıca, söz konusu ilkenin korunması amacıyla ortaya çıkan güçler ayrılığı ilkesi de etkin bir şekilde uygulanabilmektedir⁴⁵.

Yargı yetkisinin federe devlete ait olduğu Almanya’da, Federal Anayasa Mahkemesi, federal mahkeme ve federe devlete ait mahkemeler görevlidir ve mahkemelerin yargılama faaliyetlerinin sınırları da federal hukuk kuralları tarafından belirlenmiştir⁴⁶. Bu duruma ek, Almanya’da yürütme, yargı organları yasalara ve hukuk kurallarına bağlıdır ve hukukun önemli bir bölümü yazılı hukuk kurallarından oluşmaktadır⁴⁷. Bu bağlamda Almanya’nın, bir Kıta Avrupası hukuk sistemine sahip ülke olduğunu söylemek mümkündür. Uyuşmazlıkların çözümü konusunda pratik yollar sunan ADR, birçok batılı ülke tarafından tercih edilmiştir. Anglo- Amerikan temelli bir sistem olan ADR, ilk olarak ABD’de uygulandıktan sonra Kara Avrupası devletlerinde de uygulanmıştır⁴⁸. Bu

komisyona başvurular, belirli bir ücret ödemektedir. Ayrıca, komisyon kararlarının kesinliği ise uyuşmazlığın sınırına bağlı olarak değişmektedir. Kanunun ilgili maddesine göre, beş bin Türk Lirası altındaki uyuşmazlıklar hakkında verilmiş olan hakem kararları bağlayıcı niteliktedir.

⁴³ Oksay, Ceylantepe, a.g.e., s. 68.

⁴⁴ Özbek, “Avrupa Konseyince Adalet Hizmetlerinin Artırılması İçin Öngörülen Tedbirler”, s. 247.

⁴⁵ Tahir Muratoğlu, “Almanya Federal Cumhuriyeti’nde Devlet Yapılanması”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 2 (2014), s.s. 300-301.

⁴⁶ Muratoğlu, a.g.m., s. 336.

⁴⁷ İsmail Can, “Almanya’da Devletin Yapısı ve Vergi Sisteminin Anayasal Temelleri”, *Maliye Dergisi*, S. 145 (2004), s.s. 3-4, 21.

⁴⁸ Abdurrahman Kavasoğlu, “Alman Usul Hukukunda Uyuşmazlıkların Mahkeme Dışı Çözüm Yolları ve Mediation”, *İÜHFD*, S. 2 (2010), s. 197.

bağlamda, Almanya’da uyuşmazlıkların yargıya alternatif yöntemlerle çözümüne oldukça ilgi gösterilmiştir⁴⁹.

Almanya’da ADR uygulamaları 1950 Alman Medeni Usul Kanunu (ZPO) ile gündeme gelmiştir. 2000 yılında ise Medeni Usul Kanununun Yürürlüğüne İlişkin Kanun (EGZPO) ile zorunlu arabuluculuk uygulaması getirilmiştir. Belirli miktarın altındaki uyuşmazlıklarda, “Tüketici Uyuşmazlıklarına İlişkin Kanun” ile mahkeme dışı arabuluculuk sistemi de getirilmiştir⁵⁰. ADR ile ilgili bir diğer düzenleme olan, Alman Medeni Usul Kanunu’na (ZPO) göre hâkim, taraflara uyuşmazlık çözümü hakkında mahkemeye alternatif yolları tavsiye etme hakkına sahiptir. EGZPO’dan farklı olarak dostane yolları zorunlu değil, taraf iradelerine bağlı kılmasıdır⁵¹.

Barışçıl çözüm yollarının Almanya’da yaygın hale gelmeye başlamasıyla arabuluculuk için özel eğitim merkezleri kurulmuştur. Böylece sayıları artan arabulucular meydana gelmiş olup birçok alanda özellikle de ticari alanlarda tercih edilen bir yol haline gelmiştir. Söz konusu çözüm yolu, 1996’da Ekonomi ve İş Dünyasında Alman Arabuluculuk Birliği (BMWA- Bundesverband Mediation in Wirtschaft und Arbeitswelt) tarafından desteklenmiştir. 2000 yılında yürürlüğe giren Alman Medeni Usul Kanunu’nun Uygulanması Hakkında Kanun (EGZPO) ile arabuluculuğun uygulama alanı daraltılmıştır. Bu kanuna göre, taraflar belirli durumlarda mahkemeye gitmeden önce ADR yollarına gitmek zorundadır⁵². Bu çerçevede, Almanya’da ADR yöntemlerinden olan arabuluculuk mahkemelerce önerilen bir yöntemdir. İş hukuku alanındaki uyuşmazlıklarda dava konusu uygunsa Alman Medeni Usul Hukuku’na göre hâkimce önerilebilen bir yoldur⁵³.

Uzun zamandır, uyuşmazlıkların çözümünde üçüncü kişi yardımı geleneğinin sürdürüldüğü Almanya’da, söz konusu gelenek “Schlichtung” olarak

⁴⁹ Kavasoglu, a.g.m., s. 200.

⁵⁰ Muammer Erol, *Türk Hukukunda Arabuluculuk ve Teşkilatlanması*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s.s. 36-37.

⁵¹ Bayraktar, a.g.m., s. 156.

⁵² Muratcan Bayraktar, “Alman ve Türk Hukuk Sistemlerinde Arabuluculuk Düzenlemelerine Genel Bakış”, *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 89, S. 4 (2015), s.s. 153-154.

⁵³ Resul Kurt, “İş Yargısında Arabuluculuk”, *TBB Dergisi*, S. 135 (2018), <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2018-135-1762>, s. 419. (30.11.19).

adlandırılır. Schlichtung, üçüncü kişi rolü, tavsiye verme, öneride bulunma şeklinde tanımlanmıştır. Arabuluculukta taraflar hedeflerini tanımlar ve uyuşmazlık çözümünden sorumludur.

İlk arabuluculuk uygulaması, 1980'lerin başında genellikle boşanma ve mağdur- fail arabuluculuğu şeklinde başlamıştır. Ardından ilerleyen yıllarda yapılan çeşitli düzenlemelerle arabuluculuk uygulamaları artmıştır.

Almanya'da üç büyük arabuluculuk organı bulunmaktadır. Bunları, Aile Arabuluculuk Federal Derneği, İş ve İş yeri Arabuluculuk Federal Derneği ve Arabuluculuk Federal Derneği olarak sıralamak mümkündür. Bu bağlamda, arabuluculuğun, aile arabuluculuğu, onarıcı adalet, örgütsel çatışma yönetimi alanlarında uygulandığı söylenebilir. Bunlara ek olarak Almanya'da, sigorta uyuşmazlıklarının çözümünde de ADR uygulamaları kullanılmaktadır. Bu çerçevede, Sigorta Ombudsman Ofisi, sigorta alanlarına ilişkin şikâyetlerin çözümüne yardımcı olmaktadır⁵⁴.

Bu genel açıklamalar sonrası Almanya'da alternatif çözüm yollarını incelemekte fayda vardır. Bu yollar, tahkim yargılaması, avukat arabuluculuğu, mediation şeklinde sıralanabilir.

1 Ocak 1998'de yürürlüğe giren Alman kanunu tahkimi düzenlemiştir. Alman Medeni Usul Kanunu (ZPO) 'nun onuncu kitabında tahkim yerini almıştır. UNCITRAL (United Nations Commission on International Trade Law) adlı model kanunu Alman Hukukuna geçirilmiştir. Söz konusu model kanunun BM'ye üye devletlerce benimsenmesi tavsiye edilmiştir. Bu kapsamda UNCITRAL Model Kanunu tahkim standartlarını yansıtmıştır⁵⁵. Söz konusu model kanun, tahkim kurallarının daha anlaşılır olmasını amaçlamıştır. Buna ek olarak, geleneksel yargı yoluyla kıyaslandığında birçok avantajı mevcuttur. Uyuşmazlıkları hızlı ve düşük maliyetle çözmesi, uluslararası ilişkilere önem vermesi gibi avantajları sebebiyle oldukça tercih edilmiştir⁵⁶.

⁵⁴ Oksay, Ceylantepe, a.g.e., s. 70.

⁵⁵ Gino Lörcher, "Yeni Alman Tahkim Kanunu", çev. İbrahim Özbay, Zekeriyya Arı, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.9, S. 4 (2001), s. 29.

⁵⁶ Lörcher, a.g.m., s. 31.

Tahkimde, resmi yargılama mekanizmalarındaki gibi yargılama yapılmaktadır. Burada, hakem heyeti yargılama yaparak karar verir⁵⁷. Taraflar veya avukatlarının kendi aralarında yapacakları anlaşmayla uyuşmazlığın alternatif yollarla çözülmesi de mümkündür. Avukat arabuluculuğu olarak adlandırılan bu yola, Alman hukukunda özel bir düzenlemeye tabidir⁵⁸.

3. Belçika’da ADR

ADR uygulamaları Belçika kamu hukukunda giderek artış göstermektedir. Belçika idare hukukunda genel ve tekdüze bir ADR anlayışı yer almamıştır. Bu bağlamda giderek artış göstermesine rağmen hukuk doktrininde az yer aldığı söylenebilir⁵⁹.

Belçika’nın idari davalarda arabuluculuk uygulaması uzun süredir devam etmektedir. Belçika’daki arabuluculuk kurumu hem kamuda hem özel sektörde yer almaktadır. Söz konusu kurumların görevleri, uyuşmazlıklara mahkeme dışı çözüm aramak, bilgi verip önerilerde bulunmaktır. 22 Mart 1995 yasasının ardından kurulan iki federal arabulucu ile federal idari makamların işleyişine göre şikâyetlerin incelenmesi, idari makamların işleyişine ilişkin tavsiye ve raporlar oluşturulmaya başlanmıştır. Söz konusu yasa, idari konularla ilgili arabuluculuğa iyi bir örnektir⁶⁰. Bu yasa, aynı zamanda idari konularla ilgilenen herkesin hakkını da içeriyordu. İdari makamların eylemlerine veya işleyişlerine tabi olan arabuluculara yazılı veya sözlü bir talepte bulunacak kişilerin; arabulucuya hitap etmeden önce, idare ile temasa geçilmesi gerekiyordu. Arabulucunun müdahalesinden sonra, uyuşmazlık konusunun uygun şekilde temellenmesi durumunda, tartışmalı idari kanunun tamamen veya kısmen düzeltilmesi yapılabilir. Ayrıca yasaya göre, anlaşmazlığın mahkemede karara bağlanması ya da idari olarak analiz edilmesi durumunda şikâyetin incelenmesinin askıya alındığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, arabulucular, sahip olduğu idari kararlar ilgili bir şikâyeti inceleme hakkına sahiptir. Göreceli uygulamaya ilişkin yasal

⁵⁷ Kavasoglu, a.g.m., s. 203.

⁵⁸ Kavasoglu, a.g.m., s. 205.

⁵⁹ Pieter Goes, “Legal Framework relating to Alternative Dispute Resolution in Belgian Public Law”, *Mednarodna Revija za Javno Upravo, Ljubljana*, Vol. 12, Iss. 2/3 (2014), s. 148.

⁶⁰ Kavalné, Saudargaitė, a.g.m., s.s. 259-260.

dayanağı ve verileri kısaca gözden geçirdikten sonra, Les Médiateurs Fédéraux Enstitüsünün idari meselelerle ilgili arabuluculuk için iyi bir örnek olduğu sonucuna varılmıştır. Net tarafsızlığı, yansıtan söz konusu enstitünün diğer kurumlardan bağımsız olması ve özel partiler ile idare arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar alanındaki sonuçları, başka türden arabuluculuk uygulamalarının seçiminde de bir etkiye sahip olmuştur⁶¹.Belçika'da mahkemeye dayalı arabuluculuk uygulamasına ilişkin özel ve kapsamlı bir resmi veri bulunmamakta ve idari alanda arabuluculuk uygulamalarının yetersiz olduğu sonucuna varılmaktadır.

Belçika'da idari konulardaki arabuluculuk haricinde, aile arabuluculuğu, Şubat 2001'de yürürlüğe giren kanunla sunulmuşsa da söz konusu kanun 2005'te Arabuluculuk Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle kalkmıştır. Bu kanun arabuluculuğu ikiye ayırmıştır. Bunlar, gönüllü arabuluculuk ve mahkeme bağlantılı arabuluculuktur. Gönüllü arabuluculukta, usul kuralları mevcut değilken; mahkeme bağlantılıda yargılama kuralları çerçevesinde arabuluculuk faaliyeti yürütülür⁶².

Belçika'da, arabulucuları onaylayan merci, Belçika Federal Arabuluculuk Genel Komisyonu'dur. Bu komisyonda, arabuluculuk faaliyetleri; aile arabuluculuğu, sosyal arabuluculuk, medeni ve ticari uyuşmazlıklarda arabuluculuk şeklinde kategorilere ayrılarak faaliyetler sürdürülmektedir⁶³.

4. İspanya'da ADR

İspanya'da yargıya alternatif yolların kökeni İspanya kralının 1263'te yayınladığı Siete Partides kurallarıdır. Kral, bu kurallarda tahkim kullanımını öngörmüş ve taraflar arasında bağlayıcı olduğunu belirtmiştir⁶⁴.

İspanya'da ADR, iş hukuku alanında çok sık kullanılmıştır. Bu alanda çıkan uyuşmazlıklarda arabuluculuk, mahkeme katımlı arabuluculuk en geniş şekilde uygulanmaktadır⁶⁵.

⁶¹ Kavalné, Saudargaitė, a.g.m., s. 260.

⁶² Türkiye Barolar Birliği, “*Dünyada Arabuluculuk Uygulamaları Konferansı*”, Ankara, 2016, s. 21.

⁶³ Hikmet Bilgin, “Kıta Avrupası Hukuk Sistemlerinde Arabuluculuk”, *Hukuk Gündemi*, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2009-2/1.pdf>, s. 15. (20.11.19).

⁶⁴ Burç, a.g.t., s. 32.

İspanyol hukuk tarihinin uzun süredir devam eden varlığına rağmen, tahkim, sosyal alanda çok az rol oynamıştır. Bu sebeple, tarihsel olarak bakıldığında, tahkim insanların uyuşmazlıklarını çözmek için kullandıkları bir yöntem olmamıştır. Bu durumu çeşitli sebeplere dayandırmak mümkündür. Bu sebepler, yüzyıllardır var olan az gelişmişlik ve sosyal dışlanmışlık, ülkenin siyasi istikrarsızlığı, hükümetin tahkimi mahkemelerin yargı gücünü düşüren, tarafların özgür iradelerini yüksek tutan bir yöntem olarak görmesi ve bu yola duydukları güvensizlik şeklinde sıralanabilir⁶⁶.

İspanya’da uyuşmazlıklar mahkemeye taşınmadan önce, tarafların önünde iki seçenek bulunur. Taraflar aralarında anlaşabileceği gibi, arabulucuya da başvurabilir. Önerilen ilk yol uzlaşmadır. Ancak bu yolun başarısız olması durumunda uyuşmazlık hâkime intikal eder. Hâkim uzlaştırma ve arabuluculuk yöntemlerinin iç içe olduğu bir yöntem kullanarak uyuşmazlığı ortadan kaldırmaya çalışır. Önceleri aile hukukuna ilişkin uygulanan dostane çözüm yolları giderek artış göstermektedir. Bu çerçevede, “Uyuşmazlıkların Mahkeme Dışı Çözüm Genelgesi” düzenlemesi ile “Konfederasyonlar Arası Uzlaştırma ve Tahkim Hizmeti” kurulmuştur ve uyuşmazlıkların çözümünde önemli işlevi bulunmaktadır⁶⁷.

5. Hollanda’da ADR

Hollanda’da arabuluculuğun ilk resmi adımı niteliğinde olabilecek, Hollanda Bilimsel Araştırma ve Belgeleme Merkezi, 1999’da bir çalışma başlatmıştır. Bu çalışma sonucu 2003 yılında Arabuluculuk İçin İmkân Raporu yayınlanmıştır. Söz konusu rapor sonucu, tüm mahkemeler uygun buldukları davaları arabuluculuğa yönlendirme imkânına sahip olmuştur⁶⁸.

Uyuşmazlık çözümünde yargıya alternatif yolları ifade eden ADR, iş hukuku, ticaret hukuku, medeni hukuk alanında şekillenmiştir denebilir. Vergi

⁶⁵ Burç, a.g.t., s. 33.

⁶⁶ Carlos aurelio Esplugues, Silvia Barona-Vilar, “Arbitration and Mediation in Spain”, https://www.researchgate.net/publication/228135757_Arbitration_and_Mediation_in_Spain, s. 2. (20.11.19).

⁶⁷ Burç, a.g.t., s. 33.

⁶⁸ Muammer Erol, *Türk Hukukunda Arabuluculuk ve Teşkilatlanması*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 44.

hukuku alanında geniş bir uygulama alanı olmamasına rağmen çeşitli ülke hukuk sistemi içinde yer almıştır⁶⁹. Hollanda’da, 2004’te Hollanda Gelir İdaresi tarafından vergi uyuşmazlıklarında arabuluculuğun etkinliği ve uygunluğunu değerlendirmek için bir proje başlatılmıştır. Ardından, gelir idaresi vergi uyuşmazlıklarının çözümü için arabuluculuk uygulamasını resmi olarak teklif etmiştir. 2007 yılından itibaren ise, ilk derece mahkemeleri, vergi uyuşmazlıkları bakımından taraflara arabuluculuk seçeneğini de sunmuştur. 2007’de vergi uyuşmazlıklarında özel görevli arabuluculuk kurumu oluşturulmuştur. Hollanda’da arabuluculuk faaliyeti iki ayrı aşamada yerine getirilir. İlk aşamada, mükellefin idare kararına karşı itiraz başvurusunda bulunması, ikinci aşama ise, söz konusu başvurunun idarece kabul edilmemesi halinde idare kararına karşı vergi mahkemelerine başvuru yapılması durumudur. Özetle, arabuluculuk Hollanda’da vergi uyuşmazlıklarında çok sık uygulanmıştır⁷⁰.

Hollanda’da tüketici uyuşmazlıklarında da alternatif yollar uzun zamandır kullanılmaktadır. Örneğin, “Tüketici Birliği” adlı kurum, tüketici uyuşmazlıklarında arabuluculuk hizmeti vermiştir. Ayrıca, bankacılık, sigortacılık alanında doğan uyuşmazlıklarda da özel ombudsmanlar arabuluculuk faaliyeti yapmaktadır⁷¹. Bağımsız olan söz konusu özel ombudsmanlar, yapmış oldukları arabuluculuk faaliyetlerinde bağlayıcı kararlar vermemektedir⁷².

Arbulucuların hâkim ve hakem gibi kararlar verme yetkilerinin olmadığı Hollanda’da üçüncü kişi taraflara sadece süreç içinde yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, ADR’nin gelişiminde tarafların uyuşmazlıkların çözümünde arabuluculuk faaliyetine başvurunun, uyuşmazlık sürecinde faydalı olduğu belirtilmiştir. Hâkim ve avukatlar bu sisteme karşı tepki göstermiş olsa da, zaman ve para tasarrufu sağlaması, taraflara tatmin edici çözümler sunması gibi unsurları sebebiyle arabuluculuğun, zaman içinde ön plana çıktığı söylenebilir⁷³.

⁶⁹ Mine Biniş, “Vergi Uyuşmazlıklarında Alternatif Çözüm Yolları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 2 (2013), s. 22.

⁷⁰ Biniş, a.g.m., s. 24.

⁷¹ Alper Uyumaz, “Tüketici Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 20, S. 1 (2012), s.s. 115-116.

⁷² Özbek, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, s. 969.

⁷³ Erol, a.g.t., s. 44.

6. Avusturya’da ADR

Arbuluculukla 1985 yılında tanışan Avusturya, 1994 yılında aile hukukunda boşanmayla ilgili uyuşmazlıklarda uygulamalar başlatmıştır. 1998’de, Avukatlık Kanunu’nda arbuluculuk kurumu bir meslek olarak kabul edilmiştir. Arbuluculukla ilgili en önemli ve arbuluculuğun temeli olarak sayılabilecek düzenleme, 2004 tarihli Avusturya Hukuk Uyuşmazlıklarında Arbuluculuğa İlişkin Federal Kanun’dur⁷⁴. 1 Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe girmiş federal kanun, Avusturya’da arbuluculuk kurumuyla ilgili düzenlemeler yapmıştır ve söz konusu kanuna göre, arbuluculuk kurumu tamamen isteğe bağlıdır⁷⁵.

Medeni Hukuk alanında yürürlüğe girmiş federal kanun, etkin bir arbuluculuğun nasıl olması ile ilgili düzenlemeler yaparak, arbuluculuğu, güvene dayalı, bir veya birden fazla arbulucu tarafından yürütülen bir yol olarak tanımlamıştır. Bu tanıma ek, Avusturya Hukuku’nda, tarafların imzaladıkları arbuluculuk anlaşmasının uygulanabilir bir nitelik kazanması için, mahkeme veya noter onayının lazım olduğu da ifade edilmiştir⁷⁶.

Arbuluculuğun, kamuda da güvenilirliğinin, etkinliğinin artırılması düşüncesinin mevcut olduğu Avusturya’da, arbuluculuk faaliyetinin kapsamı, özel hukuk meseleleri ve hukuk mahkemelerinin çözmeye yetkili olduğu uyuşmazlıklar şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca, Avusturya’da arbuluculuk faaliyetlerinde Adalet Bakanı’na danışmanlık yapmak için Arbuluculuk Kurulu oluşturulmuştur. Bu bağlamda, Adalet Bakanı’nın arbuluculuk faaliyetleriyle bizzat ilgilenmeyip görevi danışmanları aracılığıyla yürüttüğü söylenebilir⁷⁷.

Arbuluculuğun gelişimi konusunda net bir bilginin olmadığı Avusturya’da, arbuluculuk faaliyeti, avukatlar ve diğer uzmanlar tarafından yürütülebilen bir çözüm tekniği olarak kabul edilir. Buna ilave olarak, birçok avukat birer arbulucu olarak eğitilir ve avukatlar levhalarında Kayıtlı Arbulucu deyimini kullanırlar ve fazla sayıda arbulucu mevcuttur. Ancak bu durum tüm

⁷⁴ Elif Kısmet Kekeç ve Çiğdem Yazıcı Tıktık, <http://www.adb.adalet.gov.tr/PDF/hukuk.pdf>, s. 9. (28.11.19).

⁷⁵ Bilgin, a.g.m., s. 17.

⁷⁶ Türkiye Barolar Birliği, “Dünyada Arbuluculuk Uygulamaları Konferansı”, Ankara, 2016, s. 59; Bilgin, a.g.m., s. 18..

⁷⁷ Türkiye Barolar Birliği, “Dünyada Arbuluculuk Uygulamaları Konferansı”, Ankara, 2016, s. 60.

avukatların bu alanda tecrübeli olduğu anlamına gelmemektedir. Özetle, Avusturya’da söz konusu arabuluculuk sistemi yargı yükünü hafifletmeye tam olarak yardımcı olamasa da, bu sistemin uygulamada artış gösterdiği görülmektedir denebilir⁷⁸.

7. Amerika Birleşik Devletleri’nde ADR

Amerika kıtasında alternatif yöntemlerin tarihsel kökleri oldukça eskilere dayanmaktadır. Bu konuya, 1768’de New York Ticaret Odası’nın (New York Chamber of Commerce) uyuşmazlıkların çözümü için tahkim yöntemini ticari uygulamalara dayanarak oluşturmaya başlaması örnek olarak verilebilir. Tahkimin federal hükümet düzeyinde uygulanması ise “1888 Yasası” (The Act of 1888) ile olmuştur. Söz konusu yasa ile demiryolları idaresi ile demiryolu birlikleri arasındaki uyuşmazlıkları çözmek için gönüllü tahkim kuruları oluşturulmuştur⁷⁹.

Adı geçen düzenlemelerin ardından, arabuluculuk kurumunu düzenleyen Erdman Yasası (Erdman Act) kabul edilmiştir. 1913 yılında ise, Newlands Yasası (The Newlands Act) ile “Arabuluculuk ve Uzlaşma Kurulları” kurulmuştur. ABD’de ADR’ye ilişkin bir diğer düzenleme ise, 1925’de yürürlüğe giren “Federal Tahkim Yasası” (Federal Arbitration Act) dır. Yasa, ticaret alanında alternatif uyuşmazlık çözüm yollarını düzenleyen ilk düzenlemedir. Bu yasanın ardından, 1937’de Federal Medeni Usul Yasası yürürlüğe girmiştir. Söz konusu yasa, hâkimleri, federal hukuk davalarında çözüm üretici konferanslar yürütmekle yetkilendirmiştir. 1946 yılında yürürlüğe giren “İdari Usul Yasası” (Administrative Procedure Act) ile uyuşmazlıkların federal mahkemelere gidilmeden idari aşamada çözülmenin yolu açılmıştır⁸⁰.

ADR’nin ABD’de kurumsal hale bürünmesi ise 1960’lı yıllarda olmuştur. Bu kapsamda 1976 tarihli Pound Konferansı dönüm noktasıdır denebilir. Adı geçen konferansta, Amerikan yargı sisteminin uzunluğu ve masrafları gibi sorunlar dile getirilerek, mahkemelerin, belli türdeki davaların uygun bir çözüm

⁷⁸ Türkiye Barolar Birliği, “Dünyada Arabuluculuk Uygulamaları Konferansı”, Ankara, 2016, s. 65.

⁷⁹ Nilay Arat, *Türk İdare Hukuku’nda Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 6.

⁸⁰ Arat, a.g.t., s. 6.

usulüyle yönetecek uyuşmazlık çözüm merkezleri haline dönüştürülmesi fikri kabul edilmiştir⁸¹.

Adı geçen düzenlemeler genellikle medeni ve ticari uyuşmazlıklara ilişkin olsa da, ADR, ABD’de vergi uyuşmazlıklarında da oldukça sık uygulanmaktadır. Örneğin, ABD’de müzakere, vergi uyuşmazlıklarının çözümünde Temyiz Ofisi tarafından kullanılan temel yöntem olarak kullanılmaktadır⁸². Ayrıca, vergi uyuşmazlıklarının çözümünde alternatif yollara önem veren ABD, vergi uyuşmazlığının niteliğine, kapsamına göre çeşitli arabuluculuk programları da geliştirmiştir⁸³.

Bahsi geçen yasal düzenleme örneklerinden de anlaşılacağı üzere, ABD’de ADR’ye yönelik çalışmalar oldukça geniş çaplıdır. Ayrıca, ADR’nin gelişimine yönelik mevzuata paralel kurumların oluşmaya başlamasıyla ADR’nin uygulanabilirliği de sağlanmaya çalışılmaktadır.

⁸¹Resul Kurt, “İş Yargısında Arabuluculuk”, *TBB Dergisi*, S. 135 (2018), <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2018-135-1762> , s. 417. (13.07.20).

⁸² Erdem, a.g.e., s. 224.

⁸³ Erdem, a.g.e., s.s. 232-234.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ ÇÖZÜM YOLLARI ve ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ

I. VERGİ UYUŞMAZLIĞI KAVRAMI

Vergi, devletin, başta ekonomik ve sosyal hayat olmak üzere, en etkin kullandığı bir araçtır. Söz konusu bu aracın alacaklısı konumundaki devlet ile borçlusu konumundaki bireyler arasında zaman zaman birtakım anlaşmazlıklar yaşayabilmektedir. En genel ifadeyle, vergi uyuşmazlığı şeklinde tanımlanabilen bu durum, vergi mevzuatı, miktarı ya da cezasıyla ilgili olabilmektedir.

Vergi idaresi ile mükellefler arasında bir dizi aşamadan geçerek işleyen vergilendirme süreci karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşık yapıda mükellef ile idare birtakım fikir ayrılıkları yaşayabilmektedir. Meydana gelen fikir ayrılıkları, vergi idaresi ile mükellef, mükelleflerin kanuni temsilcileri, vergi sorumluları gibi taraflar arasında vergilemeye ilişkin oluşan anlaşmazlıklardır¹.

Kamu hukuku temelli olan vergileme sürecinde ve süreçte yer alan taraflar arasında irade ve konum itibarıyla asimetrik durum mevcuttur. Kamu gücünün üstünlüğü karşısında bireyler kendilerini baskı altında hissetmektedir. Ayrıca, vergi ilişkisinde zorlamanın olması da göz önünde bulundurulduğunda menfaat ve hak çatışmalarının ortaya çıkması da kaçınılmaz olmaktadır².

Karmaşık süreçler bütünü şeklinde ifade edilebilecek vergilendirme işlemlerinde uyuşmazlıkların çıkması olağandır. Devlet, mal ve hizmet üretmek amacıyla azami miktarda kaynak temin etmeye çalışırken, bireyler ise mümkün olduğunca az vergi vermeye ya da hiç vermemeye çalışır. Ayrıca, vergi

¹ Baki Yegen, “Vergi Uyuşmazlıklarının İdari ve Adli Yargı Kapsamında Çözüm Süreçleri ve Önerileri”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, s.s. 131-132.

² Erdem, a.g.e., s. 241.

kanunlarının karmaşıklığı, sıkça değişmesi gibi birtakım durumlar anlaşmazlıklara sebebiyet vererek vergi uyuşmazlığını kaçınılmaz kılmaktadır³.

A. VERGİ UYUŞMAZLIĞI TANIMI

Vergi uyuşmazlığı, vergi idaresi ile mükellef, vergi sorumlusu veya ceza muhatabı gibi taraflar arasında meydana gelen vergileme sürecine ilişkin ortaya çıkan anlaşmazlık şeklinde tanımlanmaktadır⁴. Dar anlamda vergi uyuşmazlığı şeklinde ifade edilebilen bu tanım karşısında, devletin vergi ilişkisi ve vergi hukukuna ilişkin tüm eylem ve işlemlerini bünyesine alan bir durum olarak, geniş anlamda vergi uyuşmazlığı karşımıza çıkmaktadır⁵.

Temelinde görüş ayrılıklarının olduğu vergi uyuşmazlıkları, mükellefler ve idare arasındaki hukuki durum olarak doğar ve çözüm yöntemleri kullanılarak sona erene kadar devam eder⁶. Söz konusu hukuki durumda, vergi idareleri ile mükellefler kendi görüşlerinin doğruluğu üzerinde ısrar ederek anlaşmazlık süreci içine girerler. Bu çerçevede vergi uyuşmazlığının da genel olarak, vergi borçlusu konumundaki mükellef ile vergi alacaklısı konumundaki idare arasında, vergiyi doğuran olay, mükellefiyet, vergilendirme süreci, ceza kesme veya tahsil işlemlerine bağlı olarak meydana gelen görüş ayrılıklarından meydana geldiği söylenebilir⁷. Genel açıklamalar ışığında ifade edilmeye çalışılan vergi uyuşmazlığı kavramını toparlamak gerekirse, vergi mükellefleri ile idare arasında vergilendirme işlem veya uygulamaları sonucu ortaya çıkan görüş farklılıkları sebebiyle ortaya çıkan anlaşmazlık şeklinde ifade edilebilir⁸.

Kamu yararının gözetildiği vergi hukukunda birden fazla faktöre dayandırılarak açıklanmaya çalışılan vergi uyuşmazlıkları hem bireyler hem de vergi idaresi açısından yıpratıcı ve zor bir süreçtir. Bu bağlamda uyuşmazlıkların en kısa sürede çözümü sağlanmalı, devlet alacağını kısa sürede tahsil edebilmeli, mükellefler ise vergi ödeme bilinciyle ödevlerini yerine getirirken kendilerini

³ Yusuf Ziya Taşkan, “ Vergi Uyuşmazlıklarında Çözüm Yöntemlerinin Alternatif Değeri”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 221 (2007), s. 131.

⁴ Yüce, a.g.e., s. 81.

⁵ Erdem, a.g.e., s. 244.

⁶ Yüce, a.g.e., s. 82.

⁷ Kızılot, a.g.e., s. 52.

⁸ Doğan Şenyüz, Mehmet Yüce, Adnan Gerçek, *Vergi Hukuku*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2016, s. 257.

baskı altında hissetmemelidir. Dolayısıyla, çözüm sürecinde, davaya gitmek yerine, mümkün olduğunca barışçıl yollara gidilmesi tarafların yararınadır. Bu kapsamda, çalışmamızın ilgili bölümlerinde önce vergi uyuşmazlıklarına sebep faktörler incelenip ardından çözüm yollarına değinilecektir.

B. VERGİ UYUŞMAZLIKLARINA SEBEP OLAN FAKTÖRLER

Tarh, tebliğ, tahakkuk, tahsil gibi vergilendirme sürecine veya kesilen cezalara ilişkin olabilen vergi uyuşmazlıklarının uygulamada, en sık karşılaşılan şekli denetim ve matrah farklılıklarına dayanan vergi uyuşmazlıklarıdır. Ayrıca, çıkar çatışmaları, vergi borcunun ödenmek istenmemesi, vergi bilincinin gelişmemesi, vergi uygulamalarında hataya düşülmesi gibi faktörler de uyuşmazlıkların ortaya çıkmasında rol oynayabilmektedir. Bu sorunlara ek, personel yetersizliği, vergi idaresinin keyfi davranışları gibi unsurlar da uyuşmazlıklara sebep olabilmektedir⁹. Bu açıklamalar altında vergi uyuşmazlıklarına sebep olan faktörleri, vergilendirme işleminin hukuka aykırılığı, vergi incelemeleri, hatalı vergi tarhı, matrahın düşük beyanı, verginin ödenmemesi şeklinde sıralanabilir.

1. Vergilendirme İşleminin Hukuka Aykırılığı

Vergilendirme işleminin hukuka aykırılığı, yetki, konu, şekil ve sebep yönlerinden hepsinin veya her birinin ayrı ayrı hukuka aykırı olmasıyla ortaya çıkabilmektedir. Bu durumları inceleyelim.

a. Vergilendirme İşleminin Yetki Yönünden Hukuka Aykırılığı

Anayasa ile kanunların idareye verdiği işlem yapabilme becerisi şeklinde ifade edilebilen yetki, bir idari işlemde, idarenin karar vermesi konusunda en önemli faktörü oluşturmaktadır. Bu bağlamda, vergi idaresi söz konusu yetkilerini

⁹ Elif Akkoç, *Türk Vergi Hukukunda Pişmanlık ve Islah*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s.s. 7-8.

kanunun izin verdiği sınırlar içinde kullanılmaktadır¹⁰. Bir diğer ifadeyle, idare kanuna uygun işlemlerde bulunurken bağlı yetkiyle donatılmıştır.

Vergi idaresinin yetkisi, konu, zaman, yer ve kişi olmak üzere dört grupta incelenmektedir. Yasalarda ifade edilmiş kararların hangi idari makamlarca alınabileceği, konu bakımından yetki şeklinde ifade edilirken, bu yetkinin kullanılabilmesi bir süreye bağlı olunması, zaman bakımından yetki şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca, vergi idaresinin konu bakımından yetkisini kullanabileceği coğrafi alanla sınırlı olması da yer bakımından yetkiyi belirtmektedir¹¹. Belirli konulara yönelik kararların idare adına açıklamaya veya hukuki işlemi yapmaya kimin yetkili olduğu ise kişi yönünden yetki olarak adlandırılmaktadır¹².

b. Vergilendirme İşleminin Konu Yönünden Hukuka Aykırılığı

Genellikle adlarını konularına göre alan vergilerin neyin üzerinden alınacağını tespiti oldukça önemli bir konudur. Bu bağlamda, vergilerin konusu yasalarda yer almalıdır. Aksi halde, vergileme işlemi hukuka uygun olamaz¹³. Açıkça hukuka aykırılıkların olduğu durumda, idarenin eylemleri konu yönünden de açıkça hukuka aykırı sayılmaktadır. Örneğin, gelir vergisinde gelirin elde edilmesiyle ortaya çıkan vergiyi doğuran olay yerine, harcamalar üzerinden verginin alınması durumunda vergilendirme işlemi açıkça konu yönünden hukuka aykırılık teşkil etmektedir¹⁴.

¹⁰ Zübeyde Özgür Anıl Akbalık, *Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Pişmanlık ve Islah Müessesesi ve Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 6.

¹¹ Kızılot, a.g.e., s. 53.

¹² Yüce, a.g.e., s. 119.

¹³ Akbalık, a.g.t., s. 7.

¹⁴ Kızılot, a.g.e., s. 54.

c. Vergilendirme İşleminin Şekil Yönünden Hukuka Aykırılığı

Vergilendirme sürecindeki şekil kuralları, usul kurallarını oluşturur ve hukuki güvenlikle birlikte vergi alacağını da güvence altına alır¹⁵. Vergilendirme işlemleri öncesi birtakım hazırlıkların yapılmasının yasalarca öngörülmüş olması ve bu hazırlıkların yasalara uygun yapılmaması ya da hiç yapılmamış olması halinde idari işlem şekil yönünden hukuka aykırı hale gelir¹⁶.

d. Vergilendirme İşleminin Sebep Yönünden Hukuka Aykırılığı

Sebep, idari işlemlerin gerçekleşmesine neden olan maddi ve hukuki sebep şeklinde ifade edilebilir. Hukuki sebep, yürürlükteki kanun maddelerini, maddi sebep ise, vergiyi doğuran olayı ifade etmektedir¹⁷. Vergilendirme işleminin sebep yönünden sakat olmaması için, hem vergiyi doğuran olay hem de hukuki durum kanun hükmüne uygun olmalıdır¹⁸.

2.Vergi İncelemeleri

Beyan sistemine dayanan vergi hukukunda, mükellef vergilendirmeye ilişkin bilgi ve belgeleri beyannameyle vergi dairesine bildirir ve vergi dairesi söz konusu beyannameye dayanarak tarhiyat yapar. Ancak mükellef, bazen beyan ödevini yerine getirmeyebilir, eksik yerine getirebilir ya da yükümlülüğünü etkileyen durumu gizleyebilir¹⁹. Bu çerçevede, VUK 134- 141. maddeleri vergi incelemesini ele alarak, amacının, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamak olduğunu belirtmiştir. Söz konusu incelemelerin sonucunda meydana gelen matrah farklarını mükelleflerin kabul etmemesi halinde uyumsuzluk hali meydana gelmektedir.

¹⁵ Akbalık, a.g.t., s. 7.

¹⁶ Kızılot, a.g.e., s. 55.

¹⁷ Akbalık, a.g.t., s. 7.

¹⁸ Vergiyi doğuran olayın, kanuna uygun olması, vergi hukukunda tipiklik şeklinde ifade edilir. Hukukta somut maddi olayın soyut hukuk kuralına uygun olması bir çeşit vergi kalıbıdır. Bu vergi kalıbı tipiklik şeklinde de ifade edilebilir ve tipiklik olmadan vergilendirme olmaz. Doğan Şenyüz, Mehmet Yüce, Adnan Gerçek, *Vergi Hukuku*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2016, s. 64.

¹⁹ Adil Nas, “Türk Vergi Hukukunda Vergi İncelemesi”, *AÜHFD*, 2012, s. 1308.

3.Hatalı Vergi Tarhı

Vergilerin haksız olarak eksik veya fazla alınması şeklinde ifade edilebilen vergi hataları, hesap ve vergilendirme hataları şeklinde iki grupta incelenebilir²⁰ . Hesap ve vergilendirme hataları, VUK'un ilgili 117. ve 118.maddelerinde ifade edilmiştir. İlgili maddelere göre, verginin mükerrer olması, eksik veya fazla hesaplanması, asıl vergi borçlusu yerine başka kişiden verginin ödenmesinin istenilmesi, verginin konusunda hataların mevcut olması gibi durumlar vergi hatalarına sebebiyet vermektedir. Söz konusu bu hatalar dolayısıyla haksız yere vergi tarh edilmekte ve bu bağlamda uyuşmazlıklar doğmaktadır.

Vergi hataları yanında uygulamada, vergi mükelleflerinin beyan etmiş olduğu matrah vergi dairesince düşük bulunabilir ve matrah düşüklüğü sebebiyle ek bir vergi talep edilebilir. Mükellef bu duruma direnç gösterebilir. Ayrıca, verginin ödenmemesi sebebiyle oluşan gecikme zammı, faizi gibi yaptırımlara mükelleflerin böyle bir borcunun olmadığına dair itiraz etmesi sonucunda da birtakım uyuşmazlıklar yaşanabilmektedir²¹.

II. VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ ÇÖZÜM YOLLARI

Çeşitli sebeplere bağlı olarak ortaya çıkabilen vergi uyuşmazlıklarını çözüme ulaştırmak gereklidir. Bu kapsamda hukuki düzenlemelerin yapılması, vergilemede istikrarlı bir yol haritasının uygulanması gibi önlemler alınmaktadır. Bu önlemlere rağmen, uyuşmazlıkların giderilememesi halinde çeşitli tedbirler veya yargı organları devreye girmektedir²² .

Vergi uyuşmazlıklarının yargıya intikal edilmeden çözülmesi idari çözüm yolları olarak ifade edilirken, uyuşmazlıkların idari aşamada çözülememesi veya doğrudan dava yoluna başvurulması hali yargısal çözüm yolları şeklinde ifade

²⁰ Şenyüz, Yüce, Gerçek, a.g.e., s. 264.

²¹ Kızılot, a.g.e., s.s. 59,61.

²² Kübra Bozdoğan, *Uzlaşma Özelinde Vergi Uyuşmazlıklarının İdari Çözüm Yollarının Türkiye ve Bazı Seçilmiş Ülkeler Açısından Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 12.

edilmektedir.²³. Türkiye’de mevcut çözüm yolları bu şekilde iken, bazı ülkelerde vergi uyuşmazlıklarının çözümünde ADR yöntemlerinden de yararlanılmaktadır.

A. VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ İDARİ AŞAMA ÇÖZÜMÜ

Vergi uyuşmazlıklarının yargısal yollara başvurulmadan taraflar yani mükellef ile idare arasında diyalog yoluyla da çözümlenmesi mümkündür. Barışçıl veya idari çözüm yolu şeklinde ifade edilebilen bu yollarda, uyuşmazlık yargı yoluna gitmeden çözüme ulaştırılmaktadır²⁴. Türk Vergi Hukukunda idari çözüm yolları olarak, uzlaşma, hataların düzeltilmesi esas alınmış olsa da, cezalarda indirim, pişmanlık ve ıslah kurumlarını da idari çözüm yollarından sayan görüşler mevcuttur²⁵. Bu bölümde idari çözüm yolları olarak, uzlaşma, hataların düzeltilmesi, cezalarda indirim, pişmanlık ve ıslah kurumlarına ek olarak Ombudsman, izaha davet yollarına da değinilmiş olup ilgili kurumların vergi uyuşmazlıklarında rolleri incelenecektir.

1. Uzlaşma

Uzlaşma, vergi borçlusunu durumundaki mükellef ile vergi alacaklısı idare arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklarda orta bir yol bulunması şeklinde ifade edilmektedir²⁶. Vergi Hukukunda söz konusu müessesenin amacı, mükellef ile idarenin bir anlaşmaya vararak, uyuşmazlığın yargıya gitmeden çözülmesidir. Ayrıca, zamandan tasarruf edilerek, yargı organlarının iş yükü de hafiflemektedir. Uzlaşma yoluyla mükelleflerin vergiye karşı direnci de kırılmaktadır²⁷.

VUK’un ek 1. maddesinde uzlaşmanın kapsamı belirtilmiştir. İlgili maddede, ikmalen, re’sen, idarece tarh edilen vergilerle, söz konusu bu vergilere ilişkin vergi ziyai cezalarının miktarlarına ilişkin konularda ya da vergi ziyai

²³ Yüce, a.g.e., s. 82.

²⁴ Mahmut Yardımcıoğlu, Mehmet Kütükçü, “ Vergi Uyuşmazlıklarında İdari ve Adli Çözüm Yolları, Kahramanmaraş Vergi Dairesi Başkanlığında Örnek Çalışma”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, S. 6 (2014), s. 4.

²⁵ Yusuf Karakoç, "Vergi Cezası Anlaşmazlıklarının Çözüm Yollarından Cezalarda İndirim Müessesesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16 (2014), s. 3641.

²⁶ Zekiye Nur Özkan Kerimoğlu, *Vergi Hukukunda Uzlaşma Sisteminin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 28.

²⁷ Ahmet Öztürk, *Vergi Uyuşmazlıklarında İdari Çözüm Yolları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 4.

cezalarının kanun hükümlerine yeterince etki edememesinden kaynaklanan durumlarda mükelleflerin uzlaşma haklarının mevcut olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, vergi ziyai cezasının yanılma kaynaklı olduğunun iddia edilmesi, vergi hataları ile vergi hataları dışındaki her türlü maddi hatanın olduğunun ileri sürülmesi veya yargı kararları ile idarenin uyuşmazlık konusunda görüş farklılıklarının olması sebebiyle de mükelleflerin uzlaşma hakları saklıdır.

Vergi hukukunda uzlaşma, vergiler salınmadan, cezalar kesilmeden önce mükelleflerin başvurabileceği tarhiyat öncesi uzlaşma ve vergiler salındıktan, cezalar kesildikten sonra başvuru yapabilecekleri tarhiyat sonrası uzlaşma olmak üzere iki adettir²⁸.

Vergi tarh edilmeden, ceza kesilmeden önce yapılan uzlaşmayı ifade eden tarhiyat öncesi uzlaşmada, vergi incelemesine dayanarak tarh edilecek vergi ve kesilecek cezalar hakkında, vergi tarh etmeden ve ceza kesilmeden önce mükellefler ile vergi idaresinin anlaşmaları sağlanmaya çalışılır²⁹. Ancak VUK'un ek 11. maddesinde de ifade edildiği üzere, madde 359'da sayılan fiillerle vergi ziyai cezasına sebep olunması halinde, vergi ve cezalara ilişkin uzlaşmanın talep edilmesi mümkün değildir.

Tarhiyat öncesi uzlaşma talebi, nezdinde vergi incelemesi yapılan mükellefler, incelemeye ilgili son tutanağın düzenlenmesine kadar geçen süre içinde her zaman uzlaşma talebinde bulunabilirler. Bir başka ifadeyle, tarhiyat öncesi uzlaşmanın süresi vergi incelemesiyle sınırlıdır.

Verginin tarh edilmesinin, cezanın kesilmesinin ardından başvuru yolu olan tarhiyat sonrası uzlaşmanın kapsamına ise, ikmalen, re'sen, idarece salınan vergilere ilişkin vergi ziyai cezaları girmektedir³⁰. Tarhiyat sonrası uzlaşma talebi ise, VUK ek 1. maddesinde de belirtildiği üzere, vergi ve ceza ihbarnamesinin

²⁸ Öztürk, a.g.t., s.s. 4-5.

²⁹ Şenyüz, a.g.e., s. 289.

³⁰ Bahadır Sazak Doğan, "Vergi Uyuşmazlıklarının İdari Aşamada Çözüm Yollarından Bir Tanesi Olarak Uzlaşma", *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 1 (2018), s. 49.

tebliğinden itibaren 30 gündür. Söz konusu uzlaşma talebi incelendikten sonra, uzlaşmanın günü, saati belirlenir ve en az 15 gün önce mükelleflere tebliğ edilir³¹.

Uzlaşma görüşmelerinin olumlu sonuçlanmasıyla birlikte uzlaşma sağlanmış olur ve mükelleflere birer tutanak tebliğ edilir. Söz konusu bu tutanaklar kesin olup tarafların uzlaşmadan vazgeçmeleri mümkün olmamaktadır. Buna karşın, mükellefin komisyon teklifini kabul etmemesi halinde uzlaşma vaki olmaz. Bu durumda komisyon, nihai teklifini tutanağa geçirir. Ancak mükelleflerin bu teklifi dava açma süresinin son gününe kadar kabul ettiğini yazılı şekilde bildirme hakları da mevcuttur. Böyle bir durumda uzlaşma sağlanmış sayılır³².

Uzlaşma görüşmelerinin olumsuz geçmesi, mükellefle, idarenin anlaşamamaları ihtimali de vardır. Eğer mükellefler uzlaşma görüşmelerine katılmaz, katıldıkları halde tutanağı imzalamaz veya ihtirazi kayıtlı imzalarlarsa uzlaşma temin edilememiş sayılır. Uzlaşmanın temin edilememesi halinde, mükelleflerin dava açma veya cezalardan indirim hakları saklıdır³³.

Özetle, mükellefler ile vergi idaresi arasında karşılıklı olarak anlaşmaları esasına dayalı olan uzlaşma ile devlet, alacağını daha kısa sürede elde etme imkânına sahip olurken³⁴; bireylerin vergiye daha ılımlı yaklaşmaları ve vergi dairesine karşı olan ön yargılarının yıkılması da sağlanmaktadır. Ayrıca söz konusu vergi uyuşmazlıklarının dava yoluna gidilmeden çözümüne imkân tanıyan bu müessese, yargı organlarının da yükünü hafifletmeye ve mükellef ile idare arasındaki gergin ilişkilerin de önüne geçilmesine yardımcı olmaktadır.

2. Vergi Hatalarının Düzeltilmesi

Vergiye ilişkin hesaplarda veya vergilendirmeye ilişkin yapılan hatalar sebebiyle haksız yere vergi istenmesi veya alınması durumunda mükellefler söz konusu bu hataların düzeltilmesini talep etme hakkına sahiptir. Böylece, hatalar

³¹ Funda Buz, “Vergi Uyuşmazlıklarında Bir Çözüm Yolu: Uzlaşma Müessesesi ve Türkiye’deki Etkinliği”, *II. Türkiye Lisanüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı V*, Ankara, t.y., s. 1372.

³² Yüce, a.g.e., s.s. 89-90.

³³ Yüce, a.g.e., s.s. 89-90.

³⁴ Şenyüz, Yüce, Gerçek, a.g.e., s. 203.

tespit edilip yargı yoluna başvurulmadan giderilmeye çalışılır. Düzeltme şeklinde de ifade edilebilen bu yol sadece vergi hatalarına ilişkindir³⁵.

VUK'un 119. Maddesinde vergi hatalarının çeşitli şekillerde ortaya çıkabileceği ifade edilmiştir. İlgili maddeye göre vergi hataları şu şekillerde ortaya çıkmaktadır:

- İlgili memurun hatayı bulması veya görmesi
- memurların yaptıkları incelemeler neticesinde hatanın görülmesi
- Hatanın teftiş sırasında meydana çıkarılması
- Hatanın vergi incelenmesi sırasında meydana çıkarılması
- Mükellefin müracaatı

Yukarıda belirtilen şekillerde vergi hatalarının ortaya çıkması halinde, açık ve mutlak bir vergi hatası mevcutsa, idare re'sen düzeltme yapabileceği gibi, mükellef talebi üzerine de düzeltme yapılabilir (VUK md. 121- 122).

Vergilemede uygunluk ilkesinin bir gereği olan vergi hatalarının düzeltilmesi, mükelleflere verilmiş bir haktır. Vergiler uygun zamanda, uygun şekillerde alınmalı, vergilemede adalet ilkesinin zedelenilmemesine özen gösterilmelidir³⁶.

3. Cezalarda İndirim

VUK'un 376. maddesinde, vergi uyuşmazlıklarının çözümü için cezalarda indirim müessesesi belirtilmiştir. Söz konusu bu yolla, vergi uyuşmazlıkları yargıya intikal etmeden idari aşamada barışçıl yollarla çözülebilmektedir³⁷.

VUK'un 376.maddesinde, ikmalen, re'sen veya idarece tarh etmiş vergi veya vergi farkı ile indirimden geriye kalan cezalar için, ihbarnamenin tebliğinden itibaren 30 gün içinde ilgili vergi dairesine başvurarak 1 ay içinde veya teminat

³⁵ Adnan Gerçek, vd. *Mükellef Hakları*, Ankara: Seçkin Kitapevi, 2015, s. 96.

³⁶ Gerçek, vd., a.g.e., s. 96.

³⁷ Kızılot, a.g.e., s. 152.

gösterilerek vade bitiminden itibaren 3 ay içinde ödeneceğinin bildirilmesi halinde belirli oranlarda³⁸ (½ oranında) indirim yapılacağı hükme bağlanmıştır³⁹.

Cezalarda indirim, bazı şartların gerçekleşmesi halinde, vergi uyumsuzluklarının yargıya gitmeden çözümünü sağlamaktadır⁴⁰. Söz konusu bu şartlar, tebliğ tarihinden itibaren 30 gün içinde vergi dairesine başvuru yapılması, vergi aslı ve cezasının dava konusu yapılmaması, vergi aslının tamamı ile cezanın indirimden sonraki kısmının zamanında ödenmesi şeklinde sıralanmaktadır⁴¹.

Cezalarda indirim müessesesi ile amaç, uyumsuzluk sayısını azaltarak, idarenin etkin çalışmasını sağlamaktır. Ayrıca, mükelleflerin teminat göstermesi halinde ödeme süresinin 3 ay uzayacağı ifade edilerek, ödeme güçlüğü çeken mükelleflere de yardım sağlanmaktadır. Cezalarda indirimle, vergi idaresi kısmen de olsa alacağını tahsil edebilmekte, hem mükellef hem de idare kazançlı hale gelmektedir⁴².

4. Pişmanlık/ İslah

Pişmanlık, failin işlediği kabahatten pişman olduğunu bildirmesini ifade ederken, ıslah, yapması gerekenleri yerine getirerek durumu tamamen veya kısmen düzelten çabalar bütünü şeklinde ifade edilebilir⁴³.

Pişmanlık ve ıslah, beyana dayalı vergilerde mükellefe durumunu düzeltme imkânı vermektedir. Söz konusu bu müessese ile mükellefe belirli bir hoşgörü ile yaklaşılır, vergiye karşı direncini kırmayı sağlayarak vergi bilincinin yerleşmesi amaçlanır⁴⁴.

³⁸ Vergi ziyayı, usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezalarında indirme

Madde 376 – (Değişik: 22/7/1998-4369/17 md.)

(Değişik birinci fıkra:5/12/2019-7194/26 md.) Mükellef veya vergi sorumlusu;

İkmalen, resen veya idarece tarh edilen vergiyi veya vergi farkını ve vergi ziyayı, usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezalarının yarısını ihbarnamelerin tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde ilgili vergi dairesine başvurarak vadesinde veya 6183 sayılı Kanunda belirtilen türden teminat göstererek vadenin bitmesinden itibaren üç ay içinde ödeyeceğini bildirirse kesilen cezanın yarısı indirilir.

³⁹ Karakoç, a.g.m., s. 3645.

⁴⁰ Karakoç, a.g.m., s. 3641.

⁴¹ Şenyüz, a.g.e., s.s. 262- 264.

⁴² Öztürk, a.g.t., s.s. 33- 34.

⁴³ Şenyüz, a.g.e., s. 274.

⁴⁴ Kızılot, a.g.e., s. 171.

Meydana gelmiş vergi suçu açığa çıkmadan önce, mükellefler bu durumu vergi dairesine bildirir veya beyannamesini düzeltir, vergi dairesi de mükelleflerin bu eylemleri karşısında onlara ceza vermez⁴⁵. Bu durum VUK'un 371. maddesinde, mükelleflerin kanuna aykırı hareketlerini ilgili makama bildirmesi ile vergi ziyayı cezası kesilmez, şeklinde ifade edilmiştir.

Pişmanlık hükümlerinden yararlanılması için uyulması gereken koşullar vardır. Bunlar, mükellefin hukuka aykırı davranışını idareye kendiliğinden bildirmesi, yetkili memurların haber verme dilekçesinin mükellef nezdinde vergi incelemesine başlanılmasından önce veya takdir komisyonuna sevk edilmesinden önce verildiğini tespit etmeleri, hiç verilmemiş olan vergi beyannamelerinin dilekçenin verilmesinden itibaren 15 gün içinde verilmesi şeklinde sıralanabilir. Ayrıca, eksik veya yanlış beyanların mükellefin haber vermesinden itibaren 15 gün içinde düzeltilmesi ve ödeme süresi geçmiş vergilerin haber verme tarihinden itibaren 15 gün içinde ödenmesi de gerekmektedir. (VUK md.371)

Vergi ziyayı cezasını ortadan kaldıran bir kurum olan pişmanlık ve ıslah, yargı yoluna gidilmesi durumunda katlanılması gereken emek ve zaman kaybından kurtarmaktadır. Ayrıca mükelleflere gösterilen hoşgörü sayesinde mükellefleri idareye yaklaştırırken, vergi bilincini de sağlamaktadır⁴⁶.

5. İzaha Davet

VUK'un 370. maddesinde izaha davet müessesesi yerini almıştır. İlgili maddeye göre, vergi incelemesine, takdir komisyonuna sevk edilmeden önce vergi ziyasının ortaya çıktığına ilişkin durumların yetkili birimlerin yapmış olduğu ön tespitlere bağlı olarak, mükelleflerden açıklama talep etmesidir.

Bir tür bilgi toplama aracı olan izaha davet, bilgi toplama ile benzerlik gösterse de, aralarında önemli farklılıkları mevcuttur. VUK'un 148.maddesinde ifade edilen bilgi toplamada, kamu idare ve kurumları, mükellef veya mükelleflerle ilişkide bulunan diğer gerçek ve tüzel kişilerden vergilemeye ilişkin

⁴⁵ Kızılot, a.g.e., s. 172.

⁴⁶ İbrahim Apalı, " Vergi Usul Kanununa Göre Pişmanlık ve Islah Müessesesi Uygulaması ve Faydaları", *Mali Çözüm Dergisi*, S. 140(2017), http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/140malicozum/19_Ibrahim_APALI.pdf, s.s. 218-219. (02.01.2020).

tüm konularda bilgi alırken; izaha davette, hakkında ön tespit yapılan mükelleflerden bilgi alınmaktadır. Ayrıca, bilgi vermek mükellef için bir ödev niteliğindeki ve verilmemesi halinde bir yaptırım söz konusuysa; izaha davette böyle bir yaptırım mevcut değildir⁴⁷.

Türkiye’deki yatırım ortamının iyileştirilmesi amacıyla getirilmiş olan bu yeni müessesede, mükellefler hakkında yapılan haksız işlemlerin önüne geçilerek, haklarının korunması, idare ve mükellef arasındaki uyuşmazlıkların ortadan kaldırılması, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunun artırılması sağlanmaktadır⁴⁸. Ayrıca, uyuşmazlıkların idari aşamada çözümüne alternatif olarak görülebilecek izaha davet yoluyla, mükellefler cezalara ve bazı şartlarda vergi denetimine tabi olmama gibi avantajlar da elde edebilmektedir⁴⁹.

6. Kanun Yolundan Vazgeçme

Vergi idaresi ile mükellefler arasında yaşanan vergi uyuşmazlıklarının çözümü için idari veya yargısal çözüm yollarına başvurulmaktadır. Ayrıca yargılamanın devamında uyuşmazlıkların idari aşamada çözümlenmesi amacıyla, 7194 sayılı Dijital Hizmet Vergisi ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanununun 27. maddesi ile 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 379. maddesi başlığıyla birlikte vergi sistemimizde “Kanun yolundan vazgeçme” müessesesi kurulmuştur⁵⁰. Söz konusu düzenlemede, yargılama sürecinin sonuçlanması beklenmeden, tarhiyat ve cezalara ilişkin uyuşmazlıkların yargılama aşamasında da çözümlenmesi ve vergi idaresi ile mükellefler arasında tarhiyat ve cezalara ilişkin çözüm ve uyumu her aşamaya yaymayı sağlamak amaçlanmaktadır.

Kanun yolundan vazgeçme ile vergi/ceza ihbarnamelerine karşı açılan davalarda mükelleflerin, belirlenen başvuru süreleri içerisinde kanun yollarından

⁴⁷ Esra Aslantaş, Vergiye Gönüllü Uyum: *İzaha Davet Müessesesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 80.

⁴⁸ Aslantaş, a.g.t., s. 81.

⁴⁹ Engin Hepaksaz, Orçun Avcı, “Vergi Uyuşmazlıklarında Alternatif Çözüm Yolları (İzaha Davet Müessesesi ve Mükellef Hakları Bağlamında Değerlendirmeler)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 23 (2018), s. 769.

⁵⁰ Şahin Yalçın, “Vergi İhtilaflarının Hızlı Çözümlemesinde Yeni Bir Uygulama: ‘Kanun Yolundan Vazgeçme’”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 380 (2020), s. 83.

(istinaf ve temyiz talebi) vazgeçmeleri halinde, söz konusu uyuşmazlıklar idare tarafından da sürdürülmeyip verilen yargı kararları üzerine tahakkuk edecek vergi ve cezalar indirimli uygulanabilecektir⁵¹.

Mükelleflerin kanun yolundan vazgeçme müessesesine başvurmaları halinde, vergilerden belli oranlarda⁵² indirim uygulanarak, vergi dairesi ile yargılama aşamasında bir anlaşma yoluna gitmeleri sağlanacaktır. Özetle, mükellefe, yargı yolunda, ileride doğması muhtemel daha ağır yükümlülüklerden kurtulma fırsatı verilerek, söz konusu uyuşmazlık için, yargılama süreci içinde idari aşamada çözümü sağlanarak, hem mükellef hem de idarenin karşılıklı anlaşması amaçlanmaktadır⁵³.

7. Kamu Denetçiliği (Ombudsman) Kurumuna Başvuru

TDK'da, vatandaşları resmi makamların keyfi ve yasa dışı davranışlarına karşı korumakla görevli kişi veya kurum anlamında kullanılan Ombudsman, başkaları adına hareket ederek, bireylerin idareyle ilgili sorunlarına çözüm arayan kimseyi ifade etmektedir⁵⁴. Görevi esas olarak, uyuşmazlıkları çözmek değildir, şikâyetleri inceleyerek idareye ve vatandaşlara tavsiyelerde bulunmaktır. Verilen tavsiye kararlarının idarece uygulanması durumunda, söz konusu uyuşmazlıklar dava yoluna gitmeden çözülebilecektir⁵⁵.

En genel ifadeyle, yönetimin iş ve eylemlerini denetleme görevi olan, ancak bağlayıcı kararlar vermeyen, bağımsız bir devlet yapısı şeklinde ifade edilebilen⁵⁶ Ombudsman, idari yargıyı tamamlayan, idare ve vatandaş arasında

⁵¹ Uğurcan Dursun, "İdare İle Mükellef Arasında Yeni Bir Müessese: Kanun Yolundan Vazgeçme", *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 381 (2020), s. 96.

⁵² 213 Sayılı VUK'un ilgili maddesine göre, tahakkuk eden vergi ve/veya vergi cezalarının %80'inin, hesaplanacak gecikme faizi ile birlikte bu sürede tamamen ödenmesi şartıyla, vergi ve ceza tutarından %20 oranında indirim yapılır.

⁵³ Dursun, a.g.m., s. 98.

⁵⁴ Zehra Odyakmaz, Serkan Çınarlı, Ezgi Avcıoğlu Aksoy, *İdare Hukukunda Yargı Öncesi Uyuşmazlık Çözüm Usulleri*, Ankara: Seçkin Kitapevi, 2018, s. 43.

⁵⁵ Odyakmaz, Çınarlı, Aksoy, a.g.e., s. 42.

⁵⁶ Ayşe Demirkılınç, *Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumu ve Etkinliği*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 7.

köprü görevi üstlenerek uyuşmazlıkların yargı dışı çözümünde rol oynayan bir kurumdur⁵⁷.

İsveç kökenli bir kurum olan Ombudsmanlık, kamu ve vatandaş ilişkilerinde arabulucu görevini üstlenmiştir⁵⁸. Kendinden beklenen görevleri iyi bir şekilde yerine getirebilmesi için, kurumun sahip olması gereken birtakım özellikleri olmalıdır. Bunlar, her vatandaşın kolayca ulaşabileceği kurum olması, görevini yerine getirirken anayasa ve kanunlar çerçevesinde hareket etmesi, gerekli gördüğü verilere, arşivlere sınırsız şekilde erişme hakkının olması şeklinde ifade edilebilir⁵⁹.

Vergilendirme işlemlerinin niteliği ve doğası, Genel Ombudsman faaliyetlerinden ayrı, özel bir kurumun varlığını gerektirmektedir. Bu kurumlar sadece vergi şikâyetlerini incelememekte; çağdaş vergi yönetiminde etkinliğin sağlanmasına da yardım etmektedir⁶⁰. Söz konusu etkinliğin sağlanması için oluşturulan bu kurumlar aynı zamanda mükellef haklarını korumayı da amaçlamaktadır⁶¹. En genel ifadeyle Vergi Ombudsmanı şeklinde ifade edilebilecek kurum, bireysel şikâyetleri çözen ve bu bağlamda vergi dairesiyle yaşanan sorunların çözümünde mükelleflere yardımcı olmaktadır⁶².

Mükellefler ile vergi dairesi arasında köprü görevi gören Vergi Ombudsmanı kurumunun dünya genelindeki uygulamalarına bakıldığında kurumun, vergi uyuşmazlıklarını en kısa sürede çözmesi ve mahkemelerin iş yükünü hafifletmesi açısından başarılı olduğunu söylemek mümkündür⁶³. Ayrıca, Vergi Ombudsmanı'nın uyuşmazlıkları çözüme işlevinin yanında, gelir idaresi işlemlerini denetlemek, mükellef haklarını korumak, mükelleflere danışmanlık

⁵⁷ Billur Yaltı, "Vergi Uyuşmazlıklarında Yeni Başvuru Yollarının Yargıya Etkisi: Ombudsman Başvurusu ve Bireysel Başvuru", *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 286 (2012), s.s. 113- 114.

⁵⁸ Mehmet Acan, *Ombudsmanlık Kurumunun Etkinliği: Türkiye ve İsveç Ombudsmanlık Kurumlarının Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 18.

⁵⁹ Demirkılınç, a.g.t., s. 10.

⁶⁰ Şükrü Mert Karcı, "Vergi Ombudsmanı Kavramı ve Türk Kamu Yönetiminde İşlevselliği", *EKEV Akademi Dergisi*, S. 79 (2019), s. 381.

⁶¹ Karcı, a.g.m., s. 382.

⁶² Onur Özcan, *Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumunun Vergilendirme Açısından Etkinliğinin Analizi*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 223.

⁶³ Özcan, a.g.t., s. 229.

hizmeti sunmak, vergi sorunlarıyla ilgili görüş bildirmek ve vergi sisteminin gelişmesine yönelik önerilerde bulunmak gibi işlevleri de mevcuttur.

Vergi uyuşmazlıkları açısından, birçok ülke söz konusu vergi uyuşmazlıklarının çözümü için, Genel Ombudsman veya Genel Ombudsman içinde özel olarak oluşturulmuş bir mekanizma kullanmıştır⁶⁴. Örneğin, İngiltere’de Vergi Ombudsmanı veya Parlamento Vergi İdaresi Komisyonu Üyesi, mükelleflerin şikâyetlerine bakmaktadır. Mükellefler ombudsmana gitmeden önce, vergi idaresiyle olan uyuşmazlıkları çözmek amacıyla, ilgili vergi idaresine başvurmak zorundadır⁶⁵. Vergi Ombudsmanı konusunda Amerika’daki Mükellefin Avukatı İdaresi de Gelir İdaresi bünyesinde yer alan bağımsız bir kurumdur ve en gelişmiş örneklerden birisi olarak sayılmaktadır. Avustralya’daki Vergilendirme Ombudsmanı ise Genel Ombudsman içinde yer alan bir yapıya sahiptir ve şikâyetlerin incelenmesi üzerinde yoğunlaşmak amacıyla, alanında uzmanlaşmış bir kurum olarak görev yapmaktadır⁶⁶.

Dünya uygulamalarına karşın, Türkiye’de özel görevli Vergi Ombudsmanı yoktur. Bu kapsamda, vergi uyuşmazlıkları açısından genel görevli ombudsman görevlidir⁶⁷. Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından yayınlanmış olan Mükellef Hakları Bildirgesi’yle, mükellef odaklı, kaliteli hizmet sunma kapsamında, vergilendirmenin sadece bir görev olmadığını, aynı zamanda vatandaş olma ve sorgulama hakkı olduğu düşüncesinden hareketle⁶⁸, Kamu Denetçiliği Kurumu’nun kurulmasının ardından vergilemeye ilişkin işlemlerde mükellef haklarının korunması konusu desteklenmiştir. Genel görevli ombudsman şeklinde görev yapan Kamu Denetçiliği Kurumu, mükellef haklarının korunması ve vergi uyuşmazlıklarını çözme konusunda alternatif çözümler sunma açısından oldukça önemlidir⁶⁹. Bu kapsamda, Türkiye’de kurulacak mükellef odaklı yaklaşımı temeline alan, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu sağlayarak idare ile arasında köprü görevi görececek bir Vergi Ombudsmanı, hukuk devleti ilkesinin

⁶⁴ Yaltı, a.g.m., s. 114.

⁶⁵ Mehmet Yüce, Ezel Altunay, “ Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman) ve Vergi Uyuşmazlıkları Açısından İşlevi”, Vergi Dünyası Dergisi, S. 355 (2011), s. 186.

⁶⁶ Gerçek, a.g.e., s. 128; Özcan, a.g.t., s. 244.

⁶⁷ Karcı, a.g.m., s. 389.

⁶⁸ <https://www.gib.gov.tr/> , (20.03.20).

⁶⁹ Karcı, a.g.m., s. 389.

sağlanması, temel hak ve özgürlükleri koruyup hukukun tamamlayıcısı olması açısından çok önemlidir⁷⁰. Ayrıca, verginin ayrı bir uzmanlık gerektirmesi de göz önünde bulundurulduğunda, vergi yönetiminde uzman, özel yetkili bir Vergi Ombudsmanı kurulmalıdır⁷¹.

6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kanunu'nun 5.maddesinde kurumun görevleri yer almıştır. İlgili maddede kurumun görevleri, idarenin işleyişi ile ilgili şikâyetler üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemlerini incelemek, araştırmak, idareye önerilerde bulunmak şeklindedir. Bu kapsamda, kuruma başvuru ilgilinin şikâyeti üzerine olmaktadır. Ancak başvuru yapılırken kanun tarafından belirli sınırlamalar da getirilmiştir. Bu sınırlamalar, 2577 Sayılı İYUK'ta öngörülmuş olan idari başvuru yolları ile özel kanunlarda yer almış zorunlu başvuru yollarının tüketilmesi şeklinde ifade edilmiştir. Ancak, başvuru yollarının tüketilmesi durumu tartışmalıdır. Tartışmalı olan bu durum, tüketilecek idari yolların ne olacağını da belirsiz hale getirmektedir. Kaplan'a göre, idarenin yerine getirmiş olduğu eylem ve işlemleri, bir daha düzeltme imkânını sağlaması sebebiyle, hataların düzeltilmesi yolunun, düzeltme dışındaki hallerde ise, İYUK'ta belirtilmiş olan ilgili idari yolların tüketilmesi daha uygun görülmüştür⁷².

İdarenin tutum ve davranışları ile kanunlarda belirtilen işlemlere karşı söz konusu eylemlerin öğrenildiği tarihten itibaren 6 ay içinde şikâyet başvurusunda bulunulabilir. Yapılan başvuru, dava açma süresi içindeyse, yapılan başvuru dava açma süresini durdurmaktadır. Kurum yapmış olduğu inceleme ve araştırma sonucunda tavsiye, ret kararı veya karar verilmesine yer olmadığına dair karar olmak üzere üç adet karar vermektedir⁷³. Ayrıca, Yönetmeliğin 33/A maddesi dostane çözüm kararını da ilave ederek, şikâyet konusu kararın idarece yerine getirildiğini veya çözüme kavuşturulduğunun kuruma bildirilmesi halinde dostane çözüm kararının verileceğini de belirtmiştir.

⁷⁰ Çağrı Bayer, “Vergi Ombudsmanlığı”, *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi*, C. 1, S. 1 (2018), s. 130.

⁷¹ Karıcı, a.g.m., s. 400.

⁷² Recep Kaplan, “Vergi Uyuşmazlıklarında Uzlaşma, Hataların Düzeltilmesi, Üst Makama Başvuru ve Kamu Denetçisine Şikâyet Başvurusu Müesseselerinin Karşılaştırılması”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 301 (2013), s. 140.

⁷³ Yüce, a.g.e., s.s. 107-108.

Özetle, vergi mükelleflerinin uyuşmazlıkları yargıya intikal ettirmeden çözüme kavuşturmak istemeleri, haklarının korunması ve zaman tasarrufu açısından vergi yargısına oranla daha makul sonuçlar doğurmaktadır⁷⁴.

B. VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ YARGI AŞAMASINDA ÇÖZÜMÜ

Vergi hukukunda uyuşmazlıkların idari aşamada çözümlendirilemediği hallerde başvurulabilecek bir diğer yol, yargı aşamada çözüm yollarıdır. Bu kapsamda, vergi yargısı, mükellefler ile vergi idaresi arasındaki uyuşmazlıklara hukuk kuralları çerçevesinde çözüm bulmaya çalışır⁷⁵.

Anayasa'nın 36. maddesi, yargı organları önünde herkesin davalı, davacı olma hakkına sahip olduğunu ifade ederek, yargı hakkının saklı olduğunu göstermiştir. Anayasa'nın 125. maddesi ise, idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğuna ve yargısal denetime dikkat çekmiştir. Ayrıca İHAS'ın 6. maddesinde açıkça düzenlenmemiş olsa da, mahkeme hakkı olmadan hakkaniyete uygun, adil yargılamanın olmayacağı, iç hukukta kanun yolu mevcutsa söz konusu bu yola başvurma hakkının engellenemeyeceği belirtilmiştir⁷⁶.

İdarenin her türlü eylem ve işlemlerinin denetime tabi olması hukuk devleti olmanın bir gerekliliğidir. Söz konusu bu denetim yargı öncesi ve yargı sonrası olmak üzere iki adettir⁷⁷. Mükelleflerin karşılaşmış oldukları uyuşmazlıkları idari aşamadaki çözüm yollarıyla çözüme kavuşturamadıkları hallerde, uyuşmazlık çözümü için yargı organlarına gitme hakları saklı kalmaktadır. Bu hakka ek olarak, mükellefler uyuşmazlıkları ilk olarak yargıya da intikal ettirebilir. Bir başka ifadeyle idari yollar, yargısal yollara gitmenin bir ön koşulu değildir. Ancak bu durum uyuşmazlığın niteliğine göre değişebilmektedir. Bazı uyuşmazlıkların çözümü için önce idari yollara başvuru, idari yollarla

⁷⁴ Kaplan, a.g.m., s. 143.

⁷⁵ Meltem İrteş Gülşen, "Vergi Uyuşmazlıklarında Yargısal Çözüm Yollarının Çeşitli Göstergeler ile Analizi: İstanbul Vergi Mahkemeleri Örneği", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 52 (2018), s. 244.

⁷⁶ İnceoğlu, a.g.e., s. 23.

⁷⁷ Zehra Odyakmaz, Serkan Çınarlı, *İdari Uyuşmazlıklarda Yargı Öncesi Çözüm Usullerinin Uygulanabilirliği*, Ankara: Orion Kitapevi, 2013, s. 44.

çözümüne ulaşamadığı hallerde yargısal yollara başvuru şeklinde ikili aşama söz konusu olabilmektedir.

Vergi uyuşmazlıklarının yargısal mekanizmalarla çözümü ülkeden ülkeye değişmektedir. Bazı ülkeler adli yargı, bazı ülkeler idari yargı kapsamında ele alırken, ülkemizde vergi yargısı idari yargı kapsamına girmektedir⁷⁸.

Vergi yargısının kapsamını, genel bütçe, il özel idareleri, belediye ve köylere ait vergi, resim, harçlar ile benzeri mali yükümlülükler ve bunlara ait zam, ceza ve tarifelere bağlı ortaya çıkan uyuşmazlıklar oluşturmaktadır. Ayrıca, 6183 sayılı kanunun uygulanmasına ilişkin uyuşmazlıklar da vergi yargısının kapsamına dâhildir⁷⁹.

Vergi uyuşmazlıklarının idari aşamada çözümünün aksine, yargı aşamasında davalı ve davacı arasında bir çekişme mevcuttur ve uyuşmazlık karara bağlanarak, hakkında kesin hüküm verilir. Bu çerçevede vergi yargısının asli işlevi olan, uyuşmazlıkları çözme işlevi karşımıza çıkmaktadır. Uyuşmazlıkları ortadan kaldırmaya yardımcı olarak, idarenin yargısal denetimini ve vergilendirme işlemlerinde yasaya uygunluğu sağlayarak, vergilerin kanuniliği ilkesini gerçekleştirir. Asli işlevinin yanında, içtihat yaratarak, vergi hukukunun gelişimini sağlama gibi işlevleri de mevcuttur⁸⁰.

Konusunu, en genel anlamda, vergilendirme sürecine ilişkin, idarece yapılmış işlemler ile uygulanan idari mali yaptırımların oluşturduğu vergi yargısı, söz konusu işlem ve yaptırımların hukuki denetimini yapar⁸¹. Bu çerçevede, vergi yargısının tanımını, mükellef veya vergi sorumlusu ile vergi idaresi arasında çıkmış ihtilafların idari yollarla çözülememesi nedeniyle, söz konusu ihtilafın tarafsız, bağımsız yargı organlarına intikal ettirilerek çözüme ulaştırılma süreci şeklinde belirtmek mümkündür⁸².

VUK'un 378. maddesine göre, vergi mahkemesinde dava açabilmenin belirli şartları vardır. Dava açabilmek için, verginin tarh etmesi, cezanın

⁷⁸ Yegen, a.g.m., s. 133.

⁷⁹ Yardımcıoğlu, Kütükçü, a.g.m., s. 12.

⁸⁰ Yardımcıoğlu, Kütükçü, a.g.m., s. 13.

⁸¹ Yüce, a.g.e., s. 109.

⁸² Öztürk, a.g.t., s. 44.

kesilmesi, takdir komisyon kararlarının tebliğ edilmiş olması gerekmektedir. Ayrıca ilgili kanun, kesinti yoluyla alınan vergilerde hak sahiplerine ödeme yapılmış olmalı ve ödemeyi yapan tarafından verginin kesilmiş olması gerektiğini de belirtmiştir.

Vergi yargısında kural, bireylerin idare aleyhine dava açması esasına dayanmaktadır. Bu bağlamda, davacı idari işlemler sonucu menfaat ve hakları ihlal edilmiş kişilerdir⁸³. Davalı konumundaki ise, idari işlemi yapmış olan idaredir.

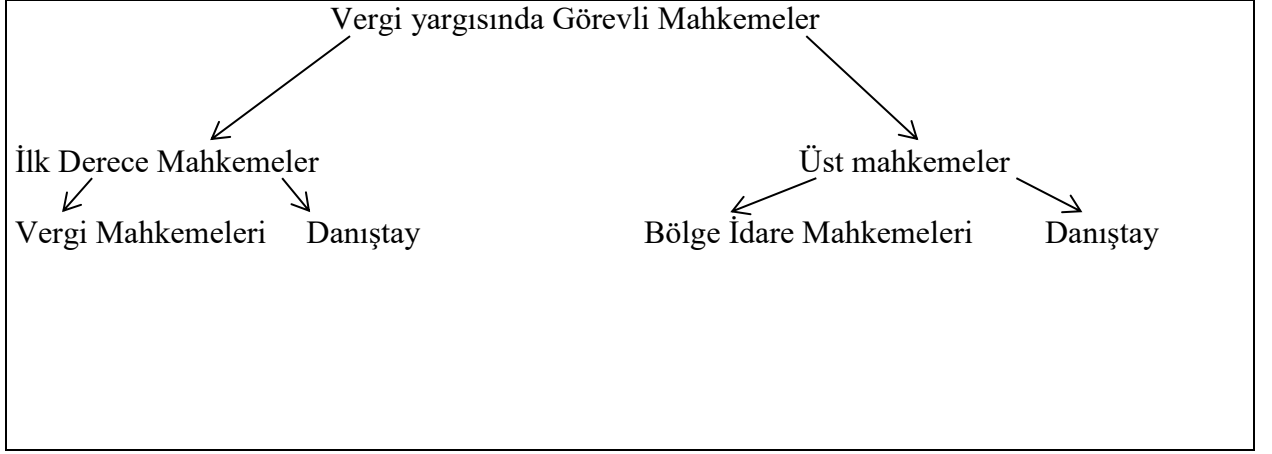
Vergi yargısı sürecinde çeşitli organlar yer almaktadır. Bu organlar, Vergi Mahkemeleri veya ilk derece mahkemesi olarak Danıştay'ın görevlendirildiği davalarda Danıştay'dır. İlk derece yargı organlarının vermiş olduğu kararlara karşı istinaf mercii, Bölge İdare Mahkemesi veya temyiz yoluyla Danıştay'dır. Ayrıca, Danıştay'ın ilk derece mahkemesi olarak baktığı davalarda, temyiz mercii, Danıştay Vergi Dava Daireleri Kurulu'dur⁸⁴.

Türkiye'de idari yargı içinde yer alan vergi yargısı, 1982'de çıkarılmış olan 2575 sayılı Danıştay Kanunu, 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu ile düzenlenmiş olup vergi uyuşmazlıkları iki derecede çözümlenmektedir. Birinci derecede Vergi Mahkemeleri, Vergi Mahkemelerinin kararları da itiraz yoluyla Bölge İdare mahkemelerinde ve temyiz yoluyla Danıştay'da denetlenmektedir. Ayrıca, 18.06.2014 tarihinde 6545 sayılı Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair kanunun Resmi Gazete'de yayınlanması ile birlikte vergi yargısı ciddi bir reforma uğramıştır. Söz konusu bu reform, Danıştay'ın iş yükünü hafifletmek amacıyla, idare ve vergi mahkemeleri kararlarına karşı temyiz yoluna gitmeden önce Bölge İdare Mahkemesine istinaf başvurusunu gerekli kılmıştır⁸⁵.

⁸³ Yüce, a.g.e., s. 173.

⁸⁴ Özgür Mert, *Türkiye ve Bazı Ülkelerde Vergi Uyuşmazlıklarının Yargı Aşamasında Çözüm Yolları*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.s. 29-30.

⁸⁵ Mert, a.g.t., s.s. 31- 32.

Vergi yargısında ilk derece mahkemeler olarak vergi mahkemeleri ve Danıştay görev yapmaktadır. İdari yargıda uyuşmazlıkların çözümünde asıl görevli olan vergi mahkemeleri, vergi uyuşmazlıklarını çözmek üzere kurulmuş özel görevli mahkemelerdir. Ayrıca Danıştay temyiz merci olarak da üst mahkeme olarak görev yapmaktadır. Vergi mahkemelerinin vermiş oldukları kararlara karşı Bölge İdare Mahkemeleri üst mahkeme olarak görevlidir⁸⁶.

Vergi davalarının açılması İYUK madde 3'te belirtilmiştir. Bu maddeye göre, Danıştay, idare ve vergi mahkemeleri başkanlıklarına hitaben yazılmış imzalı bir dilekçe ile açılmaktadır. Söz konusu davaların açılması için çeşitli süreler öngörülmüştür. Bu çerçevede, özel kanunlarında ayrı süre gösterilmeyen hallerde, Danıştay ve idare mahkemelerinde altmış gün, vergi mahkemelerinde ise otuz gündür. (İYUK md.7)

Gerekli süreler içinde ve uygun şekilde açılmış davalar, maddi hukuk ve usul hukuku açısından çeşitli sonuçlar doğurmaktadır. Söz konusu bu sürelerden, zamanaşımının kesilmesi ile hak düşürücü sürelerin korunması maddi hukuk açısından sonuçlar iken; Yürütmenin durdurulması, derdestlik, davaya bağlılık, mahkemenin davaya bakma zorunluluğunun doğması, dava şartlarının belirlenmesi, davanın açıldığı tarihteki duruma göre karara bağlanması şeklinde sıralanan sonuçları ise, usul hukuku açısından sonuçlarıdır⁸⁷.

⁸⁶ Yüce, a.g.e., s. 177.

⁸⁷ Yüce, a.g.e., s. 202.

Özetle, çeşitli şekil şartlarına ve kurallara sahip olan vergi yargısı, uyuşmazlıkların çözümü açısından oldukça uzun ve yıpratıcı bir süreç olmaktadır. Toplumun bağlı olduğu dava alışkanlığı da göz önünde bulundurulduğunda mahkemelerin iş yükü oldukça artmaktadır. Uyuşmazlıkların çözüm sürecinin de uzun süre sürmesi sebebiyle, katlanılması gereken çeşitli unsurları da bünyesinde barındırması sebebiyle mümkün olduğunca barışçıl ve alternatif yolların gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

C. VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA UYGULANABİLECEK ADR YÖNTEMLERİ

Yukarıda ifade edildiği üzere vergi uyuşmazlıkları ya idari yollarla ya da yargısal yollarla çözüme kavuşturulmaktadır. Bu sebeple, başta Amerika olmak üzere, çeşitli ülkelerde idari ve adli yollara ek olarak alternatif yöntemler de kullanılmaktadır⁸⁸. Türkiye açısından bakıldığında ADR'nin hukuk sisteminde farklı mevzuatlarda, sınırlı sayıda yer alarak çeşitlenmeye başladığını söylemek mümkündür. Vergi uyuşmazlıklarının çözümü açısından incelenecek olursa, uyuşmazlıkların yargı öncesinde, bağımsız ve tarafsız şekilde ve karşılıklı iletişim odaklı çözümünü sağlayacak alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin geliştirilmesi önerilmektedir⁸⁹. Bu kapsamda amaçları ve niteliği gereği oldukça hassas bir durum olan vergi uyuşmazlıkları, mümkün olduğunca mükellef odaklı olmalı ve yargılama faaliyetlerine gerek kalmayacak şekilde düzenlenmelidir. Ayrıca alternatif yöntemlerle çözülmesi konusu mevcut sistemin sağlıklı işleyişi ile vergi ilişkisinin korunması açısından gerekli bir konudur. Bu açıklamalar çerçevesinde, vergi uyuşmazlıklarının alternatif yollarla çözümüne yönelik Anayasal düzenlemeler oldukça önemlidir. ADR'nin kendisinden beklenen faydaları sağlayabilmesi açısından yargıya başvurmadan önce, ADR'ye

⁸⁸ Bu kapsamda 1990 yılında ABD Kongresi Alternatif Uyuşmazlık Çözümü Kanunu kabul edilmiştir. Söz konusu kanunun kabul edilmesiyle birlikte uyuşmazlık çözümünde etkinliğin artırılması için alternatif yolların kullanımı zorunlu kılınmıştır. Bu düzenleme kapsamında, ABD İç Gelir İdaresi (AİGİ) Temyiz Ofisi bünyesinde müzakereye ek, arabuluculuk yöntemini deneme mahiyetinde uygulamaya koymuştur. Ardından 1998 yılında yürürlüğe konmuş olan yeniden yapılandırma kanunu ile tahkim de alternatif yollar içine alınmıştır. Tahir Erdem, *Vergi Hukukunda Uyuşmazlıkların İdari Aşamada Çözümü ve Alternatif Çözüm Yolları*, Ankara: Seçkin Kitapevi, 2012, s.s. 221-222.

⁸⁹ Erdem, a.g.e., s. 497.

başvurunun zorunlu tutulmasına ve kararlarının bağlayıcı olmasına ilişkin hükümlere yer verilmesi gibi düzenlemeler odak noktası olmalıdır⁹⁰.

Meydana gelen uyuşmazlıkları taraf iradeleri çerçevesinde, hızlı ve adaletli şekilde çözüme ulaştırmayı amaçlayan alternatif yollar, mükelleflerin vergi idaresine karşı ön yargısını yıkmalarını sağlayarak, mükellef ve vergi idaresi arasındaki uçurumu kapatmaya yardımcı olabilmektedir. Ancak bu noktada alternatif çözüm yöntemleri ile idari çözüm yöntemlerinin farkını belirtmekte fayda vardır. Çünkü meydana gelmiş uyuşmazlığın dava yoluna gidilmeksizin, idarenin veya mükelleflerin kendiliğinden başvuru yapması sonucu çözüme kavuşturulması şeklinde ifade edilebilen idari çözüm yolları ile ADR'nin amaçları birbirine benzemektedir. Ancak idari çözüm yollarında mükelleflerin bu yollara başvurusu halinde idare ister istemez çözüm sürecine katılmaktadır. Bir başka ifadeyle, ADR'de olduğu gibi sürece katılım taraflar açısından ihtiyari değildir⁹¹. Ayrıca ADR'de çözüm sürecine katılan tarafsız üçüncü kişi idari çözüm yollarında bulunmamaktadır.

Esnek bir yöntem olan ADR'de, uyuşmazlık niteliğine göre taraflar, uygun usulleri düzenleme konusunda serbesttir. Mevcut idari yollarda ise, sıkı şekil şartları ve resmi yöntemler yer almaktadır. Bu farklılıklara ek olarak, ADR'nin çözüm önerilerinin taraflarca uygun bulunmaması durumunda, tarafların yargıya başvurusu mümkündür⁹². Buna karşın, idari yollarda ulaşılan çözümler genellikle kesin olmakta ve bu yollarla çözülmüş olan uyuşmazlıklar için bir başka idari yola veya yargıya gidilmemektedir⁹³. Ayrıca idari çözüm yollarında zarar görenin zararı giderilmemekte, vergilerin ödenmemesi ya da eksik ödenmesi sebebiyle kamunun uğramış olduğu zararlar; cezalar, gecikme faizi veya zammı aracılığıyla giderilmeye çalışılmaktadır. İdari çözüm yolları ve ADR arasındaki bir diğer fark, zararın giderilmesi noktasında ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Vergi

⁹⁰ Erdem, a.g.e., s. 500.

⁹¹ Bazı durumlarda alternatif yöntemlere başvurunun hukuki düzenlemelerden doğması mümkün olabilmektedir. Bu kapsamda, çeşitli ülkelerde ADR, dava sürecinin bir ön aşaması gibi de kabul edilebilmekte olup yasalarla desteklenmektedir. Bir başka ifadeyle ADR'nin ihtiyarılığı ülkelerin iç hukuk mevzuatı tarafından belirlenmektedir.

⁹² ADR'nin bağlayıcılığı konusu ülkelerin iç hukuk mevzuatı tarafından belirlenmektedir.

⁹³ Örneğin uzlaşmada, uzlaşma sonuçları kesin olup uzlaşılan vergi dava konusu yapılamamaktadır. Ayrıca uzlaşmaya başvurunun yapılması halinde cezalarda indirim yoluna da gidilememektedir. Bir başka ifadeyle mükellefler, uzlaşma ve cezalarda indirim haklarından sadece birini kullanabilmektedir.

Hukuku'nda cezalar için de birtakım yollara gidilebilmesi, mevcut idari yolların amaçlarının kamunun uğramış olduğu zararı tazmin etmek olmadığını belirtmektedir. ADR'de ise temel amaç tarafların uğramış oldukları zararın giderilerek, tarafları menfaatleri ölçüsünde kazandırmaktır⁹⁴.

Bu açıklamalar ışığında ilgili bölümde, vergi uyuşmazlıklarında uygulanabilecek başlıca ADR yöntemlerine ve bu yöntemlerin bazı ülkelerdeki vergi uyuşmazlıklarındaki rollerine değinilecektir. Ayrıca başlıca ADR yöntemlerine ek olarak kısa yargılama, vakıaların saptanması, erken tarafsız ön değerlendirme gibi diğer yollardan da kısaca bahsedilecektir.

1. Müzakere

Tarafların söz konusu uyuşmazlıkları çözümede, bir araya gelip görüşmeleri esasına dayanan bir yöntemdir. Yöntemin amacı, uyuşmazlığın daha ileri boyuta gelmesini engellemektir⁹⁵. Bu kapsamda, işbirlikçi bir yaklaşımın olması gerekmektedir. Her iki tarafın da kazançlı çıkmasını amaçlayan yöntemde, menfaat kavramının öne çıkmasıyla işbirlikçi yaklaşımın yerini rekabetçi bir yaklaşım almakta, ilişkiler gerilmekte ve uyuşmazlık çözülememektedir.

ABD'de vergi uyuşmazlıklarının çözümünde Temyiz Ofisi tarafından kullanılan temel yöntem olan müzakere, mükellef ile Temyiz Ofisi'nin bir çalışanı karşılıklı olarak uyuşmazlık hakkında görüşürler. ABD İç Gelir İdaresi şekli prosedürler yerine, karşılıklı anlaşma ve uzlaşmaya dayalı bu yöntemi vergi uyuşmazlıklarında etkin olarak kullanmaktadır. Bu kapsamda, diğer alternatif yollara başvurudan önce müzakereye başvuru şarttır⁹⁶.

2. Arabuluculuk

Uyuşmazlığın müzakere yoluyla çözülememesi durumunda, tarafsız üçüncü kişinin sürece katılarak, taraflara yol gösterici olduğu yöntemdir. Kararları bağlayıcı değildir, taraflara uyuşmazlık sürecini yönetmede yardımcı

⁹⁴ Ferhatoğlu, Ferhatoğlu, a.g.m., s. 77.

⁹⁵ Biniş, a.g.m., s. 19.

⁹⁶ Erdem, a.g.e., s. 224.

olmaktadır. Kazan/kazan esaslı yaklaşım olması, hızlı ve dava yoluna göre daha ucuz olması sebebiyle vergi uyuşmazlıklarında uygulanabilir bir yöntem olduğu düşünülmektedir. Vergi uyuşmazlıklarının mümkün olduğunca erken çözümü, verginin devletin kasasına daha erken girmesi olduğu düşünüldüğünde, uyuşmazlık konusunda uzman üçüncü kişinin sürece dâhil olması oldukça rasyonel görülmektedir. Uyuşmazlığın arabuluculukla çözülemediği hallerde, taraflar tahkim yoluna başvurabilir. Bu bağlamda, söz konusu yöntem, uygulanmakta olan uyuşmazlık çözüm süreçlerini tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir⁹⁷.

ABD’de arabuluculuk, ABD İç Gelir İdaresi tarafından Temyiz Ofisi ve mükellef arasında geçen müzakere ile uzlaşmanın sağlanması amacıyla tarafsız üçüncü kişi aracılığıyla verilen yardım hizmeti şeklinde tanımlanmıştır. Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde, Temyiz Ofisi ve mükellefin gönüllü olarak başvurusu gerekmektedir⁹⁸.

Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde alternatif yollara önem veren ABD, bu amaçla vergi uyuşmazlığının niteliğine, kapsamına göre çeşitli arabuluculuk programları geliştirmiştir. Örneğin, her mükellefin genel olarak başvurabileceği en eski arabuluculuk yöntemi olan temyiz ve müzakere sonrası arabuluculuk yöntemi, büyük ve orta ölçekli işletmelerde hızlı anlaşma yöntemi⁹⁹, küçük ölçekli ve kendi istihdamına dayalı işletmeler için hızlı anlaşma ve hızlı arabuluculuk yöntemleri ve son olarak vergiden muaf kurumlar ve kamu kurumları için hızlı anlaşma yolu söz konusu uygulamalar kapsamındadır.

Amerika’da ülke çapında faaliyet gösteren Mükellefin Avukatı İdaresi ise, mükelleflerin IRS ile olan sorunlarını çözme konusunda arabuluculuk görevini

⁹⁷ Biniş, a.g.m., s. 19- 20.

⁹⁸ Erdem, a.g.e., s. 226.

⁹⁹ Büyük ve orta ölçekli işletmelere yönelik hızlı anlaşma yöntemi ilk olarak büyük ve orta ölçekli işletmelere yönelik hızlı arabuluculuk programı ve büyük ve orta ölçekli işletmelere yönelik hızlı anlaşma yolu olarak iki alternatif seçenek sunmaktaydı. Ardından hızlı arabuluculuk programı kaldırılarak hızlı anlaşma yoluyla birleştirilmiştir. Büyük ve Orta Ölçekli Vergi Mükellefleri Birimine bağlı mükelleflere hakkında vergi incelemesine ilişkin denetim sürecinde ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik olan ve tarafların taleplerinin Temyiz Ofisiyle beraber büyük ve orta ölçekli işletmeler bölümüne göre uygun bulunması halinde başvurulabilen hızlı anlaşma yönteminde, arabuluculuk hakkında eğitim almış Temyiz Ofisi personeli tarafsız olarak arabuluculuk faaliyetini yerine getirmektedir ve bu yola ilişkin taleplerin reddi kararları kesindir. Erdem, a.g.e., s.s. 232-234.

üstlenmektedir. Bu duruma ek, mükelleflerin tek başına çözemedikleri sorunların çözümü için rehberlik de yapmaktadır¹⁰⁰. Kolombiya’da yer alan Mükellefin Avukatı Ofisi de vergi dairesi ile mükellef arasındaki sorunlarda arabuluculuk faaliyeti yaparak uyuşmazlıkları çözmeye çalışmaktadır¹⁰¹.

Belçika’da Vergi Arabuluculuk Ofisi adlı bir kurum vardır. Söz konusu bu kurum, mükelleflerin vergi uyuşmazlıklarını yargı dışı, barışçıl yollarla çözmek amacıyla kurulmuştur. Uyuşmazlıklar, yargılamanın dışında, idari aşamadaki yöntemlerle çözülmektedir ve uyuşmazlık çözüme görevi ofis tarafından bağımsız, tarafsız şekilde yerine getirilmektedir¹⁰².

İngiltere’de arabuluculuk uygulamalarına bakıldığında ise yapılan araştırmalara göre; arabuluculuğun vergi uyuşmazlıklarını en fazla 120 gün içinde çözülmesine yol açtığına dair önemli veriler bulunduğu görülmektedir. İngiltere’de uygulanan arabuluculuk müessesesi ile 1 Nisan 2013-14 Ocak 2014 tarihleri arasında küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) ile yaşanan vergi uyuşmazlıklarının % 79’ unun 120 gün içinde çözüldüğünü görülmektedir. Bu istatistik verileri arabuluculuğun vergi uyuşmazlıklarının büyük bir bölümünü çözdüğünü göstermektedir¹⁰³.

Hollanda’da, 2004’te Hollanda Gelir İdaresi tarafından vergi uyuşmazlıklarında arabuluculuğun etkinliği ve uygunluğunu değerlendirmek için bir proje başlatılmasının ardından gelir idaresi vergi uyuşmazlıklarının çözümü için arabuluculuk uygulamasını resmi olarak teklif etmiştir. 2007 yılında ise vergi mahkemeleri taraflara arabuluculuk seçeneğini sunmuştur. Bu gelişmeye kapsamında vergi uyuşmazlıklarında özel görevli arabuluculuk kurumu oluşturulmuştur¹⁰⁴.

Avustralya’da vergi uyuşmazlıklarında, uyuşmazlıklar erken katılım ve doğrudan müzakere ile çözülemediğinde, Avustralian Taxation Office (ATO) anlaşmazlıkları çözmek için uygun olduğunda arabuluculuk uygulamasını

¹⁰⁰ Özcan, a.g.t., s. 269.

¹⁰¹ Özcan, a.g.t., s. 282.

¹⁰² Özcan, a.g.t., s. 284.

¹⁰³ Meltem İrteş Gülşen, “ Vergi Uyuşmazlıklarında İdari Çözüm Yolları: Alternatif Çözüm Olarak Arabuluculuk”, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Akademik Çalışmalar Dergisi*, 2019, s. .273

¹⁰⁴ Biniş, a.g.m., s. 24.

kullanmayı önermektedir. Arabuluculuk genellikle taraflar arasındaki anlaşma ile başlatılır. Uyuşmazlıklarda yer alan ATO personeli, söz konusu uyuşmazlığı çözmek veya iletirmek için aktif bir rol oynamaktadır¹⁰⁵.

3. Tahkim

Uyuşmazlıkların mahkeme yerine hakem kullanılması yoluyla çözülmeye çalışıldığı tahkimde, uyuşmazlıklar hakem tarafından sonlandırılır ve diğer ADR yollarından farklı olarak, hakemlerin vermiş olduğu kararlar bağlayıcı olmaktadır. Ayrıca, taraflar uyuşmazlığı tahkimle çözmek konusunda bir sözleşme yapmaktadır. Tahkim sözleşmesi adı verilen sözleşme tahkim için bir geçerlilik şartıdır¹⁰⁶.

Hakemin tarafsız üçüncü kişi olması, objektif karar vermesi gibi unsurlar sebebiyle, tahkimin vergi uyuşmazlıkları açısından uygun yöntem olduğu düşünülmektedir¹⁰⁷. Ancak, tahkim, her uyuşmazlık için elverişli değildir. Özellikle uluslararası ilişkilerden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü için oldukça uygundur.¹⁰⁸ Uluslararası ticari ilişkilerden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümünde çok sık uygulanan tahkim, uluslararası vergi uyuşmazlıklarının çözümünde de tercih edilmektedir.

Anlaşma hükümlerinin yanlış yorumlanması ya da yanlış uygulanması, ulusal hukuk mevzuatları ile anlaşma hükümleri arasındaki farklılıklar, vergiyi doğuran olayın yanlış değerlendirilmesi, istisna- muafiyetlerin sağlanamaması gibi faktörler çifte vergilemeye veya hiç vergilememe gibi durumlara bağlı olarak uluslararası vergi uyuşmazlıklarının doğmasına sebep olabilmektedir.¹⁰⁹ Bu kapsamda, aralarında çifte vergilemeyi önleme anlaşması bulunan devletlerin vergilendirme yetkisinden kaynaklanan uyuşmazlıklar, uluslararası vergi

¹⁰⁵ Melinda Jone, "Evaluating Australia's Tax Dispute Resolution System: A Dispute Systems Design Perspective", *eJournal of Tax Research*, Vol. 13, No. 2 (2015), s. 562.

¹⁰⁶ Erdem, a.g.e., s. 62.

¹⁰⁷ Biniş, a.g.m., s. 20.

¹⁰⁸ Erdem, a.g.e., s. 63.

¹⁰⁹ Alican Mert, *Uluslararası Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Tahkim*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 71.

uyuşmazlığı şeklinde tanımlanabilir¹¹⁰. Bu duruma ilişkin olarak, vergi uyuşmazlıklarının uluslararası nitelik taşımaya başlaması ile tahkim fikrinin ortaya çıktığı söylenebilir. Söz konusu yõteme ilişkin olarak zaman içerisinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, 1928 yılında Birleşik Krallık ve İrlanda arasında tahkim şartını içeren ilk çifte vergilemeyi önleme anlaşması imzalanmıştır. 1934 yılında Romanya ve Çekoslovakya arasında veraset vergisine yönelik tahkimi içeren başka bir anlaşma daha imzalanmıştır¹¹¹. Ayrıca ABD ile Almanya arasında imzalanmış olan Gelir Vergisi Anlaşmasında da belirli konularda uyuşmazlık çözümü için tahkime gidilebileceğine ilişkin hükümler yer almıştır¹¹².

Uluslararası organizasyon kapsamında çifte vergilemenin önlenmesine ilişkin ilk çalışmalar ise, Milletler Cemiyeti tarafından yapılmıştır. Ancak tahkim usulü yerine Karşılıklı Anlaşma Usulü (KAU) kabul edilmiştir. Buna karşın, Uluslararası Ticaret Odasının Tahkim Komisyonu (ICC) ve Uluslararası Maliye Birliği (IFA) uluslararası vergi uyuşmazlıklarının çözümü için tahkim yolunu öneren örgütler olmuştur¹¹³. Çifte vergilemenin önlenmesine yönelik çalışmalar yapan bir diğer örgüt OECD'dir. OECD, 2008 yılına kadar tahkim yolunu öngörmemiş olup bunun yerine karşılıklı anlaşma usulünü kabul etmiştir. 2008'de ise zorunlu ve bağlayıcı tahkim hükümlerini bünyesine almıştır¹¹⁴. İlerleyen yıllarda, KAU yönteminin yetersizlikleri sebebiyle Avrupa Birliği'ne üye ülkeler de çifte vergilemenin önlenmesi anlaşmalarını imzalamışlardır. Bu kapsamda, on iki ülkenin bir araya gelerek imzaladıkları Bağlı İşletmelerin Karlarının Ayarlamalarından Kaynaklanan Çifte Vergilendirmenin Sona Erdirilmesi Avrupa Topluluğu Konvansiyonu (Convention on the Elimination of Double Taxation in Connection with the Adjustment of Profits of Associated Enterprises) yürürlüğe girmiştir. Söz konusu anlaşmanın 7.maddesinde, dosyanın, yetkili makamlardan birine sunulduğu tarihten itibaren 2 yıl içinde anlaşmaya varamamaları halinde,

¹¹⁰ Emrah Ferhatoğlu, *Uluslararası Vergi Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözümlemesi*, İstanbul: Beta Yayınları, 2010, s. 14.

¹¹¹ Ezgi Sevinçhan, "Uluslararası Vergi Hukukuna İlişkin Uyuşmazlıklarda Tahkim Yolu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 65, S. 2 (2016), s. 451.

¹¹² Mert, a.g.t., s.s. 38-39.

¹¹³ Sevinçhan, a.g.m., s. 452.

¹¹⁴ Sevinçhan, a.g.m., s. 453.

çifte vergilemenin ortadan kaldırılması için, uyuşmazlığı çözmekle görevli Danışma Komisyonu kurulacağı ifade edilmiştir.¹¹⁵

OECD Model Anlaşması'nın 25. Maddesinde düzenlenen KAU, çifte vergilemeyi önleme anlaşmalarının hükümlerini uygulamaya yetkili makamları bir araya getirerek, söz konusu anlaşmaların uygulanması veya yorumlanmasına bağlı olarak meydana gelen sorunları ülkelerin iç hukuk mevzuatlarına bağlı kalmadan karşılıklı olarak çözmeyi amaçlayan bir yöntemdir¹¹⁶. Vergi makamları arasında gayri resmî müzakere olarak nitelendirilebilecek KAU¹¹⁷, mükelleflerin başvurusuna bağlı çalışan ve uyuşmazlıkların idareler arasında karşılıklı etkileşimle çözümünü sağlayan alternatif çözüm yoludur¹¹⁸. Ancak bu yol, vergi mükelleflerine tam bir memnuniyet vermemektedir¹¹⁹. Ayrıca, birçok ülkenin iç hukuk mevzuatı söz konusu usulün, yargılama kararlarına aykırı sonuç çıkarmamasını şart koşmaktadır. KAU sürecine mükelleflerin dâhil edilmemesi ve kapalı işlemesi de KAU'nun sahip olduğu bir diğer olumsuzluk şeklinde ifade edilebilir.¹²⁰ Bu olumsuzluklar sebebiyle OECD Model Vergi Anlaşması'nda KAU'nun tamamlayıcısı niteliğinde olan tahkim yoluna yer verilmiştir¹²¹. Anlaşmanın 25. maddesinde, yetkili makamların uyuşmazlığın çözümünde anlaşmaya varamamaları halinde, ilgili kişinin talebi ile iki yıl içinde tahkime gidilebileceği ifade edilmiştir¹²².

Bu açıklamalar ışığında uluslararası vergi hukukuna ilişkin tahkimi; iki veya daha fazla devlet arasında çifte vergilemenin önlenmesine yönelik anlaşmalardan veya vergilemeye ilişkin diğer anlaşmalardan kaynaklanan

¹¹⁵ Mert, a.g.t., s. 39.

¹¹⁶ Tahir Erdem, "Vergi Hukuku'nda Tahkim Mümkün mü? (Türkiye'nin Tahkim Pozisyonuna Eleştirel Bir Bakış)", *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 345 (2017), s. 30.

¹¹⁷ Chloe Burnett, "International Tax Arbitration", *Australian Tax Review*, C. 36, S. 3 (2007), s. 176.

¹¹⁸ Erdem, a.g.m., s. 30.

¹¹⁹ Bruno GOUTHIERE, "The OECD Recommends Arbitration to Improve the Resolution of Tax Treaty Disputes", *International Tax Journal*, May-June 2007, s. 21.

¹²⁰ Sevinçhan, a.g.m., s. 457.

¹²¹ Emrah Ferhatoğlu, "Uluslararası Vergi Uyuşmazlıklarının Giderilmesi: Avrupa Birliği Tahkim Anlaşması", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 57, S. 4 (2008), s. 196.

¹²² OECD Articles Of The Model Convention With Respect to Taxes On Income And On Capital, 21 November 2017, s. 20.

uyuşmazlıkların hakem, hakemler ya da uluslararası organizasyonlar aracılığıyla giderilmeye çalışıldığı yöntem şeklinde tanımlamak mümkündür¹²³.

Söz konusu uyuşmazlıklarda taraflardan biri uluslararası hukuku ihlal ettiği için, hukuki süreçlerin uygulandığı usullerin sürece dâhil olması lazımdır. Bunun için tahkime ihtiyaç olmaktadır. Tahkim sayesinde uyuşmazlık çözümü için süre kısıtlamaları getirilerek, süreç belirsizlikten kurtarılır¹²⁴. Ayrıca tahkimin gizli yapılması, mükellefleri tahkime gitme konusunda teşvik etmektedir¹²⁵. Bu sayede, uyuşmazlıklar davaya nazaran daha hızlı çözümlenmekte, uygulanan süreçler sayesinde yargının iş yükü azalmaktadır.

Uluslararası tahkim yönteminin kullanılması, ad hoc (geçici, arızı) tahkim ve kurumsal tahkim olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Ad hoc tahkimde, taraflar süreci kendi iradeleriyle denetimlerinde tutmaktadır. Bir başka ifadeyle, tahkimde uygulanacak usul ve hukuk, hakemler, tahkim yeri taraflarca belirlenmektedir. Söz konusu tahkime geçici denmesinin sebebi ise, sadece o uyuşmazlık için tercih edilmesinden kaynaklanmaktadır¹²⁶. Kurumsal tahkimde ise süreçte, önceden hazırlanmış kurallar vardır, tahkim kurumu uyuşmazlık çözümünde direkt yer almaktadır ve idari yönden tahkimi oluşturan çeşitli kurumlar mevcuttur. Örneğin, ICC (Uluslararası Ticaret Odasının Tahkim Komisyonu), Birleşmiş Milletler Örgütü'nün UNCITRAL Tahkim Komisyonu ve Dünya Bankası'nın ICSID (Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları için Çözüm Merkezi) komisyonları dünyada kabul görmüş tahkim kurumlarıdır¹²⁷.

Niteliğine göre zorunlu veya ihtiyarı olabilen tahkim, uluslararası vergi hukukunda tarafların rızasına bağlıdır. Bir başka ifadeyle ihtiyarı tahkim esastır. Ancak devletler önceden yapacakları bir anlaşma ile tahkimi zorunlu kılabilirler¹²⁸. Zorunlu tahkimde, KAU sürecinde anlaşma sağlanmadığında tahkim komisyonu kurulmaktadır. Genelde iki tarafın da isteğine bağlı başlayan

¹²³ Sevinçhan, a.g.m., s. 451.

¹²⁴ Murat Yıldırım, *Uluslararası Vergi Hukuku'nda Tahkim*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010, s. 64.

¹²⁵ Yıldırım, a.g.e., s. 65.

¹²⁶ İrfan Sönmez ve Gencay Karakaya, " Milletlerarası Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1 (2015), s. 212.

¹²⁷ Sönmez ve Karakaya, a.g.m., s. 213.

¹²⁸ Sevinçhan, a.g.m., s.s. 460-461.

süreç, bazı anlaşmalarda bir tarafın isteği ile başlayabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, Hollanda'nın Mısır, Kuveyt, Makedonya, Moldova ve Özbekistan'la yapmış olduğu anlaşmalarda taraf devletlerden biri KAU'nun 2 yıl¹²⁹ içinde sonuç vermemesi halinde diğer taraf devletlerin isteği veya onayı olmadan tahkim kuruluna başvurma hakkı mevcuttur¹³⁰.

ABD'de mükellefler vergi uyuşmazlıklarının çözümü açısından tahkimi en şkilci yöntem olarak görmektedirler. Bu yüzden mükellefler tarafından zor bir seçenek olarak görülmektedir¹³¹.

ABD İç Gelir İdaresi temyiz sonrası tahkimi ilk olarak deneme mahiyetinde uygulamaya koymuştur. Ardından bu uygulama güncellenerek kapsamı genişletilmiştir. Yapılan düzenlemeye göre söz konusu yönteme belirli durumlarda başvuru imkânı vardır. Tahkim süreci, bir dava temyizde iken, uzlaşma görüşmeleri başarısız olduktan sonra ve genellikle diğer tüm sorunlar çözüldükten sonra ancak tahkimin talep edildiği belirli olgusal sorunları çözmek için kullanılabilir¹³². Ayrıca temyiz sonrası tahkim uygulamasından başka uyuşmazlıkların vergi mahkemesine taşınması halinde dava sırasında da tahkime başvuru imkânı mevcuttur¹³³.

4. Diğer ADR Yöntemleri

a. Erken Tarafsız Ön Değerlendirme

Erken tarafsız ön değerlendirme, uyuşmazlığın ilk aşamasında tarafsız üçüncü kişinin, uyuşmazlığın nasıl ortaya çıktığı, nasıl geliştiği ve ileride ne gibi etkiler meydana getireceği hakkında taraflardan edindiği kısa bilgiler çerçevesinde yaptığı değerlendirmedir. Söz konusu yöntem ile alternatif yöntemlere ve dava

¹²⁹ Mısır için bu süre 5 yıldır. *Ferhatoğlu, a.g.m., s. 202.*

¹³⁰ *Ferhatoğlu, a.g.m., s. 202.*

¹³¹ *Erdem, a.g.e., s. 236.*

¹³² <https://www.irs.gov/pub/irs-drop/rp-06-44.pdf> (12.03.20).

¹³³ *Erdem, a.g.e., s. 237.*

yoluna başvurmadan uyuşmazlığın mümkün olan en kısa sürede çözümü amaçlanmaktadır¹³⁴.

Vergi uyuşmazlıkları açısından bakıldığında idari başvuru ile adli başvuru arasında yer aldığı yönünde bir çıkarım yapılabilir. Mükellef ile idare açısından, vergi uyuşmazlıklarında her iki tarafa da gerginliğin yatışması için imkân verdiği, uyuşmazlıkların yargıya gitmeden çözümünün sağlanacağı söylenebilir¹³⁵. Ancak söz konusu yöntemin vergi uyuşmazlıklarında etkinliği başvurunun isteğe bağlı veya zorunlu olması ve sürecin resmi olup olmayacağı gibi nedenlerden dolayı tartışmalıdır¹³⁶.

b. Vakıaların Saptanması

Tarafsız üçüncü kişinin uyuşmazlığın temelini oluşturan maddi olayları belirlediği yöntemdir. Söz konusu yöntemde, üçüncü kişi uyuşmazlık çözümü açısından taraflara yeni bir bakış açısı kazandırır. Tarafsız üçüncü kişinin vakıa saptayıcısı olarak adlandırıldığı yöntemde, tarafların güçlü ve eksik yönlerinin belirlendiği bir rapor hazırlanır. Rapor çerçevesinde tarafların anlaşmaları halinde, uyuşmazlıkların çözüldüğü kabul edilmektedir. Yöntemin temel amacı, tarafların devlet yargısında kazanma olasılıklarını öğrenmektir¹³⁷. Tarafsız ön değerlendirme yöntemiyle benzerlik gösterse de, uyuşmazlığın ileriki aşamalarında işlerlik kazanıp geniş kapsamlı araştırma yapılması gibi özellikleri sebebiyle farklılık göstermektedir¹³⁸.

c. Kısa Yargılama

Müzakere, arabuluculuk ve yargı yolunun birleşiminden oluşan karmaşık yapıda bir yöntemdir. Diğer alternatif yollara kıyasla daha yapısaldır ve tarafların, uyuşmazlık konusu hakkında bilgiye sahip olduğu yöneticileri ile tarafsız üçüncü

¹³⁴ Alper Uyumaz, Kemal Erdoğan, “ Aile Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1 (2016), s. 126.

¹³⁵ Biniş, a.g.m., s. 21.

¹³⁶ Kübra Bozdoğan, *Uzlaşma Özelinde Vergi Uyuşmazlıklarının İdari Çözüm Yollarının Türkiye ve Bazı Seçilmiş Ülkeler Açısından Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi*, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), 2018, s. 59.

¹³⁷ Uyumaz, a.g.m., s. 126- 127.

¹³⁸ Hepaksaz, Avcı, a.g.m., s. 766.

kişi sürece dâhildir. Yöntemde, tarafların uyuşmazlığa yönelik yaptıkları sunum, üçüncü kişi ve yöneticiler tarafından karara bağlanır¹³⁹.

Kısa yargılama, özel olarak veya mahkemece gerçekleştirilen bir yöntemdir. Tarafların özgür iradeleriyle başvurabilecekleri yöntem, mahkemelerin yapmış olduğu yargılama faaliyetleriyle benzerlik göstermesine karşın, yargılamaya nazaran daha az şekli unsura sahiptir¹⁴⁰. Taraflara, uyuşmazlık çözüm sürecinde güçlü ve zayıf yönlerinin gösterilmesiyle, her iki tarafı da kazandıran bir sonuca, kısa sürede ulaşılması amaçlanmaktadır¹⁴¹.

D. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YÖNTEMLERİNİN KAMU HUKUKUNDA UYGULANABİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tarafların bir konu üzerinde sahip oldukları farklı görüşler nedeniyle ortaya birtakım anlaşmazlıklar çıkabilmektedir. Farklı dünya görüşlerine sahip insanların zaman zaman anlaşmazlığa düşmesi durumu özel hukuk uyuşmazlıklarının kapsamında değerlendirmeye alınmaktadır. Ancak uyuşmazlık taraflarından birinin kamu gücüyle donatıldığı hallerde uyuşmazlık, kamu hukukunun alanına girmektedir. Bu kapsamda, devlet ve mükelleflerin menfaat çatışmalarının meydana gelmesi durumunda mevzuat farklı şekillerde yorumlanabilmekte ve bu durumda söz konusu uyuşmazlıklar kamu hukuku uyuşmazlıkları çerçevesinde incelenmektedir.

Kamu hukukunda uyuşmazlıklar, özel hukuk uyuşmazlıklarından farklı olarak, Borçlar Hukukuna tabi sözleşme, haksız fiil ya da sebepsiz zenginleşme dolayısıyla çıkmamaktadır. Tarafların eşit olmadığı ve devletin egemenlik hakkından kaynaklanan bu alanda, vergiler, devletin temel ve en önemli gelir kaynağıdır. Bu bağlamda, bu alanda ortaya çıkan uyuşmazlıklar verginin devletin hazinesine girmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Devlet, bu zor durumdan kurtulmak amacıyla egemenlik hakkına dayanarak vergileri tahsil etmeye çalışmakta, gerektiğinde cebren tahsil etme yoluna da gidebilmektedir. Mükellefler ise bu durum karşısında kendini oldukça baskı altında hissetmekte ve

¹³⁹ Arat, a.g.t., s. 33.

¹⁴⁰ Hepaksaz, Avcı, a.g.m., s. 766.

¹⁴¹ Ceylan, a.g.e., s. 309.

vergiyi bir yük olarak görmelerine sebep olmaktadır. Vergileri yük olarak gören mükellefler, vergiden kaçınmanın yollarını aramaya başlamaktalar, vergiye gönüllü uyumdan oldukça uzaklaşmaktadırlar. İfade edilen bu durum hem devlet hem de mükellef açısından oldukça derin sorunları beraberinde getirmektedir ve taraf menfaatleri zedelendiği için, devlet ve mükellefler arasında gerginlik, güvensizlik oluşmaktadır.

Vergi hukukunda bahsi geçen bu uyuşmazlıkların çözümü için Türk Vergi Hukukumuzda idari ve yargısal çözüm yolları mevcuttur. Ancak bu yollar barışçıl çözüm yolu olmayıp, sadece sorun çözmeye odaklıdır. Yani sorun uyuşmazlık olmaktan çıkmakta ama özellikle mükellef psikolojik olarak kendini tazyik altında hissetmekten kurtulamamaktadır. Diğer bir ifadeyle olayın pasif süjesi olan mükellefin adaletin yerine geldiği konusunda ikna olduğunu söylemek her zaman mümkün olmamaktadır. Bu konuya şu şekilde örnek vermek mümkündür. Vergi uyuşmazlıklarında temel idari çözüm yolu olan uzlaşmada, bir taraf vergi idaresi diğer taraf ise mükelleftir. Vergi idaresi, devletin en temel finansman kaynağını tahsil edebilmek için bu süreçte oldukça katı davranışlar sergilemekte ve mükellef odaklı davranmamaktadır. Bu sebeple, söz konusu süreçte mükellefler açısından tatmin edici bir sonuca da ulaşamadığı söylenebilir. Ayrıca, uzlaşma, barışçıl çözüm yolu olarak değerlendirilmesine rağmen, mükellefle idare arasında karşılıklı güvene ve iletişime dayalı görüşmeler de yapılmamaktadır. Bu durum ülkemizde, vergi uyuşmazlıkları yaşayan mükelleflere onarıcı adalet kapsamında, yeni bir başlangıç yapabilmelerine imkân vermemekte ve mükelleflerin vergiye uyumunu azaltmaktadır.

Vergi davasına bakıldığında ise, 2018 yılında vergi mahkemelerinde ulaşılan toplam 147.490 adet dosya olduğu görülmektedir. Bu dosyaların 49,034'ü 2017'de çözülemeyip devreden dosya sayısıdır¹⁴². Bu durum mahkemelerin yoğun iş yükü altında kalmasına ve davaların uzamasına sebep olmaktadır. Dava sürecinin uzaması ise adil yargılanma hakkına aykırı bir durum oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere, ülkemizde vergi uyuşmazlıklarında mevcut idari ve adli yolların etkinliği tartışmalı bir konudur. Etkili olmayan çözüm yöntemleri ise yargı yoluna

¹⁴² adliscil.adalet.gov.tr ,(07.06.20)

ve vergi idaresine duyulan güveni azaltmaktadır. Bu yüzden uyuşmazlıkların yargılanarak çözümü yerine, yöneterek çözüme anlayışı teşvik edilmelidir ve uyuşmazlık çözüm süreci içinde “uyuşmazlıkları önleme” esas amaç olmalıdır.

Vergi hukukunun büyük ölçüde müdahaleci bir yapısı olması sebebiyle, mükellefler üzerinde oldukça ağır baskı hisseder. Bu baskı sebebiyle vergiye uyumda güçlük çeken mükellef ve idare arasında kazan/kaybet savaşı oluşmaya başlar. Bu durumda, mükellef odaklı bir yaklaşımla, konuya mükellef gözüyle bakılmalı, mükelleflerin ihtiyaç ve beklentileri karşılanmaya çalışılmalıdır¹⁴³.

Genel olarak özel hukuk uyuşmazlıklarında daha kolay uygulanabilen ADR'nin, kamu hukukunda uygulanması için, uzlaşmacı bilincin Türk Vergi Hukuk sistemimizin merkezine alınması gerekmektedir. Söz konusu alternatif yolların, vergi uyuşmazlıklarında uygulanabilirliğin teşvik edilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Bu yollar vergi uyuşmazlıklarında uygulanabilirse, idare ve birey uyuşmazlıkları çözmek amacıyla çaba içine girerek, taraflar arası güven ortamı oluşturulabilecek ve idare ile mükellef ilişkileri dostça sürdürülebilecektir.

Yapılan açıklamalar ışığında ADR'nin vergi uyuşmazlıklarında uygulanmasının istenen bir durum olduğu açıktır. Ancak, özel hukuk temelli bu yaklaşımların kamu hukukunda uygulanabilirliği ve uyuşmazlık sürecinde yer alacak tarafsız üçüncü kişinin konumunun ne olacağı konusu tartışmalıdır. Kanaatimizce, ADR'nin vergi hukukumuzda uygulanabilirliği, gerekli alt yapı oluşturulabildiği takdirde mümkündür. Bu durumda çeşitli ülkelerin alternatif çözüm yöntemlerine yönelik yapmış olduğu düzenlemeler örnek alınmalıdır. Söz konusu bu düzenlemelere “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin İdari Makamlar İle Özel Kişiler Arasındaki Dava Alternatifleri” konusunda 9 Sayılı Tavsiye Kararı örnek verilebilir. Söz konusu tavsiye kararında, mahkemelerin yargılama usullerinin idari uyuşmazlıklar için her zaman mümkün olmayacağı ifade edilmekte ve alternatif yolları idari makamlar ile mükellefler arasındaki uyuşmazlıklarda teşvik etmektedir. Bu konuda bir başka örnek ABD'dir. ABD'de vergi uyuşmazlıklarının çözümünde, yargı yoluna gidilmeden önce, idari yollar içinde alternatif çözüm yolları oldukça etkin şekilde kullanılmaktadır. Bu konuda

¹⁴³ Mustafa Şahin, “Vergi Uyuşmazlıklarının Kökten Çözümüne Yönelik Devrimsel Bir Uygulama: Yükümlü Lehine Yorum İlkesi”, *Mali Çözüm Dergisi*, C. 28 (2018), s. 98.

Administrative Dispute Resolution Act of 1996 (ADRA) ve IRS Restructuring and Reform Act of 1998 gibi düzenlemeler yaparak mükellef odaklılık, verim ve etkinlik kapsamında ADR'nin uygulanabilirliği üzerinde çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Temelinde son derece mükellef odaklı bir yaklaşım olan ABD İç Gelir İdaresi bünyesinde uyum, uzlaşma yaklaşımını esas alan alternatif yolları teşvik eden temyiz sistemi vardır. Bu kapsamda, temyiz yolu yanında, müzakere, arabuluculuk, tahkim gibi alternatif yollar eklenerek, mükellefle vergi idaresinin karşılıklı güven ve iletişim çerçevesinde anlaşabilmeleri amaçlanmaktadır¹⁴⁴. Ayrıca ABD'de İç Gelir İdaresi içinde, bağımsız bir Mükellef Savunma Hizmetleri Birimi de mevcuttur. Bu birimde, mükelleflere hukuki destek sağlanır, uyuşmazlıkların ortadan kaldırılmasına yönelik düzenlemeler yapılır ve önerilerde bulunulur. Bu sayede mükellef sorunları, alternatif yaklaşım çerçevesinde çözümlenmeye çalışılır¹⁴⁵. Örnek teşkil etmesi açısından ABD'deki vergi uyuşmazlıklarının alternatif yollarla çözüm sürecinden biraz bahsetmekte fayda vardır.

ABD'de vergi uyuşmazlıklarının çözüm sürecinde mükellefler, Temyiz Ofisinin yerel birimlerine başvuru yaparak uyuşmazlığın çözümünü sağlamayı amaçlamaktadırlar. Söz konusu talep, Temyiz ofisine, müzakerelerin nerede ve ne zaman yapılacağını bildirmek üzere gönderilir. İstatistiklere bakıldığında, uyuşmazlıkların çoğunluğunun bu aşamada çözüme kavuştuğu görülmektedir.

¹⁴⁴ Erdem, a.g.e., s. 201.

¹⁴⁵ Erdem, a.g.e., s. 195.

Tablo 1: 2017 Mali Yılında Temyiz Ofisinin İtiraz Konularına İlişkin İş Yüğü¹⁴⁶

Başvuruların Konu Türleri	Yapılan Başvuruları	Sonuçlandırılan Başvurular	30.09.2017 İtibarıyla Mevcut Başvurular
Toplam Başvuru Sayısı	103,574	107,114	51,428
Tahsilat İşlemlerine İlişkin	37,667	39,676	20,345
Vergi İncelemelerine İlişkin	30,657	33,344	16,906
Cezalara İlişkin	10,652	10,152	4,457
Uzlaşma Taleplerine İlişkin	9,564	9,467	4,804
Suçsuz Eş Başvurusu	3,407	2,465	2,350
Sektörel Konular	955	989	939
Koordineli Sektörel Konular	88	139	202
Diğer	10,584	10,882	1,425

Müzakere, temyiz ofisi tarafından kullanılan en temel yöntemdir. Söz konusu süreçte, mükelleflerin talebi, Temyiz Ofisinin bir çalışanı tarafından dosyaya bakmak üzere görevlendirilmektedir. Mükellef ve temyiz ofisi görevlisi, karşılıklı görüşmek için müzakere toplantıları düzenlerler. ABD’de, mükellefin diğer yöntemleri uygulamaya geçmesi için bu yöntemi kullanması zorunlu tutulmaktadır¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Internal Revenue Service Data Book, 2017, <https://www.irs.gov/pub/irs-soi/17databk.pdf> , (07.06.20).

¹⁴⁷ Erdem, a.g.e., s. 224.

Mükelleflerin uyuşmazlığın niteliğine göre çeşitli arabuluculuk programlarına başvuru yapma hakkı da vardır. Bu durumda, mükellefler genellikle, temyiz ve müzakere sonrası arabuluculuk yöntemine başvuruda bulunmaktadırlar. Mükellefler, müzakere ve temyiz sürecinde anlaşmaya varamadığı konuları arabuluculuğa intikal ettirme hakkına sahiptir. Bu amaca yönelik, yazılı olarak, yetkili Temyiz ofisi yöneticisine başvuruda bulunmaktadır. Temyiz ofisi ise talebi, vergi politikasına göre değerlendirmektedir.

Ayrıca ABD’de, mükelleflerin, Büyük ve Orta Ölçekli Vergi Mükellefleri Birimine bağlı ya da küçük işletmesi olması hallerinde, hızlı anlaşma yöntemine de başvuru hakları mevcuttur. Hızlı anlaşma yönteminde (Fast Track), uyuşmazlıkla ilgili verilen kararlar üzerinde kontrol mükelleflerin elindedir ve bağımsız bir temyiz arabulucusu mükellef ve vergi idaresinin tartışmalı konuları üzerinde bir anlaşmaya varmasına yardımcı olmaya çalışmaktadır. Temyiz arabulucusu, uzlaşma tartışmalarını kolaylaştırmak amacıyla, uzlaşma önerileri sunarak sürece yön vermektedir¹⁴⁸. Bahsi geçen hızlı anlaşma yöntemi sayesinde vergi uyuşmazlıklarının 60- 120 gün gibi kısa sürede çözümü mümkün olabilmektedir.

Fransa da ADR hakkında çalışmalar yapmış olan bir diğer ülkedir. Ülke, 2005 yılında Mükellef Hakları Bildirgesi yayınlamıştır. Söz konusu bildirmede, mükellef haklarını koruma çerçevesinde, hem idare hem de mükellef sorunlarına yönelik düzenlemeler mevcuttur. Ayrıca, Denetime Tabi Tutulmuş Mükelleflerin Hakları ve Yükümlülükleri Bildirgesi’nde, mükelleflerin danışmana başvurma hakları düzenlenmiştir. Mükellefler isterlerse danışmana başvurunun ardından arabulucuya başvurma hakları da saklıdır. Mükelleflerin danışmana başvurmaları, haklarının korunması açısından oldukça önemlidir. Danışmana başvuru, arabuluculuk gibi uygulamalar, mükellef ve idare arasında doğabilecek uyuşmazlıkların engellenme amacı güderler ve bu yollar, araştırarak, yöneterek uyuşmazlık çözüm sürecini sürdürme anlayışı ile hareket ederler¹⁴⁹.

¹⁴⁸ <https://www.irs.gov/appeals/fast-track> , (07.06.20).

¹⁴⁹ Neslihan Karataş Durmuş, “Vergi Uyuşmazlıklarında Barışçıl Çözüm Yolları: Fransa Örneği”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2016, s. 55.

Hollanda'nın da vergi uyuşmazlıklarında alternatif yolları oldukça sık uyguladığı görülmektedir. Bu konuda, gelir idaresi vergi uyuşmazlıklarında arabuluculuğu uygulayabilmesi için bir proje başlatmıştır. Ayrıca, mahkemelere de çözüm süreci içinde arabuluculuk seçeneğini sunmuştur. Fransa'da ayrıca, vergi uyuşmazlıklarında özel olarak görevli arabuluculuk kurumu da vardır. Belçika'da ise, Vergi Arabuluculuk Ofisi adlı bir kurum mevcuttur. Söz konusu kurum, vergi uyuşmazlıklarının barışçıl yollarla çözümünü amaç edinmiştir.

Görüldüğü üzere başta ABD olmak üzere, birçok ülke mükelleflerin haklarını gözeterek, uyuşmazlık çözüm sürecini devam ettirmek istemiştir. Türk Vergi Hukukumuz açısından bakıldığında, egemenlik hakkına sahip devlet ile mükelleflerin eşit konumda olamayacağı, alternatif yolların vergilerin kanuniliği ilkesini zedeleyeceği yönünde düşünceler mevcut olduğu için bu durum tartışmalıdır. Ancak çeşitli ülkelerin uygulamalarına bakıldığında, mükelleflerin hakları ve vergilerin kanuniliği ilkesi çerçevesinde uyuşmazlık çözüm süreçlerinin oldukça etkili bir şekilde işlediği görülmektedir. Türk Vergi Hukuku'nda da ülke uygulamaları örnek alınarak alternatif yolların uygulanabilirliği sağlanabilir.

Vergilerin temel finansman kaynağı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, süratle tahsili istenen bir durumdur. Bu alanda yaşanan uyuşmazlıkların en kısa sürede çözülmesi devlet açısından oldukça faydalı olacaktır. Ancak devlet, vergi alacağını en kısa sürede tahsil ederken; mükelleflerin haklarını korumayı ihmal etmemelidir. Mükellefleri korkutmamalı, mükelleflerin vergi vermekten soğumadan hareket etmelerini sağlamalı ve onları vergiye uyumlu olmaları konusunda teşvik etmelidir. Bu durumda ise alternatif yollar devreye girmelidir. Söz konusu alternatif yollar, vergi idaresi tarafından, mevcut idari çözüm yollarına ek olarak sunulmalıdır. Ayrıca, alternatif yolların uygulanabilirliğini sağlamak amacıyla bu yöntemlere başvuru zorunlu tutulmalı, tatmin edici sonuçlar alınmadığı hallerde diğer alternatif çözüm yollarına gidilmesi sağlanmalıdır. Vergi yargısına ise alternatif ve idari yolların tüketilmesi durumunda gidilmesi yönünde bir düzenleme yapılmalıdır.

Vergi uyuşmazlıklarında uygulanabilecek alternatif yollarda, devlet ve mükelleflerin eşit konumda olmasından ziyade, mükelleflerin haklarını koruması,

vergi idaresinin mükellefe uzlaşmacı tavırla yaklaşması, kazan/kazan yaklaşımı çerçevesinde uyuşmazlıklara kalıcı çözümler sunulması temel amaç olmalıdır. Mükellefleri mümkün olduğu şekilde, vergi vermeye teşvik etmeye çalışarak, uyuşmazlıkları çözenin ötesinde bir anlayışla hareket edilmeli, anlık çözümler oluşturmak yerine, bu alanda doğabilecek uyuşmazlıkları engelleme amacı Türk Vergi Hukukunda Alternatif Çözüm Yolları'nda odak noktası olmalıdır. Bu sayede, uyuşmazlıklara kalıcı çözümler bulunabilir ve vergi uyuşmazlıklarında alternatif yolların etkinliği sağlanabilir. Devlet ve bireyi eşit konumda görececek bir anlayış yerine, mükelleflerin devletin egemenlik hakkını gönüllü olarak kabul ettiği, devlet ve mükellef arasında iletişimin esas olduğu bir yaklaşım benimsenmelidir.

Vergi uyuşmazlıklarında alternatif çözüm sürecini uygulayacak Vergi Arabuluculuk Ofisi kurulmalıdır. Bu ofis, vergi idaresi bünyesinde yer almalı ancak idare ve denetim birimlerinden bağımsız, mükellef sorunlarını çözmeye arabulucu faaliyetleri gerçekleştirecek bir kurum olarak arabuluculuk faaliyetlerinde bulunmalıdır. Ofis içinde yer alacak kişiler, vergi alanında uzman olmalı ve alternatif çözüm yollarını kullanma, yönetme gibi konularda yetkilere sahip olmalıdır ve bu yetkiler kanunlarla düzenlenmelidir. Arabuluculuk ofisi içinde sadece vergi uyuşmazlıklarına yönelik çalışma ve düzenlemeler konusunda yetkili kişiler olmalı ve yetkililer, alternatif yollar hakkında da bilgi sahibi olmalıdır. Bunun için belirli aralıklarla eğitimler düzenlemeli ve bu eğitimlerin masrafları vergi idaresi tarafından karşılanmalıdır.

Ülkemizde vergi uyuşmazlıklarının alternatif yollarla çözüm süreci, mükelleflerin, vergi arabuluculuk ofisindeki yetkili kişiye talepte bulunmasıyla başlamalıdır. Talep yetkili kişi tarafından incelenerek duruma göre kabul veya reddedilmelidir. Ayrıca söz konusu kabul ve ret şartları kanunen düzenlenerek, bu şartların ne olacağına açıklık getirilmelidir. Şartların kabul edilmesi halinde, toplantının yapılacağı yer ve zaman belirli süreler içinde mükelleflere bildirilmelidir. Ardından, vergi idaresi, vergi arabuluculuk ofisindeki yetkili kişi ve mükellefin olduğu toplantı süreci başlamalıdır. Süreçte arabulucu, mükellef odaklı bir davranış ile mükellefin haklarını savunarak arabuluculuk faaliyetini yerine getirmelidir. Taraflar, alternatif yollarla tatmin edici sonuca ulaşamazlarsa

ya da kısmen ulaşırlarsa, çözümlenemeyen vergi uyuşmazlığı için yargı yoluna gidilmeden önce söz konusu uyuşmazlık süreci tekrar gözden geçirilmeli, ardından yargı yoluna gitmeleri yönünde bir sistem uygulanmalıdır.

Türk Vergi Hukukunda uyuşmazlıkların alternatif yollarla çözümüne ilişkin bir diğer öneri ise, arabuluculuk- tahkim (Med-Arb) uygulaması olabilir. Öneriye geçmeden önce uygulamanın yapısından bahsetmekte fayda vardır.

Arabuluculuk-tahkim uygulaması, uyuşmazlıkların arabuluculukla çözülemediği hallerde söz konusu uyuşmazlığın çözümü için tahkim yolunun devreye girdiği ve arabulucunun hakem görevini üstlenerek uyuşmazlık çözüm sürecini yürütmekte olduğu alternatif bir çözüm yoludur¹⁵⁰. Bu bağlamda, Med-Arb uygulamasında, vergi uyuşmazlıklarının çözüm sürecinde, mükelleflere uyuşmazlık çözümü için öncelikle arabuluculuk yolu tavsiye edilmeli, uyuşmazlıkların çözülememesi halinde, tahkim sürecine başlanmalıdır. Mükelleflere, vergi uyuşmazlıklarını arabuluculuk veya tahkimle çözüme kavuşturulabileceğini temin eden söz konusu uygulamada, zaman ve masraflar açısından büyük ölçüde tasarruf edilmesi de sağlanabilecektir.

Uygulamanın vergi uyuşmazlıklarında etkinliğinin sağlanabilmesi açısından, mükelleflerin ve vergi idaresinin uyuşmazlıkları arabuluculuk yöntemiyle çözememeleri halinde tahkime gidileceği konusunda tahkim şartı hazırlanabilir. Mükellef ve vergi idaresi arasında arabuluculuk faaliyeti gerçekleştiren vergi arabulucusu son tutandıktan sonra, şablon olarak hazırlanmış olan tahkim anlaşması ile mükellef ve idareyi tahkim sürecine geçirebilecektir.

Vergi uyuşmazlıklarında arabuluculuk- tahkim süreci, mükellef, vergi idaresi ve arabulucunun katıldığı bir toplantı ile başlayarak, klasik arabuluculuk yönteminde olduğu gibi, tarafların arabuluculuk sürecine ilişkin bildirilmesi, arabulucunun vergi uyuşmazlığı hakkında bilgilendirilmesi şeklinde ilerlemelidir. Bu aşamadan sonra vergi arabulucusu konuya dair araştırma yürüterek, vergi uyuşmazlığının çözümüne ilişkin öneriler sunmalıdır. Arabuluculuk faaliyetlerinin sonucunda mükellef ve idarenin ortak bir noktada anlaşmaları halinde anlaşma

¹⁵⁰ Mustafa Serdar Özbek, “Arabuluculuk İle Tahkim Yöntemlerinin Kesişme Bölgesi: Arabuluculuk-Tahkim”, *Yargıtay Dergisi*, C. 43, S. 1 (2017), s. 18.

tutanağı imzalanarak uyuşmazlık süreci son bulmalıdır. Uyuşmazlığın sona ermemesi halinde, arabulucu, taraflara tahkim yoluna ilişkin bilgiler vererek danışman hakem statüsüne geçebilecektir. Tahkim sürecinde ise, seri tahkim süreci uygulanması yönünde bir şart koyularak, uyuşmazlığın en kısa sürede çözümü amaçlanmalıdır.

Uygulama vergi uyuşmazlıklarının çözüm sürecine dâhil edilebilirse; birtakım faydaları da olacaktır. Örneğin, vergi arabulucusunun danışman hakem statüsüne geçerek uyuşmazlık çözüm sürecinde rol alması, arabulucunun bir önceki aşamada, vergi uyuşmazlığı hakkında bilgi edinmesi sebebiyle tahkim yolunda daha hızlı ve az bir masrafla sonuca ulaşılmasında önemli rol oynayabilir. Ayrıca, arabulucunun ilk aşamada, söz konusu vergi uyuşmazlığıyla ilgili ayrıntıları bilmesi, mükellef ve vergi idaresini ikna etme konusunda da yardımcı olabilecektir.

Bahsi geçen uygulama önerileri, vergi uyuşmazlıklarının çözümü için öncelikle alternatif yolların uygulanmasını sağlayabilecek, vergi uyuşmazlıklarının çözüm sürecini azaltabilecek ve vergi yargısına en son çare olarak başvuru yapılmasını sağlayarak, yargının iş yükünün de azalmasına yardımcı olabilecektir. Kanaatimizce, söz konusu önerilerin uygulanması için pilot uygulamalar yapılmalı ve vergi uyuşmazlıklarında alternatif çözüm yollarının gerekli alt yapısı oluşturulmaya başlanmalıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YÖNTEMLERİNİN VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA UYGULANABİLİRLİĞİ

I. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

A. ARAŞTIRMANIN AMACI

Herkese hak ettiğinin verilmesi, hak - hukuku gözetme ve yerine getirme anlamına gelen adalet kavramı, demokrasinin temel değerlerinden birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, toplum ilişkilerini düzenleyici hukuk kuralları da toplumun her yerinde uygulanarak, adalete erişimin sağlanmasının önünün açılması gerekmektedir. Söz konusu erişimin, kişilerin haklarını koruyan bir reform niteliğinde olmasının yanında, geleneksel yargılama hukukuna karşı ortaya çıkan bir hukuki reform niteliğindedir.

Kişilerin haklarını aramaları, karşılaştıkları uyuşmazlıkları devlet güvencesi altında çözmeleri adalete erişim akımının temelini oluşturmaktadır. Böylece, herkes hakkını eşit olarak arayabilir ve adil sonuçlar meydana gelir.

Erişimi güç olan hak ve özgürlüklerin önündeki engelleri aşmak, geleneksel yargının sahip olduğu yoğun iş yükü, uzun süren davalar sebebiyle oluşan tıkanıklıkları çözerek, uyuşmazlıkları en kısa sürede çözmek reformun amaçları arasındadır. Bu noktada, önemle değinilmesi gereken bir diğer konu da reformun mahkemeye erişim hakkını kısıtlayıp kısıtlamayacağıdır. Ancak uyuşmazlıkların alternatif yollarla çözülememesi halinde, uyuşmazlık doğal olarak yargı yoluna gidecektir. Bu durumda, reformun mahkemeye erişim hakkını kısıtlamayacağı söylenebilir. Özetle, adalete erişim akımı, toplum ihtiyaçlarına yönelik kurumların kurulması ile adalete tam ve eşit anlamda ulaşılması için

alternatif kurumları teşvik eden ve yargıya alternatif kurum arayışları içinde olan bir reformdur.

Her iki tarafın da menfaatlerinden belirli ölçülerde ödün vermesi sonucu uyuşmazlığın çözülmesi esasına dayalı alternatif çözüm mekanizmaları sayesinde ilişkiler dostça sürdürülebilmektedir. Ancak mükellefler ile vergi dairesi arasındaki anlaşmazlıkların ortaya çıktığı durumlarda vergi mevzuatı uygulaması kapsamında olan düşünce, yorum ve uygulama farklılıklarında söz konusu alternatif yöntemlerin nasıl uygulanacağı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, başta Amerika olmak üzere, birçok ülkenin vergi uyuşmazlıklarında ADR'yi uyguladıkları görülmektedir. Ülkemizde ise değişik mevzuatlarda yer alan ADR'nin vergi uyuşmazlıklarında uygulama alanı bulmadığı görülmektedir. Çalışmamızda, ADR'nin vergi uyuşmazlıklarının çözümü üzerindeki etkileri üzerinde durulmaktadır.

Yapılan araştırmanın amacı, mükelleflerin karşılaşmış oldukları vergi uyuşmazlıklarının çözümünde alternatif uyuşmazlık yöntemlerine bakış açılarını ölçmek olarak belirlenmiştir. Bağımlı çalışan SMMM'lerin tek bir firmayla çalışmaları, bu konularda yeterli deneyime sahip olmamaları veya bu tür uyuşmazlıklarla karşılaşmamaları sebebiyle, çalışmamızda bağımsız çalışan SMMM'ler hedef alınmıştır¹. Bu kapsamda, söz konusu çalışmada, bireylerin alternatif çözüm yöntemlerine ilişkin düşüncelerini ve algılarını anlayabilmek için anketin, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler (SMMM) tarafından doldurulması tercih edilmiştir. Araştırmanın evreni ise Bursa Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına kayıtlı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerdir.

B. VERİ TOPLAMA ARACI ve ANKETİN UYGULANMASI

Sosyal bilimlerde yapılan bilimsel araştırmalarda yer alan çok sayıda değişkenler arasındaki ilişkileri belirleyebilmek için çeşitli istatistiksel ölççekler ve teknikler oldukça yoğun şekilde kullanılmaktadır. Bu bağlamda oldukça karmaşık bir yapıda olan sosyal ve ekonomik olayların analizi için yeni araştırmalara

¹ Bursa'da Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına kayıtlı serbest çalışan SMMM sayısı, 2441, bağımlı çalışan SMMM sayısı ise, 2673'tür.

ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle birey davranış ve tutumlarına ilişkin sayısal bilgileri içeren verilerin toplanması, analizi ve analiz sonuçlarının yorumlanması göz önünde bulundurulduğunda, istatistiksel çalışmalar zorunlu bir hale gelmektedir. Söz konusu bu çalışmalarda çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. MINITAB ve SPSS gibi istatistiksel paket programları sayesinde oldukça uzun zaman alan işlemler kısa sürede sonuçlanabilmektedir².

Bilimsel araştırmaların kalitesi, büyük ölçüde, söz konusu araştırmada kullanılmış olan yöntem ve verilerin tutarlılığına bağlıdır. Nicel ve nitel verilerle yapılan sosyal araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntem olan anketin ise bu bağlamda güvenilirliği oldukça önemli bir konudur³. Sistematik bir veri toplama yöntemi olan ankette, veriler, belirlenmiş insan topluluğuna bir dizi soru yöneltilerek elde edilir. Bu kapsamda araştırmamızda anket yönteminin kullanılması tercih edilmiştir.

Anket toplam 36 sorudan oluşmaktadır. Bunlardan 5 tanesi yaş, cinsiyet, eğitim durumu, mesleki unvan ve mesleki deneyime ilişkindir. 6 tanesi vergi uyumsuzluklarının nedenlerine ilişkin olup 14 tanesi vergi uyumsuzluklarının çözüm yollarına ilişkindir. Anketin son bölümünde ise ADR'ye ilişkin 11 tane soru yer almaktadır. Bu sorularda meslek mensuplarının düşüncelerini ölçmek amacıyla 5'li Likert ölçeğinin kullanılması tercih edilmiştir.

Ankette 5'li likert ölçek kullanılmıştır. Ölçek;

1 Kesinlikle Katılıyorum.

2 Katılıyorum.

3 Kararsızım.

4 Katılmıyorum.

5 Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde oluşturulmuştur.

² Yalçın Karagöz ve Süleyman Ekici, “ Sosyal Bilimlerde Yapılan Uygulamalı Araştırmalarda Kullanılan İstatistiksel Teknikler ve Ölçekler”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. 5, S.1, s.s. 25-26.

³ Rauf Arıkan, “ Anket Yöntemi Üzerinde Bir Değerlendirme”, Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi, S. 1 (2018), s. 97.

Örnekleme, araştırma evreni içerisinde amaca uygun herhangi bir yöntemle seçilen ve evreni temsil etme yeteneğine sahip birimler veya elemanlar kümesi olarak tanımlanmaktadır. Örnekleme temel amaç evreni tanımlamaya yardımcı olmaktır⁴. Bu çerçevede, aşağıdaki tabloda yer alan sayılardan ve oranlardan yararlanılmıştır. Anket 216 kişiye uygulanmıştır. Araştırma ölçeği, araştırmacı tarafından katılımcılara sunulmuş ve ayrıntılı bir biçimde ifade edilmiştir. Katılımcılar, koşulları kabul edip cevaplamıştır. Ölçekteki verileri tam dolduran katılımcılar dikkate alınmıştır. Uygulanan 216 anketin 6 tanesinin eksik olması sebebiyle veri girişi yapılmamıştır. Yapılan veri girişleri sonucu 210 adet anketin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu sayı örneklem kitlenin uygunluğu için yeterli kabul edilen bir sayıdır.

Toplanan veriler SPSS 25.0 istatistik programı yardımıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde ortalama ve yüzdeler gibi tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır.

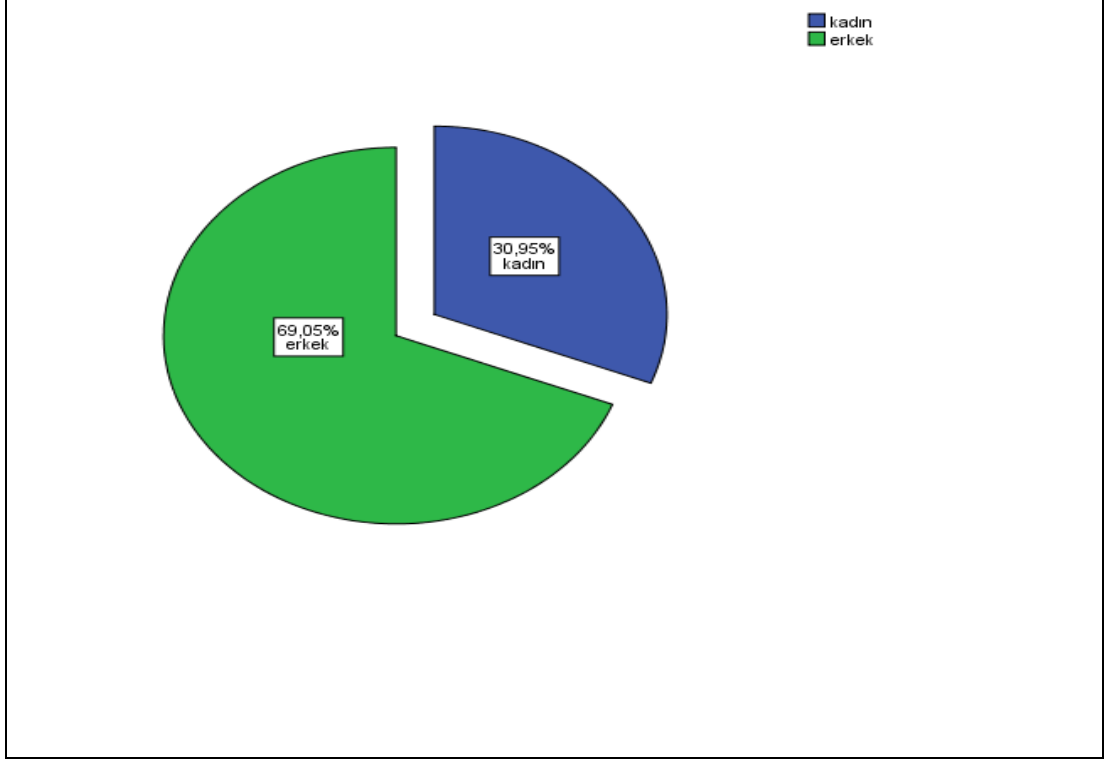
Araştırma verilerinin toplanması için geliştirilen anket, ilgili kişilere uygulanmıştır. Verilerin toplanması için standart bir anket formu kullanılmış olup bu anketlerin bir kısmı yüz yüze yapılmış olup bir kısmının ise posta yoluyla gönderimi sağlanmıştır.

II. BULGULAR ve YORUM

Araştırmanın ana hipotezi ADR'nin vergi uyumsuzluklarının çözümünde yararlı ve etkin bir yol olacaktır. Anket cevaplarının analizinde frekans analizi, çapraz tablolar ve çoklu cevap analizleri kullanılarak yüzdeler dağılımları incelenmiştir.

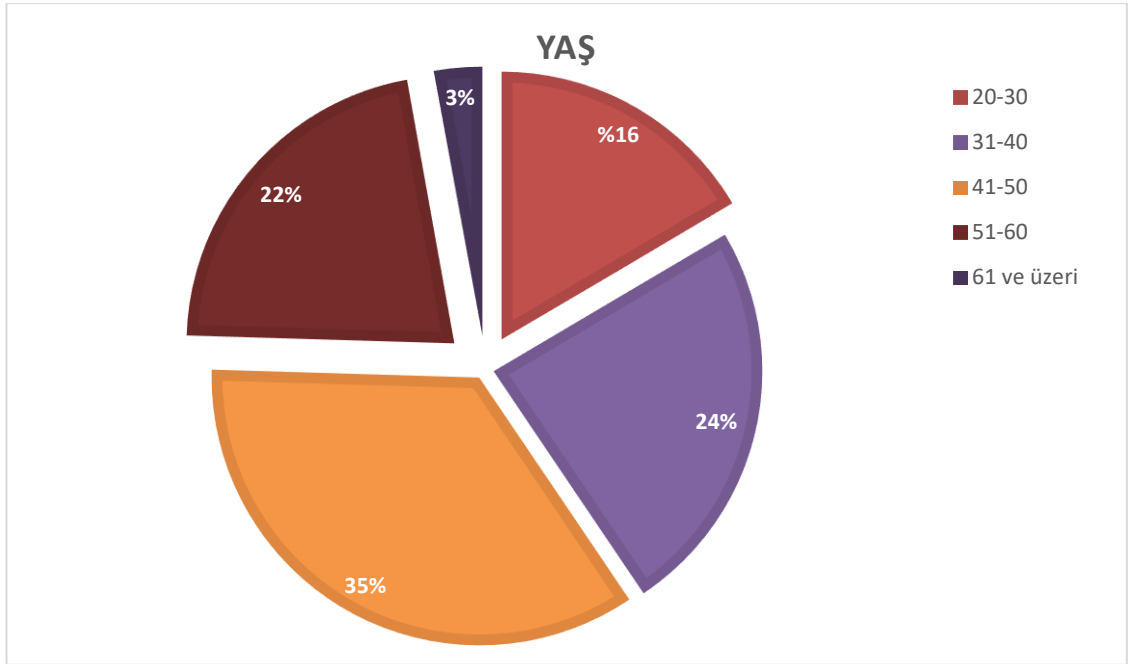
⁴ Banu Yücel Toy ve Nuray Güneri Tosunoğlu, “ Sosyal Bilimler Alanındaki Araştırmalarda Bilimsel Araştırma Süreci, İstatistiksel Teknikler ve Yapılan Hatalar”, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 1 (2007),s. 6.

Grafik 1: Katılımcıların Cinsiyet Durumuna Ait Verileri

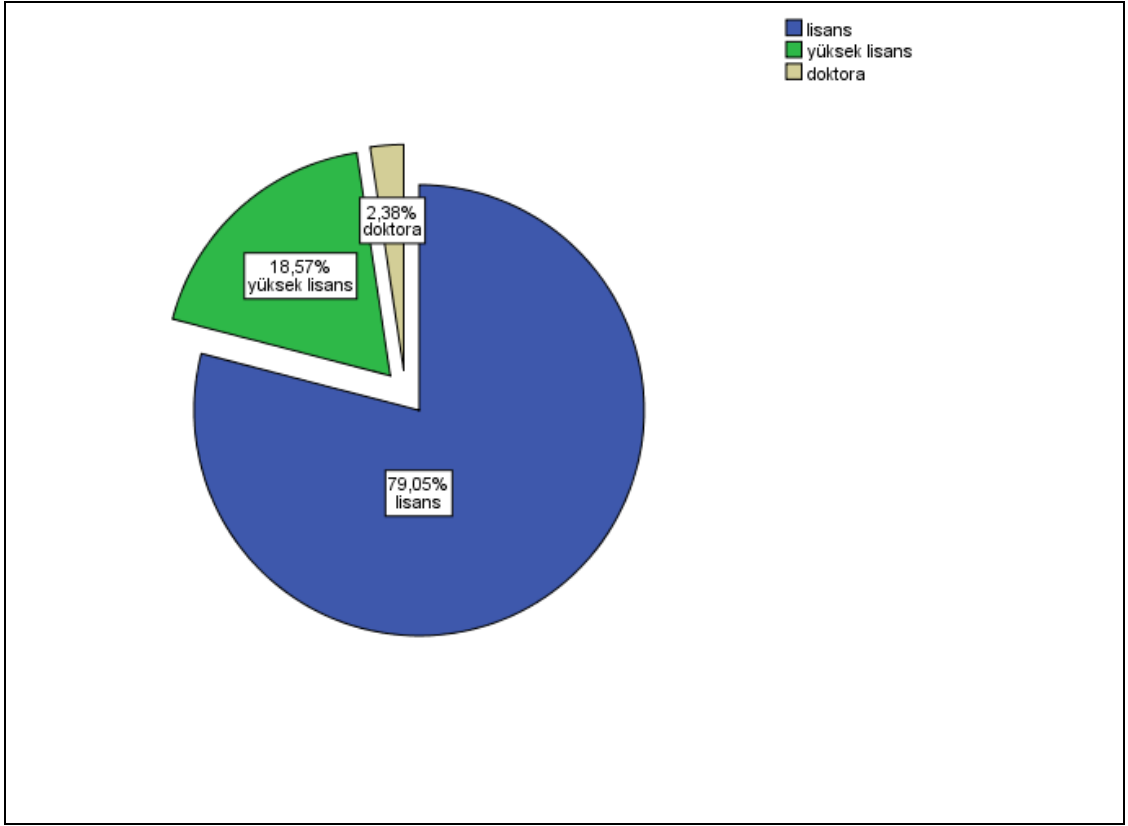
Katılımcıların demografik özellikleri pasta grafiğinde gösterilmektedir. Grafik 1’de anketi cevaplayan katılımcıların cinsiyet durumuyla ilgili bilgi verilmiştir. Grafiğe göre ankete cevap veren katılımcıların 65 kişisi kadın, 145 kişisi ise erkektir. Kadın katılımcıların cevapları anketin %31’ini, erkek katılımcıların cevapları ise %69’unu oluşturmaktadır.

Grafik 2: Katılımcıların Yaş Durumuna Ait Verileri

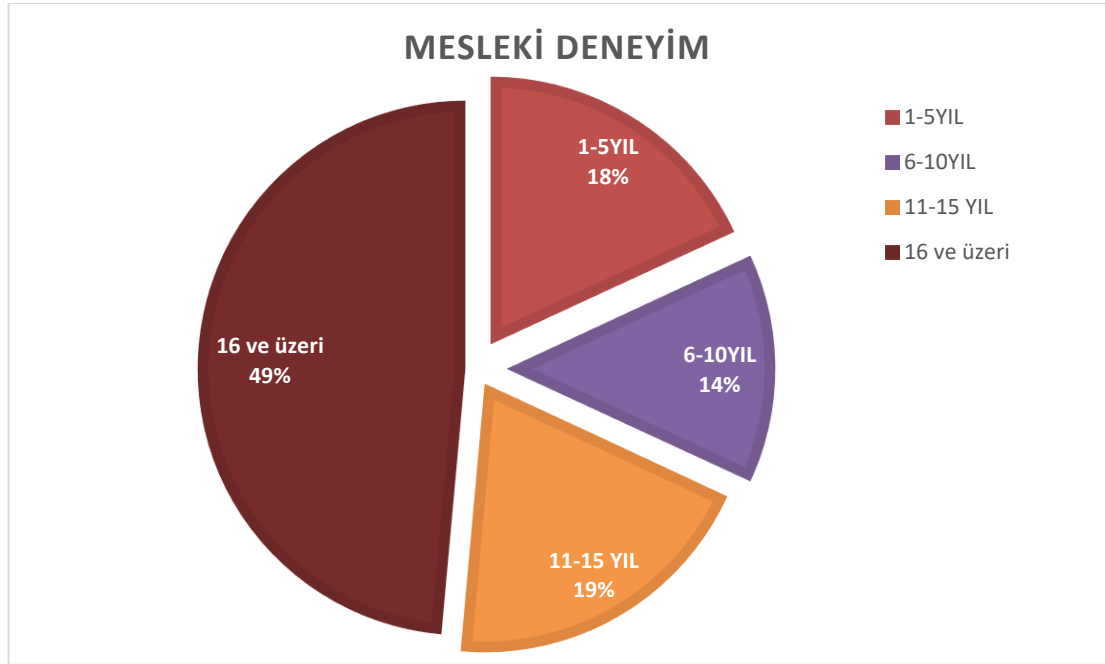
Katılımcıların yaş grupları dağılımına bakıldığında, 20-30 yaş grubu 35 kişiden (%16), 31-40 yaş grubu 51 kişiden (%24), 41-50 yaş grubu 74 kişiden (%35), 51-60 yaş grubu 44 kişiden (%22) ve 61 yaş ve kişi grubu 6 kişiden (%3) oluşmaktadır. Grafiğe bakıldığında, katılımcıların çoğunluğunun 41-50 yaş grubundan oluştuğu görülmektedir.

Grafik 3: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Ait Verileri

Grafik 3'te katılımcıların eğitim düzeylerine ilişkin bilgileri yer almaktadır. Grafiğe göre, katılımcılardan 166 kişi (%79) lisans, 39 kişi (%18)yüksek lisans ve 5 kişi (%3) doktora mezunudur.

Grafik 4: Katılımcıların Mesleki Deneyim Sürelerine Ait Verileri

Tablo verilerine göre, katılımcılardan 38 kişi (%18) 1 ve 5 yıl arası mesleki deneyime, 29 kişi (%14) 6 ve 10 yıl arası mesleki deneyime, 41 kişi (%19) 11 ve 15 yıl arası mesleki deneyime, 102 kişi (%49) 16 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahiptir.

Çalışmada katılımcılara uygulanan ölçeğin güvenilirliği Cronbach'ın alfa (α) katsayısı ile ölçülmüştür. Bu yöntem ağırlıklı standart değişim ortalaması olup ölçekteki ifadelerin varyansları toplamının genel varyansa oranlanması ile elde edilir. Alfa katsayısı 0 ile 1 arasında olup ölçeğin güvenilirliği şu şekilde yorumlanır:

-0.00 \leq α < 0.40 ise ölçek güvenilir değil,

-0.40 \leq α < 0.60 ise ölçeğin güvenilirliği düşük,

-0.60 \leq α < 0.80 ise ölçek oldukça güvenilir,

-0.80 \leq α < 1.00 ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir⁵

⁵ Şeref Kalaycı, SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Ankara: Asil Yayınevi, 2016, s. 404.

Tablo 2: Cronbach Alpha Durum Süreç Özeti

	N	%
GEÇERLİ	210	100,0
KAYIP	0	,0
TOPLAM	210	100,0

Tablo 2’de sisteme işlenen anket verilerinin 210 adet olduğu ve kayıp bir değer tespit edilmediği gösterilmiştir.

Cronbach’s Alpha	N of Items
,789	29

Buna göre uygulanan ölçekte alfa katsayısının (α) 0.789 çıkması ölçeğimizin oldukça güvenilir kabul edilen sınırlar içinde olduğu söylenebilir. Çalışmamızda yer alan 29 ifadeli bölüm için frekans analizinden yararlanılmıştır.

A. ALTERNATİF ÇÖZÜM YÖNTEMLERİNİN VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA UYGULANABİLİRLİĞİNE YÖNELİK ANKET SORULARININ FREKANS ANALİZİ

Anketimiz, kişisel bilgiler, vergi uyuşmazlıklarının sebeplerine ilişkin, vergi uyuşmazlıklarının çözüm yollarına ilişkin ve ADR’ye ilişkin değerlendirme soruları olmak üzere 4 bölümden oluşmaktadır. Kişisel bilgilere ait değerlendirme soruları yukarıda analiz edilmiştir. Bu bölümde meslek mensuplarının Alternatif Çözüm Yöntemlerinin Vergi Uyuşmazlıklarında Uygulanabilirliğine yönelik olarak, 5’li Likert ölçeğine göre hazırlanan anketteki değerlendirme sorularına verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları incelenecektir. Ardından, vergi uyuşmazlıklarının sebeplerine ilişkin değerlendirme soruları tablo şeklinde ifade edilip bu sorular ayrı ayrı analiz edilecektir.

Tablo 3: İfadelerin Analizi

İFADE		1*	2*	3*	4*	5*	ORTALAMA
1. Vergi uyumsuzluklarının ortaya çıkış sebebinin mükelleflerin eksik beyanlarından kaynaklandığını düşünüyorum.	SIKLIK	30	86	56	38	0	2,49
	%	14,3	41,0	26,7	18,1	0	
2. Vergi uyumsuzluklarının ortaya çıkışının en önemli sebeplerinden birinin de denetim sonucu yapılan tarhiyat /ek tarhiyatın mükellefin gerçek geliriyle uyuşmamasından kaynaklandığını düşünüyorum.	SIKLIK	53	121	19	14	3	2,01
	%	25,2	57,6	9,0	6,7	1,4	
3. Vergi uyumsuzluklarının ortaya çıkışının bir sebebinin vergi mevzuatının çok sık değişmesinden kaynaklandığını düşünüyorum.	SIKLIK	65	101	17	24	3	2,04
	%	31,0	48,1	8,1	11,4	1,4	
4. Vergi uyumsuzluklarının ortaya çıkışının bir sebebinin vergi mevzuatının karışık olmasından kaynaklandığını düşünüyorum.	SIKLIK	85	88	8	27	2	1,92
	%	40,5	41,9	3,8	12,9	1,0	
5. Vergi uyumsuzluklarının ortaya çıkışının bir sebebinin mükelleflerin	SIKLIK	29	83	57	39	2	2,53
eğitim düzeylerinin düşük olmasından kaynaklandığını düşünüyorum.	%	13,8	39,5	27,1	18,6	1,0	

6.Vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkışının bir sebebinin mükelleflerin mevzuatı yeterince bilmemesinden kaynaklandığını düşünüyorum.	SIKLIK	57	110	15	26	2	2,08
	%	27,1	52,4	7,1	12,4	1,0	
7.Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde mevcut idari çözüm yollarının yeterli olduğu kanaatindeyim.	SIKLIK	2	13	56	107	32	3,73
	%	1,0	6,2	26,7	51,0	15,2	
8.Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde idari /barışçıl çözüm yollarının daha çok tercih edildiği kanaatindeyim.	SIKLIK	8	81	57	62	2	2,85
	%	3,8	38,6	27,1	29,5	1,0	
9. Mükelleflerin vergi uyuşmazlıklarının çözümünde yargılama aşamasında yaşadığı sorunlar nedeniyle idari çözüm yollarını tercih ettiğine inanıyorum.	SIKLIK	29	125	32	23	1	2,25
	%	13,8	59,5	15,2	11,0	0,5	
10. Mükelleflerin idari çözüm yollarına başvurmanın kendilerine sağlayacağı avantajların farkında olduğuna inanıyorum.	SIKLIK	4	55	55	91	5	3,18
	%	1,9	26,2	26,2	43,3	2,4	
11.Yaşanan bir vergi uyuşmazlığını, vergi idaresiyle çözüme kavuşturmanın zor olduğunu düşünüyorum.	SIKLIK	43	106	28	30	3	2,26
	%	20,5	50,5	13,3	14,3	1,4	
12.Vergi idareleriyle son yıllarda gerçekleştirdiğim görüşmeleri (başta uzlaşma	SIKLIK	39	103	29	37	2	2,33

olmak üzere her türlü görüşme) dikkate aldığımda, vergi idarelerinin tutumunun gittikçe katılaştığına inanıyorum.	%	18,6	49,0	13,8	17,6	1,0	
13. Vergi idarelerinin yeterince mükellef odaklı davrandığı kanaatindeyim.	SIKLIK	10	14	26	132	28	3,73
	%	4,8	6,7	12,4	62,9	13,3	
14. Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde mükellefler öncelikle idareye başvuruda bulunmakta, idarenin kararı olumsuz olduğunda yargı yolunu tercih etmek zorunda kaldığı kanaatindeyim.	SIKLIK	75	108	14	9	4	1,85
	%	35,7	51,4	6,7	4,3	1,9	
15. Bir vergi uyuşmazlığının çözümü için yargısal aşamada çözüm yollarının daha çok tercih edildiği kanaatindeyim.	SIKLIK	11	88	34	72	5	2,87
	%	5,2	41,9	16,2	34,3	2,4	
16. İdari yollarla çözülemeyip yargıya taşınan uyuşmazlıkların çoğunlukla mükellefler lehine sonuçlandığına inanıyorum.	SIKLIK	2	19	65	77	47	3,70
	%	1,0	9,0	31,0	36,7	22,4	
17. Vergi yargısında yargılama sürecinin oldukça uzun olduğuna inanıyorum.	SIKLIK	63	124	14	7	2	1,86
	%	30,0	59,0	6,7	3,3	1,0	
18. Uyuşmazlık konusu vergi/ceza miktarının büyüklüğünün	SIKLIK	90	103	13	4	0	1,67

mükelleflerin dava açma yolunu tercih etmesine sebep olduğuna inanıyorum.	%	42,9	49,0	6,2	1,9	0	
19.Vergi yargısının oldukça adaetli işlediğine inanıyorum.	SIKLIK	4	17	65	70	54	3,73
	%	1,9	8,1	31,0	33,3	25,7	
20.Ombudsman kurumunun kararları bağlayıcı olmadığından mükelleflerin bu kuruma başvuruda bulunmasını olumsuz yönde etkilediğini düşünüyorum.	SIKLIK	6	73	82	45	4	2,85
	%	2,9	34,8	39,0	21,4	1,9	
21.Vergi uyuşmazlıklarında alternatif çözüm yollarının daha etkin sonuçlar verebileceği kanaatindeyim.	SIKLIK	76	98	23	13	0	1,87
	%	36,2	46,7	11,0	6,2	0	
22.Türkiye’de vergi uyuşmazlıklarının ADR yöntemleriyle çözümlenmesi konusunun her yönüyle teşvik edilmesi gerektiğine inanıyorum.	SIKLIK	73	88	37	11	1	1,95
	%	34,8	41,9	17,6	5,2	0,5	
23.Türkiye’de vergi uyuşmazlıklarının ADR yöntemleriyle çözümlenmesi konusunda mevzuat oluşmadığı için bu yollardan yeterince yararlanılmadığı kanaatindeyim.	SIKLIK	69	102	30	9	0	1,90
	%	32,9	48,6	14,3	4,3	0	

24.“Vergi uyuşmazlıklarının öncelikle alternatif yöntemlerle çözümü denenmeli, söz konusu uyuşmazlıklar çözümlenemediği takdirde yargı yolu açık olmalıdır” görüşünün uygulanmasının vergi uyuşmazlıklarının çözümünde etkinliği artıracağı kanaatindeyim.	SIKLIK	86	101	16	7	0	1,73
	%	41,0	48,1	7,6	3,3	0	
25.Vergi mükelleflerinin uyuşmazlıkların çözüm süreci içinde temsilciye (mali müşavir, avukat, arabulucu gibi) ihtiyaç duyduğuna inanıyorum.	SIKLIK	120	81	7	2	0	1,48
	%	57,1	38,6	3,3	1,0	0	
26.Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde, arabuluculuk yönteminin daha faydalı bir ADR yolu olabileceği kanaatindeyim.	SIKLIK	74	92	29	13	2	1,94
	%	35,2	43,8	13,8	6,2	1,0	
27.Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde, müzakere yönteminin daha faydalı bir ADR yolu olabileceğine inanıyorum.	SIKLIK	30	90	63	25	2	2,42
	%	14,3	42,9	30,0	11,9	1,0	
28.Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde, tahkim yönteminin daha faydalı bir ADR yolu olabileceğine inanıyorum.	SIKLIK	22	95	63	27	3	2,50
	%	10,5	45,2	30,0	12,9	1,4	
29.Vergi uyuşmazlıklarının çözüm sürecinde ADR’ ye artan oranda bir eğilim olduğuna	SIKLIK	27	88	78	16	1	2,41
	%	12,9	41,9	37,1	7,6	0,5	

inamıyorum.							
-------------	--	--	--	--	--	--	--

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum;
(5)-Kesinlikle Katılmıyorum

1. Vergi Uyuşmazlıklarının Sebeplerine İlişkin Frekans Analizi

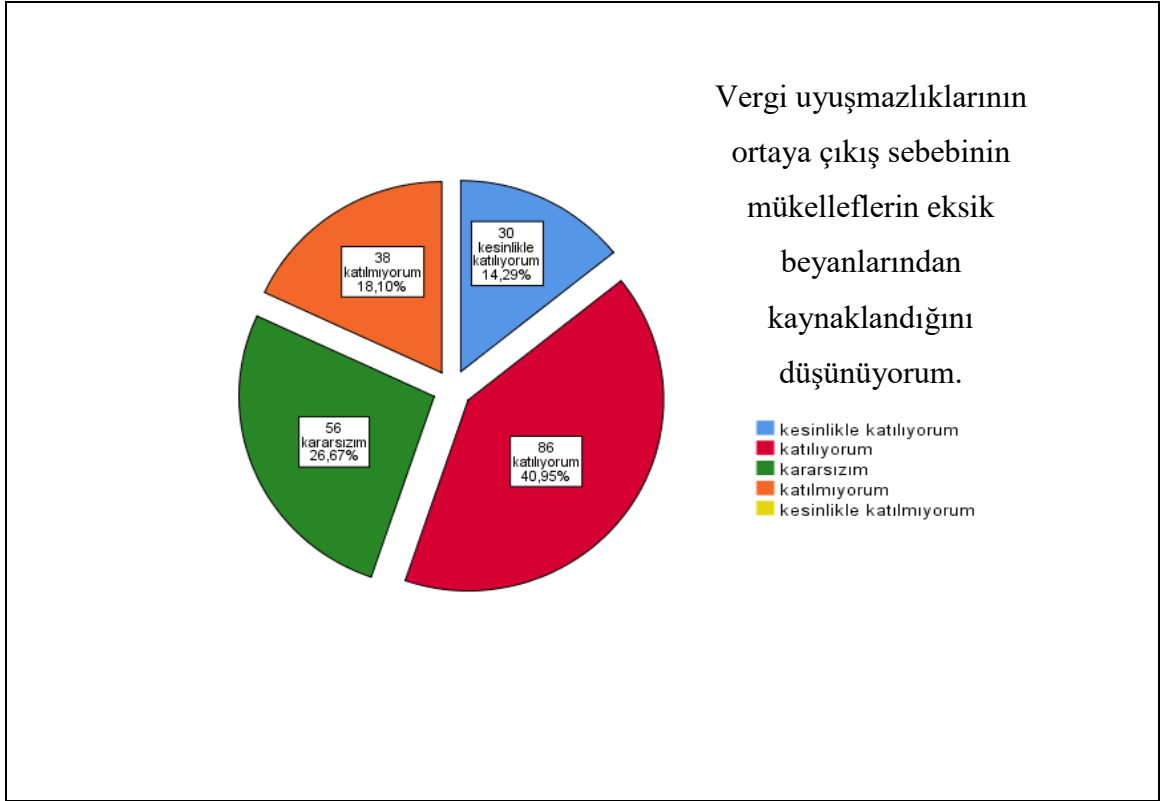
Bu bölümde ankete katılanların vergi uyuşmazlıklarının sebeplerine ilişkin değerlendirme sorularına verilen cevapların frekans analizleri incelenecektir⁶.

Tablo 4: Vergi Uyuşmazlıklarının Sebeplerine İlişkin Değerlendirme Soruları

1.Vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkış sebebinin mükelleflerin eksik beyanlarından kaynaklandığını düşünüyorum.
2.Vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkışının en önemli sebeplerinden birinin de denetim sonucu yapılan tarhiyat /ek tarhiyatın mükellefin gerçek geliriyle uyuşmamasından kaynaklandığını düşünüyorum.
3.Vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkışının bir sebebinin vergi mevzuatının çok sık değişmesinden kaynaklandığını düşünüyorum.
4.Vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkışının bir sebebinin vergi mevzuatının karışık olmasından kaynaklandığını düşünüyorum.
5.Vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkışının bir sebebinin mükelleflerin eğitim düzeylerinin düşük olmasından kaynaklandığını düşünüyorum.
6.Vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkışının bir sebebinin mükelleflerin mevzuatı yeterince bilmemesinden kaynaklandığını düşünüyorum.

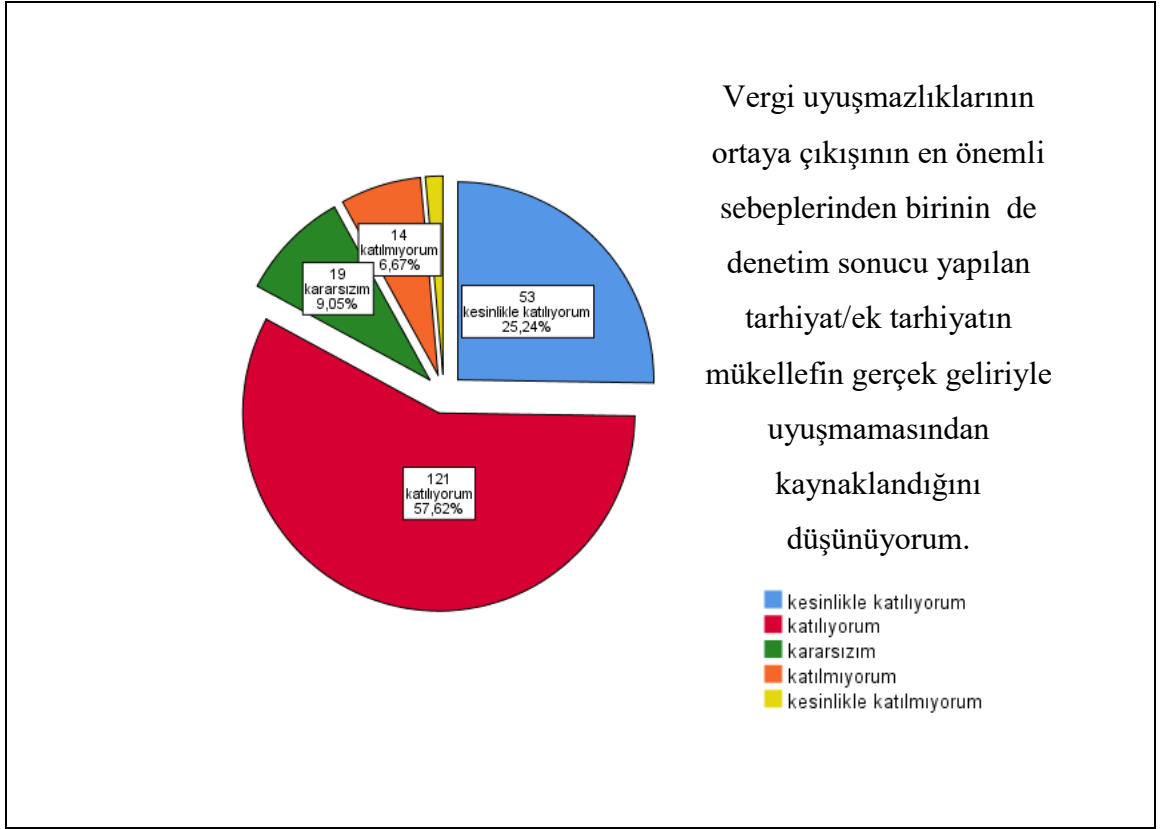
⁶ Anket çalışmasının bu bölümündeki ayrıntılı tablo ve yorumları için; Bkz: Ekler, s. 218.

Grafik 5: İfade 1'in Analizi

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında, ankete katılım gösterenlerden 116 kişi (%55,3) vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkış sebebinin mükelleflerin eksik beyanlarından kaynaklandığını görüşüne katıldığını beyan etmiştir. Kural olarak her mükellef elde etmiş olduğu geliri beyanname ile vergi dairesine bildirmek zorundadır. Ancak mükellefler bazen daha az vergi ödemek için elde etmiş olduğu gelirden daha düşük miktarda bir gelir beyan edebilmektedir. Bu durum vergi idaresi ile mükellefler arasında uyuşmazlıkları kaçınılmaz hale getirmektedir.

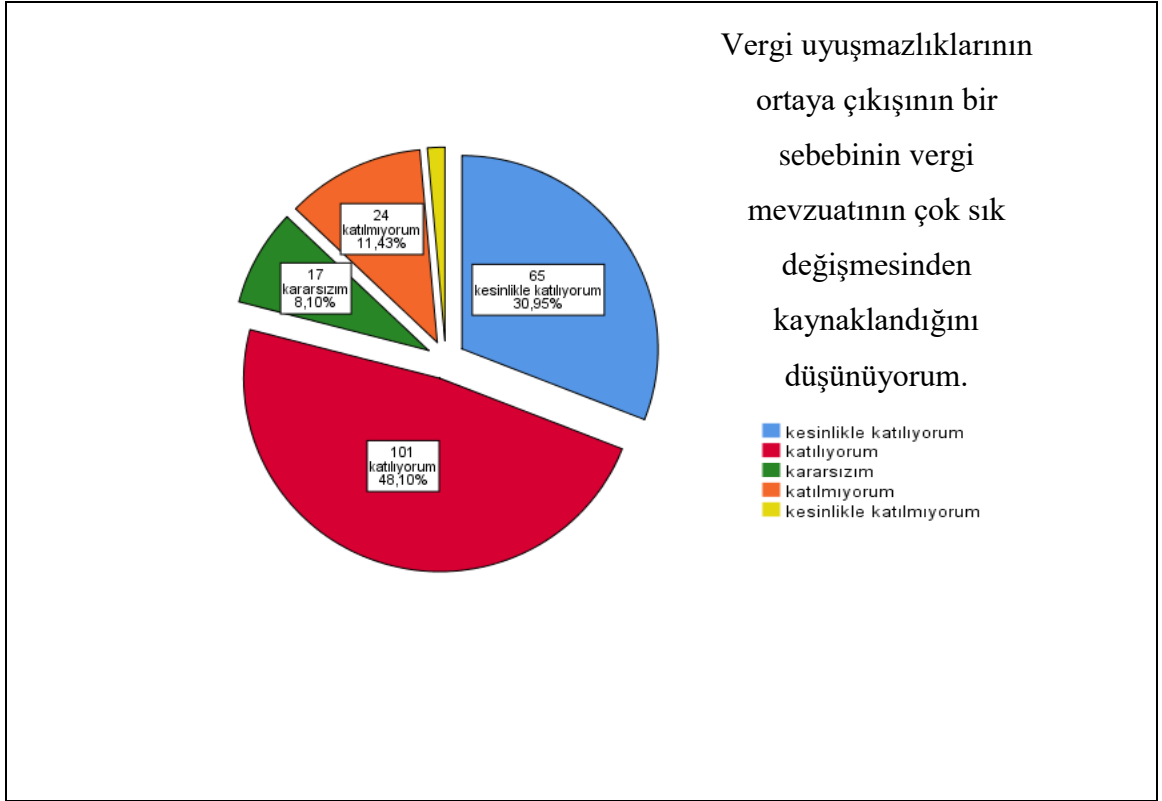
Grafik 6: İfade 2'nin Analizi

Grafik 6'ya göre, ankete katılım sağlayanlarından 174 kişi (%82,8) vergi uyumsuzluklarının denetim sonucu yapılan tarhiyatlar ile mükelleflerin gerçek gelirlerinin uyuşmadığını düşünmektedirler.

Beyan esasına dayalı Türk vergi sistemimizde, mükellefler elde etmiş olduğu gelirleri idareye bildirmekle yükümlüdürler ve matrah mükelleflerce belirlenerek vergi dairesine beyan edilmektedir. Vergi dairesinin denetim sonucu yapmış oldukları tarhiyatlar ile gerçek gelirlerinin uyuşmadığının tespit edilmesi halinde ise vergi dairesi vergiyi tarh etmektedir. Mükellefler ise yapılan bu denetimlerde gelirlerinin doğruluğu üzerinde ısrar ederken, idare ise beyan edilen gelire gerçek gelirin uyuşmadığı üzerinde ısrar etmekte ve uyuşmazlık hali meydana gelmektedir.

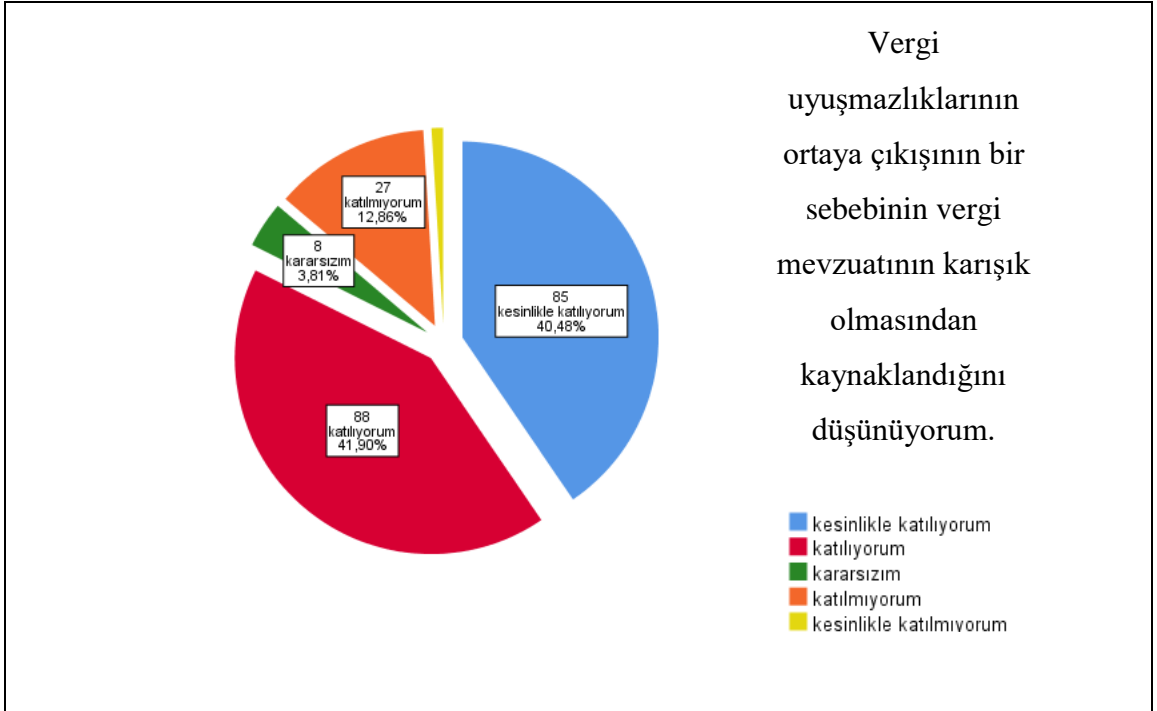
Grafik 7: İfade 3'ün Analizi

Katılımcılardan 166 kişi (%79,1) ifadeye katılıyorum cevabını vererek, vergi uyumsuzluklarının ortaya çıkış sebebinin vergi mevzuatının çok sık değişmesinden kaynaklandığını düşüncesini desteklemektedirler.

Vergi kanunları içindeki bazı ayrıntıların oldukça derin olması sebebiyle kanunların uygulanması sıkıntıya girmektedir. Bu duruma ek, vergi sisteminden kaynaklanan birçok faktör, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu azaltmaktadır. Söz konusu bu faktörlerden biri de vergi kanunlarının sık sık değişmesidir. Kanunları sık sık değişmesi ve tutarlılık göstermemesi, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu azaltarak vergi vermekten kaçmalarına sebep olmaktadır. Bu kapsamda, vergisel işlemlerde sorunlar meydana gelmekte ve vergi uyumsuzlukları ortaya çıkmaktadır.

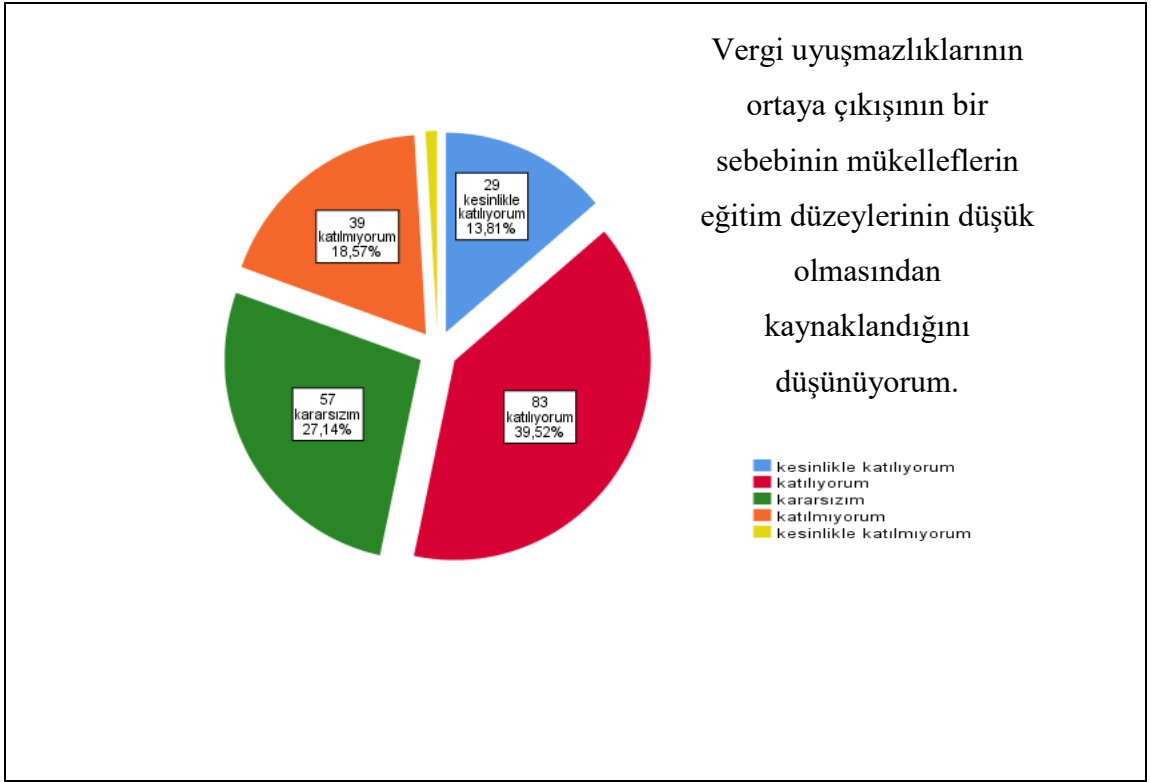
Grafik 8: İfade 4'ün Analizi

Katılımcılardan 173 kişi (%82,4) vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkış sebebinin vergi mevzuatının karışık olmasından kaynaklandığını düşünmektedir.

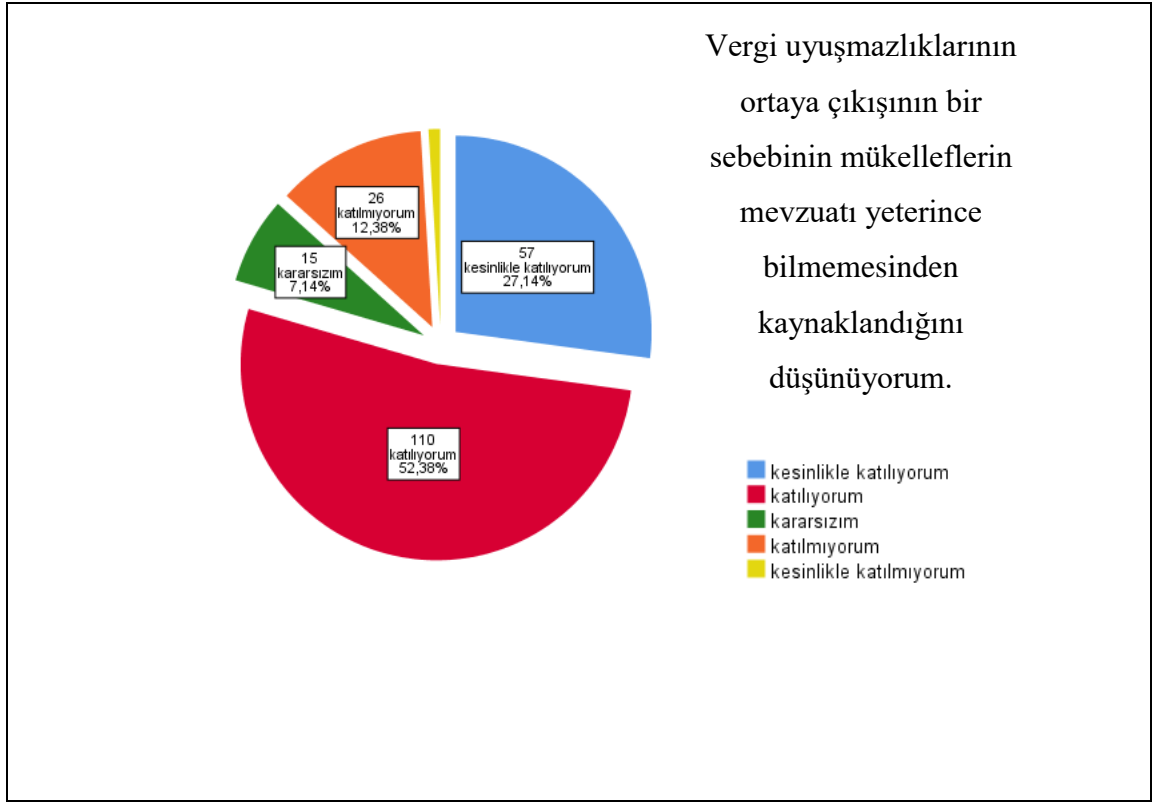
Vergi kanunlarının karışık olması, mükelleflerin vergiye dair sorumluluklarını doğru şekilde anlamalarını engellemekte ve yükümlülüklerini yerine getirememelerine sebep olmaktadır. Bu durumda mükellefler ne yapacaklarını bilememekte ve belirsizlik hali içine girmektedirler. Dolayısıyla, hem vergi idaresi hem de mükellefler karşı karşıya gelmekte ve vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır.

Grafik 9: İfade 5'in Analizi

Grafik 9'a bakıldığında, ankete katılım sağlayanlardan 112 kişi (%53,3) mükelleflerin eğitim düzeylerinin vergi uyumsuzluklarının ortaya çıkışı üzerindeki etkili olduğunu düşünmektedir. Mükelleflerin eğitim düzeyleri vergiye karşı davranışları etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Eğitim düzeyleri mükelleflerin vergi kanunlarını anlamaları, vergiye uyumları üzerinde etkili bir unsurdur. Eğitim düzeyi yüksek olan mükellefler vergilere karşı daha bilinçli davranmakta, vergiye gönüllü uyumları üst seviyede olmaktadır. Buna karşın, eğitim düzeyleri düşük olan mükellefler ise vergi kanunlarını yorumlarken zorlanmakta ve kanunları anlamamaktalar, dolayısıyla vergiye uyum düzeyleri düşmekte ve vergi uyumsuzlukları meydana gelmektedir.

Grafik 10: İfade 6'nın Analiz

Anket verileri genel olarak incelendiğinde, 167 kişinin (%79,5) ifadeye katıldıkları görülmektedir. Bu bağlamda katılımcılar, vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkışının mükelleflerin mevzuatı yeterince bilmemesinden kaynaklandığını düşünmektedir.

Vergi mevzuatlarının yeterince bilinmemesi halinde, vergi mevzuatları mükellefler tarafından yanlış yorumlanarak, yapmış oldukları yanlışları kabul etmemelerine sebep olmakta, vergi idaresiyle mükellefler karşı karşıya gelmektedir.

2. Vergi Uyuşmazlıklarının Çözüm Yollarına İlişkin Frekans Analizi

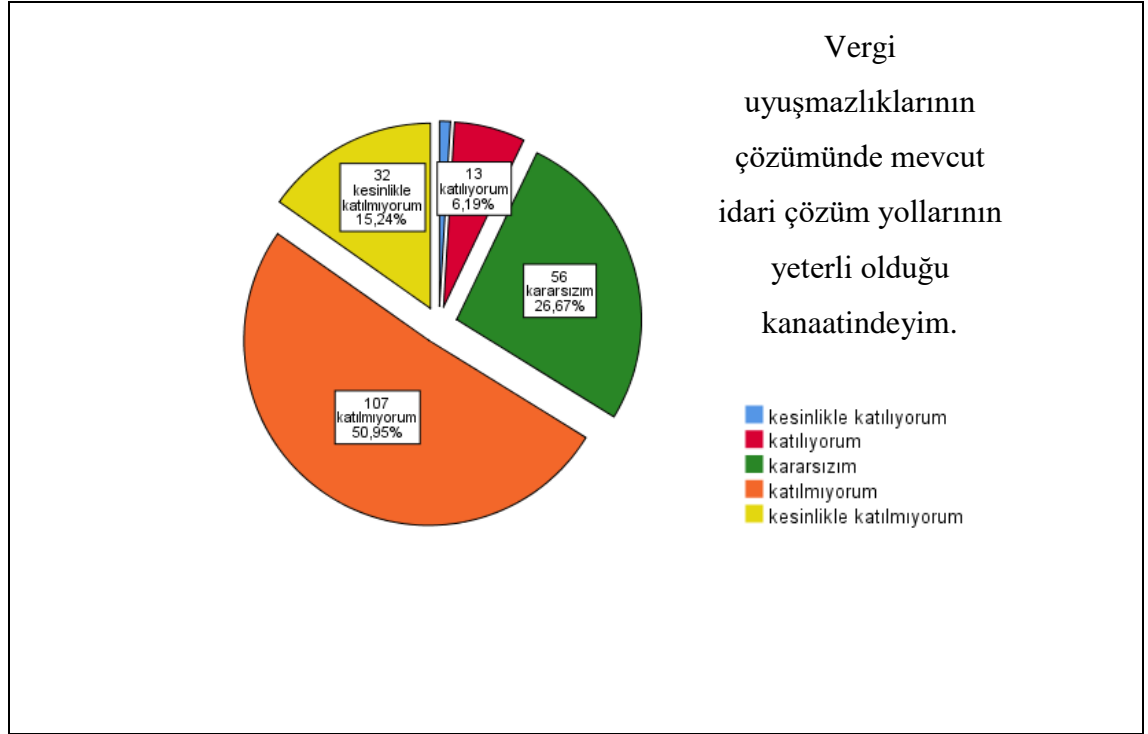
Bu bölümde ankete katılanların vergi uyuşmazlıklarının çözüm yollarına ilişkin değerlendirme sorularına verilen cevapların frekans analizleri incelenecektir⁷.

⁷ Anket çalışmasının bu bölümündeki ayrıntılı tablo ve yorumları için; Bkz: Ekler, s. 224.

Tablo5: Vergi Uyuşmazlıklarının Çözüm Yollarına İlişkin Değerlendirme Soruları

7.Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde mevcut idari çözüm yollarının yeterli olduğu kanaatindeyim.
8.Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde idari /barışçıl çözüm yollarının daha çok tercih edildiği kanaatindeyim.
9.Mükelleflerin vergi uyuşmazlıklarının çözümünde yargılama aşamasında yaşadığı sorunlar nedeniyle idari çözüm yollarını tercih ettiğine inanıyorum.
10.Mükelleflerin idari çözüm yollarına başvurmanın kendilerine sağlayacağı avantajların farkında olduğuna inanıyorum.
11.Yaşanan bir vergi uyuşmazlığını, vergi idaresiyle çözüme kavuşturmanın zor olduğunu düşünüyorum.
12.Vergi idareleriyle son yıllarda gerçekleştirdiğim görüşmeleri (başta uzlaşma olmak üzere her türlü görüşme) dikkate aldığımda, vergi idarelerinin tutumunun gittikçe katılaştığına inanıyorum.
13.Vergi idarelerinin yeterince mükellef odaklı davrandığı kanaatindeyim.
14.Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde mükellefler öncelikle idareye başvuruda bulunmakta, idarenin kararı olumsuz olduğunda yargı yolunu tercih etmek zorunda kaldığı kanaatindeyim.
15.Bir vergi uyuşmazlığının çözümü için yargısal aşamada çözüm yollarının daha çok tercih edildiği kanaatindeyim.
16.İdari yollarla çözülemeyip yargıya taşınan uyuşmazlıkların çoğunlukla mükellefler lehine sonuçlandığına inanıyorum.
17.Vergi yargısında yargılama sürecinin oldukça uzun olduğuna inanıyorum.
18.Uyuşmazlık konusu vergi/ceza miktarının büyüklüğünün mükelleflerin dava açma yolunu tercih etmesine sebep olduğuna inanıyorum.
19.Vergi yargısının oldukça adaletli işlediğine inanıyorum.

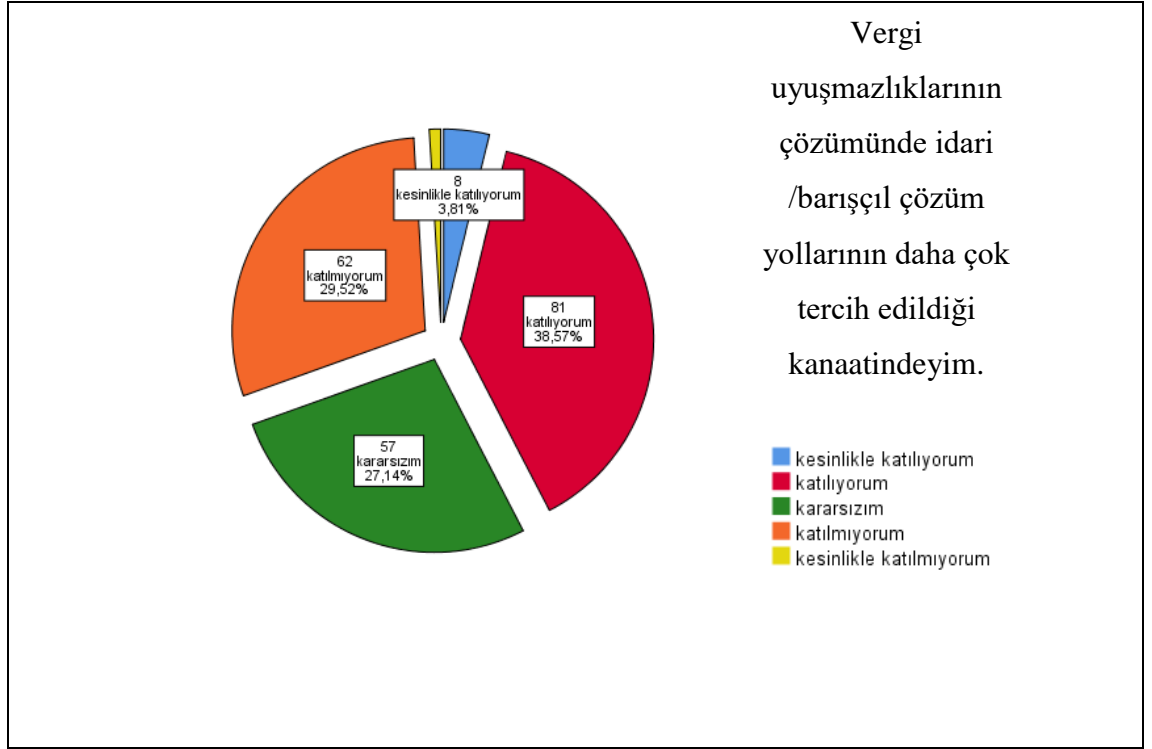
Grafik 11: İfade 7'nin Analizi

İfade 7’de vergi uyuşmazlıklarının çözümünde mevcut idari çözüm yollarının yeterli olup olmadığı düşüncesi analiz edilmiştir. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar incelendiğinde, 139 kişinin (%66,2) ifadeye katılmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, katılımcıların büyük çoğunluğu mevcut idari çözüm yollarının yeterli olmadığını düşünmektedir.

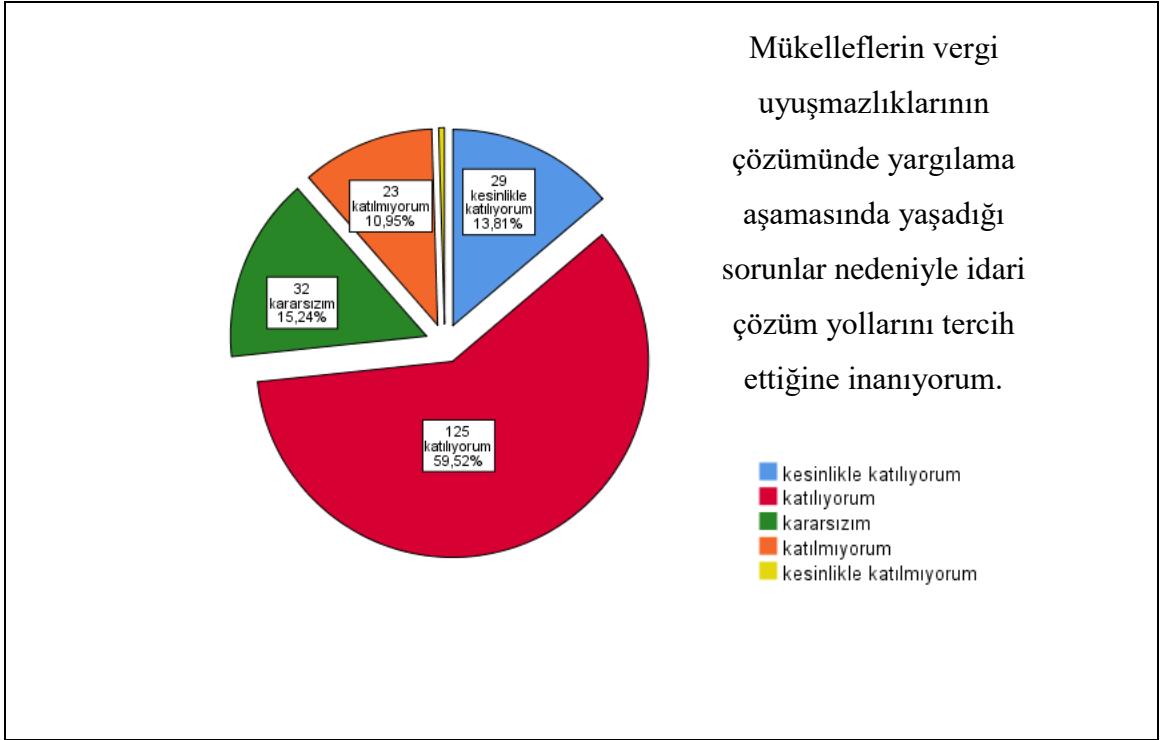
Çoğu zaman vergi idaresi, mükellefler karşısında üstünlüğünü kullanmakta ve mükellef haklarını göz ardı ederek, mükellef açısından tatmin edici çözümler üretememektedir. Haklarının korunmadığını ve tatmin edici sonuçlar alamadığını gören mükellefler ise vergiden oldukça uzaklaşmakta böylece uyuşmazlıklar daha da derin bir hal almaktadır.

Grafik 12: İfade 8'in Analizi

İfade 8'de vergi uyuşmazlıklarının çözümünde mevcut idari çözüm yollarının çoğunlukla tercih edilip edilmediği analiz edilmiştir. Bu çerçevede katılımcıların %38,6'sının ifadeye katıldığı, %29,5'inin ifadeye katılmadığı, %27,1'inin ise kararsız olduğu görülmektedir. İfadeye verilen cevaplara genel olarak bakıldığında katılımcıların, idari çözüm yollarının tercihi konusunda kesin bir düşünceye sahip olmadıkları söylenebilir. Uyuşmazlık çözümünde mükellefler idari veya yargısal yolları tercih edebilmektedirler. Genellikle, yargı yolunun uzun ve masraflı bir süreç olması sebebiyle mükellefler idari yolları tercih etmektedir.

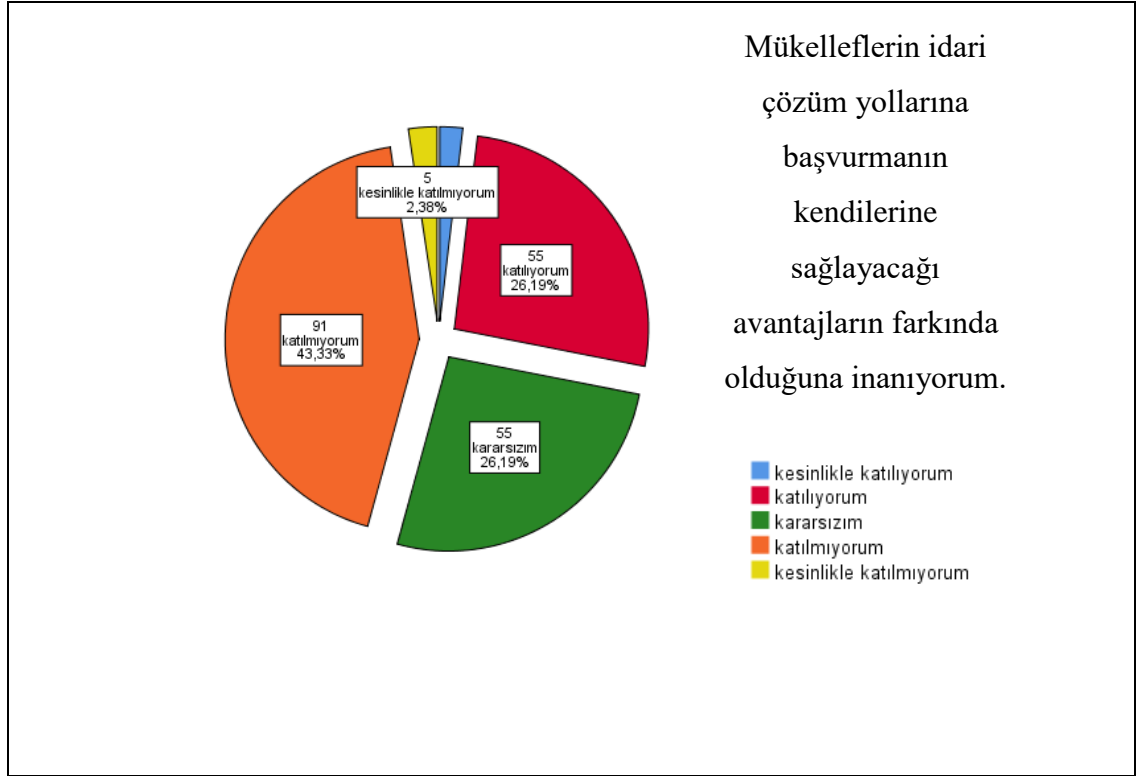
Grafik 13: İfade 9'un Analizi

İfade 9'da mükelleflerin vergi uyuşmazlıklarının çözümünde yargılama aşamasında yaşamış oldukları sorunlar sebebiyle idari çözüm yollarını tercih edip etmedikleri analiz edilmek istenmiştir. Genel olarak bakıldığında, katılımcıların %59,5'i, mükelleflerin yargılama aşamasında sorunlar yaşadıklarını ve bu sebeple çoğunlukla idari çözüm yollarını tercih ettiği düşüncesinde oldukları görülmektedir. Bu çerçevede, bir önceki ifadeyi tamamlayıcı nitelikte görüşler beyan edildiğini söylemek mümkündür.

Mükelleflerin vergi yargısına başvurmaları durumunda, idare ve mükellef arasında kazan/kaybet savaşı oluşmaktadır. Ayrıca, uzun süren dava süreci, mükellefleri belirsizliğe sürükleyerek, onları psikolojik olarak da zedelemektedir. Bu bağlamda mükelleflerin yargılama aşamasında yaşamış oldukları sorunlar sebebiyle idari yolları tercih ettiklerini söylemek mümkündür.

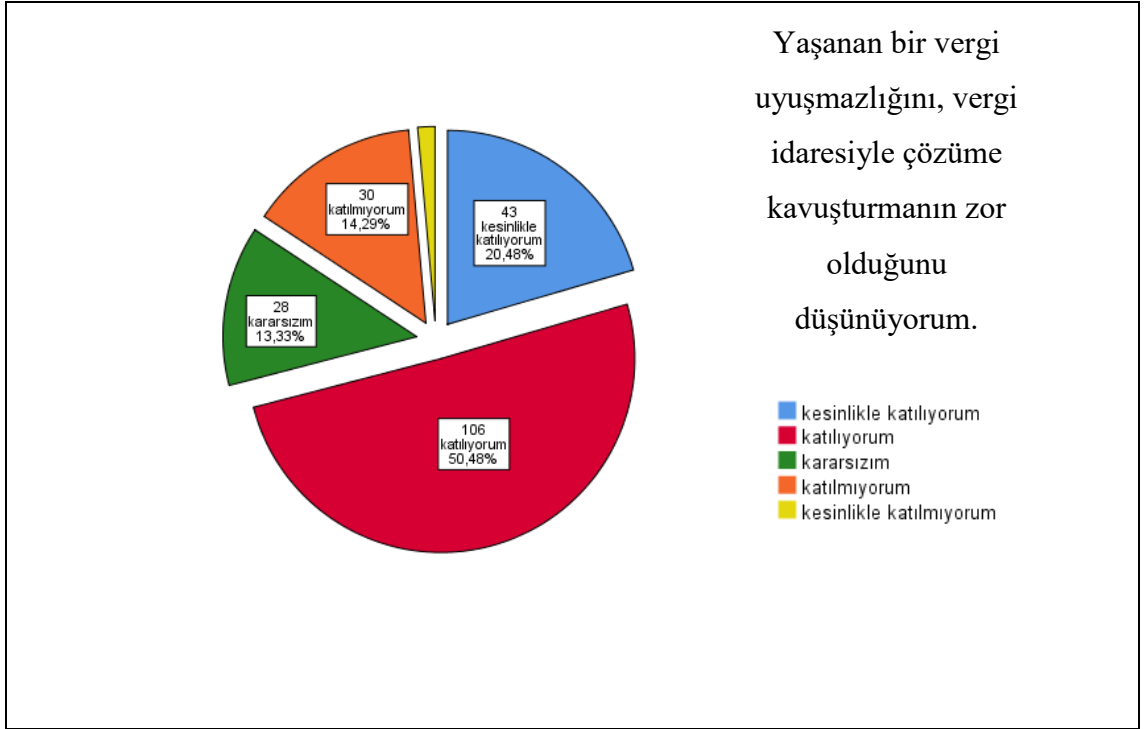
Grafik 14: İfade 10'un Analizi

İfade 10'da katılımcılara, mükelleflerin idari çözüm yollarına başvurmanın kendilerine sağlayacağı avantajların farkında olup olmadıkları ifadesi yöneltmiştir. İfade genel olarak incelendiğinde, katılımcıların %43,3'ü mükelleflerin idari yollara yapacakları başvuruların kendilerine sağlayacağı avantajlar hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadıklarını düşünmektedir. Katılımcıların %26,2'si ise bu ifadeye katılmış diğer %26,2'si kararsız kalmışlardır. Verilen cevapların yüzdelere bakıldığında, katılımcılarda ifade konusunda bir kararsızlığın mevcut olduğunu söylemek mümkündür.

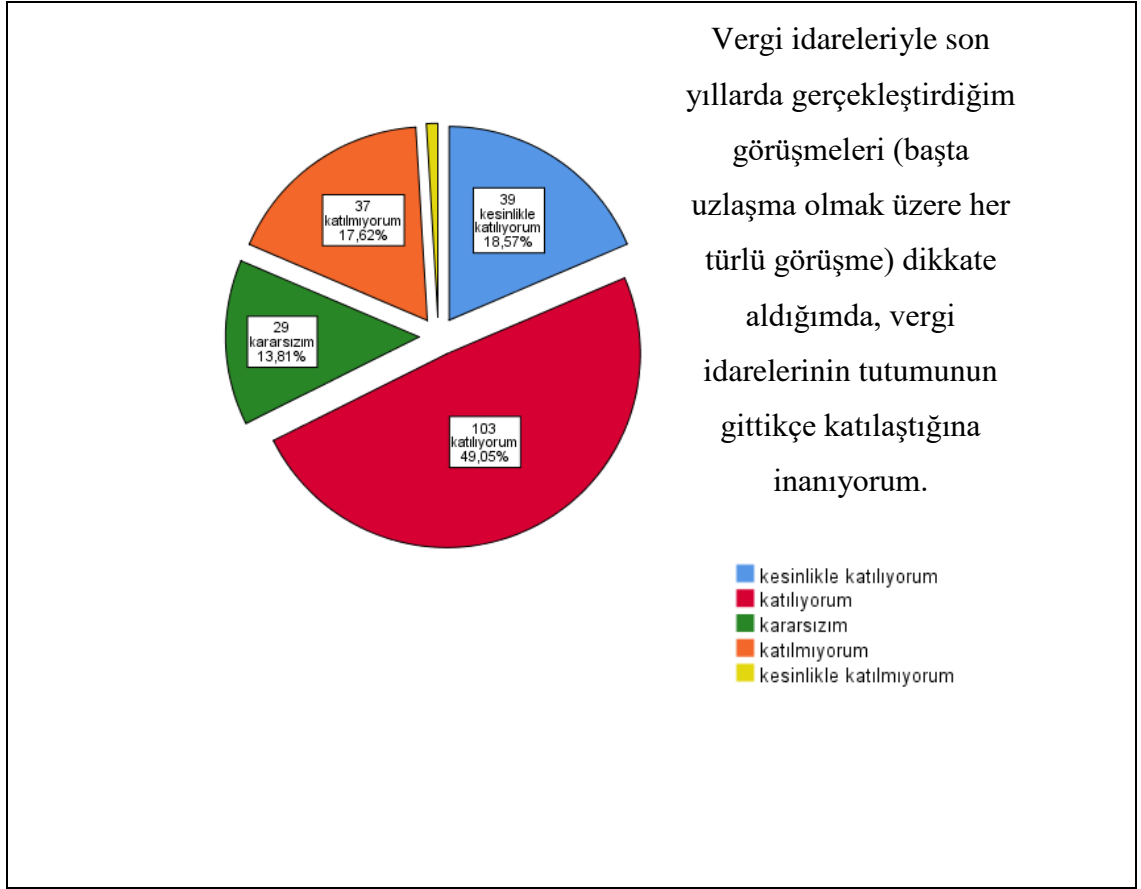
Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde idari ve yargısal çözüm yolları olmak üzere iki adet çözüm yolu mevcuttur. Söz konusu uyuşmazlıkların yargıya gitmeden idari yollarla çözümü idare ve mükellef açısından birçok avantaja sahiptir. Ancak mükellefler çoğu zaman bu avantajların farkında olmadan mevcut çözüm yollarına başvuru yapmaktadır.

Grafik 15: İfade 11'in Analizi

İfade 11'de, vergi uyuşmazlıklarını, vergi idaresiyle çözüme kavuşturmanın zor olup olmadığı düşüncesi incelenmiştir. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplara bakıldığında, %71 oranında vergi uyuşmazlıklarını vergi idaresiyle çözüme kavuşturmanın zor olduğuna katılıyorum denildiği görülmektedir. Gerçekten de vergi inceleme elemanlarının tutumları, mükellef odaklı davranmamaları, mükelleflerle devleti birbirinden uzaklaştırarak, vergiye gönüllü uyumu olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, idarenin mükelleflerle iletişime yeteri kadar açık olmaması sebebiyle de, mükellefler vergi uyuşmazlıklarını idare ile çözüme kavuşturma sürecinde oldukça zorluklar yaşamaktadır.

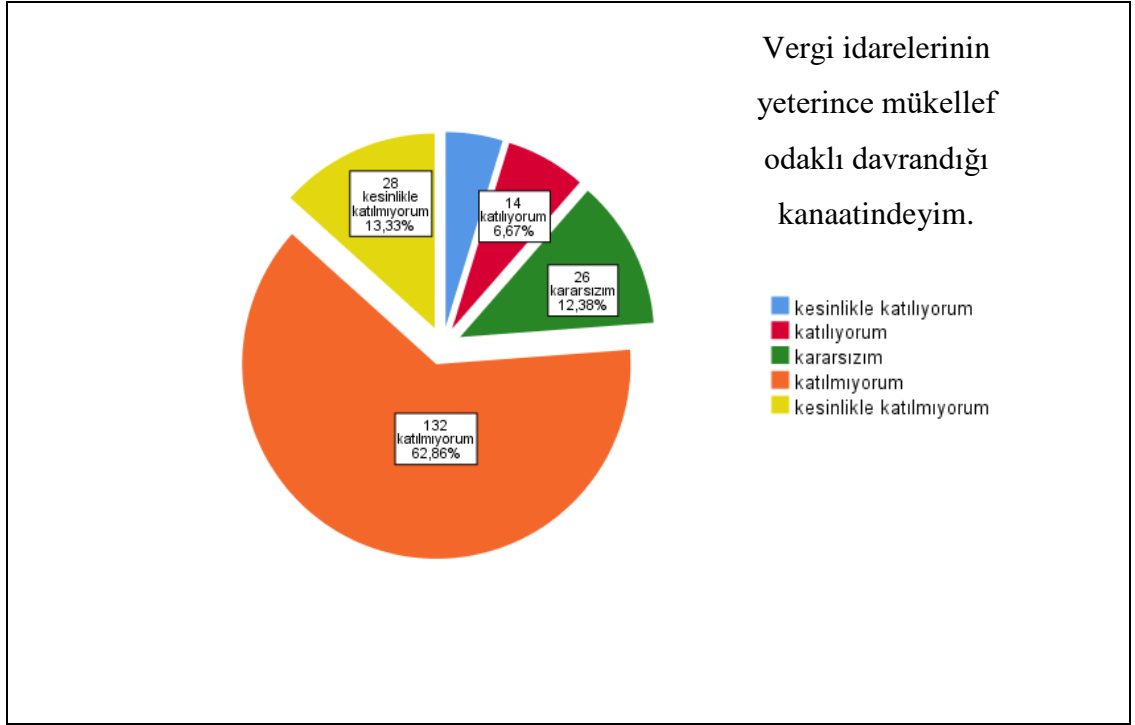
Grafik 16: İfade 12'nin Analizi

İfade 12'de, katılımcıların vergi idarelerinin tutumu hakkında düşünceleri analiz edilmek istenmiştir. Katılımcıların %67,6'sı vergi idarelerinin tutumunun gittikçe katılaştığını düşündüğü görülmektedir. Vergi idarelerinin tutumunun gittikçe katılaşması sonucu, ortaya çıkan vergi uyuşmazlığını vergi idareleriyle çözüme kavuşturmanın zor olacağı yönünde bir çıkarım yapmak mümkündür. Bu kapsamda 12.ifadenin 11.ifadeyi destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

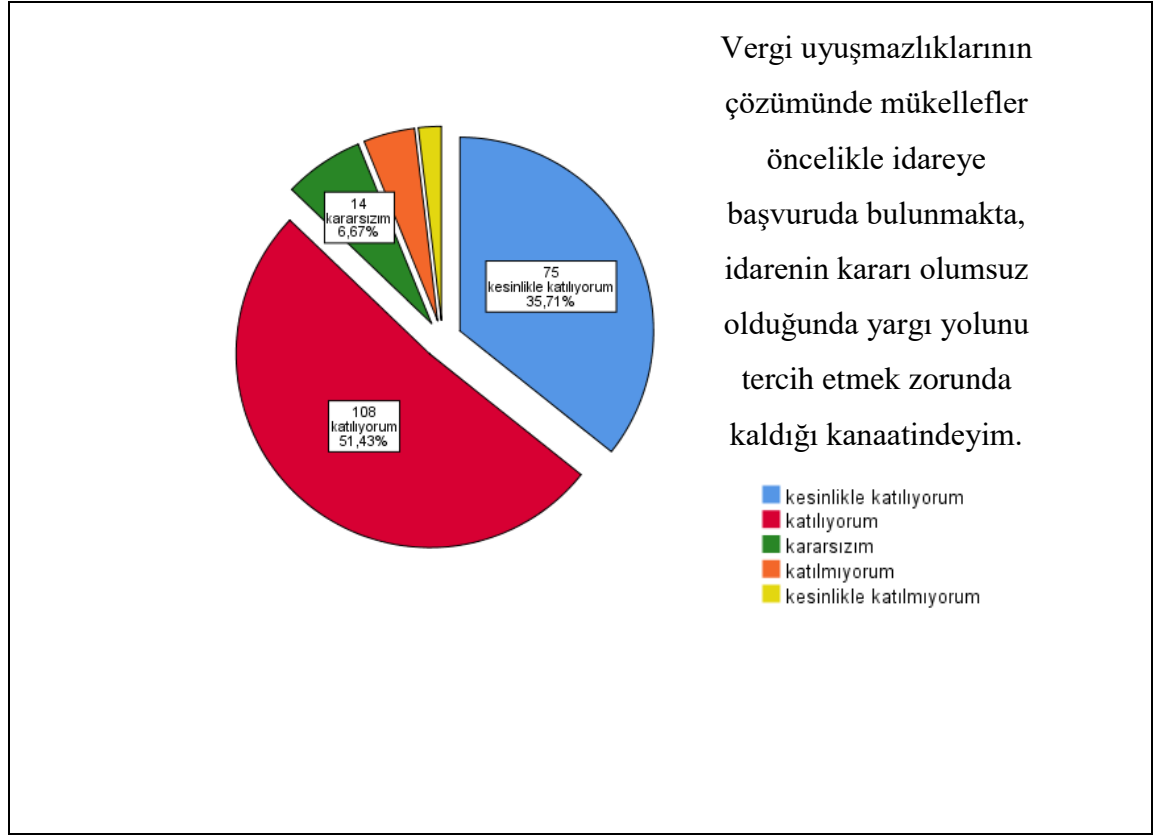
Vergi idaresinin mükelleflere yaklaşımı ile mükelleflerin vergiye uyumları arasında pozitif bir ilişki mevcuttur. İdarenin tutumunun yumuşaması, mükellefle iletişime açık olması, mükellef haklarını gözeterek çözüm odaklı yaklaşması sonucu mükellefler vergiye ılımlı yaklaşabileceklerdir. Ancak vergi dairesinin tutumunun katılaşması, kendini mükelleflerden üstün görmeleri halinde mükellefler haklarının korunmadığını düşünecekler, vergi vermekten uzaklaşacaklardır.

Grafik 17: İfade 13'ün Analizi

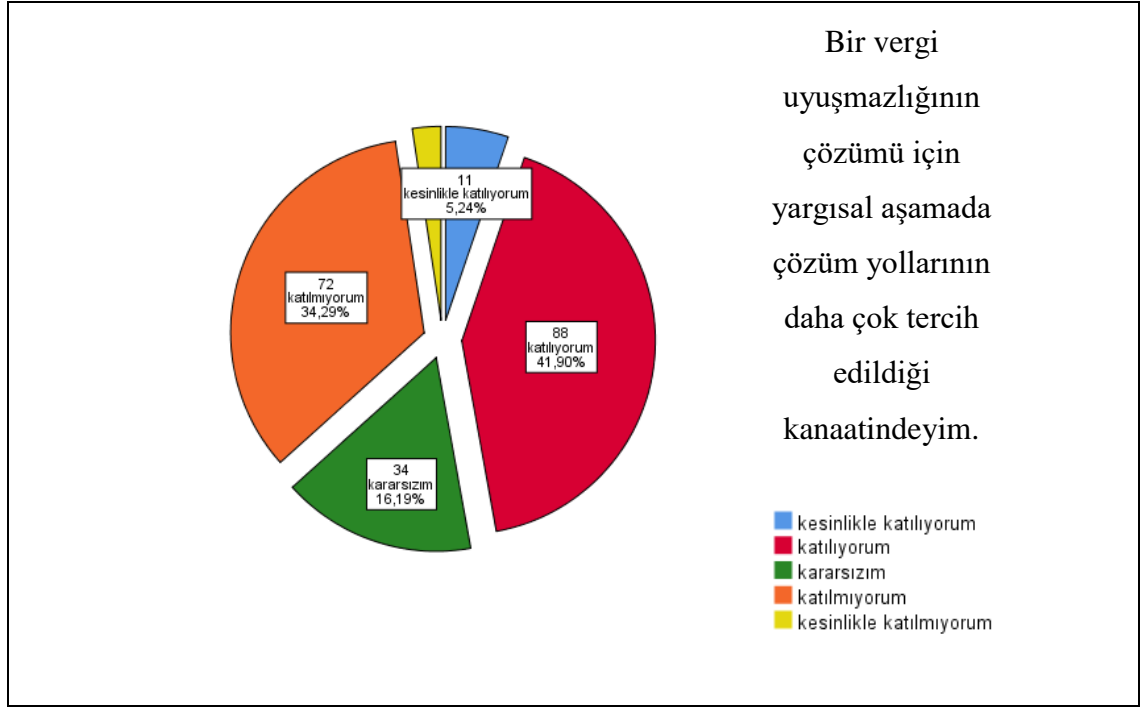
İfade 13'de, vergi idarelerinin yeterince mükellef odaklı olup olmadığı analiz edilmiştir. Genel olarak bakıldığında, katılımcıların %76,2'si vergi idarelerinin yeterince mükellef odaklı davranmadıkları kanaatinindedir. Analiz sonucu verilen cevapların vergi idarelerinin tutumunun gittikçe katılaşması ifadesini destekler nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Vergi idarelerinin tutumlarının giderek katılaşması ve mükelleflerle iletişime kapalı olması mükelleflerin haklarını göz ardı etmelerine sebep olmaktadır. Bu bağlamda vergi idarelerinin mükellef odaklı davranmadığını söylemek mümkündür.

Grafik 18: İfade 14'ün Analizi

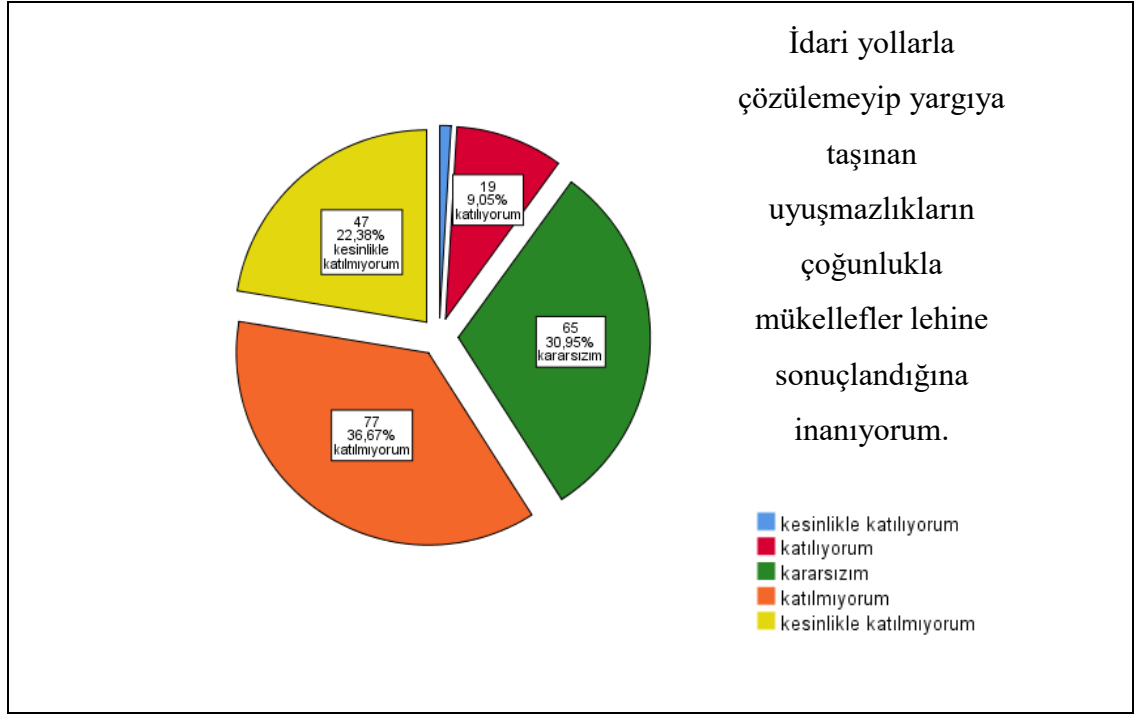
İfade 14'te, vergi idarelerinin çözümü için öncelikle idari yolların tercih edildiği, idarenin kararının olumsuz olması halinde yargı yolunu tercih ettikleri incelenmiştir. İfade genel olarak incelendiğinde, katılımcıların %86,8'i ifadeye katıldıklarını beyan etmişlerdir. Yargı yolunun oldukça uzun ve masraflı bir süreç olmasının yanında, birtakım manevi zararları da vardır. Ancak mükellefler kimi zaman idarenin kararının olumsuz olması halinde, tatmin edici sonuç alma umuduyla yargıya gitmektedir.

Grafik 19: İfade 15'in Analizi

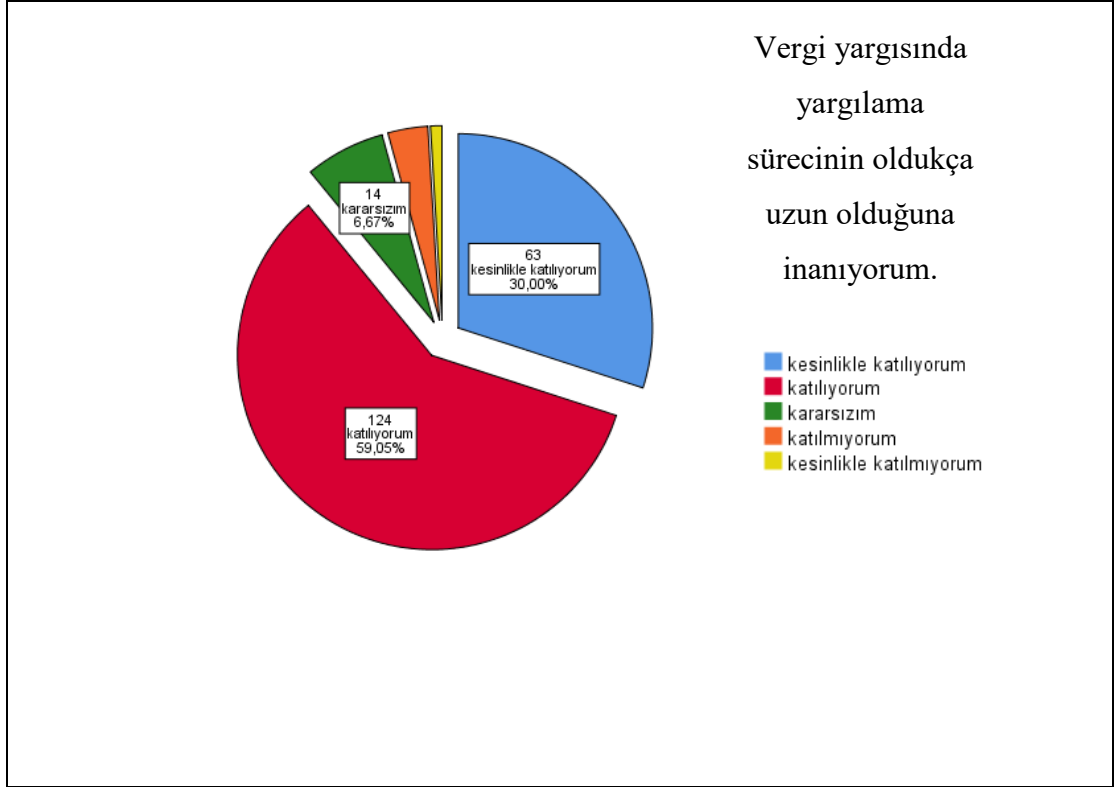
İfade 15'te, katılımcıların vergi uyuşmazlıklarının çözümü için, yargısal aşamada çözüm yollarını daha çok tercih edip etmedikleri analiz edilmiştir. Verilere göre, katılımcıların %41,9'u yargısal aşamada çözüm yollarının daha çok tercih edildiğini, %34,3'ü ise yargısal aşamada çözüm yollarının daha çok tercih edilmediğini düşünmektedir. Ankete katılanların %16,2'si ise ifade hakkında kararsız kaldıklarını beyan etmiştir. Ancak mükellefler, yargılamanın masraflı ve uzun bir süreç olması sebebiyle çoğunlukla idari yolları tercih etmekte, vergi yargısına son çare olarak başvurmaktadır.

Grafik 20: İfade 16'nın Analizi

İfade 16'da, yargıya taşınan uyuşmazlıkların mükellefler lehine sonuçlanıp sonuçlanmadığı analiz edilmiştir. Cevaplar genel olarak incelendiğinde, ankete katılanların %59,1'i katılmıyorum şeklinde görüş bildirerek yargıya taşınan uyuşmazlıkların mükellefler lehine çözümlenmediğini düşünmektedirler.

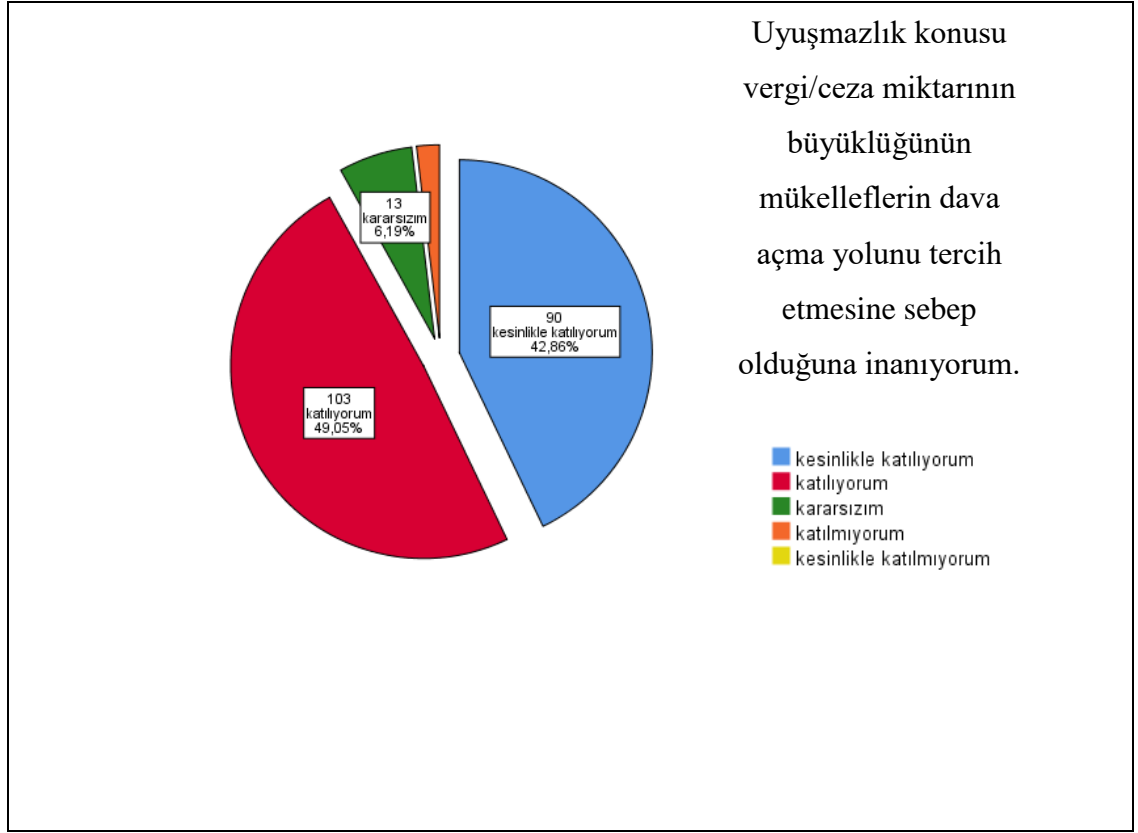
Grafik 21: İfade 17'nin Analizi

İfade 17'de katılımcılardan yargılama sürecinin uzunluğu hakkında görüş beyan etmeleri istenmiştir. Verilere göre, yargıya taşınan uyuşmazlıkların mükellefler lehine sonuçlanıp sonuçlanmadığı analiz edilmiştir. İfade cevapları genel olarak incelendiğinde, katılımcıların %89'u yargılama sürelerinin uzunluğundan şikâyetçidir.

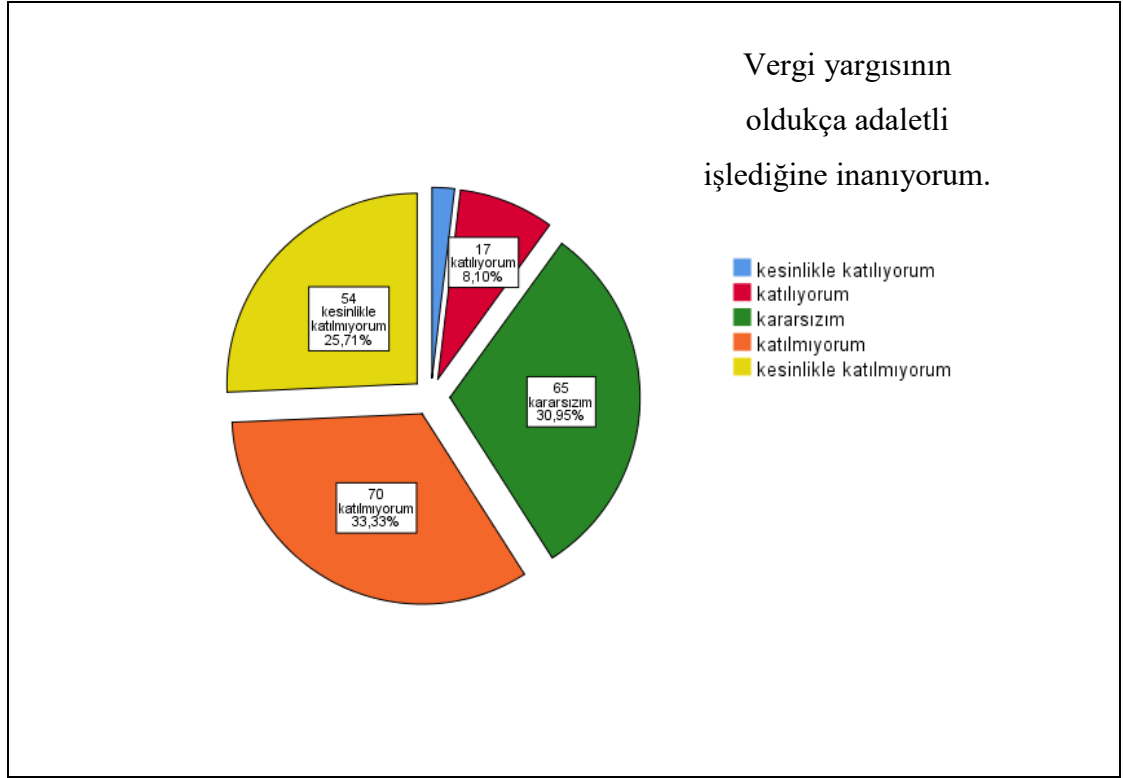
Türk vergi yargısında yargılama süreleri oldukça uzundur ve bu durum, mükelleflerin uyuşmazlıkları yargıya taşınmaları halinde, hem zaman hem de para yönünden masrafları oldukça arttırmaktadır.

Grafik 22: İfade 18'in Analizi

İfade 18'de katılımcılara uyuşmazlık konusu vergi/ceza miktarının büyüklüğünün dava açmaya etkisi olup olmadığı yöneltilmiştir. İfadeye hiçbir katılımcının kesinlikle katılmıyorum cevabını vermediği görülmektedir. Katılımcıların toplam %92 gibi büyük bir çoğunluğu uyuşmazlık konusu vergi ve ceza büyüklüğünün dava açma kararını etkilediği yönünde hemfikirdirler. Mükelleflerin küçük miktarda olan vergi uyuşmazlıkları için masraflı olan yargı yoluna gitmek yerine idari aşamayla çözümü tercih ettikleri söylenebilir.

Grafik 23: İfade 19'un Analizi

İfade 19'de katılımcıların, vergi yargısının adaletli işlediğini düşünüp düşünmedikleri analiz edilmiştir. Genel olarak bakıldığında, katılımcıların %59'u vergi yargısının adaletli işlemediğini düşünmektedir. Katılımcıların ifade 17'de yer alan, vergi yargısında yargılama sürecinin oldukça uzun olduğuna inanıyorum düşüncesine katılmadıklarını beyan etmesi, ifade 19'un ifade 17'yi destekler nitelikte olduğunu göstermektedir.

Türk vergi yargısında yargılama sürelerinin oldukça uzun olması, bu yolu uzun ve masraflı bir süreç halinde getirmektedir. Ayrıca, uzun süren vergi yargısı süreci adil yargılanma hakkının bir unsuru olan makul sürede yargılama hakkına da aykırılık teşkil etmektedir. Bu kapsamda, vergi yargısının adaletli işlemediğini söylemek mümkündür.

3. Alternatif Çözüm Yollarına İlişkin Değerlendirme Sorularının Frekans Analizi

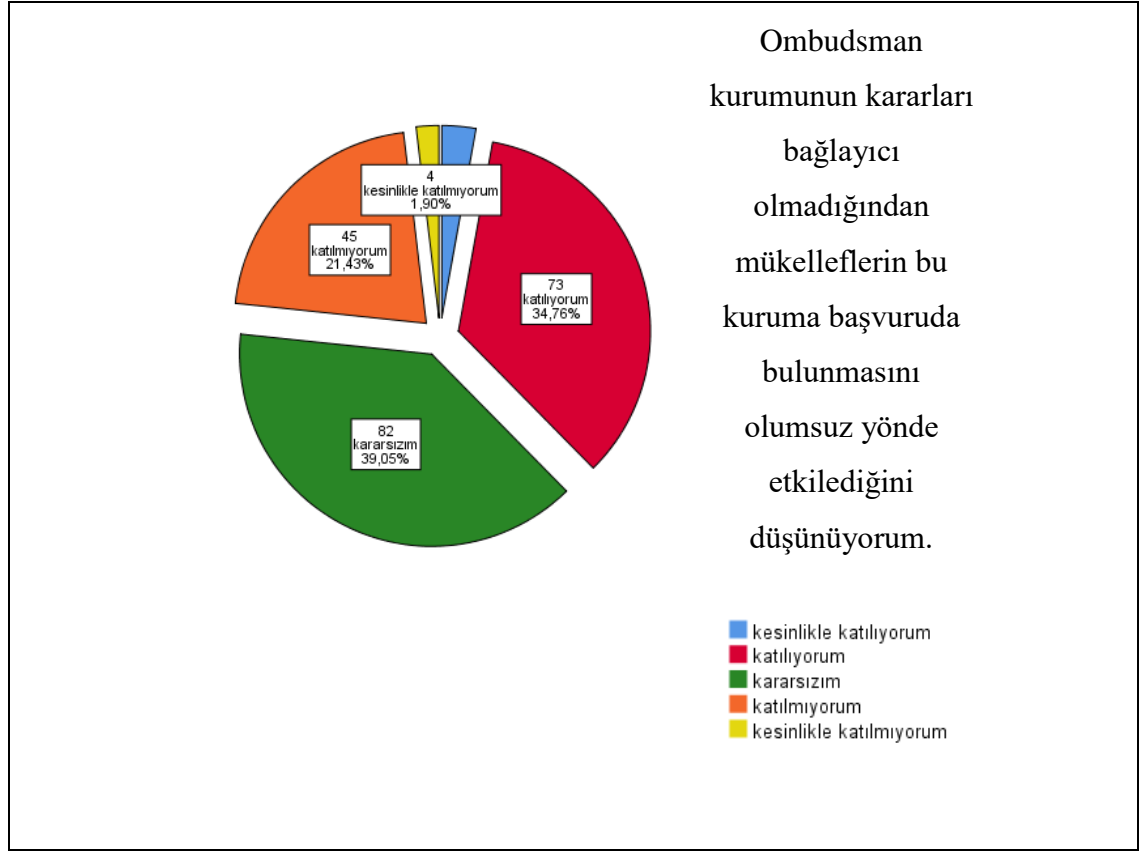
Bu bölümde ankete katılanların alternatif çözüm yollarına ilişkin değerlendirme sorularına verdikleri cevaplarının frekans analizleri incelenecektir⁸.

Tablo 6: Alternatif Çözüm Yollarına İlişkin Değerlendirme Soruları

20.Ombudsman kurumunun kararları bağlayıcı olmadığından mükelleflerin bu kuruma başvuruda bulunmasını olumsuz yönde etkilediğini düşünüyorum.
21.Vergi uyuşmazlıklarında alternatif çözüm yollarının daha etkin sonuçlar verebileceği kanaatindeyim.
22.Türkiye’de vergi uyuşmazlıklarının ADR yöntemleriyle çözümlenmesi konusunun her yönüyle teşvik edilmesi gerektiğine inanıyorum.
23.Türkiye’de vergi uyuşmazlıklarının ADR yöntemleriyle çözümlenmesi konusunda mevzuat oluşmadığı için bu yollardan yeterince yararlanılmadığı kanaatindeyim.
24.“Vergi uyuşmazlıklarının öncelikle alternatif yöntemlerle çözümü denemeli, söz konusu uyuşmazlıklar çözümlenemediği takdirde yargı yolu açık olmalıdır” görüşünün uygulanmasının vergi uyuşmazlıklarının çözümünde etkinliği artıracak kanaatindeyim.
25.Vergi mükelleflerinin uyuşmazlıkların çözüm süreci içinde temsilciye (mali müşavir, avukat, arabulucu gibi) ihtiyaç duyduğuna inanıyorum.
26.Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde, arabuluculuk yönteminin daha faydalı bir ADR yolu olabileceği kanaatindeyim.
27.Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde, müzakere yönteminin daha faydalı bir ADR yolu olabileceğine inanıyorum.
28.Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde, tahkim yönteminin daha faydalı bir ADR yolu olabileceğine inanıyorum.
29.Vergi uyuşmazlıklarının çözüm sürecinde ADR’ ye artan oranda bir eğilim olduğuna inanıyorum.

⁸ Anket çalışmasının bu bölümündeki ayrıntılı tablo ve yorumları için; Bkz: Ekler, s. 237.

Grafik 24: İfade 20'nin Analizi

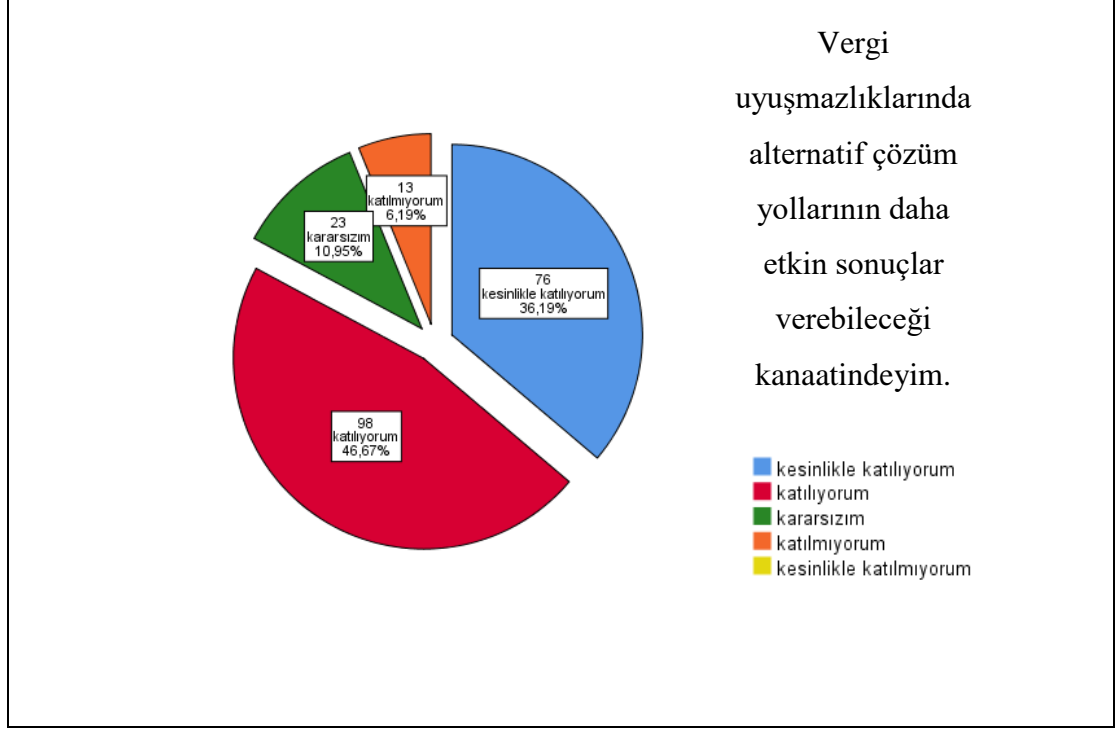

İfade 20'de Ombudsman kurumunun kararlarının bağlayıcı olmamasının mükelleflerin kuruma başvuruları üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Genel olarak bakıldığında, ankete katılım gösterenlerin %34,8'inin katılıyorum cevabını verdiği, %39'unun ise kararsız kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda mükellefler, Ombudsman kurumunun bağlayıcı olmayan kararlarının kuruma başvuru üzerindeki etkisi konusunda kararsızdırlar.

Anayasanın 74.maddesinde yer alan "Dilekçe, Bilgi Edinme ve Kamu Denetçisine Başvuru Hakkı" ile herkesin kamu denetçisine başvurma hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir Ombudsman kurumu, vatandaşların idarenin eylem ve işlemlerine yönelik olan şikâyetlerini incelemekle görevlidir. İdareyi denetleme işlevi olan söz konusu kurum, gerekli araştırma ve incelemeleri yaparak kamuoyuna duyurmaktadır. Tavsiye niteliğinde kararlar vermesine rağmen, vermiş olduğu kararları kamuoyuna sunması, idarenin kararlara uymasını sağlayabilmektedir. Bu bağlamda,

kararlarının bağlayıcı olmamasının kuruma başvuru üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

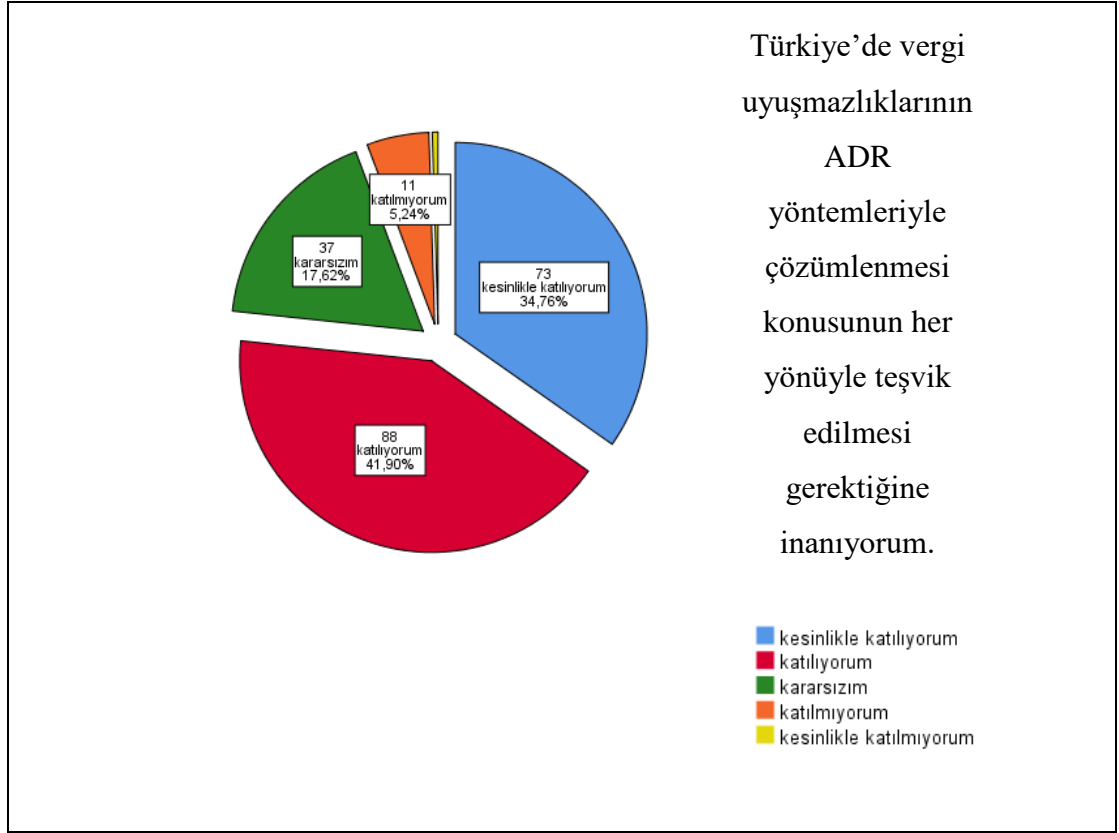
Grafik 25: İfade 21'in Analizi

İfade 21'de vergi uyumsuzluklarında alternatif yolların etkinliği üzerinde durulmuştur. Katılımcıların verdiği cevaplara genel olarak bakıldığında, katılımcıların %82,9'unun vergi uyumsuzluklarında alternatif yolların daha etkin sonuçlar vereceği düşüncesi hâkimdir.

Türk vergi sistemimizde mevcut çözüm yollarının etkinliği tartışmalı bir konudur. Mükellefler vergi vermeyi büyük bir yük olarak görmekte, idarenin ve yargısal organların tutumlarının haklarını korumadığı kanaatinde dirler. Bu bağlamda mevcut çözüm yollarına ek olarak alternatif yolların uygulamaya konulması halinde etkin sonuçlar alınacağını düşünmektedirler.

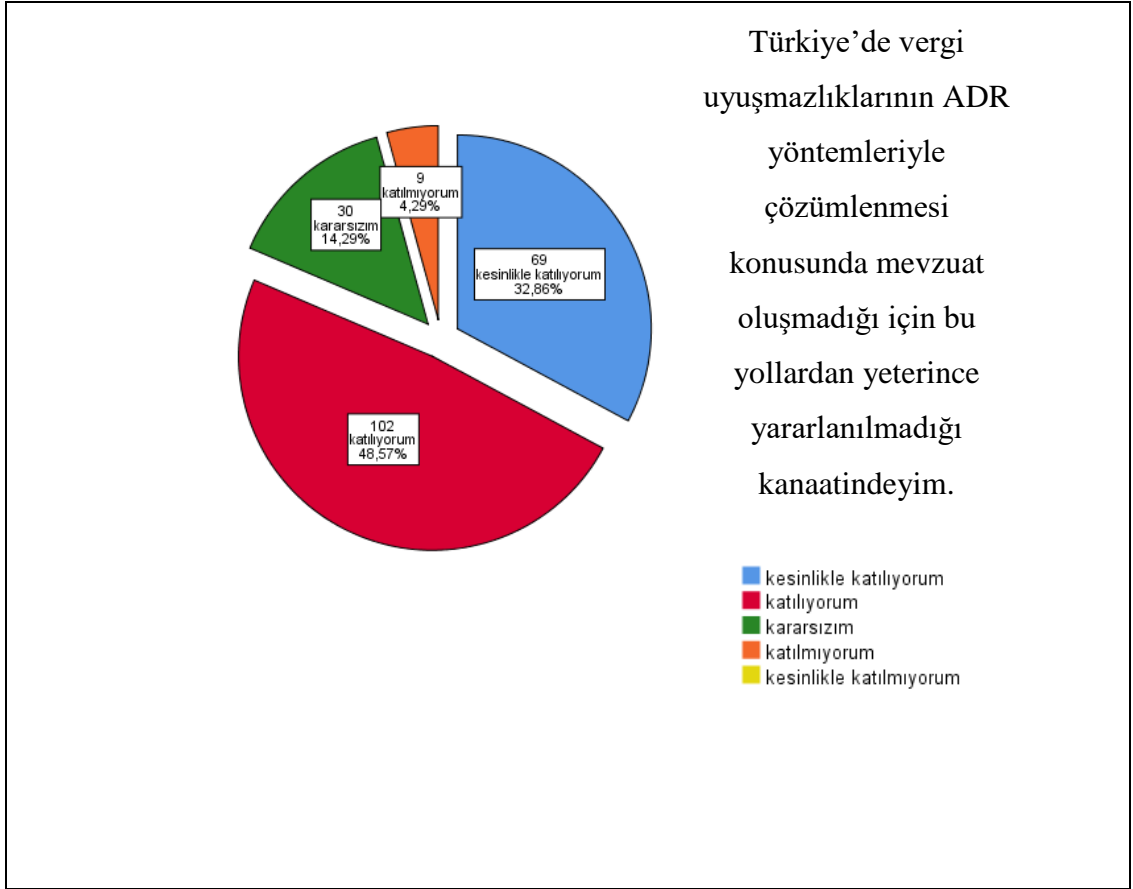
Grafik 26: İfade 22'nin Analizi

İfade 22’de Türkiye’de vergi uyumsuzluklarının çözümünde alternatif yolların her yönüyle teşvik edilmesi gerektiği düşüncesi üzerinde durulmuştur. Verilen cevaplara bakıldığında, katılanların % 76,7’si alternatif yolların her yönüyle teşvik edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Söz konusu alternatif yolların sahip olduğu birçok avantaj hem mükellef hem de idare açısından olumlu sonuçlar doğurabilecektir. Bu bağlamda alternatif çözüm yolları her yönüyle teşvik edilerek, vergi hukukumuzda uygulanabilirliği sağlanmalıdır.

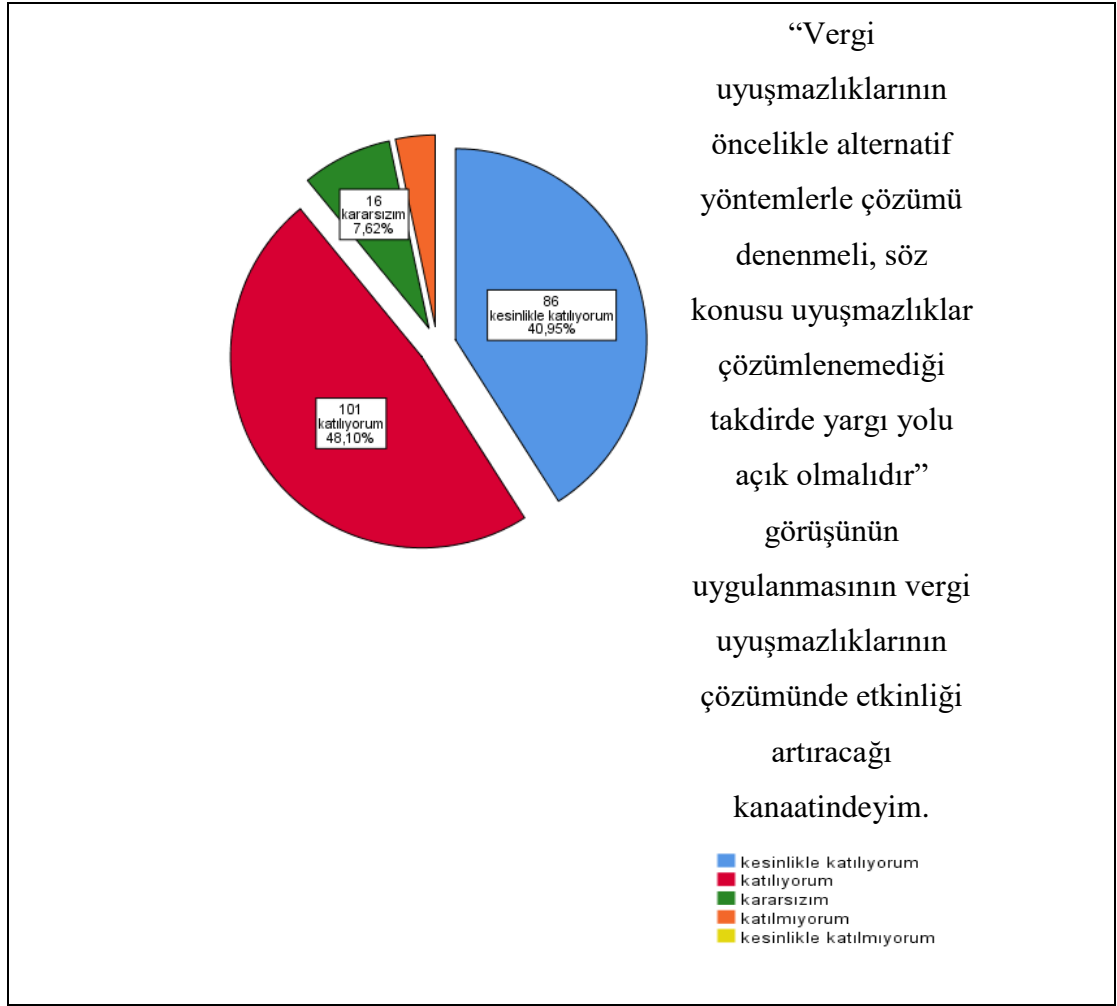
Grafik 27: İfade 23'ün Analizi

İfade 23'te Türkiye'de vergi uyuşmazlıklarının ADR yöntemleriyle çözülmesi konusunda mevzuat oluşmadığı için bu yollardan yeterince yararlanılmadığı düşüncesi analiz edilmiştir. Bu kapsamda, katılanların %81,5'i vergi uyuşmazlıklarında ADR yöntemleriyle ilgili mevzuatın oluşmadığını ve bu sebeple bu yollardan yeterince yararlanılmadığını düşünmektedir.

Ülkemizde alternatif çözüm yolları çeşitli mevzuatlarda dağınık şekilde yer almaktadır. Ancak vergi hukukunda alternatif çözüm yolları uygulama alanı bulamamaktadır. Bu kapsamda, yeterli mevzuatın olmaması sebebiyle söz konusu yollar vergi uyuşmazlıklarında uygulama alanı bulamamaktadır.

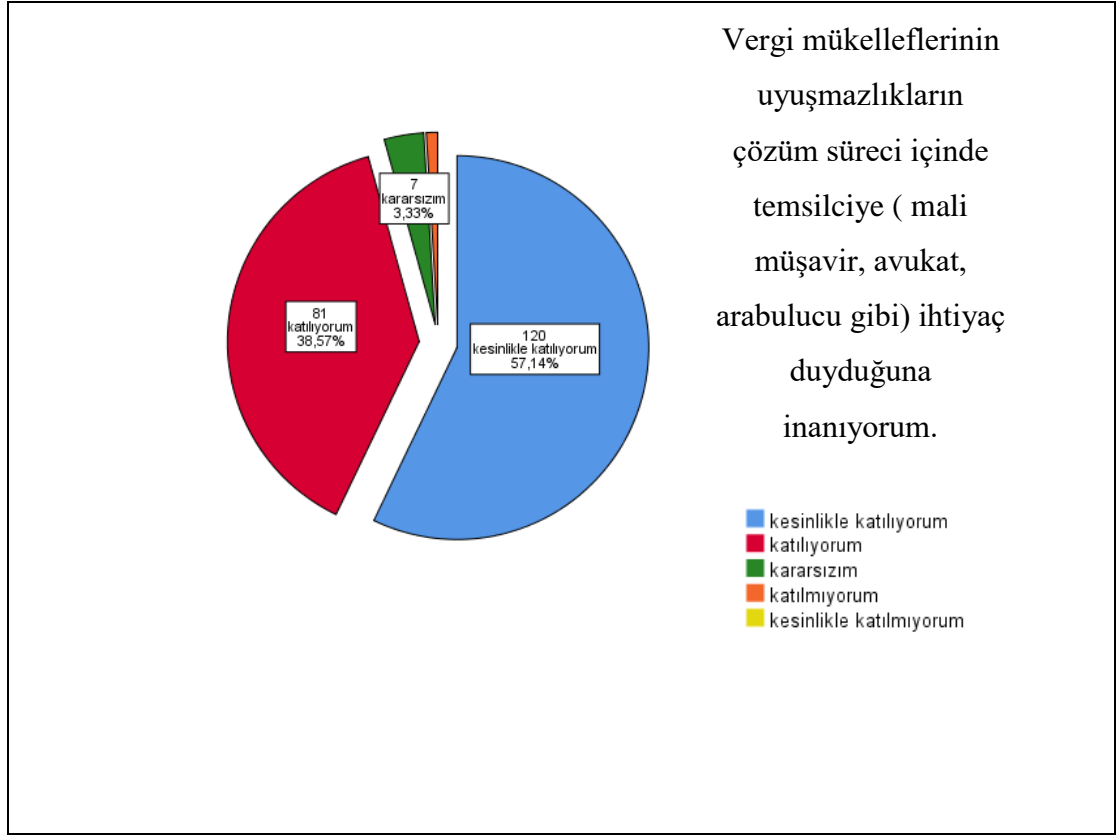
Grafik 28: İfade 24'ün Analizi

İfade 24'te Türkiye'de vergi uyuşmazlıklarının çözümünde öncelikle alternatif yöntemlerle çözüm denenmeli, söz konusu uyuşmazlıklar çözülmediği takdirde yargı yolu açık olmalıdır ifadesi analiz edilmiştir. Bu bağlamda, toplam katılım gösterenlerin %89,1'i, vergi uyuşmazlıklarının çözümünde öncelikle alternatif yolların denenmesinin ve söz konusu yollarla çözüme ulaşamaması durumunda yargı yolunun açık olmasının, vergi uyuşmazlıklarında etkinliği arttıracağını düşünmektedir.

Alternatif çözüm yollarının en çok tartışıldığı konu, bu yollara başvurunun yargı yoluna gitmenin önünü kapayacağı konusudur. Bu tartışmalı konunun açıklığa kavuşabilmesi amacıyla, vergi uyuşmazlıklarının çözümünde önceliğin alternatif yollar olması gerektiği, uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulamadığı hallerde ise yargı yolunun açık olacağı yönünde bir düzenleme yapılması faydalı olabilecektir.

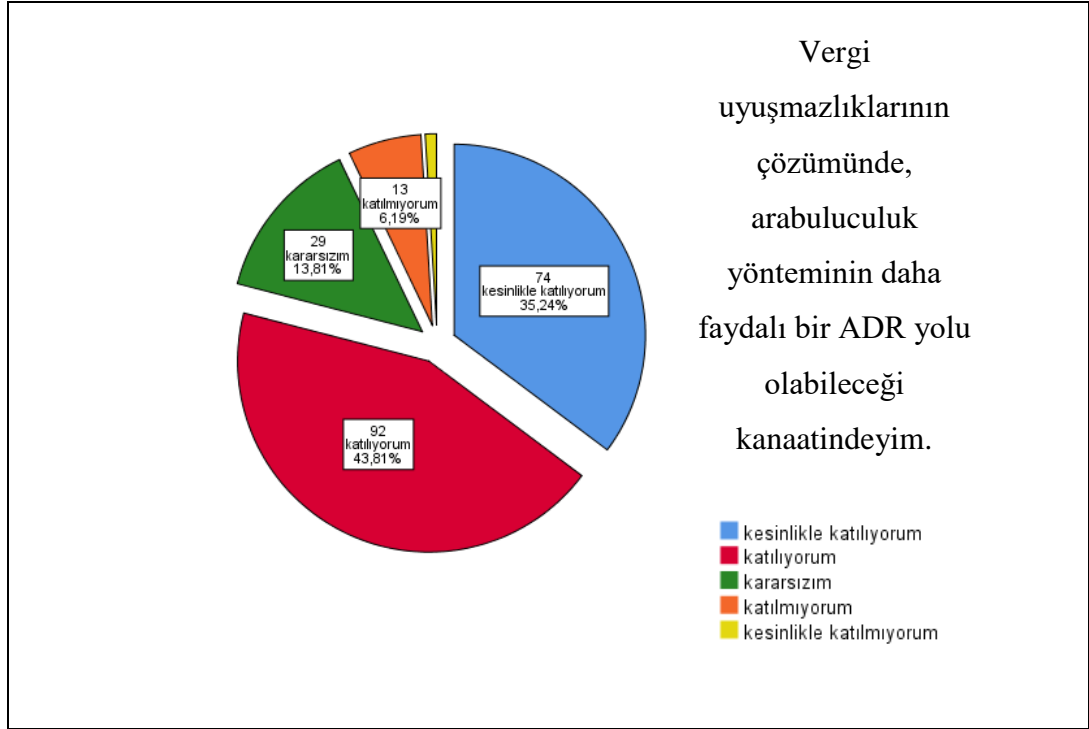
Grafik 29: İfade 25'in Analizi

İfade 25'te, vergi mükelleflerinin uyuşmazlık çözüm süreci içinde bir temsilciye ihtiyaç duydukları düşüncesi analiz edilmiştir. İfade genel olarak incelendiğinde, katılımcıların %95,7'sinin düşünceye katıldığı görülmektedir. Bu çerçevede, ankete katılım sağlayanların büyük bir çoğunluğu mükelleflerin vergi uyuşmazlıklarının çözümü için bir temsilciye ihtiyaç duyduğunu düşünmektedir.

Vergi hukuku özel bir uzmanlık alanıdır. Mükellefler uyuşmazlıklarını çözmeye yönelik yeterli bilgi ve birikime sahip olmayabilirler, Ayrıca vergi kanunlarının sık sık değişmesi ve mevzuatların oldukça karışık olması gibi faktörler göz önünde bulundurulduğunda mükelleflerin yasal düzenlemeleri iyi bir şekilde yorumlayarak uyuşmazlık sürecinde kendilerini savunmaları zor bir durum haline alabilmektedir. Bu bağlamda, mükelleflerin uyuşmazlık çözüm sürecinde bir temsilciye ihtiyaçları vardır.

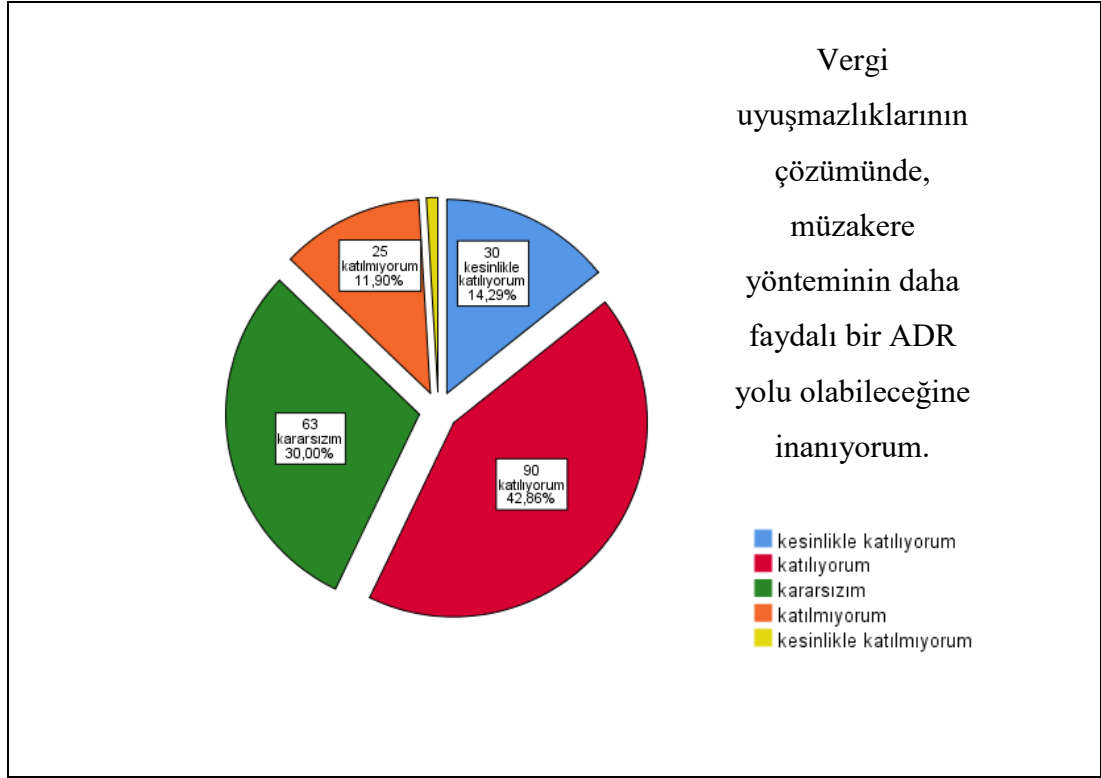
Grafik 30: İfade 26'nın Analizi

İfade 26'da vergi uyuşmazlıklarının çözümünde arabuluculuk yönteminin daha etkili bir yol olacağı analiz edilmiştir. Ankete katılanların %79'u vergi uyuşmazlıklarında arabuluculuk yöntemini faydalı gördüğünü beyan etmiştir.

Vergi yargısında kazan/kaybet yaklaşımın esas olması sebebiyle taraflardan sadece biri kazançlı durumda olmaktadır. Buna karşın arabuluculuk ile uyuşmazlık sürecinde uyuşmazlık çözümüne odaklanarak taraf menfaatleri gözetilebilecektir. Böylece hem idare hem de mükellef belirli ölçülerde kazançlı hale gelebilecektir.

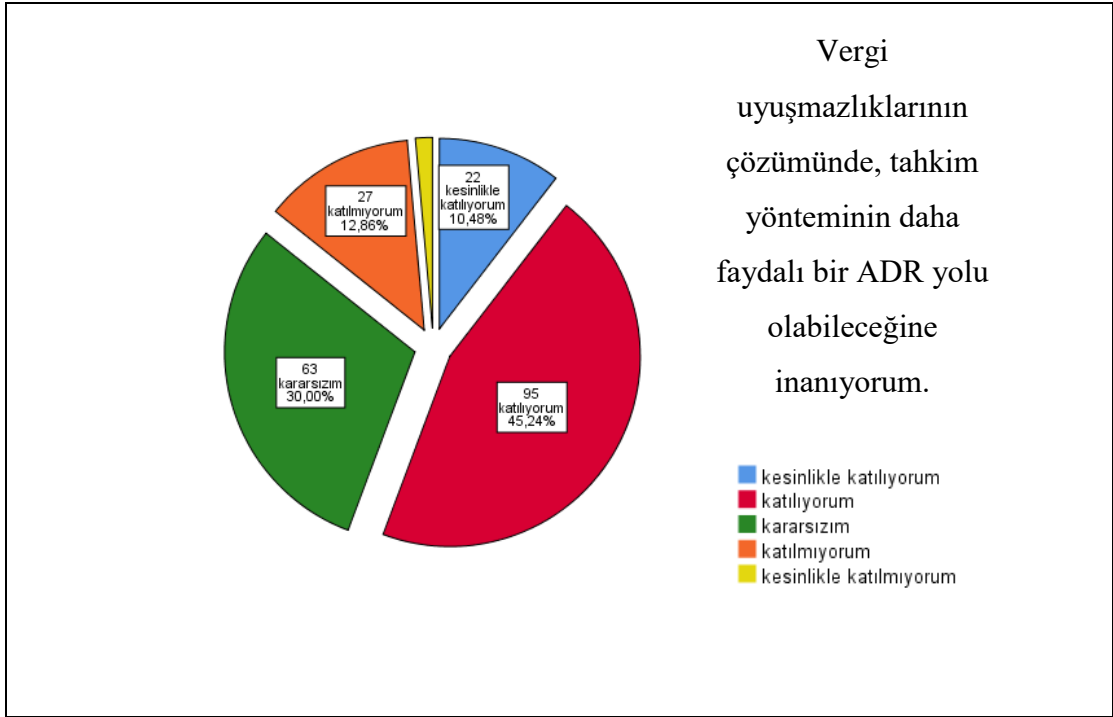
Grafik 31: İfade 27'nin Analizi

İfade 27’de vergi uyuşmazlıklarının çözümünde müzakere yönteminin daha etkili bir yol olacağı analiz edilmiştir. Genel kapsamda bakıldığında, ankete katılan toplam kişilerin %57,2’si müzakere yönteminin etkili bir yol olacağını düşünürken; %30’u kararsız kalmıştır.

Alternatif yollarda, etkili iletişim odak noktasıdır. Müzakere yapmaya karar vermiş mükellef ve idare bu durumda anlaşacaklarını da beyan etmiş olmaktadır. Tarafların anlaşma iradesiyle bir araya gelmeleri uyuşmazlık çözüm sürecini azaltabilecek ve her iki tarafı da belirli ölçüde kazandırarak, vergi uyuşmazlıklarında etkin olabilecektir.

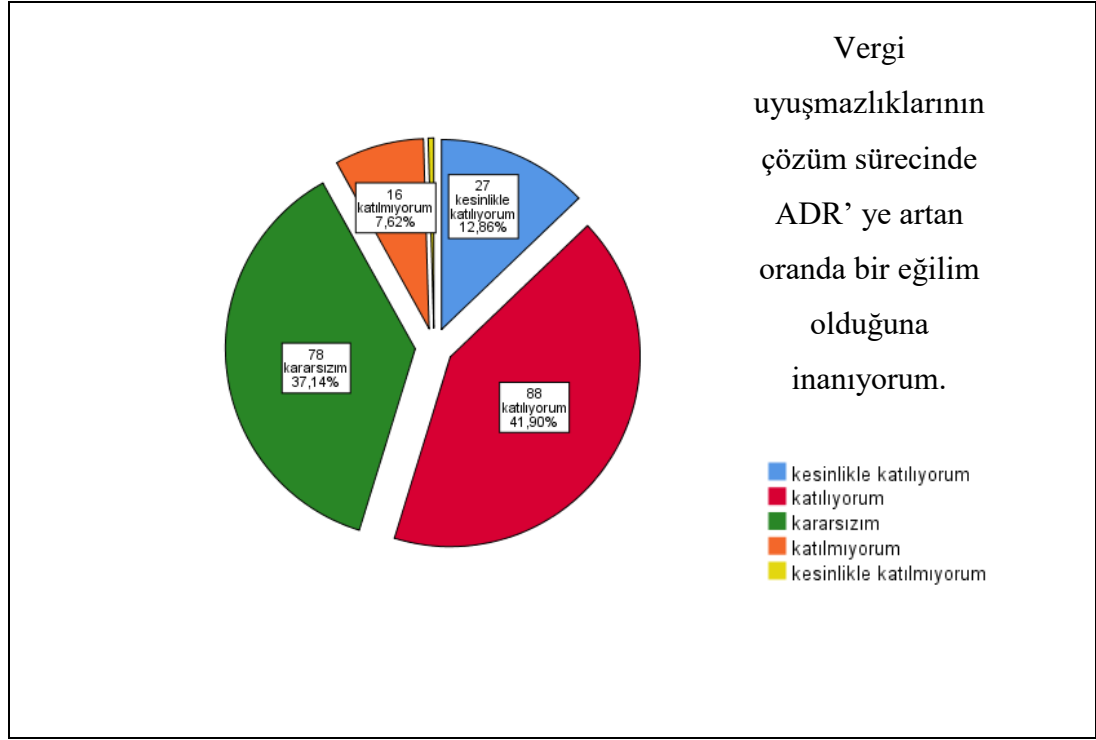
Grafik 32: İfade 28'in Analizi

İfade 28'de vergi uyuşmazlıklarının çözümünde tahkim yönteminin daha etkili bir yol olacağı analiz edilmiştir. İfade genel olarak incelendiğinde, kişilerin %55,7'si vergi uyuşmazlıklarının çözümü için tahkim yönteminin daha faydalı bir yol olduğunu düşünmektedir.

Tahkim sürecinde rol alacak hakemin tarafsız üçüncü kişi olması, vergi uyuşmazlıklarının çözümünde tarafsız karar verme şansını arttırabilecektir. Ayrıca sürecin yargılamaya göre hızlı ve gizli olması, daha az şerh şartlarına sahip olması tahkimin, vergi uyuşmazlıklarında uygulanabilirliği açısından faydalı olabilecektir.

Grafik 33: İfade 29'un Analizi

İfade 29'da vergi uyuşmazlıklarının çözüm sürecinde ADR'ye artan oranda bir eğilimin olup olmadığı incelenmiştir. İfadenin geneline bakıldığında, katılanların %54,8'i vergi uyuşmazlıklarının çözümünde ADR'ye artan oranda eğilimin olduğunu düşünürken; %37,1'i kararsız kalmıştır.

Mükellefler alternatif yollar ile tatmin edici sonuçlara ulaşmayı hedeflemektedir. Hem idare hem de mükellefler açısından tatmin edici çözümler üretebilen alternatif yollarda taraf iradeleri yüksektir ve süreçte söz sahibidirler. Bu bağlamda, vergi uyuşmazlıklarında alternatif yollara önem verilmesi ve söz konusu yöntemlere eğilimin artması gerekmektedir.

B. ALTERNATİF ÇÖZÜM YÖNTEMLERİNİN VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA UYGULANABİLİRLİĞİNE YÖNELİK ANKET SORULARININ ÇOKLU CEVAP ANALİZLERİ

Bu bölümde ankete katılım sağlayanların, Alternatif Çözüm Yöntemlerinin Vergi Uyuşmazlıklarında Uygulanabilirliğine yönelik olarak, 5'li Likert ölçeğine göre

hazırlanan anketteki değerlendirme sorularının dışında yer alan sıralama sorularına verilen yanıtlar analiz edilecektir⁹ .

Tablo 7: İdari Çözüm Yollarının, Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümü Açısından Tercih Sırasına İlişkin Değerlendirme Tablosu

	1	2	3	4	5
Uzlaşma					
Cezalardan İndirim					
Pişmanlık ve ıslah					
Vergi Hatalarını Düzeltme					
İzaha Davet					

Ankette, katılımcılardan idari çözüm yollarını, vergi uyuşmazlıklarının çözümü açısından tercih sıralarına göre (x) işareti koyarak sıralamaları istenmiştir.

Tablo 8: İfade 30'un Analizi*

	Cevaplar	
	N	%
Uzlaşma	215	% 20,5
Cezalarda İndirim	216	% 20,6
Pişmanlık ve ıslah	207	% 19,7
Vergi Hatalarını Düzeltme	211	% 20,1
İzaha Davet	201	% 19,1
Toplam	1050	% 100

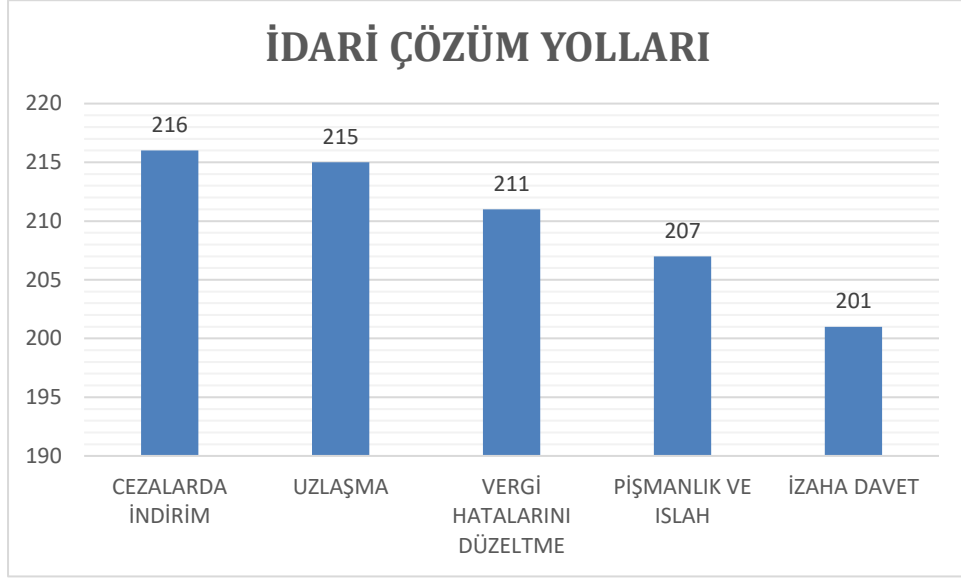
*Çoklu yanıtların frekans analiz tablosu

Tablo 8'de ifade 30'daki çoklu yanıtların frekans ve yüzde dağılımları yer almaktadır. Bu dağılımlar incelendiğinde, uzlaşmanın 215 defa (% 20,5), cezalarda

⁹ Yanıtların analizinde çoklu cevap analizi (multiple response) kullanılmıştır. Bu bölümde yer alan çoklu cevap analizleri, meslek mensuplarının verdiği cevaplara göre, gruplara ayrılarak incelenmiştir.

indirim 216 defa (%20,6), pişmanlık ve ıslahın 207 defa (%19,7), vergi hatalarını düzeltmenin 211 defa (%20,1) ve son olarak izaha davetin 201 defa (%19,1) işaretlenmiş olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, katılımcı sayısının vermiş olduğu cevapların birden çok olması sebebiyle toplamda 1050 adet verilmiş cevap mevcuttur. Bir başka ifadeyle, çoklu yanıt olduğu için N sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Grafik 34: İdari Çözüm Yollarının Tercihi

Grafik 34'e göre, katılımcılar vergi uyuşmazlıklarının idari aşamada çözüme kavuşturma sürecinde, sırasıyla cezalarda indirim, uzlaşma, vergi hatalarını düzeltme, pişmanlık ve ıslah, son sırada da izaha davet yolunu tercih ettiklerini belirttikleri görülmektedir.

Tablo 9: İfade 30'un Çoklu Yanıt Analizi

		UZLAŞMA	CEZALAR DA İNDİRİM	PİŞMANLIK VE ISLAH	VERGİ HATALARINI DÜZELTME	İZAHA DAVET	
SM	Sayı	6	6	6	6	6	6
	%	%2,8	%2,8	%2,9	%2,8	%3,0	
SMMM	Sayı	147	148	139	147	139	144
	%	%68,4	%68,5	%67,1	%69,7	%69,2	
YMM	Sayı	11	11	9	9	10	10
	%	%5,1	%5,1	%4,3	%4,3	%5,0	

DİĞER	Sayı	51	51	53	49	46	50
	%	%23,7	%23,6	%25,6	%23,2	%22,9	
TOPLAM	Sayı	215	216	207	211	201	210

Tablo 9 incelendiğinde, katılımcıların tercih ettiği idari çözüm yollarından cezalarda indirim birinci sırada, uzlaşmanın ise ikinci sırada olduğu görülmektedir. Ayrıca, ilk sırada tercih edilen cezalardan indirim yolunu en çok SMMM'ler 148 defa (%68,5) tercih etmiştir. Bu yolu YMM'lerin 11 defa (%5,1), SM'lerin 6 defa (%2,8), diğer meslek mensuplarının da 51 defa (%23,6) işaretlediğini söylemek mümkündür. İkinci sırada tercih edilen uzlaşmayı da en çok SMMM'ler işaretlemiştir. SM'lerin, YMM'lerin ve diğer meslek mensuplarının uzlaşmayı cezalardan indirim yoluyla aynı sayıda işaretlediği görülmektedir. Bu şekilde bakıldığında, en çok işaretlenen idari çözüm yolu cezalardan indirim yolu; söz konusu idari yolu en çok tercih edenler ise SMMM'lerdir (%68,5).

Tablo 10: ADR'ye İlişkin Bilgi Sahibi Olma Düzeylerine İlişkin Değerlendirme Tablosu

	1	2	3	4
Müzakere				
Arabuluculuk				
Tahkim				
Ombudsmana Başvuru				

Ankette, katılımcılardan ADR yöntemleri hakkında bilgi sahibi olma düzeylerini (x) işareti ile belirtmeleri istenmiştir.

Tablo 11: İfade 31'in Analizi*

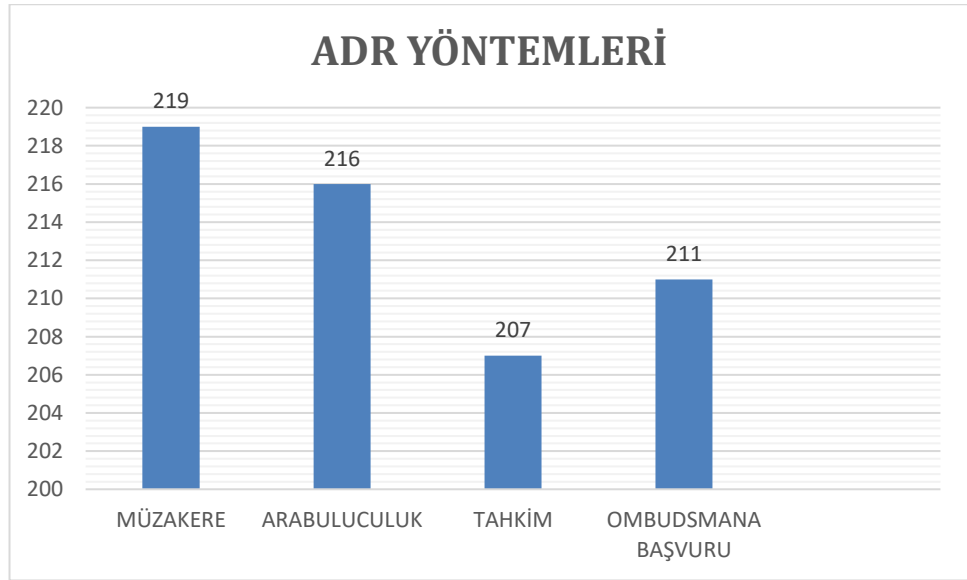
	Cevaplar	
	N	%
Müzakere	219	%26,1
Arabuluculuk	216	%24,5

Tahkim	207	%25,0
Ombudsmana Başvuru	211	%24,4
Toplam	840	%100

*Çoklu yanıtların frekans analiz tablosu

Tablo 11’de ifade 31’deki çoklu yanıtların frekans ve yüzde dağılımları yer almaktadır. Bu dağılımlar incelendiğinde, müzakerenin 219 defa (%26,1), arabuluculuğun 216 defa (%24,5), tahkimin 207 defa (%25,0) ve Ombudsmana başvurunun 211 defa (%24,4) işaretlendiği görülmektedir. Katılımcı sayısının vermiş olduğu cevapların birden çok olması sebebiyle toplamda 840 adet verilmiş cevap mevcuttur.

Grafik 35: Katılımcıların ADR Yöntemleri Hakkında Bilgi Sahibi Olma Düzeyleri

Grafik 35’e göre, katılımcılar en çok müzakere yöntemi hakkında bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların müzakereden sonra sırasıyla arabuluculuk, Ombudsmana başvuru ve tahkim yöntemleri hakkında bilgi sahibi oldukları görülmektedir.

Tablo 12: İfade 31'in Çoklu Yanıt Analizi

		MÜZAKE RE	ARABULUC ULUK	TAHKİM	OMBUDSMA NA BAŞVURU	
SM	Sayı	6	6	6	6	6
	%	%2,7	%2,9	%2,9	%2,9	
SMMM	Sayı	155	140	142	139	144
	%	%70,8	%68,0	%67,6	%67,8	
YMM	Sayı	11	9	9	11	10
	%	%5,0	%4,4	%4,3	%5,4	
DİĞER	Sayı	47	51	53	49	50
	%	%21,5	%24,8	%25,2	%23,9	
TOPLAM	Sayı	219	206	210	205	210

Tablo 12 incelendiğinde, katılımcıların ADR yöntemlerinden en çok müzakere hakkında bilgi sahibi oldukları görülmektedir. Bunda Türkiye’de SMMM’lerin uzlaşmacı olarak görev yapmalarına imkân veren yasal düzenlemenin payı oldukça yüksektir. Katılımcılar müzakerenin ardından, ikinci olarak tahkim yöntemine dair bilgilerinin olduğunu beyan etmişlerdir. Ayrıca, hakkında en çok bilgi sahibi olunan müzakereyi en çok SMMM’ler 155 defa (%70,8) işaretlemiştir. Bu yolu YMM’lerin 11 defa (%5), SM’lerin 6 defa (%2,7), diğer meslek mensuplarının da 47 defa (%21,5) işaretlediğini söylemek mümkündür. Tahkimi de en çok SMMM’ler işaretlemiştir. Ayrıca verilere bakıldığında, tahkimin, SM’lerin %2,9’u, YMM’lerin %4,3’ü ve diğer meslek mensuplarının ise %25,2’si tarafından en çok işaretlenen ADR yöntemi olduğu söylenebilir. Bu şekilde bakıldığında, en çok işaretlenen ADR yöntemi, müzakere; söz konusu yöntem hakkında en çok bilgi sahibi olan meslek grubu ise SMMM’lerdir (%68,0).

C. GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Alternatif uyuşmazlık çözümü, söz konusu uyuşmazlıkları yargı dışı mekanizmalar aracılığıyla sona erdirmeyi amaçlayan ve yargılamaya alternatif teşkil eden yöntemler bütünüdür.

Bireylerin herhangi bir uyuşmazlıkla karşılaştıkları zaman, her iki tarafın da belirli ölçülerde kazançlı halde olmaları istenen bir durumdur. Ancak ülkemizde, taraflar arası ilişkilerin dostça ilerlemesi, uyuşmazlıkların hızlı, ucuz bir şekilde çözümünü amaçlayan alternatif yöntemlerin vergi idaresiyle mükellefler arasında vergilendirme alanında ortaya çıkan hukuki uyuşmazlıklarda nasıl uygulanacağı tartışmalı bir durumdur. Bu çalışmada, bireylerin “Alternatif Çözüm Yöntemlerinin Vergi Uyuşmazlıklarında Uygulanabilirliği ”ne ilişkin olarak, vergi uyuşmazlıklarında ADR'nin etkinliğini ölçmek için bir anket hazırlanmıştır.

Yapılan anket çalışması 210 kişiye uygulanmıştır. Anketimizin söz konusu meslek mensuplarına uygulanmasının sebebi, bu kişilerin vergi uyuşmazlıklarıyla yakından ilişkili olmaları ve mükelleflerin temsilcileri konumunda olmalarıdır. (Anket çalışmamız ektedir.) Anket çalışmamız kişisel bilgiler, vergi uyuşmazlıklarının sebeplerine ilişkin, vergi uyuşmazlıklarının çözüm yollarına ilişkin ve ADR'ye ilişkin değerlendirme soruları olmak üzere 4 bölümden oluşmuştur.

Yapılan araştırma sonucu, ankete katılanların %82,8 gibi büyük bir çoğunluğu vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkış sebebinin denetim sonucu yapılan tarhiyat/ek tarhiyatın mükelleflerin gerçek gelirleriyle uyuşmamasından kaynaklandığını düşünmektedir. Ayrıca, katılımcıların %82,4'ü, vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkmasını, vergi mevzuatının karışık olmasına bağlamıştır.

Yapılan araştırma sonucunda, ankete katılanların %66,2'si vergi uyuşmazlıklarının çözümünde mevcut idari çözüm yollarının yeterli olmadığını düşünmekte ve %73,3'ü mükelleflerin yargılama aşamasında yaşamış oldukları sorunlar nedeniyle idari çözüm yollarının tercih edildiği düşüncesine katılmışlardır.

Katılımcıların %45,7'si mükelleflerin idari/barışçıl çözüm yollarına yapacakları başvuruların kendilerine sağlayacağı avantajların farkında oldukları ifadesine katılmadıklarını beyan etmiştir.

Ankete katılım sağlayanların %71'i yaşanan vergi uyuşmazlığını vergi idareleriyle çözüme kavuşturmanın zor olduğunu, %67,6'sı vergi idarelerinin tutumunun gittikçe katılaştığını ve %76,2'si ise vergi dairelerinin mükellef odaklı davranmadığını düşünmektedir. Ayrıca katılımcıların %59,1'i yargıya taşınan

uyuşmazlıkların mükellefler lehine sonuçlanmadığına katılmakta, %89'u yargılama sürecinin uzun olduğunu ve %59'u vergi yargısının adaletli işlemediğine inanmaktadır.

Yapılan araştırma sonucu, katılımcıların %82,9'u vergi uyuşmazlıklarında ADR'nin etkin sonuçlar vereceğini düşünmekte, %89,1'i vergi uyuşmazlıklarının çözümünde önceliğin alternatif yollar olması gerektiği düşüncesine katılmaktadır.

Katılımcıların %79,7'si Türkiye'de vergi uyuşmazlıklarının ADR ile çözümlenmesinin her yönüyle teşvik edilmesi gerektiğine inanmaktalar ve %81,5'i ülkemizde vergi uyuşmazlıklarının ADR ile çözümlenmesi konusunda mevzuat oluşmaması sebebiyle bu yollardan yeterli şekilde yararlanılmadığını düşünmektedirler.

Yapılan araştırma sonucu, katılımcıların %95,7 gibi büyük bir çoğunluğu, mükelleflerin vergi uyuşmazlıklarının çözüm süreci içinde temsilciye ihtiyaç duyduklarını düşünmektedir. %79'u ise, vergi uyuşmazlıklarının çözümünde, ADR yöntemlerinden arabuluculuk yönteminin daha faydalı bir yol olacağını beyan ederek bu ifadeyi desteklemiştir. Son olarak yapılan araştırma sonucu, katılımcıların %54,8'i vergi uyuşmazlıklarının çözümünde ADR'ye artan oranda eğilim olduğu düşüncesine katıldıklarını beyan etmiştir.

Genel olarak yapılan araştırma sonucu, bireylerin vergi uyuşmazlıklarını vergi idareleriyle çözüme kavuşturmanın zor olduğunu ve vergi yargısının adaletli işlemediğini düşünmeleri, vergi uyuşmazlıklarının çözümünde mevcut çözüm yollarına alternatif çözüm mekanizmalarına ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda anket sonuçları incelendiğinde, bireylerin, ADR'nin vergi uyuşmazlıklarında uygulanabilirliğine olumlu baktıkları ve bu yolların vergi uyuşmazlıklarında etkin olacaklarını düşündükleri görülmüştür. Bu durum, ülkemizde ADR'ye yönelmenin faydalı olacağını da belirtmektedir. Ancak ülkemizde vergi uyuşmazlıklarında ADR'ye ilişkin mevzuat oluşmamıştır. Bu noktada, ülkemizde çeşitli mevzuatlarda dağınık hallerde bulunan ama vergi uyuşmazlıklarında uygulama alanı bulamayan ADR'ye yönelik yasal düzenlemeler yapılmalı ve vergi uyuşmazlıklarının çözüm sürecinde ADR'nin her yönüyle teşvik edilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Vergi ödevinin niteliğine, vergi borcunun doğmasına ve ortadan kalkmasına ilişkin maddi ve şekli hukuku kurallarının bütününe kapsayan vergi hukukunun uygulamasında bir takım sorunların çıkması kaçınılmazdır. Bu sorunların bir kısmı idari aşamada tek yönlü mekanizmalarla (örneğin, pişmanlık, cezada indirim gibi) ya da idare ile mükellef arasında iki yönlü mekanizma ile (mesela uzlaşma, vergi hataların düzeltilmesi) çözümlenirken, bir kısım sorunlar ise taraflar arasında diyalog yoluyla çözümlenmediği için uyuşmazlık haline getirilecek tarafsız ve bağımsız mahkemelerce çözümlenmesi istenmektedir.

Uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması esasen yargılama erkine ait bir görevdir. Bu kapsamda, ortaya çıkmış hukuki uyuşmazlıkların çözüm sürecinde başvurulacak birincil yol yargı yoludur. Hukuk yargılamasında uyuşmazlık meydana geldiğinde söz konusu yargılama faaliyetlerinin başlayabilmesi için uyuşmazlığın taraflardan biri aracılığıyla davacı sıfatıyla mahkemeye taşınması gerekir. Bu aşamadan sonra taraflar, davalı ve davacı sıfatıyla ayrılmakta ve aralarındaki gerginlik şiddetlenmektedir. Şiddetlenen bu gerginlik hali kazan/kaybet savaşı halini alarak tarafların ilişkilerini zedelemektedir. Yargısal çözüm yolu olarak adlandırılan bu süreç mahkemelerin yoğun iş yükü sebebiyle oldukça uzun ve yorucu işlemektedir. Bu durum, adil yargılanma hakkı olan makul sürede yargılama ilkesine aykırı olmaktadır. Ayrıca, yargılama sürecinin uzunluğu ve yüksek masraflar yanında taraflar arası ilişkilerin zedelenmesi de göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu uyuşmazlıkların çözümünün duygusal yönleriyle çözümlenmeye çalışıldığı ve kişilere sorunun gerçek kaynağına inme fırsatı veren çözüm yöntemlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Meydana gelen uyuşmazlıkların resmi yargılama mekanizmaları dışında çözümünü amaçlayan yöntemler bütünü alternatif uyuşmazlık çözümü olarak adlandırılmaktadır. Yaygın olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan, zaman içinde Kıta Avrupası ülkelerini de etkileyen alternatif uyuşmazlık çözümü (ADR), müzakere, arabuluculuk, tahkim, vakıaların saptanması, kısa yargılama, erken tarafsız ön değerlendirme gibi yöntemleri içermektedir. Söz konusu yöntemler, tarafların karşılıklı görüşmelerine dayanmakta ve uyuşmazlıkları gayri

resmî şekilde çözmelerine olanak vermektedir. Liberal hukuk ideolojisinin hâkim olduğu kültürle şekillenen alternatif uyuşmazlık çözümünde, toplumsal birlik ve uyum davranışının ön planda olmasının yanında, toplum, uyum ve uzlaşma odak noktasıdır.

Yargıya alternatif yollar şeklinde ifade edilebilen alternatif uyuşmazlık çözümü çeşitli ülkeler tarafından yoğun şekilde incelenmektedir. Amerika'da gelişen söz konusu alternatif yolların hız kazanmasında ise, Pound Konferansı'nda önerilmiş olan Uyuşmazlık Çözüm Merkezi adıyla anılan bir yöntemin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

ADR'nin uyuşmazlık çözümünde sağlamış olduğu başarı birçok AB üyesi ülkenin de dikkatini çekmektedir. Bu kapsamda, üye ülkeler tarafından yasal düzenlemeler kapsamında çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu yasal düzenlemeler şu şekildedir:

- Avrupa Komisyonu Tüketici Uyuşmazlıklarının Mahkeme Dışı Çözümünden Sorumlu Kuruluşlara Uygulanacak İlkeler Hakkında 30 Mart 1998 Tarihli Tavsiye Kararı,

- Tüketici Uyuşmazlıklarının Rızaya Dayalı Çözümünde Yer Alan Mahkeme Dışı Kurumların İlkeleri Hakkında 4 Nisan 2001 Tarihli Avrupa Komisyonu Önerisi,

-2004 Arabulucular İçin Avrupa Davranış Kuralları, 2004 Arabuluculuk Yönergesi Önerisi,

- Medeni ve Ticari Konularda Arabuluculuğun Belirli Yönleri Hakkında 21 Mayıs 2008 Tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi

Bu açıklamalar ışığında, AB'ye üye ülkelerin yargılama usullerinin sadeleştirilmesi gerektiğini düşünerek, belirli çabalar içine girdikleri görülmektedir.

Anglo-Sakson hukuk sistemine sahip ülkeler yanında Kıta Avrupası hukuk sistemine tabi ülkeler de ADR'ye yönelik çalışmalarda bulunmaktadır. Örneğin, Fransa'da Conseil d'État raporunun ardından kabul edilen bir genelge ile şikâyetlerin çözümü için mahkemeler yanında özel organların da söz sahibi olması

gerektiği teşvik edilmiştir. Almanya’da ADR uygulamalarına bakıldığında, 1950 Alman Medeni Usul Kanunu (ZPO) ile gündeme geldiği görölmektedir. Ardından, 2000 yılında ise Medeni Usul Kanununun Yürürlüğüne İlişkin Kanun (EGZPO) ile zorunlu arabuluculuk uygulaması getirilmiştir. Görüldüğü üzere, çeşitli ülkeler, ADR’nin uygulanabilirliği üzerinde çalışmalar yapmıştır.

Tarafların, yargı yolu yerine alternatif bir uyuşmazlık çözüm yolu tercih etmelerinin birtakım avantajları mevcuttur. Bu avantajlardan bazıları aşağıdaki gibidir.

-Taraflar uyuşmazlık çözüm sürecine doğrudan doğruya katılırlar ve çözüm süreçleri içinde taraf iradeleri hâkimdir.

- Uyuşmazlık çözüm sürecinde gizlilik ilkesinin geçerli olması taraflar arası ilişkileri geleceğe yönelik olarak da korumada yardımcı olabilir. Bu kapsamda, menfaat dengeleri de gözetilir.

-Uyuşmazlıklar daha az masrafla ve daha hızlı şekilde çözüme kavuşturulur.

-Her iki tarafın da belirli ölçülerde kazanmaları esasına dayalı bir anlayış egemendir. Bir başka ifadeyle, kazan/kazan yaklaşımı esası mevcuttur.

- Daha esnek ve daha ılımlı bir süreçler bütünü olması sebebiyle, uyuşmazlık çözümünde yaratıcı çözümler ortaya konulmasına da yardımcı olabilir.

Çalışmamızın asıl amacının, ADR’nin vergi uyuşmazlıklarında uygulanabilirliğini değerlendirmek olması sebebiyle, çalışmamızda vergi uyuşmazlıkları ve ADR ilişkisine de değinilmiştir. Vergi uyuşmazlıkları, vergi dairesi ile mükellefler arasında, vergilendirme dolayısıyla ortaya çıkan uyuşmazlıklar olarak adlandırılmaktadır. Alternatif çözüm yöntemlerinde ise, vergi sorunlarının idari yollardaki çözümden farklı olarak, yargısal yetkilere sahip olmayan üçüncü bir kişi uyuşmazlığın çözümü için taraflarca muhattap olmaktadır.

ADR, vergi hukuku alanında çeşitli ülkelerin hukuk sistemleri içinde yer almaktadır. Vergi uyuşmazlıkları çoğunlukla idari ve yargısal yollarla çözüme

kavuşturulmaya çalışılsa da, söz konusu uyuşmazlıkları çözüme kavuşturmada, başta Amerika olmak üzere, çeşitli ülkelerde ve Avrupa Birliği ülkelerinde idari ve yargısal yollara ek olarak alternatif yöntemler de kullanılmakta ve bu konuda düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Örneğin, ABD’de vergi uyuşmazlıklarında müzakere, Temyiz Ofisi tarafından temel yöntem olarak kullanılmaktadır. ABD İç Gelir İdaresi karşılıklı anlaşmaya dayanan bu yöntemi etkin bir şekilde uygulamaktadır. Söz konusu uyuşmazlıkların müzakere ile sonuca bağlanmadığı durumda ise arabuluculuk yöntemi uygulanmaktadır. Amerika’da ülke çapında faaliyet gösteren Mükellefin Avukatı İdaresi ise, mükelleflerin IRS ile olan sorunlarını çözme konusunda mükelleflere rehberlik yaparak arabuluculuk görevini üstlenmektedir. Özetle, ABD’de ADR, vergi uyuşmazlıklarında etkin bir şekilde kullanılmaktadır.

Hollanda’da da ADR, vergi uyuşmazlıklarının çözüm yollarında oldukça sık kullanılmaktadır. Bu amaçla, 2004’te Hollanda Gelir İdaresi tarafından vergi uyuşmazlıklarında arabuluculuğun etkinliği ve uygunluğunu değerlendirmek için bir proje başlatılmıştır. 2007 yılından itibaren ise, ilk derece mahkemeleri, vergi uyuşmazlıkları bakımından taraflara arabuluculuk seçeneği de sunulmuştur. 2007’de vergi uyuşmazlıklarında özel görevli arabuluculuk kurumu oluşturulmuştur. Belçika’da Vergi Arabuluculuk Ofisi adlı bir kurumda ise, mükelleflerin vergi uyuşmazlıklarını yargı dışı, barışçıl yollarla çözmek amaçlanmaktadır. ADR, Avustralya’da da vergi uyuşmazlıklarında oldukça etkili bir şekilde uygulanmaktadır. Bu çerçevede, uyuşmazlıklar erken katılım ve doğrudan müzakere ile çözülemediğinde, Avustralian Taxation Office (ATO) anlaşmazlıkları çözmek için uygun olduğunda arabuluculuk uygulamasını kullanmayı önermektedir. Görüldüğü üzere ADR, çeşitli ülkelerde vergi uyuşmazlıklarının çözüm süreci içinde oldukça sık kullanılan bir yöntemdir.

Türk hukuku açısından bakıldığında ADR’nin, farklı mevzuatlarda yer almaya başladığı görülse de, bu yöntemlerden henüz yeterli şekilde yararlanılmamaktadır. Türk Vergi Hukukunda ise ADR, uyuşmazlık çözüm süreci içinde uygulama alanı bulamamaktadır.

Farklı özelliklere sahip ADR yöntemleri, vergi uyuşmazlıklarının niteliği de göz önünde bulundurularak, vergilemeye en uygun şekilde seçilmelidir. Ülkemizde, mükelleflerin karşı karşıya kaldıkları vergi uyuşmazlıklarında uygulanacak ADR yöntemleri tercih edilirken Anayasal bir zeminin oluşturulması ve Anayasa'ya aykırılık teşkil etmemesi önem arz eder. Bir başka ifadeyle, vergi uyuşmazlıklarında kullanılacak ADR yöntemlerine ilişkin düzenlemeler, Anayasal sınırlar dâhilinde olmalıdır. Ayrıca, alternatif yolların etkinliğini sağlamak amacıyla, vergiye ilişkin uyuşmazlıklarda yargıya gitmeden önce dava şartı olarak bu yollara başvuru zorunlu tutulmalı, uzlaşma sağlanamadığı hallerde yargı yolu açık olmalıdır, şeklinde yasal bir düzenleme yapılarak, hukuki çerçevede uygulanabilirliği sağlanmalıdır. Zira Türkiye'de iş ve ticari davalarda arabuluculuk ve ceza davalarında da uzlaştırmacılık yolu gayet başarılı bir şekilde uygulanmaktadır. Diğer ülke uygulamalarında olduğu gibi kamu hukuku felsefesiyle uyumlu olarak geliştirilebilecek ADR yöntemlerinin vergi uyuşmazlıklarında da başarılı bir şekilde uygulanabileceği kanısındayız.

Ülkemizde, vergi yapısının kendine has nitelikleri göz önünde bulundurularak, uyuşmazlıkların mümkün olduğunca hızlı, etkin ve adil çözümünü sağlayan mekanizmalar oluşturulmalıdır. Bu amaca yönelik, mükelleflerin vergi uyuşmazlıklarının yargıya taşınmasından önce çözümünü sağlayan, idarenin kendi içinde ancak idare ve denetim birimlerinden bağımsız bir birimin kurulması önerilmektedir. Söz konusu bu birim, mükellef odaklı bir yaklaşım çerçevesinde, sadece vergisel konulara yoğunlaşmalı ve yetkililer için alternatif yollar hakkında eğitim programları düzenlenmelidir. Vergi uyuşmazlıklarında idari yollara ek olarak, ADR yöntemlerini de bünyesine alan bağımsız bir kurumun oluşturulmasıyla, mükellef ve idare arasında uyum ve uzlaşma temelinde, vergi hukuku kapsamında, sonuç odaklı bir sistemin kurulması teşvik edilmelidir.

Mükellef haklarını ön plana alan ve mükellefleri idareye karşı koruma amacı olan birim sayesinde, mükelleflerin vergiye uyumu artacak ve bu sayede uzlaşmacı bir yaklaşım sergilemesi de mümkün olabilecektir. Buna yönelik, vergi idaresi dışında mükellefin haklarını savunacak mükellefin avukatı idaresi oluşturulabilir. Söz konusu bu idare, mükellefler ve vergi idaresi arasındaki

sorunlarda arabuluculuk işlevi üstlenmelidir. Ayrıca, vergi idaresi bünyesi içinde ancak vergi idaresinden bağımsız Vergi Arabuluculuk Ofisi de kurularak, vergi uyuşmazlıklarını yargı yoluna gitmeden alternatif yollarla çözümlenmesi de sağlanabilir¹⁰.

Vergi uyuşmazlıklarının alternatif yollarla çözümüne bir diğer öneri ise, arabuluculuk- tahkim (med-arb) uygulamasıdır. Söz konusu uygulama ile uyuşmazlıklar önce arabuluculuk yoluyla çözümlenmeye çalışılmalı, uyuşmazlığın çözülememesi halinde tahkim yoluna geçiş yapılarak vergi yargısına en son çare olarak gidilmesi sağlanmalıdır. Ülkemizde vergi uyuşmazlıklarına yönelik doğrudan işleyen, yargı öncesinde harekete geçecek bağımsız mekanizmaların oluşturulması, vergi sistemimizde etkinlik ve adaletin sağlanmasına yardımcı olabilecektir.

Türk vergi sisteminde, vergi uyuşmazlıklarının idari aşamadaki çözüm yollarına bakıldığında, adil, etkin ve hızlı sonuçlara ulaşabilecek mekanizmaların olmadığı görülmektedir. İdari çözüm yolları dışında, vergi yargısı incelendiğinde, yargının yoğun iş yükü sebebiyle birtakım tıkanıklıkların da mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu bu tıkanıklıkların çözümü için de vergi afları sık sık gündeme gelmektedir. Vergi afları bu tıkanıklıklara geçici olarak çözüm getirirse de, vergilemede adalet ve eşitliği bozmakta ve vergiye olan uyumsuzluklarının artmasına sebep olarak, vergiye gönüllü uyumu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda, vergi uyuşmazlıklarında, mükellef odaklı bir yaklaşımla, yargıya gerek olmadan idari aşama içinde hızlı, adil ve etkin çözümler üretebilecek ADR yolları önerilmektedir. Bağımsız, sadece vergi mevzuatlarına odaklanan bir kurumun kurulması ve bu kurumun hem vergi alanında hem de ADR yöntemleri hakkında uzmanlaşması için ADR eğitimleri verilmeli, mükelleflere ve idareye uzlaşma bilinci aşılanmalıdır.

¹⁰ Ülkemizde “Mükellef Hakları”, vergide dönüşüm reformlarından biri olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda, 18 Nisan 2020’de, vergide dönüşüm çerçevesinde mükellef odaklı bir sistemle “Mükellef Hakları Kurulu” oluşturulmuştur. Söz konusu kurul, mükellef isteklerini, memnuniyetini ön planda tutarak, mükelleflerin olağan idari mekanizmalarla çözüm bulamamaları halinde, mükellef ile vergi idaresi arasında köprü görevi görebilecektir. Ayrıca, sorunların çözümünde ve vergi sisteminin geliştirilmesinde vergi idaresine öneriler de getirmekle yükümlüdür. Bu kapsamda, “Vergi Arabuluculuk Ofisi” önerimizin, söz konusu kurulun amaçlarını ve görevlerini örnek olarak hizmet vermesi gerektiği kanaatindeyiz.

Direkt olarak yargılayarak çözüme ulaşmak yerine, soruna yönelik çözüm süreçlerini yönetmeyi ve yaratıcı çözümler oluşturabilmeyi teşvik etmek amacıyla, alternatif uyuşmazlık çözümü alanında çalışmalar yapacak kurumların yanında, alternatif yollara ilişkin eğitimler, ders videoları ve kitapçıklar düzenlenerek ADR'nin teşvik edilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, internet siteleri kurularak söz konusu yöntemlerin geniş bir kesime ulaşabilmesi yönünde de çalışmalar yapılmalı ve topluma ADR bilincinin aşılması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- ABUGALI Gulden, *Tüketici Hukukundan Kaynaklanan Uyuşmazlıkların Türk ve Rus Hukukuna Göre Arabuluculukla Çözülmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- ACAN Mehmet, *Ombudsmanlık Kurumunun Etkinliği: Türkiye ve İsveç Ombudsmanlık Kurumlarının Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- AKBAŞ Kasım, “İdeoloji Olarak Hukuk”, *Hukuk Kuramı*, C. 5, S. 3, 2018, ss. 50-71.
- AKKOÇ Elif, *Türk Vergi Hukukunda Pişmanlık ve Islah*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- AKINTÜRK Turgut ve Derya Ateş KARAMAN, *Medeni Hukuk*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2015.
- AKÖZEK Esra, *Türk Ceza Adalet Sisteminde Uzlaşma*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- ALTINTAŞ Sümeyye, *Tahkimin Geçersizliği*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- APALI İbrahim, “ Vergi Usul Kanununa Göre Pişmanlık ve Islah Müessesesi Uygulaması ve Faydaları”, *Mali Çözüm Dergisi*, S. 140, 2017, ss. 211-220.
- ARSLAN Yusuf, “Tarih ve Sosyoloji Bölümleri İçin Yeni Arayışlar: Geronto-Tarih ve Geronto –Sosyoloji”, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, 2017, ss. 5-15.
- ARAT Nilay, *Türk İdare Hukukunda Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- ARIKAN Rauf, “ Anket Yöntemi Üzerinde Bir Değerlendirme”, *Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi*, S. 1, 2018, ss. 97-159.
- ASLANTAŞ Esra, *Vergiye Gönüllü Uyum: İzaha Davet Müessesesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- AYDINALP Halil, “ Sosyal Çatışma ve Din”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 2, 2010, ss. 187-215.
- AYKANAT Mehmet, “ Ombudsmanlık Kurumunun Osmanlı Kökleri”, *Electronic Turkish Studies*, Vol: 14, Iss. 1, 2019, ss. 91-110.
- adlisicil.adalet.gov.tr , (07.06.2020).
- BAKIRCI Kadriye, “ Alternatif Bir Uyuşmazlık çözüm Yolu (Arabuluculuk) Aracılığıyla “Alternatif” İş Hukukuna Doğru”, *TBB Dergisi*, 2019, ss. 355-392.

- BARS Emin Mehmet, “Sözlü Gelenekten Elektronik Döneme Bilgelik Dönüşümü: İrkil Ata’dan Şahin Ağa’ya”, *Milli Folklor*, S. 117, 2018, ss. 120-130.
- BAYER Çağrı, “ Vergi Ombudsmanlığı”, *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi*, C. 1, S. 1, 2018, ss. 101-136.
- BAYRAKTAR Muratcan, “ Alman ve Türk Hukuk Sistemlerinde Arabuluculuk Düzenlemelerine Genel Bakış”, *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 89, S. 4, 2015, ss. 151-172.
- BİLGİN Hikmet, “ Kıta Avrupası Hukuk Sistemlerinde Arabuluculuk”, *Hukuk Gündemi*, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2009-2/1.pdf>, (20.11.19).
- BİLGİN Hikmet, “ Anglo Sakson Hukuk Sistemlerinde Arabuluculuk”, *Hukuk Gündemi*, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2009-1/8.pdf>, (28.10.19).
- BİNİŞ Mine, “ Vergi Uyuşmazlıklarında Alternatif Çözüm Yolları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 2, 2013, ss. 15-30.
- BOZATAY Şeniz Anbarlı ve Konur Alp DEMİR, “Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık:Kurumsal Bir Değerlendirme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 10, 2014, ss. 71-89.
- BOZDAĞ Gülfem Gonca, “ Arabuluculuk ve Arabuluculuğun Ebeveynler Arasındaki Uluslararası İhtilaflarda Uygulanabilirliği”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 20, S.1, 2016, ss. 101-136.
- BOZDOĞAN Kübra, *Uzlaşma Özelinde Vergi Uyuşmazlıklarının İdari Çözüm Yollarının Türkiye ve Bazı Seçilmiş Ülkeler Açısından Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- BURÇ Ece, *The Use of Alternative Dispute Resolution to Settle Insurance Disputes in The European Union and Turkey*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü, 2010.
- BURNETT Chloe, “International Tax Arbitration”, *Australian Tax Review*, C. 36, S. 3, 2007, ss. 173-190.
- BUZ Funda, “Vergi Uyuşmazlıklarında Bir Çözüm Yolu: Uzlaşma Müessesesi ve Türkiye’deki Etkinliği”, *II. Türkiye Lisanüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı V*, Ankara, t.y.
- CAN İsmail, “Almanya’da Devletin Yapısı ve Vergi Sisteminin Anayasal Temelleri”, *Maliye Dergisi*, S. 145, 2004, ss. 1-60.
- CEYLAN Şule Şahin, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2009.
- Commission of The European Communities, *Green Paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law*, Brussels 2002.

- CONLEY Amberlee B., “You Can Have Your Day in Court—But Not Before Your Day in Mandatory, Nonbinding Arbitration: Balancing Practicalities of State Arbitration”, *Iowa L. Review*, 2018, ss. 325-351.
- ÇELİKKOL Suat, “Farabi’nin Toplum Görüşü”, *Bilimname*, S. 2, 2010, ss. 99-115.
- ÇETİN Soner H., “ Ceza Muhakemesi Kanununda Uzlaşma (CMK. m.253, 254 255)”, *TBB Dergisi*, S. 82, 2009, ss. 1-33.
- ÇOTUKSÖKEN Betül, Felsefe Açısından Toplum ve Kamu İlişkileri, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi*, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2005.
- ÇUKURÇAYIR Akif, Esra Çelebi, “Bilgi Toplumu ve E-Devletleşme Sürecinde Türkiye”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 9, 2009, ss. 59-82.
- DELİCE Aslan, *Hukukun Antropolojik Kaynakları: İlkel Topumlarda Toplumsal Çatışma ve Çatışmanın Çözülmesinde İlkel Hukuk*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- DEMİRKİLİNÇ Ayşe, *Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumu ve Etkinliği*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- DEMİRPOLAT Murat, *Müzakere ve Müzakere Teknikleri: Orta Kademe Yöneticilerin Stilleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- DİNÇKOL Abdullah, *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları, 2019.
- DİŞ Başok Sebile, “Bentham ve Mill’in Klasik Faydacılığı Bağlamında Mutluluk Problemi”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, S. 7, 2017, ss. 80-100.
- DOĞAN Caner Kadir, “Osmanlı Devleti Klasik Çağında Kadılık Kurumu ve Fonksiyonları”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 4, 2019, ss. 34-40.
- DOĞAN Sazak Bahadır, “Vergi Uyuşmazlıklarının İdari Aşamada Çözüm Yollarından Bir Tanesi Olarak Uzlaşma”, *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 1, 2018, ss. 45-57.
- DOĞAR Mehmet, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü Sözleşmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- DURDU Zafer, “ Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 22, 2009, ss. 37-50.
- DURMUŞ KARATAŞ Neslihan, “Vergi Uyuşmazlıklarında Barışçıl Çözüm Yolları: Fransa Örneği”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2016, ss. 47-76.
- DURDUN Uğurcan, “İdare İle Mükellef Arasında Yeni Bir Müessese: Kanun Yolundan Vazgeçme”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 381, 2020, ss. 92-104.

- EKİCİ Meral ve Kürşat YEMENİCİ, “ 6763 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler Işığında Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma”, *ERÜHFD*, C. 13, S. 1, 2018, ss. 445-507.
- ELER Tuba, *Ticari Uyuşmazlıklarda Zorunlu Arabuluculuk*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- ENER Meliha ve Esra DEMİRCAN, “ Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2006, ss. 197-218.
- ERDEM Tahir, *Vergi Hukukunda Uyuşmazlıkların İdari Aşamada Çözümü ve Alternatif Çözüm Yolları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.
- ERDEM Tahir, “Vergi Hukuku’nda Tahkim Mümkün mü?”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 345, 2017, ss. 24-55.
- ERGİN İsmail, “Alternatif Çözüm Yöntemleri ve Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk”, <http://muharrembalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerIV/153.pdf>, (28.10.19).
- EROL Muammer, *Türk Hukukunda Arabuluculuk ve Teşkilatlanması*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- ERTİN Gökhan Mustafa, *Avrupa’da ve Türkiye’de Yerel Özerklik ve Subsidiarite İlkesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- ESPLUGUES Aurelio Carlos ve Silvia Barona-VILAR, “Arbitration and Mediation in Spain”, https://www.researchgate.net/publication/228135757_Arbitration_and_Mediation_in_Spain, (20.11.19).
- EYUBOĞLU Ceren, “ Tahkim Anlaşmasının Geçerliliği”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 3, 2017, ss. 227-241.
- FERHATOĞLU Emrah, *Uluslararası Vergi Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözülmesi*, İstanbul: Beta Yayınları, 2010.
- FERHATOĞLU Emrah, “ Uluslararası Vergi Uyuşmazlıklarının Giderilmesi: Avrupa Birliği Tahkim Anlaşması”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 57, S. 4, 2008, ss. 191-218.
- FERHATOĞLU Emrah ve Gizem Poyraz FERHATOĞLU, “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolu Olarak Vergi ve Ceza Hukukunda Uzlaş(tır) ma: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Vergi Dünyası Dergisi*, S. 342, 2010, ss. 150-163.
- GERÇEK Adnan, vd. *Mükellef Hakları*, Ankara: Seçkin Kitapevi, 2015.
- GOES Pieter, “ Legal Framework Relating To Alternative Dispute Resolution in Belgian Public Law”, *Mednarodna Revija za Javno Upravo, Ljubljana*, Vol. 12, Iss. 2/3, 2014, ss. 143-161.
- GOUTHIERE Bruno, “The OECD Recommends Arbitration to Improve the Resolution of Tax Treaty Disputes”, *International Tax Journal*, May-June 2007, ss. 21-22.

- GÖZE Ayferi, *Sosyal Devlet Sistemi*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976.
- GÖZLER Kemal, *Hukuka Giriş*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2016.
- GÜLŞEN Meltem İrteş, “Vergi Uyuşmazlıklarında Yargısal Çözüm Yollarının Çeşitli Göstergeler ile Analizi: İstanbul Vergi Mahkemeleri Örneği”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 52, 2018, ss. 241-258.
- GÜLTEKİN Metin, “ George Simmel’in Düşüncesinde Modern Toplum ve Tüketim Kültürü”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 20, 2007, ss. 229-245.
- GÜNEŞ Abdurrahman, “ Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 24, S. 1, 2014, ss. 153-164.
- GÜNEŞ Ahmet M., “ Avrupa Birliği’nin Temel Değerleri Üzerine”, *TBB Dergisi*, S. 125, 2016, ss. 307-340.
- GÜRİZ Adnan, “İdeoloji Kavramı Üzerine”, *Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu’na Armağan*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1995.
- GÜRİZ Adnan, “Hukuk Felsefesi Öğretimi”, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi*, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2005.
- GÜRİZ Adnan, *Hukuk Başlangıcı*, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2005.
- HAFIZOĞULLARI Zeki, “ Bir Kültür Ürünü Olarak Hukuk Düzeni”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 45, S. 1-4, 1996, ss. 3-21.
- HEPAKSANZ Engin, Orçun AVCI, “Vergi Uyuşmazlıklarında Alternatif Çözüm Yolları İzaha Davet Müessesesi ve Mükellef Hakları Bağlamında Değerlendirmeler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 23, 2018, ss. 759-772.
- ILDIR Gülgün, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü (Medeni Yargıya Alternatif Yöntemler)*, Ankara: Seçkin Kitapevi, 2003.
- Internal Revenue Service Data Book, 2017, <https://www.irs.gov/pub/irs-soi/17databk.pdf> , (07.06.20).
- <https://www.irs.gov/appeals/fast-track> , (07.06.20).
- IONESCU Irina Mihaela, “ Alternative Dispute Resolution”, *Challenges of the Knowledge Society*, 2016, ss. 155- 158.
- İNCEOĞLU Sibel, *Adil Yargılanma Hakkı*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi, 2018.
- JENKS Chris, *Alt kültür/ Toplumsalın Parçalanışı*, çev. Nihal Demirkol, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.
- KALAYCI Şeref, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayınevi, 2016.

- KALKIŞIM Hasan Mahmut ve Kadir Caner DOĞAN, “Eski Türk- İslam Devletlerinde Yakınma (Şikâyet) Kurumları”, *Kesit Akademi Dergisi*, S. 9, 2017, ss. 158-174.
- KAPLAN Oğuzhan Süleyman, *Satın Almada Müzakere Teknikleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- KAPLAN Recep, “Vergi Uyuşmazlıklarında Uzlaşma, Hataların Düzeltilmesi, Üst Makama Başvuru ve Kamu Denetçisine Şikâyet Başvurusu Müesseselerinin Karşılaştırılması”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 301, 2013, ss. 132-144.
- KARAGÖZ Yalçın ve Süleyman EKİCİ, “ Sosyal Bilimlerde Yapılan Uygulamalı Araştırmalarda Kullanılan İstatistiksel Teknikler ve Ölçekler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 5, S.1, 2004, ss. 25-43.
- KARAKOÇ Yusuf, "Vergi Cezası Anlaşmazlıklarının Çözüm Yollarından Cezalarda İndirim Müessesesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, 2014, ss. 3637-3739.
- KARCI Mert Şükrü, “Vergi Ombudsmanı Kavramı ve Türk Kamu Yönetiminde İşlevselliği”, *EKEV Akademi Dergisi*, S. 79, 2019, ss. 379-402.
- KAVALNÉ Salvija ve Ieva SAUDARGAITÉ “ Mediation in Disputes Between Public Authorities and Private Parties: Comparative Aspects”, *Jurisprudence*, 2011, ss. 251-265.
- KAVASOĞLU Abdurrahman, “Alman Usul Hukukunda Uyuşmazlıkların Mahkeme Dışı Çözüm Yolları ve Mediation”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2010), ss. 197-218.
- KAYA Emir, *Hukuk Zihniyeti*, Ankara: Siyasal Kitapevi, 3.b., 2018.
- KEKEÇ Kısmet Elif, *Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- KEKEÇ Kısmet Elif ve Çiğdem Yazıcı TIKTIK, <http://www.adb.adalet.gov.tr/PDF/hukuk.pdf>, (28.11.19).
- KERİMOĞLU Özkan Nur Zekiye, *Vergi Hukukunda Uzlaşma Sisteminin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- KESKİN Mustafa, “ Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S. 2, 2004, ss. 7-21.
- KILIÇ Selim, “Modern Topluma Ekolojik Bir Yaklaşım”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2006, ss. 108-127.
- KIZILOT Şükrü, *Vergi İhtilafları ve Çözüm Yolları*, 20. b., Ankara: Yaklaşım Yayıncılık, 2012.
- KOÇYİĞİT İlker ve Alper BULUR, *Ticari Uyuşmazlıklarda Dava Şartı Arabuluculuk*, Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı Yayını, 2019.

- KONURALP Serhat Cengiz, *Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri: Tahkim*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- KORUCU Yavuz, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Tahkim*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzincan: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- KURT Resul “İş Yargısında Arabuluculuk”, *TBB Dergisi*, S. 135, 2018, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2018-135-1762> , (30.11.19).
- LOCHER Gino, “Yeni Alman Tahkim Kanunu”, çev. İbrahim Özbay, Zekeriyya Arı, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.9, S. 4, 2001, ss. 29-40.
- MERT Özgür, *Türkiye ve Bazı Ülkelerde Vergi Uyuşmazlıklarının Yargı Aşamasında Çözüm Yolları*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- MOHAMMED Mohammed Abdullah, *Milletlerarası Ticari Tahkimde Uyuşmazlıkların Çözüm Aracı Olarak Elektronik Ticari Tahkim*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- MOORE W. Christopher, *Arabuluculuk Süreci*, çev. Tarkan Kaçmaz ve Mustafa Tercan, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- MARZOCCO Maria Antonio ve Michele NINO, “The EU Directive on Mediation in Civil and Commercial Matters and The Principle of Effective Judicial Protection”, *Lex ET Scientia International Journal*, Vol. 2, 2012, ss. 105-127.
- MERT Alican, *Uluslararası Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Tahkim*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- MURATOĞLU Tahir, “Almanya Federal Cumhuriyeti'nde Devlet Yapılanması”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 2, 2014, ss. 291-366.
- NAR Şükrü Mehmet, ” Jean-Jacques Rousseau'nun Doğal Hukuk Anlayışı Üzerine Antropolojik Bir Değerlendirme”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, ss. 42-68.
- NAS Adil “Türk Vergi Hukukunda Vergi İncelemesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2012, ss. 1307-1336.
- NİŞANCI Nuray Zehra, “Toplumsal Kültür- Örgüt Kültürü ilişkisi ve Yönetim Üzerine Yansımaları”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 1, 2012, ss. 1279-1293.
- NOSYREVA Elena, “Alternative Dispute Resolution in the United States and Russia: A Comparative Evaluation”, *International & Comparative Law*, Vol. 7: Iss. 1, <http://digitalcommons.law.ggu.edu/annlsurvey/vol7/iss1/3> ,(28.10.19).

- OECD Articles Of The Model Convention With Respect to Taxes On Income And On Capital, 21 November 2017.
- ODYAKMAZ Zehra, Serkan ÇINARLI, Ezgi Avcıoğlu AKSOY, *İdare Hukukunda Yargı Öncesi Uyuşmazlık Çözüm Usulleri*, Ankara: Seçkin Kitapevi , 2018.
- OĞUZ Sultan Esin, “Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 28, S. 2, 2011, ss. 123- 139.
- OĞUZMAN M. Kemal ve M. Turgut ÖZ, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C. I, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2018.
- OKATAN Firdevs, *İbn’i Haldun’un Hukuk Sosyolojisine Katkıları*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- OKUR Yaşar, “ Ombudsmanlık Kurumu: Tarihi Gelişimi ve Türkiye’de Başlangıçta Bir Öneri”, *Denetim*, 2011, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/208870> , (03.11.19).
- ÖZBAY İbrahim, “ Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri”, *Eskişehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5, 2006, ss. 459-474.
- ÖZBAYKAL Tandoğan Nagihan, *Medeni Yargı ile İdari Yargı Arasındaki Yargı Yolu ve Hüküm Uyuşmazlıkları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- ÖZBEK Serdar Mustafa, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, 4. b., Ankara: Yetkin Yayınları, 2016.
- ÖZBEK Serdar Mustafa, “Ceza Muhakemesi Kanununda Yapılan Değişiklikler Çerçevesinde Mağdur Fail Uzlaştırmasının Usul ve Esasları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 56, S. 4, 2007,ss. 123-205.
- ÖZBEK Serdar Mustafa, “Ceza Muhakemesi Kanununda Uzlaştırma”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 54, S. 3, 2005, ss. 289-321.
- ÖZBEK Serdar Mustafa, “Çağdaş Ceza Adaleti Sistemlerinde Alternatif Çözüm Arayışları ve Arabuluculuk Uygulaması” 2010, <http://dspace.baskent.edu.tr:8080/bitstream/handle/11727/1971/9cb05fcbb2f622731286175382378b26%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>,(05.11.19).
- ÖZBEK Serdar Mustafa, “ Sosyal Devletin Gereği: Adalete Erişim”, *Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi*, S. 4, 2006, ss. 907-927.
- ÖZBEK Serdar Mustafa, “ Dünya Çapında Adalete Ulaşma Hareketiyle Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 51, S. 2, 2002, ss- 121-162.
- ÖZBEK Serdar Mustafa, “ Avrupa Birliği’nde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, *TBB Dergisi*, S. 68, 2007, ss. 265-320.
- ÖZBEK Serdar Mustafa, “ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin “Aile Arabuluculuğu” Konulu Tavsiye Kararı, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2005, ss. 71-102.

- ÖZBEK Serdar Mustafa, “ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin Ceza Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Konulu Tavsiye Kararı”, <https://uzlasma.adalet.gov.tr/doc/mevzuat/tavsiye.pdf> , (06.11.19).
- ÖZBEK Serdar Mustafa, “ İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde Yargılama Dışı Usuller”, *TBB Dergisi*, S. 57, 2005, ss. 82-134.
- ÖZBEK Serdar Mustafa, “ Avrupa Konseyince Adalet Hizmetlerinin Artırılması İçin Öngörülen Tedbirler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 55, S. 1, 2006, ss. 207-292.
- ÖZBEK Serdar Mustafa, “Arabuluculuk İle Tahkim Yöntemlerinin Kesişme Bölgesi: Arabuluculuk-Tahkim”, *Yargıtay Dergisi*, C. 43, S. 1, 2017, ss. 15-106.
- ÖZCAN Cem, Fransız Hukukunda Aile Arabuluculuğu, 2017, <http://www.adb.adalet.gov.tr/frarb.pdf>, (18.11.19).
- ÖZCAN Onur, *Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumunun Vergilendirme Açısından Etkinliğinin Analizi*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- ÖZCAN Tevfik Mehmet, *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, 5. B., İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2012.
- ÖZGENÇ Berkay Nuri, *Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Uzlaşma*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- ÖZGÜR Anıl Akbalık Zübeyde, *Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Pişmanlık ve Islah Müessesesi ve Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- ÖZKAN Recep Toplumsal Yapı, Değerler ve Eğitim İlişkisi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 19, S. 1, 2011, ss. 333-344.
- ÖZMEN İbrahim H., *Liderlik Davranışlarını Belirleyen Toplumsal Normların Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- ÖZTÜRK Ahmet, *Vergi Uyuşmazlıklarında İdari Çözüm Yolları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- ÖZYİĞİT Ayata Özlem, *Türkiye’de Uzlaşma Kurumunun Yasal Çerçevesinin ve Uygulanmasının Onarıcı Adalet Prensipleri ile Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- PERÇİN Ersen Gizem, “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinden Arabuluculuğun Hukuksal Düzenlemelerdeki Yeri”, *Public and Private International Law Bulletin*, Volume: 31, Issue: 2, ss. 177-201.
- REUBEN C. Richard, *Constitutional Gravity and Alternative Dispute Resolution: A Unitary Theory Of Public Civil Dispute Resolution*, California: Stanford University.

- SAMSUN Oğuzcan, *Müzakere Stratejilerinin Kullanımında Psikolojik Güçlendirme Algısı, Müzakerede Hissedilen Güç ve Strese Bağlı Kişiliğin Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- SEVAL Halil, “Çatışmanın Etkileri ve Yönetimi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 15, 2006, ss. 245-254.
- SEVİNÇHAN Ezgi, “ Uluslararası Vergi Hukukuna İlişkin Uyuşmazlıklarda Tahkim Yolu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 65, S. 2, 2016, ss. 449-472.
- SÖNMEZ İrfan ve Gencay KARAKAYA, “ Milletlerarası Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1, 2015, ss. 203-229.
- STALEV Zhivko, “ Sosyalist Avrupa Ülkelerinde Hukuk Yargılaması”, çev. Ejder Yılmaz, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 1, 1976, ss. 151-183.
- STILWELL Dawn Karen, *Mediation of Canadian Tax Disputes*,(Master’s Thesis), University of Toronto, 2014.
- ŞAHİN Mustafa, “Vergi Uyuşmazlıklarının Kökten Çözümüne Yönelik Devrimsel Bir Uygulama: Yükümlü Lehine Yorum İlkesi”, *Mali Çözüm Dergisi*, C. 28 (2018), ss. 95-107.
- ŞENEL Alaeddin, *İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, 2. b., Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- ŞENYÜZ Doğan, *Borçlar Hukuku*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2013.
- ŞENYÜZ Doğan, Mehmet YÜCE, Adnan GERÇEK, *Vergi Hukuku*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2016.
- TANRIVER Süha, “ Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk”, *TBB Dergisi*, 2006, ss. 151-177.
- TAŞKAN Ziya Yusuf, “ Vergi Uyuşmazlıklarında Çözüm Yöntemlerinin Alternatif Değeri”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 221, 2007, ss. 131-137.
- TOPOR Elena Roxana ve Ana Maria BEJAN, “ Alternative Methods to Resolve Civil and Commercial Disputes”, *Journal of Academic Research in Economics*, Vol. 9, Iss. 1, 2017,ss. 107- 121.
- TOPUZKANAMIŞ Engin, *Hukuk ve Disiplin: Modern Toplumda Hukuka Uymanın Dayanakları*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- TOY YÜCEL Banu ve Nuray GÜNERİ TOSUNOĞLU, “ Sosyal Bilimler Alanındaki Araştırmalarda Bilimsel Araştırma Süreci, İstatistiksel Teknikler ve Yapılan Hatalar”, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2007, ss. 1-20.

- Türkiye Barolar Birliği, *Dünyada Arabuluculuk Uygulamaları Konferansı*, Ankara, 2016.
- UYUMAZ Alper, “ Tüketici Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 1, 2012, ss. 103-132.
- UYUMAZ Alper ve Kemal ERDOĞAN, “ Aile Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, 2016, ss. 119- 169.
- VAROLUN Onur, *Slavoj Zizek: İdeoloji Kavramına Lacancı Psikanalizinden Bakışın Felsefi Bir Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- YALTI Billur, “Vergi Uyuşmazlıklarında Yeni Başvuru Yollarının Yargıya Etkisi: Ombudsman Başvurusu ve Bireysel Başvuru”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 286, 2012, ss. 110-121.
- YEGEN Baki “Vergi Uyuşmazlıklarının İdari ve Adli Yargı Kapsamında Çözüm Süreçleri ve Önerileri”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, ss. 131-141.
- YILDIRIM Ferhat, “Türk Hukuk Sisteminde Alternatif Bir Çözüm Yolu Olarak Arabuluculuk”, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2016, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/389932> , (02.12.19).
- YILDIRIM Murat, *Uluslararası Vergi Hukuku'nda Tahkim*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010.
- YILMAZ Erdiñç, “ Fransız İdari Yargı Uyuşmazlıklarında Alternatif Çözüm Yolları”, *Yurt Dışı Ziyaret Raporu*, Fransa, 2016.
- YÜCE Mehmet, *Vergi Yargılama Hukuku*, 5.b., Bursa: Ekin Kitapevi, 2017.
- YÜCE Mehmet ve Ezel ALTUNAY, “ Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman) ve Vergi Uyuşmazlıkları Açısından İşlevi”, *Vergi Dünyası Dergisi*, S. 355, 2011, ss. 177-188.
- YÜKSELBABA Ülker, “Èmile Durkheim’a Göre Toplum, Düzen ve Hukuk: Hukukun Ve Cezanın Evrimi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, S.1, 2017, ss. 15-453.
- ZORLU Abdülkadir, “Toplumsal Kuramda Topluluk Geleneksel Toplum ve Gelenek”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, S. 3, 2005, ss. 137- 152.
- ZUSMAN E. Debra, *Mediation and Other Alternative Dispute Resolution Methods: An Analysis*, (Master’s Thesis), The American University, 1996.
- WELLINGTON Alex, “Exquisite Examples” of Creative Judicial Dispute Resolution: The Potential of Alternative Dispute Resolution for Intellectual Property Cases”, *Intellectual Property Law Journal*, Vol. 23, Iss. 3, 2011, ss. 289-326.

EKLER

EK 1: ALTERNATİF ÇÖZÜM YOLLARININ VERGİ UYUŞMAZLIKLARINA UYGULANABİLİRLİĞİ ANKETİ

Sayın Katılımcı,

Bu anket, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Yüksek Lisans Tezi kapsamında, “*Alternatif Çözüm Yollarının Vergi Uyuşmazlıklarına Uygulanabilirliği*”ni belirlemeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Türkiye’de mükelleflerin vergi idaresi ile ilişkileri Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ile Yeminli Mali müşavir aracılığıyla yerine getirildiğinden anketin meslek mensupları tarafından doldurulması tercih edilmiştir. Anketin tamamını cevaplamak yaklaşık 10 dakika sürmektedir.

Anket sonuçları tamamen bilimsel araştırma amacı ile kullanılacak olup, kimlik bilgileri ile ilgili sorulara kesinlikle yer verilmemiştir.

Çok değerli katılımınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Mehmet YÜCE

Tez Danışmanı

Dilşad KELEŞ

Yüksek Lisans Öğrencisi

1.	Yaşınız	
2.	Cinsiyetiniz	a) Kadın b) Erkek
3.	Eğitim Durumunuz	a) Lisans b) Yüksek Lisans c) Doktora
4.	Mesleki Unvanınız	a) SM b) SMMM c) YMM d) Diğer(.....)
5.	Mesleki Deneyiminiz (Yıl)	
No:	Değerlendirme Soruları	Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Kararsızım Katılmıyorum Kesinlikle Katılmıyorum
6.	Vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkış sebebinin mükelleflerin eksik beyanlarından kaynaklandığını düşünüyorum.	

7.	Vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkışının en önemli sebeplerinden birinin de denetim sonucu yapılan tarhiyat /ek tarhiyatın mükellefin gerçek geliriyle uyuşmamasından kaynaklandığını düşünüyorum.					
8.	Vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkışının bir sebebinin vergi mevzuatının çok sık değişmesinden kaynaklandığını düşünüyorum.					
9.	Vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkışının bir sebebinin vergi mevzuatının karışık olmasından kaynaklandığını düşünüyorum.					
10.	Vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkışının bir sebebinin mükelleflerin eğitim düzeylerinin düşük olmasından kaynaklandığını düşünüyorum.					
11.	Vergi uyuşmazlıklarının ortaya çıkışının bir sebebinin mükelleflerin mevzuatı yeterince bilmemesinden kaynaklandığını düşünüyorum.					
12.	Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde mevcut idari çözüm yollarının yeterli olduğu kanaatindeyim.					
13.	Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde idari /barışçıl çözüm yollarının daha çok tercih edildiği kanaatindeyim.					
14.	Mükelleflerin vergi uyuşmazlıklarının çözümünde yargılama aşamasında yaşadığı sorunlar nedeniyle idari çözüm yollarını tercih ettiğine inanıyorum.					
15.	Mükelleflerin idari çözüm yollarına başvurmanın kendilerine sağlayacağı avantajların farkında olduğuna inanıyorum.					
16.	Yaşanan bir vergi uyuşmazlığını, vergi idaresiyle çözüme kavuşturmanın zor olduğunu düşünüyorum.					
17.	Vergi idareleriyle son yıllarda gerçekleştirdiğim görüşmeleri (başta uzlaşma olmak üzere her türlü görüşme) dikkate aldığımda, vergi idarelerinin tutumunun gittikçe katılaştığına inanıyorum.					
18.	Vergi idarelerinin yeterince mükellef odaklı davrandığı kanaatindeyim.					
19.	Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde mükellefler öncelikle idareye başvuruda bulunmakta, idarenin kararı olumsuz olduğunda yargı yolunu tercih etmek zorunda kaldığı kanaatindeyim.					

20.	Bir vergi uyuşmazlığının çözümü için yargısal aşamada çözüm yollarının daha çok tercih edildiği kanaatindeyim.					
21.	İdari yollarla çözülemeyip yargıya taşınan uyuşmazlıkların çoğunlukla mükellefler lehine sonuçlandığına inanıyorum.					
22.	Vergi yargısında yargılama sürecinin oldukça uzun olduğuna inanıyorum.					
23.	Uyuşmazlık konusu vergi/ceza miktarının büyüklüğünün mükelleflerin dava açma yolunu tercih etmesine sebep olduğuna inanıyorum.					
24.	Vergi yargısının oldukça adaletli işlediğine inanıyorum.					
25.	Ombudsman kurumunun kararları bağlayıcı olmadığından mükelleflerin bu kuruma başvuruda bulunmasını olumsuz yönde etkilediğini düşünüyorum.					
26.	Vergi uyuşmazlıklarında alternatif çözüm yollarının daha etkin sonuçlar verebileceği kanaatindeyim.					
27.	Türkiye’de vergi uyuşmazlıklarının ADR yöntemleriyle çözümlenmesi konusunun her yönüyle teşvik edilmesi gerektiğine inanıyorum.					
28.	Türkiye’de vergi uyuşmazlıklarının ADR yöntemleriyle çözümlenmesi konusunda mevzuat oluşmadığı için bu yollardan yeterince yararlanılmadığı kanaatindeyim.					
29.	“Vergi uyuşmazlıklarının öncelikle alternatif yöntemlerle çözümü denenmeli, söz konusu uyuşmazlıklar çözümlenemediği takdirde yargı yolu açık olmalıdır” görüşünün uygulanmasının vergi uyuşmazlıklarının çözümünde etkinliği artıracığı kanaatindeyim.					
30.	Vergi mükelleflerinin uyuşmazlıkların çözüm süreci içinde temsilciye (mali müşavir, avukat, arabulucu gibi) ihtiyaç duyduğuna inanıyorum.					
31.	Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde, arabuluculuk yönteminin daha faydalı bir ADR yolu olabileceği kanaatindeyim.					
32.	Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde, müzakere					

	yönteminin daha faydalı bir ADR yolu olabileceğine inanıyorum.					
33.	Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde, tahkim yönteminin daha faydalı bir ADR yolu olabileceğine inanıyorum.					
34.	Vergi uyuşmazlıklarının çözüm sürecinde ADR'ye artan oranda bir eğilim olduğuna inanıyorum.					
35. Aşağıdaki idari çözüm yollarını, vergi uyuşmazlıklarının çözümü açısından tercih sırasına göre (x) işareti koyarak sıralayınız.						
	1	2	3	4	5	
Uzlaşma						
Cezalarda İndirim						
Pişmanlık ve Islah						
Vergi Hatalarını Düzeltme						
İzaha Davet						
36. Aşağıdaki ADR yöntemlerini bilgi sahibi olma düzeyinize göre (x) işareti koyarak sıralayınız.						
	1	2	3	4		
Müzakere						
Arbuluculuk						
Tahkim						
Ombudsmana Başvuru						

ANKETİ DOLDURDUĞUNUZ İÇİN TEŞEKKÜR EDERİZ.

Prof.Dr. Mehmet YÜCE

Tez Danışmanı

Dilşad KELEŞ

Yüksek Lisans Öğrencisi

**EK 2: VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ SEBEPLERİNE
İLİŞKİN DEĞERLENDİRME SORULARININ ÇAPRAZ
TABLO ANALİZLERİ**

Tablo 1: İfade 1'in Analizi

İfade 1: Vergi uyumsuzluklarının ortaya çıkış sebebinin mükelleflerin eksik beyanlarından kaynaklandığını düşünüyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	2	2	1	1	0	6
	%	%33,3	%33,3	%16,7	%16,7	%0	%100
SMMM	Sayı	20	54	40	30	0	144
	%	%13,9	%37,5	%27,8	%20,8	%0	%100
YMM	Sayı	2	5	2	1	0	10
	%	%20,0	%50,0	%20,0	%10,0	%0	%100
DİĞER	Sayı	6	25	13	6	0	50
	%	%12,0	%50,0	%26,0	%12,0	%0	%100
TOPLAM	Sayı	30	86	56	38	0	210
	%	14,3	41,0	26,7	18,1	0	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Ankete katılan 210 kişinin 6 adedini SM'ler, 144 adedini SMMM'ler, 10 adedini, YMM'ler, 50 adedini ise diğer meslek mensupları oluşturmaktadır. Tablo incelendiğinde, SMMM'lerin %37,5'si, YMM'lerin ve diğer meslek mensuplarının %50'sinin ifadeye katıldıkları görülmektedir.

Tablo 2: İfade 2'nin Analizi

UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	3	3	0	0	0	6
	%	%50,0	%50,0	%0	%0	%0	%100
SMMM	Sayı	38	84	13	8	1	144
	%	%26,4	%58,3	%9,0	%5,6	%0,7	%100
YMM	Sayı	6	3	0	1	0	10
	%	%60,0	%30,0	%0	%10,0	%0	%100
DİĞER	Sayı	6	31	6	5	2	50
	%	%12,0	%62,0	%12,0	%10,0	%4,0	%100
TOPLAM	Sayı	53	121	19	14	3	210
	%	25,2	57,6	9,0	6,7	1,4	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Verilere göre, SM'lerin %50'sinin, YMM'lerin %60'ının kesinlikle katılıyorum cevabını verdiği görülmektedir. SMMM'lerin %58,3'ü ve diğer meslek mensuplarının %62'si ise katılıyorum şeklinde görüş beyan etmiştir.

Tablo 3: İfade 3'ün Analizi

İfade 3: Vergi uyumsuzluklarının ortaya çıkışının bir sebebinin vergi mevzuatının çok sık değişmesinden kaynaklandığını düşünüyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	3	1	1	1	0	6
	%	%50,0	%16,7	%16,7	%16,7	%0	%100
SMMM	Sayı	48	73	8	14	1	144
	%	%33,3	%50,7	%5,6	%9,7	%0,7	%100
YMM	Sayı	5	4	1	0	0	10
	%	%50,0	%40,0	%10,0	%0	%0	%100
DİĞER	Sayı	9	23	7	9	2	50
	%	%18,0	%46,0	%14,0	%18,0	%4,0	%100
TOPLAM	Sayı	65	101	17	24	3	210
	%	31,0	48,1	8,1	11,4	1,4	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Tabloda, SM'lerin ve YMM'lerin %50'sinin kesinlikle katılıyorum dediği, SMMM'lerin %50,7'si ile diğer meslek mensuplarının %46'sının da katılıyorum cevabını verdiği görülmektedir. Meslek mensuplarının büyük bir çoğunluğun, vergi uyumsuzluklarının ortaya çıkışını, vergi mevzuatının sık sık değişmesine bağlamaktadır.

Tablo 4: İfade 4'ün Analizi

İfade 4: Vergi uyumsuzluklarının ortaya çıkışının bir sebebinin vergi mevzuatının karışık olmasından kaynaklandığını düşünüyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	3	0	2	1	0	6
	%	%50,0	%0	%33,3	%16,7	%0	%100
SMMM	Sayı	60	63	4	15	2	144
	%	%41,7	%43,8	%2,8	%10,4	%1,4	%100
YMM	Sayı	5	5	0	0	0	10
	%	%50,0	%50,0	%0	%0	%0	%100
DİĞER	Sayı	17	20	2	11	0	50
	%	%34,0	%40,0	%4,0	%22,0	%0	%100
TOPLAM	Sayı	85	88	8	27	2	210
	%	40,5	41,9	3,8	12,9	1,0	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Tabloya göre, SM'lerin ve YMM'lerin %50'si ifadeye kesinlikle katıldıklarını, SMMM'lerin %43,8'i ile diğer meslek mensuplarının %40'ı ise ifadeye katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 5: İfade 5'in Analizi

İfade 5: Vergi uyumsuzluklarının ortaya çıkışının bir sebebinin mükelleflerin eğitim düzeylerinin düşük olmasından kaynaklandığını düşünüyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	3	2	0	1	0	6
	%	%50,0	%33,3	%0	%16,7	%0	%100
SMMM	Sayı	18	58	42	25	1	144
	%	%12,5	%40,3	%29,2	%17,4	%0,7	%100
YMM	Sayı	3	4	2	1	0	10
	%	%30,0	%40,0	%20,0	%10,0	%0	%100
DİĞER	Sayı	5	19	13	12	1	50
	%	%10,0	%38,0	%26,0	%24,0	%2,0	%100
TOPLAM	Sayı	29	83	57	39	2	210
	%	13,8	39,5	27,1	18,6	1,0	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Tablo verilerine göre, SM'lerin %50'si kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. SMMM'lerin %40,3'ü ile YMM'lerin %40'ı ifadeye katıldıklarını belirtirken, %64,1'i ifadeye katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 6: İfade 6'nın Analizi

İfade 6: Vergi uyumsuzluklarının ortaya çıkışının bir sebebinin mükelleflerin mevzuatı yeterince bilmemesinden kaynaklandığını düşünüyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	2	3	0	1	0	6
	%	%33,3	%50,0	%0	%16,7	%0	%100
SMMM	Sayı	37	79	11	16	1	144
	%	%25,7	%54,9	%7,6	%11,1	%0,7	%100
YMM	Sayı	3	5	0	2	0	10
	%	%30,0	%50,0	%0	%20,0	%0	%100
DİĞER	Sayı	15	23	4	7	1	50
	%	%30,0	%46,0	%8,0	%14,0	%2,0	%100
TOPLAM	Sayı	57	110	15	26	2	210
	%	27,1	52,4	7,1	12,4	1,0	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Veriler analiz edildiğinde, SM'lerin ve YMM'lerin %50'si ve SMMM'lerin %54,9'unun, diğer meslek mensuplarının da %46'sının katılıyorum cevabını verdikleri görülmektedir.

EK 3: VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ ÇÖZÜM YOLLARINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRME SORULARININ ÇAPRAZ TABLO ANALİZLERİ

Tablo 7: İfade 7'nin Analizi

İfade 7: Vergi uyumsuzluklarının çözümünde mevcut idari çözüm yollarının yeterli olduğu kanaatindeyim.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	0	2	0	2	2	6
	%	%0	%33,3	%0	%33,3	%33,3	%100,0
SMMM	Sayı	1	6	40	77	20	144
	%	%0,7	%4,2	%27,8	%53,5	%13,9	%100,0
YMM	Sayı	0	0	2	5	3	10
	%	%0	%0	%20,0	%50,0	%30,0	%100,0
DİĞER	Sayı	1	5	14	23	7	50
	%	%2,0	%10,0	%28,0	%46,0	%14,0	%100,0
TOPLAM	Sayı	2	13	56	107	32	210
	%	1,0	6,2	26,7	51,0	15,2	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Tabloya göre, SM'lerin %33,3'ü, SMMM'lerin %53,5'i, YMM'lerin %50'si ve diğer meslek mensuplarının %46'sı mevcut idari çözüm yollarının yeterli olmadığını düşünmektedir.

Tablo 8: İfade 8'in Analizi

İfade 8: Vergi uyumsuzluklarının çözümünde idari /barışçıl çözüm yollarının daha çok tercih edildiği kanaatindeyim.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	1	2	2	1	0	6
	%	%16,7	%33,3	%33,3	%16,7	%0	%100,0
SMMM	Sayı	4	59	39	41	1	144
	%	%2,8	%41,0	%27,1	%28,5	%0,7	%100,0
YMM	Sayı	1	5	2	2	0	10
	%	%10,0	%50,0	%20,0	%20,0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	1	15	14	18	1	50
	%	%4,0	%30,0	%28,0	%36,0	%2,0	%100,0
TOPLAM	Sayı	8	81	57	62	2	210
	%	3,8	38,6	27,1	29,5	1,0	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Veriler incelendiğinde, SM'lerin %33,3'ü, SMMM'lerin %41'i, YMM'lerin %50'si idari çözüm yollarının daha çok tercih edildiğini düşünürken; diğer meslek mensuplarının %36'sı bu ifadeye katılmadıkları yönünde görüş beyan etmişlerdir.

Tablo 9: İfade 9'un Analizi

İfade 9: Mükelleflerin vergi uyumsuzlıklarının çözümünde yargılama aşamasında yaşadığı sorunlar nedeniyle idari çözüm yollarını tercih ettiğine inanıyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	1	5	0	0	0	6
	%	%16,7	%83,3	%0	%0	%0	%100,0
SMMM	Sayı	21	87	22	14	0	144
	%	%14,6	%60,4	%15,3	%9,7	%0,	%100,0
YMM	Sayı	3	5	1	1	0	10
	%	%30,0	%50,0	%10,0	%10,0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	4	28	9	8	1	50
	%	%8,0	%56,0	%18,0	%16,0	%2,0	%100
TOPLAM	Sayı	29	125	32	23	1	210
	%	13,8	59,5	15,2	11,0	,5	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Verilen cevaplar incelendiğinde, SM'lerin %83,3'ünün, SMMM'lerin %60,4'ünün, YMM'lerin %50'sinin, diğer meslek mensuplarının %56'sının mükelleflerin yargılama aşamasında sorunlar yaşadıklarını ve bu sebeple çoğunlukla idari çözüm yollarını tercih ettiği düşüncesindedir.

Tablo 10: İfade 10'un Analizi

İfade 10: Mükelleflerin idari çözüm yollarına başvurmanın kendilerine sağlayacağı avantajların farkında olduğuna inanıyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	1	2	1	2	0	6
	%	%16,7	%33,3	%16,7	%33,3	%0	%100,0
SMMM	Sayı	2	37	42	60	3	144
	%	%1,4	%25,7	%29,2	%41,7	%2,1	%100,0
YMM	Sayı	1	5	1	3	0	10
	%	%10,0	%50,0	%10,0	%30,0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	0	11	11	26	2	50
	%	%8,0	%22,0	%22,0	%52,0	%4,0	%100,0
TOPLAM	Sayı	4	55	55	91	5	210
	%	1,9	26,2	26,2	43,3	2,4	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Tabloya göre, SM'lerin %33,3'ünün, SMMM'lerin %41,7'si ve diğer meslek mensuplarının %52'si mükelleflerin idari yollara başvurmalarının kendilerine sağlayacağı avantajların farkında olmadıklarını düşünmektedirler. YMM'lerin ise %50'sinin, katıldığı görülmektedir.

Tablo 11: İfade 11'in Analizi

İfade 11: Yaşanan bir vergi uyuşmazlığını, vergi idaresiyle çözüme kavuşturmanın zor olduğunu düşünüyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	2	0	2	2	0	6
	%	%33,3	%0	%33,3	%33,3	%0	%100,0
SMMM	Sayı	27	84	16	14	3	144
	%	%18,8	%58,3	%11,1	%9,7	%2,1	%100,0
YMM	Sayı	2	4	3	1	0	10
	%	%20,0	%40,0	%30,0	%10,0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	12	18	7	13	0	50
	%	%24,0	%36,0	%14,0	%26,0	%4,0	%100,0
TOPLAM	Sayı	43	106	28	30	3	210
	%	20,5	50,5	13,3	14,3	1,4	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Verilen cevaplar analiz edildiğinde, SMMM'lerin %58,3'ü, YMM'lerin %40'ı ve diğer meslek mensuplarının %36'sı, yaşanan bir vergi uyuşmazlığını, vergi idaresiyle çözüme kavuşturmanın zor olduğunu düşünmektedir.

Tablo 12: İfade 12'nin Analizi

İfade 12: Vergi idareleriyle son yıllarda gerçekleştirdiğim görüşmeleri (başta uzlaşma olmak üzere her türlü görüşme) dikkate aldığımda, vergi idarelerinin tutumunun gittikçe katılaştığına inanıyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	0	2	3	1	0	6
	%	%0	%33,3	%50,0	%16,7	%0	%100,0
SMMM	Sayı	27	79	12	25	1	144
	%	%18,8	%54,9	%8,3	%17,4	%0,7	%100
YMM	Sayı	3	5	0	2	0	10
	%	%30,0	%50,0	%0	%20,0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	9	17	14	9	1	50
	%	%18,0	%34,0	%28,0	%18,0	%2,0	%100,0
TOPLAM	Sayı	39	103	29	37	2	210
	%	18,6	49,0	13,8	17,6	1,0	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Anket verilerine göre, SMMM'lerin %54,9'u, YMM'lerin %50'si ve diğer meslek mensuplarının %34'ü ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. Özetle, katılımcılar, vergi idarelerinin tutumunun gittikçe katılaştığı düşüncesindedirler.

Tablo 13: İfade 13'ün Analizi

İfade 13: Vergi idarelerinin yeterince mükellef odaklı davrandığı kanaatindeyim.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	1	2	1	1	1	6
	%	%16,7	%33,3	%16,7	%16,7	%16,7	%100,0
SMMM	Sayı	7	6	12	101	18	144
	%	%4,9	%4,2	%8,3	%70,1	%12,5	%100,0
YMM	Sayı	2	0	2	5	1	10
	%	%20,0	%0	%20,0	%50,0	%10,0	%100,0
DİĞER	Sayı	0	6	11	25	8	50
	%	%0	%12,0	%22,0	%50,0	%16,0	%100,0
TOPLAM	Sayı	10	14	26	132	28	210
	%	4,8	6,7	12,4	62,9	13,3	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Anket verilerine göre, SMMM'lerin %70,1'i, YMM'lerin ve diğer meslek mensuplarının %50'si bu ifadeye katılmamıştır. Bu çerçevede, meslek grupları, vergi idarelerinin yeterince mükellef odaklı davrandığını düşünmemektedir.

Tablo 14: İfade 14'ün Analizi

İfade 14: Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde mükellefler öncelikle idareye başvuruda bulunmakta, idarenin kararı olumsuz olduğunda yargı yolunu tercih etmek zorunda kaldığı kanaatindeyim.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	2	4	0	0	0	6
	%	%33,3	%66,7	%0	%0	%0	%100,0
SMMM	Sayı	53	74	9	5	3	144
	%	%36,8	%51,4	%6,3	%3,5	%2,1	%100,0
YMM	Sayı	3	6	0	0	1	10
	%	%30,0	%60,0	%0	%0	%10,0	%100,0
DİĞER	Sayı	17	24	5	4	0	50
	%	%34,0	%48,0	%10,0	%8,0	%0	%100,0
TOPLAM	Sayı	75	108	14	9	4	210
	%	35,7	51,4	6,7	4,3	1,9	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Veri analizine göre, SM'lerin %66,7'si, SMMM'lerin %51,4'ü, YMM'lerin %60'ı ve diğer meslek mensuplarının %48'i, vergi uyuşmazlıklarının çözümünde mükelleflerin öncelikle idareye başvuruda bulunduğu, idarenin kararının olumsuz olması halinde yargı yolunu tercih etmek zorunda kaldıkları düşüncesinde hemfikirdirler.

Tablo 15: İfade 15'in Analizi

İfade 15: Bir vergi uyuşmazlığının çözümü için yargısal aşamada çözüm yollarının daha çok tercih edildiği kanaatindeyim.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	1	4	0	1	0	6
	%	%16,7	%66,7	%0	%16,7	%0	%100,0
SMMM	Sayı	7	65	17	51	4	144
	%	%4,9	%45,1	%11,8	%35,4	%2,8	%100,0
YMM	Sayı	1	3	4	2	0	10
	%	%10,0	%30,0	%40,0	%20,0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	2	16	13	18	1	50
	%	%4,0	%32,0	%26,0	%36,0	%2,0	%100,0
TOPLAM	Sayı	11	88	34	72	5	210
	%	5,2	41,9	16,2	34,3	2,4	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Verilere göre, SM'lerin %66,7'si, SMMM'lerin %45,1'i ifadeye katılıyorum demiştir. YMM'lerin %40'ı kararsızım demiş, diğer meslek mensuplarının %36'sı ise ifadeye katılmıyorum cevabını vermiştir.

Tablo 16: İfade 16'nın Analizi

İfade 16: İdari yollarla çözülemeyip yargıya taşınan uyuşmazlıkların çoğunlukla mükellefler lehine sonuçlandığına inanıyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	1	4	0	1	0	6
	%	%16,7	%66,7	%0	%16,7	%0	%100,0
SMMM	Sayı	7	65	17	51	4	144
	%	%4,9	%45,1	%11,8	%35,4	%2,8	%100,0
YMM	Sayı	1	3	4	2	0	10
	%	%10,0	%30,0	%40,0	%20,0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	2	16	13	18	1	50
	%	%4,0	%32,0	%26,0	%36,0	%2,0	%100,0
TOPLAM	Sayı	2	19	65	77	47	210
	%	1,0	9,0	31,0	36,7	22,4	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Anket verilerine göre, SM'lerin %33,3'ü ile YMM'lerin %50'si kesinlikle katılmıyorum cevaplarını verdiği görülmektedir. SMMM'lerin %41,7'si ifadeye katılmıyorum cevabını verirken; diğer meslek mensuplarının %36'sı kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 17: İfade 17'nin Analizi

İfade 17: Vergi yargısında yargılama sürecinin oldukça uzun olduğuna inanıyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	0	4	2	0	0	6
	%	%0	%66,7	%33,3	%0	%0	%100,0
SMMM	Sayı	48	86	7	2	1	144
	%	%33,3	%59,7	%4,9	%1,4	%0,7	%100,0
YMM	Sayı	5	4	0	1	0	10
	%	%50,0	%40,0	%40,0	%10,0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	10	30	5	4	1	50
	%	%20,0	%60,0	%10,0	%8,0	%2,0	%100,0
TOPLAM	Sayı	63	124	14	7	2	210
	%	30,0	59,0	6,7	3,3	1,0	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Tablo verileri incelendiğinde, SM'lerin %66,7'si, SMMM'lerin %59,7'si ve diğer meslek mensuplarının %60'ı vergi yargısının oldukça uzun olduğunu düşünmektedir. YMM'lerin ise %50'si bu ifadeye kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Tablo 18: İfade 18'in Analizi

İfade 18: Uyuşmazlık konusu vergi/ceza miktarının büyüklüğünün mükelleflerin dava açma yolunu tercih etmesine sebep olduğuna inanıyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	2	4	0	0	0	6
	%	%33,3	%66,7	%0	%0	%0	%100,0
SMMM	Sayı	68	66	7	3	0	144
	%	%47,2	%45,8	%4,9	%2,1	%0	%100,0
YMM	Sayı	7	2	1	0	0	10
	%	%70,0	%20,0	%10,0	%0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	13	31	5	1	0	50
	%	%26,0	%62,0	%10,0	%2,0	%0	%100,0
TOPLAM	Sayı	90	103	13	4	0	210
	%	42,9	49,0	6,2	1,9	0	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Verilere göre, SMMM'lerin %47,2'si ile YMM'lerin %70'i ifadeye kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. SM'lerin %66,7 si ve diğer meslek mensuplarının %62'si katılıyorum cevabını vermiştir. Ayrıca, ifadeye hiçbir katılımcının kesinlikle katılmıyorum cevabını vermediği görülmektedir.

Tablo 19: İfade 19'un Analizi

İfade 19: Vergi yargısının oldukça adaletli işlediğine inanıyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	0	2	2	2	0	6
	%	%0	%33,3	%33,3	%33,3	%0	%100,0
SMMM	Sayı	2	9	44	50	39	144
	%	%1,4	%6,3	%30,6	%34,7	%27,1	%100,0
YMM	Sayı	1	0	3	1	5	10
	%	%10,0	%0	%30,0	%10,0	%50,0	%100,0
DİĞER	Sayı	1	6	16	17	10	50
	%	%2,0	%12,0	%32,0	%34,0	%20,0	%100,0
TOPLAM	Sayı	4	17	65	70	54	210
	%	1,9	8,1	31,0	33,3	25,7	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Çapraz tablo verileri incelendiğinde, SMMM'lerin %34,7'si vergi yargısının adaletli işlemediğini düşünmektedir. YMM'lerin %50'si ise bu görüşe kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir. Diğer meslek mensuplarının ise %34'ü ifadeye katılmıyorum şeklinde görüş bildirirken, aynı grubun %32'si kararsız kaldıklarını beyan etmiştir.

EK 4: ALTERNATİF ÇÖZÜM YOLLARINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRME SORULARININ ÇAPRAZ TABLO ANALİZLERİ

Tablo 20: İfade 20'nin Analizi

İfade 20: Ombudsman kurumunun kararları bağlayıcı olmadığından mükelleflerin bu kuruma başvuruda bulunmasını olumsuz yönde etkilediğini düşünüyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	1	3	2	0	0	6
	%	%16,7	%50,0	%33,3	%0	%0	%100,0
SMMM	Sayı	3	46	61	32	2	144
	%	%2,1	%31,9	%42,4	%22,2	%1,4	%100,0
YMM	Sayı	1	2	5	1	1	10
	%	%10,0	%20,0	%50,0	%10,0	%10,0	%100,0
DİĞER	Sayı	1	22	14	12	1	50
	%	%2,0	%44,0	%28,0	%24,0	%2,0	%100,0
TOPLAM	Sayı	6	73	82	45	4	210
	%	2,9	34,8	39,0	21,4	1,9	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Veriler incelendiğinde, SM'lerin %50'si ile diğer meslek mensuplarının %44'ü katılıyorum cevabını vermiştir. SMMM'lerin %42,4'ü ve YMM'lerin %50'si kararsız kaldıklarını belirtmiştir. Özetle, ifade hakkında bir kararsızlık hakim olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 21: İfade 21'in Analizi

İfade 21: Vergi uyumsuzluklarında alternatif çözüm yollarının daha etkin sonuçlar verebileceği kanaatindeyim.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	1	4	1	0	0	6
	%	%16,7	%66,7	%16,7	%0	%0	%100,0
SMMM	Sayı	54	67	15	8	0	144
	%	%37,5	%46,5	%10,4	%5,6	%0	%100,0
YMM	Sayı	5	3	1	1	0	10
	%	%50,0	%30,0	%10,0	%10,0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	16	24	6	4	0	50
	%	%32,0	%48,0	%12,0	%8,0	%0	%100,0
TOPLAM	Sayı	76	98	23	13	0	210
	%	36,2	46,7	11,0	6,2	0	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Verilen cevaplara bakıldığında, SM'lerin %66,7'si, SMMM'lerin %46,5'i, YMM'lerin %30'u ve diğer meslek mensuplarının %48'i katılıyorum cevabını vermiştir. Bu kapsamda, meslek grupları, ADR'nin etkinliği konusunda hemfikir olduğu görülmektedir.

Tablo 22: İfade 22'nin Analizi

İfade 22: Türkiye'de vergi uyuşmazlıklarının ADR yöntemleriyle çözümlenmesi konusunun her yönüyle teşvik edilmesi gerektiğine inanıyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	2	4	0	0	0	6
	%	%16,7	%66,7	%16,7	%0	%0	%100,0
SMMM	Sayı	51	59	29	4	1	144
	%	%35,4	%41,0	%20,1	%2,8	%0,7	%100,0
YMM	Sayı	5	2	1	2	0	10
	%	%50,0	%20,0	%10,0	%20,0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	15	23	7	5	0	50
	%	%30,0	%46,0	%14,0	%10,0	%0	%100,0
TOPLAM	Sayı	73	88	37	11	1	210
	%	34,8	41,9	17,6	5,2	0,5	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Tabloya bakıldığında, SM'lerin %66,7'si, SMMM'lerin %41'i ve diğer meslek mensuplarının %46'sının katılıyorum dediği görülmektedir. YMM'lerin ise %50'si ifadeye kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Bu çerçevede, meslek grupları Türkiye'de vergi uyuşmazlıklarının ADR yöntemleriyle çözümlenmesi konusunun teşvik edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Tablo 23: İfade 23'ün Analizi

İfade 23: Türkiye'de vergi uyuşmazlıklarının ADR yöntemleriyle çözülmesi konusunda mevzuat oluşmadığı için bu yollardan yeterince yararlanılmadığı kanaatindeyim.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	1	2	2	1	0	6
	%	%16,7	%33,3	%33,3	%16,7	%0	%100,0
SMMM	Sayı	52	72	18	2	0	144
	%	%36,1	%50,0	%12,5	%1,4	%0	%100,0
YMM	Sayı	5	2	3	0	0	10
	%	%50,0	%20,0	%30,0	%0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	11	26	7	6	0	50
	%	%22,0	%52,0	%14,0	%12,0	%0	%100,0
TOPLAM	Sayı	69	102	30	9	0	210
	%	32,9	48,6	14,3	4,3	0	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Cevaplara bakıldığında SMMM'lerin %50'si ile diğer meslek mensuplarının %52'si ifadeye katıldıklarını beyan etmiştir. YMM'lerin ise %50'si kesinlikle katılıyorum cevabını vermişlerdir. Bu kapsamda, meslek grupları, vergi uyuşmazlıklarında ADR yöntemleriyle ilgili mevzuatın oluşmadığını ve bu sebeple bu yollardan yeterince yararlanılmadığını düşünmektedir.

Tablo 24: İfade 24'ün Analizi

UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	2	3	0	1	0	6
	%	%33,3	%50,0	%0	%16,7	%0	%100,0
SMMM	Sayı	63	68	10	3	0	144
	%	%43,8	%47,2	%6,9	%2,1	%0	%100,0
YMM	Sayı	4	4	1	1	0	10
	%	%40,0	%40,0	%10,0	%0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	17	26	5	2	0	50
	%	%34,0	%52,0	%10,0	%4,0	%0	%100,0
TOPLAM	Sayı	86	101	16	7	0	210
	%	41,0	48,1	7,6	3,3	0	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Veriler incelendiğinde, SM'lerin %50'si, SMMM'lerin %47,2'si, YMM'lerin %40'ı ve diğer meslek mensuplarının %52'si katılıyorum cevabını verdiği görülmektedir. Ankete katılım gösteren SMMM'lerin %43,8'i ifadeye kesinlikle katıldıklarını beyan etmişlerdir. Bu bağlamda, meslek grupları, vergi uyuşmazlıklarının çözümünde öncelikle alternatif yolların denenmesinin ve söz konusu yollarla çözüme ulaşılamaması durumunda yargı yolunun açık olmasının, vergi uyuşmazlıklarında etkinliği arttıracaklarını düşünmektedir.

Tablo 25: İfade 25'in Analizi

İfade 25: Vergi mükelleflerinin uyuşmazlıkların çözüm süreci içinde temsilciye (mali müşavir, avukat, arabulucu gibi) ihtiyaç duyduğuna inanıyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	5	1	0	0	0	6
	%	%83,3	%16,7	%0	%0	%0	%100,0
SMMM	Sayı	79	59	5	1	0	144
	%	%54,9	%41,0	%3,5	%0,7	%0	%100,0
YMM	Sayı	6	4	0	0	0	10
	%	%60,0	%40,0	%10,0	%0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	30	17	2	1	0	50
	%	%60,0	%34,0	%4,0	%2,0	%0	%100,0
TOPLAM	Sayı	120	81	7	2	0	210
	%	57,1	38,6	3,3	1,0	0	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

SM'lerin %83,3'ü, SMMM'lerin %54,9'u, YMM'lerin ve diğer meslek mensuplarının %60'ı kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Veriler ayrı ayrı incelendiğinde, katılımcıların büyük bir çoğunluğu mükelleflerin vergi uyuşmazlıklarının çözümü için bir temsilciye ihtiyaç duyduğunu düşünmektedir.

Tablo 26: İfade 26'nın Analizi

İfade 26: Vergi uyumsuzluklarının çözümünde, arabuluculuk yönteminin daha faydalı bir ADR yolu olabileceği kanaatindeyim.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	4	2	0	0	0	6
	%	%66,7	%33,3	%0	%0	%0	%100,0
SMMM	Sayı	54	70	12	8	0	144
	%	%37,5	%48,6	%8,3	%5,6	%0	%100,0
YMM	Sayı	5	1	4	0	0	10
	%	%50,0	%10,0	%40,0	%0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	11	19	13	5	2	50
	%	%22,0	%38,0	%26,0	%10,0	%4,0	%100,0
TOPLAM	Sayı	74	92	29	13	2	210
	%	35,2	43,8	13,8	6,2	1,0	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Cevaplara göre, SM'lerin %66,7'si, YMM'lerin %50'si kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. SMMM'lerin ise %48,6'sı katıldığını beyan etmiştir. Ankete katılan meslek gruplarının büyük bir çoğunluğu, vergi uyumsuzluklarında arabuluculuk yöntemini faydalı gördüğünü beyan etmiştir.

Tablo 27: İfade 27'nin Analizi

İfade 27: Vergi uyumsuzluklarının çözümünde, müzakere yönteminin daha faydalı bir ADR yolu olabileceğine inanıyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	1	2	3	0	0	6
	%	%16,7	%33,3	%50,0	%0	%0	%100,0
SMMM	Sayı	22	69	36	16	1	144
	%	%15,3	%47,9	%25,0	%11,1	%0,7	%100,0
YMM	Sayı	1	1	6	2	0	10
	%	%50,0	%10,0	%60,0	%20,0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	6	18	18	7	1	50
	%	%12,0	%36,0	%36,0	%14,0	%2,0	%100,0
TOPLAM	Sayı	30	90	63	25	2	210
	%	14,3	42,9	30,0	11,9	1,0	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Cevaplara göre, SM'lerin %50'si ve YMM'lerin %60'ı kararsız kaldıklarını beyan etmişlerdir. SMMM'lerin %47,9'u katılıyorum cevabını vermiştir. Bu bağlamda, katılımcıların ifade hakkında kararsız kaldıkları görülmektedir.

Tablo 28: İfade 28'in Analizi

İfade 28: Vergi uyumsuzluklarının çözümünde, tahkim yönteminin daha faydalı bir ADR yolu olabileceğine inanıyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	1	1	2	2	0	6
	%	%16,7	%16,7	%33,3	%33,3	%0	%100,0
SMMM	Sayı	14	66	44	18	2	144
	%	%9,7	%45,8	%30,6	%12,5	%1,4	%100,0
YMM	Sayı	1	4	5	0	0	10
	%	%10,0	%40,0	%50,0	%0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	6	24	12	7	1	50
	%	%12,0	%48,0	%24,0	%14,0	%2,0	%100,0
TOPLAM	Sayı	22	95	63	27	3	210
	%	10,5	45,2	30,0	12,9	1,4	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Cevaplara göre, SMMM'lerin %45,8'i ve diğer meslek mensuplarının %48'i ifadeye katılıyorum cevaplarını vermişlerdir YMM'lerin %40'ı katılıyorum cevabını verirken; %50'si ise kararsız kaldığını beyan etmiştir. Genel olarak bakıldığında, vergi uyumsuzluklarının çözümü için tahkim yönteminin daha faydalı bir yol olduğunu düşünülmektedir.

Tablo 29: İfade 29'un Analizi

İfade 29: Vergi uyumsuzluklarının çözüm sürecinde ADR' ye artan oranda bir eğilim olduğuna inanıyorum.							
UNVAN		1*	2*	3*	4*	5*	TOPLAM
SM	Sayı	2	2	2	0	0	6
	%	%33,3	%33,3	%33,3	%0	%0	%100,0
SMMM	Sayı	19	62	50	12	1	144
	%	%13,2	%43,1	%34,7	%8,3	%0,7	%100,0
YMM	Sayı	2	3	4	1	0	10
	%	%20,0	%30,0	%40,0	%10,0	%0	%100,0
DİĞER	Sayı	4	21	22	3	0	50
	%	%8,0	%42,0	%44,0	%6,0	%0	%100,0
TOPLAM	Sayı	27	88	78	16	1	210
	%	12,9	41,9	37,1	7,6	0,5	%100

*(1)-Kesinlikle Katılıyorum; (2)-Katılıyorum; (3)-Kararsızım; (4)-Katılmıyorum; (5)-Kesinlikle Katılmıyorum

Bu ifadeye göre, SMMM'lerin %43,1'i ile diğer meslek mensuplarının %42'si katılıyorum cevabını vermiştir. YMM'lerin ise %40'ı kararsız kalmıştır. İfadenin geneline bakıldığında, meslek gruplarının %54,8'i vergi uyumsuzluklarının çözümünde ADR'ye artan oranda eğilimin olduğunu düşünürken; %37,1'i kararsız kalmıştır.